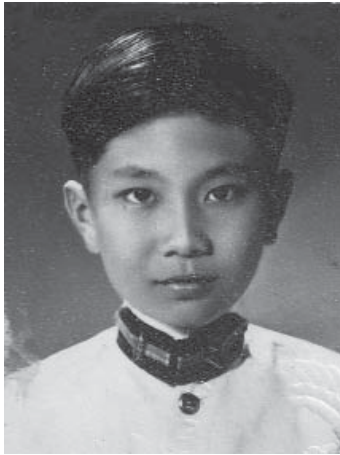

ใบสีมาส้มัยกรุงเทพฯ

เสมา สีมา เล่ม ๒

พิทยา บุณนาค

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THALAND RESEARCH FUND

จบการศึกษาทางวิชา Industrail & Product Design ประเทศอังกฤษ มีผลงานนวัตกรรม ๓ ชิ้นที่ได้จดทะเบียนสงวนลิขสิทธิ์ไว้ในประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาประเทศไทย ได้เข้ารับราชการที่ศูนย์การออกแบบผลิตภัณฑ์ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม และเป็นอาจารย์พิเศษ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จาก พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นอาจารย์พิเศษภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้ร่วมทำการวิจัย รศ. ดร. พริยะ ไกรฤกษ์ และ Dr. Hans Penth เรื่อง หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ในโครงการมูลนิธิโตโยต้า

พ.ศ. ๒๕๓๘ - ๒๕๔๒ ดำรงตำแหน่ง Hons. Editor of The Journal of the Siam Society (JSS) ของสยามสมาคมฯ

พ.ศ. ๒๕๔๘ มุสลิมผู้นำ “ปฐมจุฬาราชมนตรี” คนแรกในสยาม

พ.ศ. ๒๕๕๑ หลักสีมาสสมัยอยุธยาและกรุงเทพฯ ในโคลงการพุทธศานากับศิลปะไทย ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดัชนีใบสีมา ฉบับพิศดารและวิถถาร ที่ไม่สมบูรณ์

เย ธมฺมา

ใบสีมาสัณยกรุงเทพฯ
เสมาสีมา เล่ม ๒

วิจัย และ เรียบเรียง พิทยา บุญนาค
ในโครงการ พุทธศาสนากับศิลปะไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๐
โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
หัวหน้าและผู้ควบคุมโครงการ รศ. ดร. พริยะ ไกรฤกษ์

บรรณาธิการ
รูปเล่ม พิทยา บุญนาค
ปก พิทยา บุญนาค

จำนวนพิมพ์
ปีที่พิมพ์
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ
จัดพิมพ์โดย

พิทยา บุญนาค pityabunnag@hotmail.com

คำปรารภ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ ของ รศ. ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์

เมธีวิจัยอาวุโส ผู้ควบคุมโครงการเรื่อง พุทธศาสนากับศิลปะไทย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๐

ในโครงการเรื่อง *พุทธศาสนากับศิลปะไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๐* ซึ่ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ควบคุม และข้าพเจ้าได้มอบหมายให้ พิทยา บุญนาค ทำการวิจัยเรื่อง *หลักสืมาในศิลปะไทย* โดยแยกออกเป็นโครงการวิจัยย่อย ด้วยเหตุที่ พิทยา มีความสนใจ และได้ทำการค้นคว้าในเรื่องของหลักสืมาเป็นเวลายาวนาน

ในการพิมพ์ผลงานวิจัยครั้งนี้ได้แยกแบ่งออกเป็นสองเล่ม **เล่มที่ ๑** จะเกี่ยวกับหลักสืมาสมัยอยุธยาในช่วงก่อนเสียกรุงครั้งแรก ถึงเสียกรุงครั้งที่สอง และสมัยกรุงธนบุรี (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๖๕) ส่วน **เล่มที่ ๒** จะเป็นหลักสืมาในสมัยกรุงเทพฯ จากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ ๑ ถึงช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๘๐)

ในงานวิจัยนี้ผู้ทำวิจัยจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อความสืบเนื่องในรูปแบบของงานศิลปะ ซึ่งผู้วิจัยถือว่าเป็นเพียงแค่ผลิตภัณฑ์ และได้แยกแบ่ง ผลิตภัณฑ์ ดังกล่าวออกเป็นกลุ่ม เป็นแบบ เป็นสายสกุล โดยแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมถึงการพัฒนาและอิทธิพลร่วมสมัยที่แต่ละกลุ่มแต่ละสายสกุลมีต่อกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นอีกว่ารูปแบบนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นหรือมีอยู่แต่แบบเดียวในช่วงระยะเวลาใด หากจะมีร่วมกันอยู่หลากหลายรูปแบบในระยะเวลาเดียวกัน และรูปแบบเดิมก็ไม่จำเป็นที่จะต้องหมดความนิยมไป เมื่อมีรูปแบบใหม่เกิดขึ้น จึงนับว่างานวิจัยนี้เป็นผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งในรอบทศวรรษ

พิริยะ ไกรฤกษ์

สารบัญ

อภิธานลักษณะ และ วิธีการนำเสนอ	๐๙
ใบสืมาที่จะปรากฏขึ้นในสมัยกรุงเทพฯ	๑๘
เรื่องของ สืมา	๔๕
ว่าด้วยการกำเนิดของพัทธสืมา	
ว่าด้วยอรรถกถา	
เรื่องของขันตสืมาและมหาสืมา	
เรื่องของสืมนัตรีก	
ลูกนิมิตเพ็งเกิดขึ้นสมัยกรุงเทพฯ	
ตอนที่ ๑ ใบสืมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑	๕๙
ใบสืมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ	๖๐
ใบสืมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ	๖๘
ใบสืมาวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ	๗๐
ใบสืมาวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ	๗๔
ใบสืมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ	๗๙
ใบสืมาวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ	๘๔
ใบสืมาสายโง่คิ้ว แสร้งว่า	๘๕
เรื่องของวัดอโยธยา / วัดเดิม อโยธยา	๘๕
ใบสืมาวัดสุวรรณดาราราม อโยธยา	๑๐๑
ใบสืมาวัดอมรินทราราม ธนบุรี	๑๐๓
ใบสืมาวัดดุสิตาราม ธนบุรี	๑๐๕
ใบสืมาวัดคูหาสวรรค์ ธนบุรี	๑๐๗
ใบสืมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ	๑๐๙
ใบสืมาวัดราชสิทธิาราม ธนบุรี	๑๑๖
ใบสืมาวัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ	๑๑๙
ใบสืมา “แบบโง่คิ้ว แสร้งว่า”	๑๒๒
ใบสืมาวัดคลองใหม่ กรุงเทพฯ ยานนาวา	๑๒๓
ตอนที่ ๒ ใบสืมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒	๑๒๕
ใบสืมาวัดอรุณราชวราราม ธนบุรี	๑๒๗
แม่แบบของใบสืมา “กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”	๑๓๐
ใบสืมาแม่แบบ “สายสกุลอโยธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”	๑๓๑
ใบสืมาชุดแรกของวัดบวรเม่งคล ธนบุรี	๑๓๙
ใบสืมาวัดเขมา นนทบุรี	๑๓๙
ใบสืมาวัดสุพรรณาราม ธนบุรี	๑๔๓

ตอนที่ ๓ ใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓	๑๔๗
ใบสีมาแบบวังหน้า	๑๔๘
ใบสีมาวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ	๑๔๘
ใบสีมาวัดบวรมงคล ธนบุรี	๑๔๙
ใบสีมาวัดไพยยนต์ สมุทรปราการ	๑๕๐
ใบสีมาวัดทรงธรรม สมุทรปราการ	๑๕๒
ใบสีมาวัดบวรนิเวศ	๑๕๓
ใบสีมาวัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพฯ	๑๕๕
ใบสีมา “กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ในรัชกาลที่ ๓	๑๕๖
ใบสีมา “อยุธยาเขมรทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”	๑๕๗
ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี	๑๕๗
ใบสีมาวัดภักดินาถ ธนบุรี	๑๖๑
ใบสีมาวัดประดู่ฉิมพลี ธนบุรี	๑๖๒
ใบสีมาวัดจุฬามณี อยุธยา บางบาล	๑๖๓
ใบสีมาวัดปากคลอง อยุธยา महाराज	๑๖๔
ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ	๑๖๕
ใบสีมาวัดติสฐานุการาม กรุงเทพฯ	๑๖๗
ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา แบบลูกผสม กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”	๑๖๘
“ในพระราชนิยมใน ร.๓”	๑๗๑
ใบสีมาวัดสุทัศน์ กรุงเทพฯ	๑๗๖
ใบสีมาวัดนางนอน ธนบุรี	๑๗๘
ใบสีมาวัดนางชี ธนบุรี	๑๗๘
ใบสีมาวัดสังขจาย ธนบุรี	๑๗๙
ใบสีมาวัดนวลนรดิศ ธนบุรี	๑๗๙
ใบสีมาวัดหงส์รัตนาราม ธนบุรี	๑๘๐
ใบสีมาแบบพระราชนิยมใน ร.๓ แสร้งว่า	๑๘๒
ข้อคิดเกี่ยวกับแนวพระราชนิยมเครื่องก่อแบบจีน	๑๘๓
ใบสีมาตามวัดระดับขุนชนในรัชกาลที่ ๓	๑๘๔
 ตอนที่ ๔ ใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔	๑๙๓
เรื่องของสีมาวิบัติของวัดสมอราย กรุงเทพฯ	๑๙๔
เขตสีมาของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ	๑๙๘
มหาสีมาวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ	๒๐๔
ใบสีมาวัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพฯ	๒๐๖
หลักสีมาวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ	๒๐๗
มหาสีมาวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ	๒๑๓
ว่าด้วยแท่งสีมา	๒๑๔
ใบสีมาวัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ	๒๑๕
วัดราชประดิษฐมหาสิมาราม กรุงเทพฯ	๒๑๗
วัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสถาปนา และทรงปฏิสังขรณ์	๒๒๒

ใบสืมาวัดชุมชน

ใบสืมาทรงเครื่องใหญ่	๒๒๖
ใบสืมาดินเผาเบญจรงค์	๒๓๐
ใบสืมาลายช่อไม้	๒๓๒
ใบสืมาบ่าหยัก	๒๓๓
ใบสืมาวัดวิมุต และ วัดอัมพวา ธนบุรี	๒๓๕

ตอนที่ ๕ ใบสืมาและหลักมหาสืมาในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕	๒๓๗
เสมาหาสืมาวัดราชบพิธฯ กรุงเทพฯ	๒๓๘
แท่งสืมาวัดเทพศิรินทร์ฯ กรุงเทพฯ	๒๓๙
หลักสืมาวัดนิเวศธรรมประวัติ ออยุธยา	๒๔๑
วัดบรมวงศ์อิศรวราราม ออยุธยา	๒๔๒
วัดเบญจมบพิตร ปทุมธานี	๒๔๓
ใบสืมาวัดไชโย อ่างทอง	๒๕๐
ใบสืมา “กลุ่มวัดไชโย”	๒๕๑
“ใบเสมาโหล”	๒๕๒
“บัวสามเหล่า”	๒๕๓
ใบสืมาวัดระดับชุมชนบางวัด ในรัชกาลที่ ๕	๒๕๔

ตอนที่ ๖ ใบสืมาใน และหลัง รัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕	๒๕๕
ใบสืมาวัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม	๒๕๖
ใบสืมา “ตราธรรมจักร”	๒๕๙
หลักสืมาปลายพันธุ์	๒๖๔

แหล่งอ้างอิง ค้นคว้า

๒๖๗

ดัชนี

๒๗๔

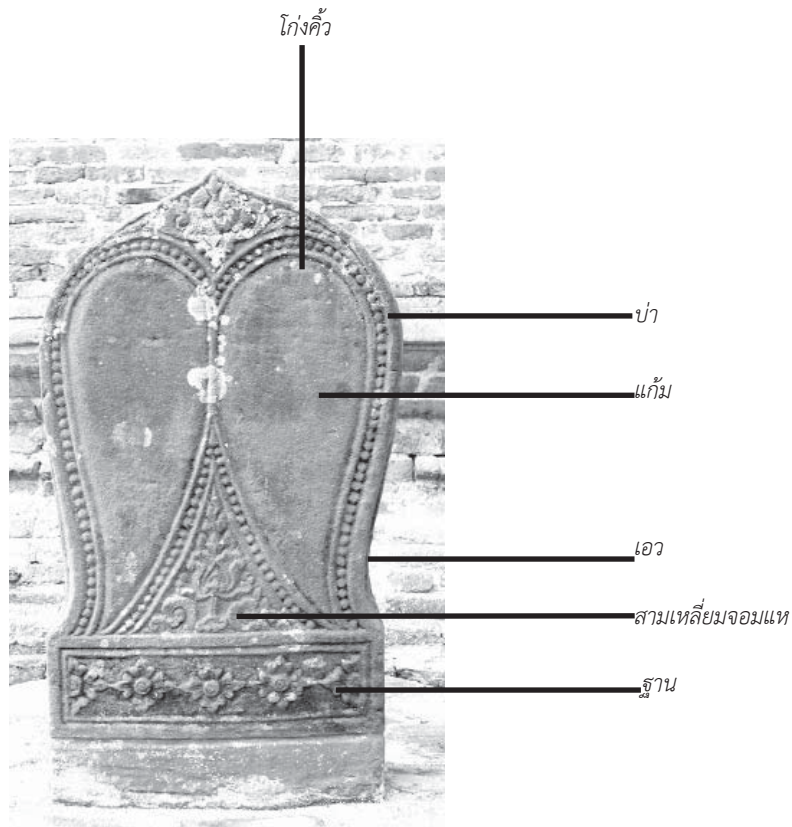
อภิธานลักษณะ และวิธีการนำเสนอ

๑. ส่วนต่างๆของใบสีมา

ใบสีมาโดยทั่วไปจะทำด้วยหินที่สกัดขึ้นเป็นแผ่นราบแบน โดยมีความหนาน้อยกว่าความกว้าง จะมีที่เป็นวัสดุอื่น เช่นดินเผา โลหะ หรือไม้บ้าง ก็เป็นส่วนน้อย

ใบสีมาสมัยกรุงเทพฯ เป็นงานวิจัยที่สืบเนื่องมาแต่ใบสีมาในสมัยอยุธยา ในการที่จะอธิบายลักษณะของใบสีมา จำเป็นที่จะต้องกำหนดเรียกส่วนต่างๆ เพื่อความเข้าใจในการสื่อสารซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะระหว่างผู้วิจัยกับผู้อ่าน หรือแม้กระทั่งตัวของผู้วิจัยเอง

การเรียกส่วนต่างๆ ของใบสีมานั้น ไม่เคยได้มีกำหนดไว้เป็นหลักฐานที่จะมาใช้อ้างอิงได้ แต่เชื่อว่าคงต้องเคยมีเพื่อใช้ในการสื่อสารในหมู่ช่างด้วยกัน หรือแม้งานกับช่าง ซึ่งเรื่องนี้นั้น ณ ปากน้ำ ได้ใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายมาใช้เรียกเทียบกับส่วนต่างๆ บนใบสีมา เช่น ออก เอว ตีน เป็นต้น และผู้วิจัยก็เชื่อว่าแต่เดิมนั้น ก็ได้เคยใช้วิธีเช่นนี้ เนื่องจากได้มีการประดับใบสีมาเยื้องเครื่องทรงของว่านวงศ์กษัตริย์ หรือพระพุทธรูป เช่น การประดับศิราภรณ์ ตามทับทรวง สร้อยสายสังวาล กรองคอ ฯลฯ ให้แก่ใบสีมา ซึ่งผู้วิจัยเรียกเครื่องแต่งเหล่านี้ว่า “ทรงเครื่อง” ฉะนั้น ในงานวิจัยนี้ จึงได้กำหนดถึงส่วนต่างๆ ของใบสีมาเหล่านี้ไว้ เพื่อที่จะได้เข้าใจให้ตรงกัน

ศิราภรณ์
 โกงติ้ว
 สุริยมณฑล
 กรอบ
 ตาบัทธทรง
 แผงกลางแผ่น
 นาคเป็น
 กระจิ่งโคนแผ่น
 ฐาน

สายสังวาล
 กรอบแผ่นสีมา
 แท่นบัว
 แท่นแข่งสิงห์

ยอดจุกรูปน้ำเต้า

รัดเกล้า หรือมงคล
สามชั้น

ปกเกล้า

ส่วนของศิรภรณ์

ลายเกล็ดท้องนาค

ลายเกล็ดนาค

นาคเขี้ยว

กาบเชิงกรอบ

รัดอกนาค

สะกดคอคอนาค

๒. สันต่างๆ

สันจอมแห

สันบ้าน

สันมน

สันมุมฉากมีสันกลาง

สันดัดมุมฉาก

สันยกเก็จ

สันลบมุม

ส่วน “สันนอกไก่” จะคล้าย “สันจอมแห” หากแต่ออกมาแทนจะยุบเข้า สันดังกล่าว ไม่ปรากฏอยู่บนสันข้างของแผ่นสีมา หากจะใช้สำหรับเพื่อคั่นระหว่างแนวลาดบัว หรือแนวลาดบัวและเชิงสิงห์เสียมากกว่า

สันนอกไก่ชั้นระหว่างแนวลาดบัว

สันนอกไก่คั่นระหว่างแนวลาดบัวและเชิงสิงห์

๓. ชนิดของวัสดุที่ใช้ทำใบสีมา

ใบสีมาทำจากวัสดุหลากหลาย เช่น ไม้ โลหะ และหินหลากหลายชนิด ซึ่งเป็นปัญหากับงานนี้

เนื่องจากผู้วิจัยไม่มีความรู้ในเรื่องของธรณีวิทยา จึงไม่สามารถจะระบุชนิดของหินให้ถูกต้องได้ตามหลักวิชาการ เพียงแต่กำหนดได้คร่าวๆ ว่าเป็นหินทราย หินชนวน หรือหินอ่อน ผู้วิจัยจึงต้องขอภัยและจงอย่าให้ถือเป็นสาระที่จะนำไปใช้เป็นข้ออ้างอิงแต่ประการใดเลย

เมื่อสมัยต้นกรุงเทพระ ได้มีการสั่งหินหลากชนิดเข้ามาจากเมืองจีน อย่างไรก็ตาม ได้มีข้อมูลว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้มีการใช้หินที่มาจากแหล่งภายในประเทศ จากโคลงตั้งเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (ศานติ-นวรรตน์ ๒๕๕๓, ๑๑๓)

๔. เรื่องของลวดลาย

สำหรับผู้วิจัย การกำหนดอายุเวลาของผลิตภัณฑ์นั้น ควรจะมองจากลักษณะโดยรวมเป็นประการแรก แต่หากไม่สามารถจะให้ความกระจ่างได้ ก็ควรยกให้สิ่งที่ย่อยลงไป เช่น หน้าที่การใช้สอยที่เปลี่ยนไป วัสดุที่ใช้ กรรมวิธีการผลิต โครงสร้าง หรืออิทธิพลจากภายนอก แต่ลวดลายนั้น ผู้วิจัยพยายามจะไม่ไปยุ่งเกี่ยวให้หลงประเด็น เพราะเชื่อว่าลวดลายไม่สามารถจะนำมาใช้เป็นเครื่องกำหนดอายุเวลาที่แน่นอนให้ได้ เพราะมีการใช้สับต่อกัน บางลายใช้กันตั้งแต่สมัยเขมรจนถึงปัจจุบันก็ยังมี

๕. บอกรัศกราช

ปีศักราชของไทยใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) จะใช้เพียงเลขไทย เช่น ๒๕๕๔
ปีศักราชสากล ใช้คริสต์ศักราช (ค.ศ.) จะใช้เพียงเลขอาราบิก เช่น 2011

๖. คำย่อ

เช่น: รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น ร.๓
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็น พช เป็นต้น และอื่นๆ

๗. ชื่อ และ สถานะ ของวัด

เพื่อกระชับ ชื่อบางชื่อจะถูกตัดลงให้สั้นตามคำสามัญ เช่น อุโบสถาคาร ให้เป็น โบสถ์
สถานะของวัด เช่น พระอาราม ราชวรวิหาร วรวิหาร มหาสิมาราม ฯลฯ จะไม่กล่าว
พระศรีรัตนมหาธาตุ พระบรมธาตุ พระมหาธาตุ ให้ลดฐานันดรให้มารวมเป็น พระธาตุ

๘. ในการระบุสัดส่วนของใบสีมา

จะระบุอันดับแรกเป็นส่วนสูง ตามด้วยส่วนกว้าง และส่วนหนาเป็นที่สุด ในมาตรเซนติเมตร (ส่วนสูง x ส่วนกว้าง x ส่วนหนา) หรือ (80x54x6) คือสูง 80 ซม. กว้าง 54 ซม. หนา 6 ซม.

๙. บอกตำแหน่งและสถานะของใบสีมา

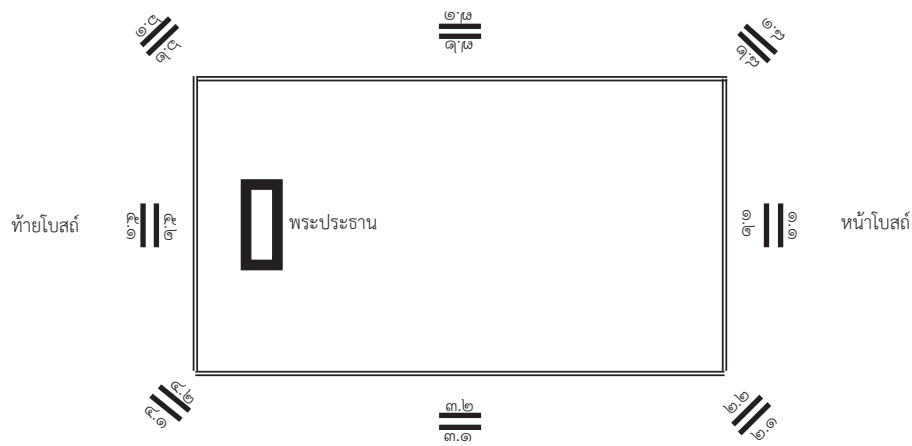
ตำแหน่งของใบสีมาคู่หรือปักซ้อน เริ่มด้วยแผ่นนอก = x.1 แผ่นใน = x.2

โดยเริ่มแต่ใบสีมาหน้าโรงอุโบสถ (ใบสีมาเอก) แล้วเวียนทักษิณาวรรต (ตามเข็มนาฬิกา)

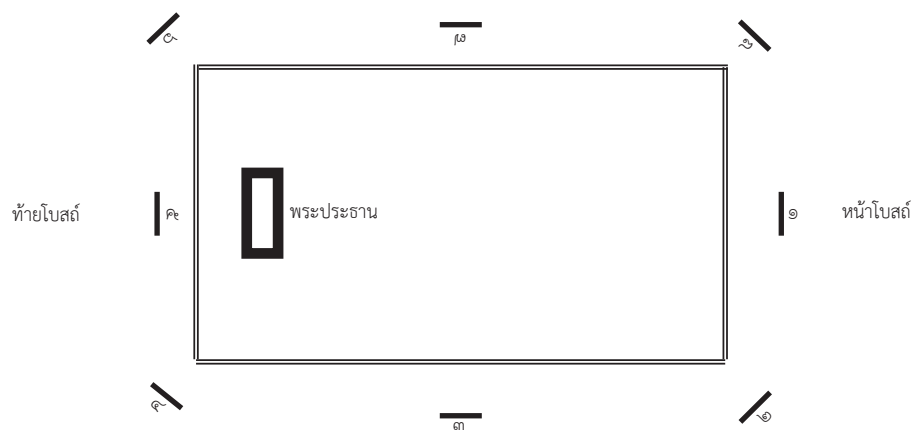
ใบสีมาเสริม เป็นใบสีมาที่ทางวัดนำมาจากที่อื่น เพื่อมาเสริมใบสีมาของวัดที่หายไปหรือชำรุด

ใบสีมาไม่ทราบที่มา เป็นใบสีมาที่นำมาเก็บไว้จากที่อื่นโดยไม่ทราบที่มา

ผังล่าง โบสถ์ล้อมด้วยใบสีมาปักคู่ ๒ แผ่น

ตำแหน่งของหลักสีมาจะนับ ตั้งต้นจากหลักหน้าโบสถ์ หรือหลักสีมาเอก เป็นที่แรก แล้วเวียนทักษิณาวรรต (ตามเข็มนาฬิกา) โดยถือคติว่า สิ่งสมควรแก่สักการะอยู่ทางด้านขวามือ

ผังบน โบสถ์ล้อมด้วยใบสีมาปักเดี่ยว

ใบสีมาที่จะปรากฏขึ้นในสมัยกรุงเก่า

ใบสีมาในสมัยอยุธยา นั้น ได้ถูกวิจัยไปแล้ว ในหนังสือจัดพิมพ์เล่มแรก *เสมา สีมา* (พิทยา, ๒๕๕๑) ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับใบสีมาในสมัยกรุงเก่า นี้ ก็ เป็นการสืบเนื่องมาจากใบสีมาแบบต่างๆ ที่เคยมีมา แต่ครั้งสมัยอยุธยาแทบทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จาก “สาหร่ายการสืบเนื่อง สายพันธุ์ของใบสีมา โดย สังเขป” ที่แสดงไว้ในกรอบสี่เหลี่ยม เป็นใบสีมาสมัย กรุงเก่า อยู่ในขอบข่ายของงานวิจัยนี้

สายพันธุ์ของใบสีมาในสมัยอยุธยานั้น แท้จริงแล้ว ก็สืบเนื่องกันมาจากใบสีมาเพียงสองสาย สกุลใหญ่ๆ เท่านั้น คือ “สายสกุลอยุธยา” และ “สาย เมืองเหนือ” (หัวเมืองฝ่ายเหนือ) แต่ละสายสกุลก็ได้ มีการพัฒนาลักษณะ สืบเนื่องแตกสายขยายหน่อ ตามพันธุกรรมของตนออกไป

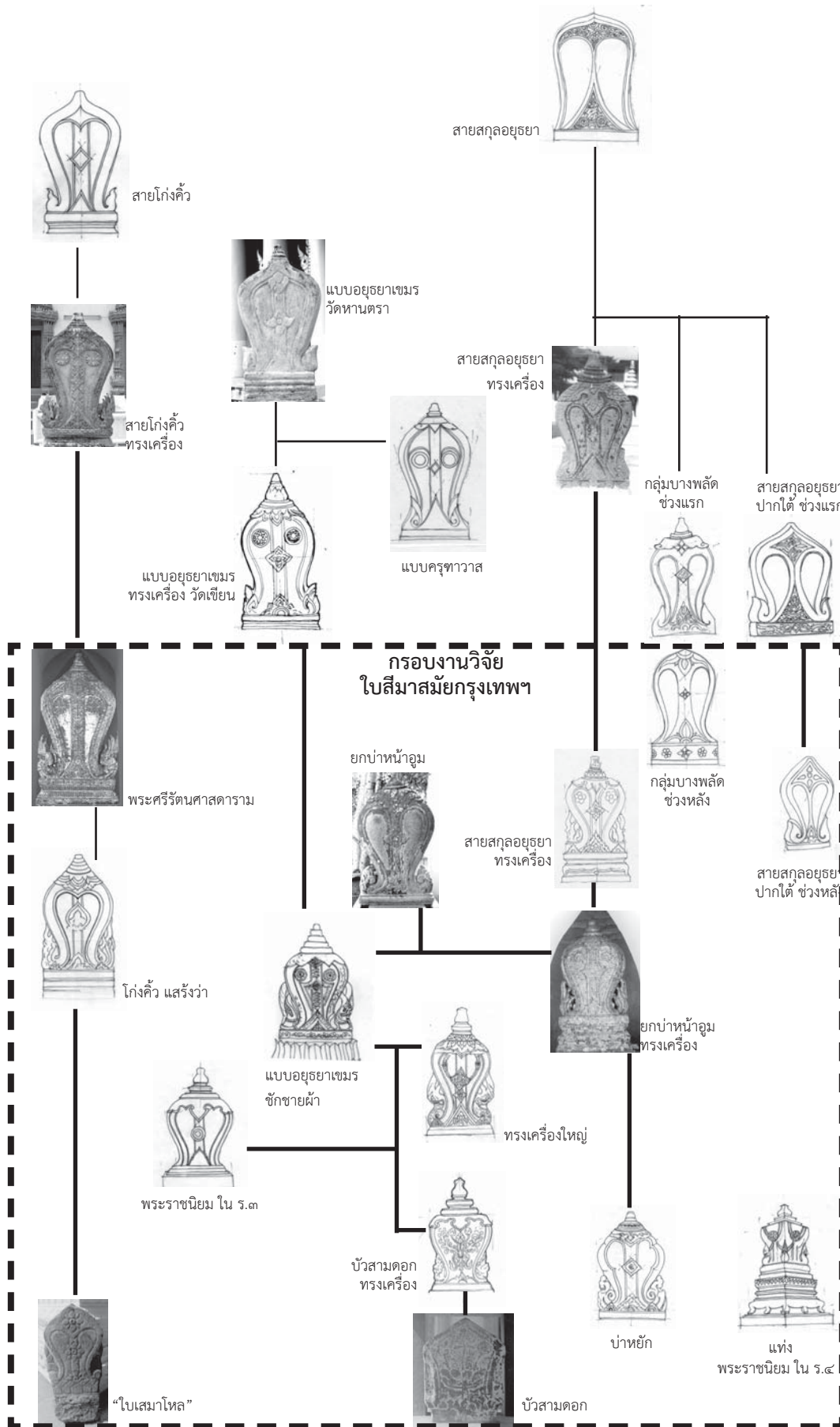
ในงานวิจัยนี้ จะยกมาแสดงเพียงแต่อย่าง ของใบสีมาครั้งสมัยอยุธยาที่สืบเนื่องมาปรากฏอยู่ใน สมัยกรุงเก่า เท่านั้น เพราะใบสีมาบางสายพันธุ์ที่ เคยมีอยู่ในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่ก็ได้หมดความนิยม ลงและสูญพันธุ์ไป ไม่มาปรากฏขึ้นอีกในสมัย กรุงเก่า จะมีก็เพียง ๕ สายพันธุ์เท่านั้นที่สืบเนื่อง มาจนถึงสมัยกรุงเก่า คือ

๑. “สายสกุลอยุธยา”
 ๒. “สายโก่งคิ้ว”
 ๓. “สายเขมร” และ “สายอยุธยาเขมร”
 ๔. “แบบเขมรทับบนโก่งคิ้ว”
 ๕. “แบบลูกผสม”
- ส่วนในสมัยกรุงเก่า มีใบสีมาแบบใหม่เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากที่เคยมีมาครั้งสมัยอยุธยา คือ
๖. “แบบวังหน้า”
 ๗. “แบบแท่งสีมา”
 ๘. “แบบบ่าหยัก”
 ๙. “แบบตราธรรมจักร”

จะดูเป็นว่า งานวิจัยใบสีมาสมัยกรุงเก่า จะง่ายสะดวกกว่าของสมัยอยุธยา เพราะส่วนใหญ่ จะมีอ้างอิงไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ ออกจะเชื่อถือได้อยู่ แต่การหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะการที่ได้จดไว้ในหมายเหตุว่า วัดใดวัดหนึ่งถูก บุรณะในรัชกาลใดรัชกาลหนึ่ง ใบสีมาของวัดดังกล่าว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องกับในรัชกาลนั้น เพราะใบสีมา ดังกล่าวอาจจะยังคงเป็นของเดิมที่มีมาก่อนการ บุรณะ หรืออาจจะมาถูกเปลี่ยนในภายหลัง ครั้งเมื่อ มาถูกบุรณะในกาลต่อมา

ฉะนั้น การกำหนดอายุเวลาให้กับใบสีมา แทนที่จะอาศัยข้อมูลจากจดหมายเหตุไปเสียในทุก กรณี จึงต้องหันไปอิงอยู่กับการพัฒนาของรูป ลักษณะของใบสีมาอันเป็นอนิจจัง ตามทฤษฎีของ การออกแบบผลิตภัณฑ์ ที่ถือว่าผลิตภัณฑ์ถาวรวัตถุ ต่างๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่ได้ถูก กำหนดไว้ อันขึ้นอยู่กับสถานภาพของสังคม หน้าที่ ใช้สอย วัสดุ และกรรมวิธีการผลิต เป็นปัจจัยสำคัญ วิธีดังกล่าวนี้ก็ได้เคยใช้เป็นแนวการวิจัยให้กับใบสีมา ในสมัยอยุธยามาแล้ว ซึ่งแม่นยำเหมาะสมว่า

(ผู้ที่สนใจว่าในสมัยอยุธยาเคยมีใบสีมาสายพันธุ์ อะไรบ้าง ก็ควรไปอ่าน *เสมา สีมา* พิทยา, ๒๕๕๑)

ลำดับการแยกสายพันธุ์ของใบสีมา

สายพันธุ์ของใบสีมาสมัยอยุธยาที่สืบเนื่องมาสมัยกรุงเทพฯ	๑๘
๑. สายสกุลอยุธยา	๑๙
๑.๑ สายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงแรก ช่วงหลัง	๒๐
๑.๒ สายสกุลอยุธยา ยอดคั่น กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก ช่วงหลัง	๒๑
๑.๓ สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง	๒๒
๑.๔ สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๒๓
๑.๕ สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๒๔
๑.๖ ทรงเครื่องใหญ่	๒๕
๒. สายโก่งคิ้ว	๒๖
๒.๑ สายโก่งคิ้ว ยอดตัด	๒๗
๒.๒ สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง	๒๘
๒.๓ สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า	๒๙
๒.๔ “ใบสีมาโหล”	๓๐
๒.๕ “กลุ่มวัดไชโย”	๓๑
๓. สายเขมร	๓๒
๓.๑ สายอยุธยาเขมร	๓๓
๓.๒ แบบพระราชนิยมใน ร.๓	๓๔
๓.๓ สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๓๕
๓.๔ สายเขมร บัวสามเหล่า	๓๖
๔. แบบเขมรทับโก่งคิ้ว	๓๗
๕. แบบลูกผสม	๓๘
๕.๒ แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๓๙
สายพันธุ์ใบสีมาเกิดใหม่ในสมัยกรุงเทพฯ	๔๐
๖. แบบวังหน้า	๔๑
๗. แบบแท่งสีมา	๔๒
๘. แบบบ่าหยัก	๔๓
๙. แบบตราธรรมจักร	๔๔

สายพันธุ์ของใบสีมาสัณยอยุธยา
ที่สืบเนื่องมายังสัณยกรุทพพา

๑.

“สายสกุลอยุธยา”

เหตุที่เรียกใบสีมาในลักษณะนี้ว่า “สายสกุลอยุธยา” เพราะได้เริ่มขึ้นเมื่อสมัยอยุธยาตอนต้น การที่ให้มัญฐานันดรศักดิ์เป็น “สายสกุล” ก็เพราะได้มีการสืบเนื่องกันมา ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น จนถึงสมัยกรุงเก่า โดยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างไปตามกาลเวลา ก็เพียงเล็กน้อย เนื่องจากได้รับเอา ลักษณะปลีกย่อยจากใบสีมาในสายสกุลอื่นเข้ามารวมและเจือปน

ใบสีมาในสายสกุลนี้ ส่วนมากจะแพร่อยู่ในลุ่มเจ้าพระยา ตั้งแต่ชัยนาทลงมา ตลอดจนลุ่มท่าจีน และ แม่กลอง ราชบุรี เพชรบุรี แต่หลังจากเสียกรุงครั้งแรก ก็ได้มีใบสีมาใน “สายเมืองเหนือ” เริ่มได้รับความนิยม แทน และใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา” ก็ได้ลดความสำคัญลงในแถบอยุธยา แต่ยังมีนิยมกันอยู่ตอนแถบอ่าว ไทยฝั่งตะวันออก ที่เรียกว่าปากใต้ (ปากแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้)

ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” ทั้งปวง มีเอกลักษณ์ของใบสีมานี้ก็คือ บนแผ่นสองด้านซ้ายขวานั้น สมมาตร โดยมีพื้นที่ว่างที่ว่างเปล่า เรียกว่า “รูปมะม่วง” อยู่ทั้งสองด้าน

ใบสีมาในสายสกุลนี้ มีการตกแต่งผิวด้านไปบ้างตามยุคสมัย ผิดกันไปก็แต่รายละเอียด เช่น ชุดที่ไม่ ประดับสายประจำ มีอายุแก่กว่าที่ประดับสายประจำ เรื่องนี้ยังไม่มีการกำหนดอายุเวลาให้แน่นอนลงไป ชั่ว แต่กำหนดไว้กว้างๆ ให้อยู่ระหว่าง ก่อนสมัยอยุธยา จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร

ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” นี้จะไม่มีปรากฏในงานวิจัย ใบสีมาสมัยกรุงเก่า เล่มนี้ แต่จะอยู่ใน ลักษณะของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง”

ใบสีมาวัดเกาะแก้ว เพชรบุรี
ชุดไม่มีสายประจำ หรือไขปลา

ใบสีมาจากวัดสมณโกฐาราม อยุธยา
ชุดประดับสายประจำ หรือไขปลา

๑.๑ “สายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงแรก และ ช่วงหลัง”

ที่ต้องยกเอาใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ปากใต้” มาแนะนำตัว ก็เพราะใบสีมาในลักษณะนี้มาปรากฏขึ้นในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น จากรัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๓

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศ ถึงสมัยกรุงเทพฯ ประมาณรัชกาลที่ ๒ (๒๒๗๕-๒๓๖๗/1732-1824) ได้มีใบสีมาแบบใหม่เกิดขึ้น เป็นใบสีมาอยู่ใน “สายสกุลอยุธยา” หากที่โคนแผ่นนั้นขนานด้วยเหงา โดยได้รับอิทธิพลมาจากใบสีมาใน “สายโก่งคิ้ว” ร่วมสมัย

ที่เรียกว่า “ปากใต้” ก็เพราะใบสีมาเหล่านี้จะพบอยู่ในบริเวณปากเจ้าพระยาตอนใต้ฝั่งตะวันตก ใบสีมาแบบนี้แบ่งออกได้เป็นสองช่วง ที่มีลักษณะต่างกัน โดยช่วงแรก มีอายุแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศจนประมาณรัชกาลที่ ๑ ส่วนช่วงหลัง ซึ่งมีพื้นฐานชะลูดและเล็กกว่า มีอายุเหลื่อมล้ำสมัยกัน เริ่มแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ จนถึงรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน

จะเห็นว่าอายุของใบสีมาทั้งสองชนิดนี้เหลื่อมสมัยกันอยู่ แม้ใบสีมาระยะแรกนั้นเริ่มขึ้นก่อน ส่วนช่วงหลังนั้น จะเป็นใบสีมาของวัดระดับชุมชนขนาดเล็ก ส่วนใหญ่เป็นของวัดเมื่อสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงแรก
วัดเขายี่สาร สมุทรสงคราม

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงหลัง
วัดไทร ธนบุรี

๑.๒ “สายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก และ ช่วงหลัง”

ใบสีมาในกลุ่มนี้ ก็อยู่ใน “สายสกุลอยุธยา” มีอายุอยู่ระหว่างช่วงปลายอยุธยาถึงต้นกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ปากใต้” โดยช่วงแรกจะมียอด แผ่นชูสูง ส่วนช่วงหลังๆ ยอดจะเริ่มย่อหย่อนลง ฉะนั้นจึงแยกออกเป็นช่วงแรก และหลัง

ใบสีมาชนิดนี้พบได้ในแถบบางพลัด ธนบุรี จึงให้ชื่อว่า “กลุ่มบางพลัด”

เชื่อว่าใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัด ช่วงหลัง” เดิมทีคงเคลือบด้วยลายกตริก และปิดทอง ซึ่งยังคงเหลือให้เห็นอยู่ที่กระจังช่วงล่างของใบสีมาวัดบางยี่ขัน ธนบุรี

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัดช่วงแรก
วัดภาณุรังษี ธนบุรี

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัดช่วงหลัง
วัดบางยี่ขัน ธนบุรี

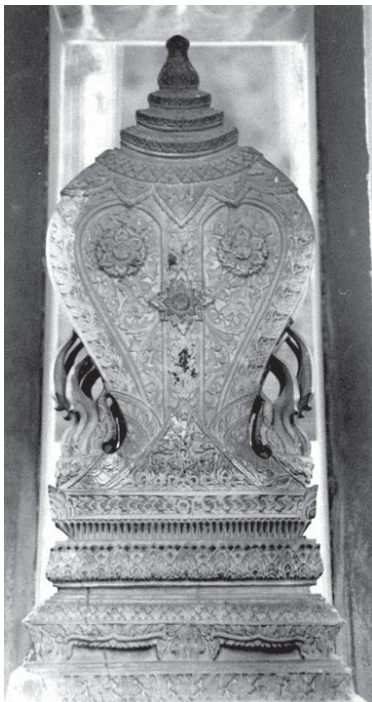
๑.๓ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง”

เหตุที่เรียกว่า “ทรงเครื่อง” ก็เพราะได้มีการตกแต่งเพิ่มเติมส่วนบนใบสีมาด้วยเครื่องศิราภรณ์ และประดับส่วนโคนด้วยนาคเป็นอน ใบสีมาเหล่านี้มีอายุอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แต่ใบสีมาส่วนใหญ่จะยังไม่ประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล เพราะเรื่องนี้อาจจะใหม่ จึงยังไม่เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย เช่น ใบสีมาของวัดกำแพงแก้ว อยุธยา จนถึงสมัยกรุงเทพฯ จึงได้เริ่มที่จะประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑลตามกระแสนิยม เช่น ใบสีมาของวัดอรุณฯ หรือของวัดดุสิตาราม ธนบุรี

สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดกำแพงแก้ว อยุธยา

สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดอรุณฯ ธนบุรี

สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง
ใบสีมาของวัดดุสิตาราม ธนบุรี

๑.๔ “สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

ใบสีมากลุ่มนี้เริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ไม่ทราบแน่ชัดว่าปีใด ใบสีมาชุดนี้มีรูปและลายติดปกคิธรรมดา ก็เพราะเข้าใจว่าผลิตขึ้นโดยช่างชาวล้านนา นอกจากลวดลายที่ตกแต่งที่ไม่อยู่ในสารบบของลายไทยแล้ว รูปลักษณะก็ผิดไปจากใบสีมาร่วมสมัย โดยยกของแผ่นสีมาถูกยกขึ้นและผายออก เพื่อให้อยู่ในแนวระนาบดิ่งกับกนกที่ขอบโคนแผ่น เรียก “ยกบ่า” อีกทั้งผิวแผ่นด้านหน้าและด้านหลัง ก็ทำอุมออก คล้ายเปลือกหอยประกบกัน จึงเรียกว่า “หน้าอุม” ส่วนสันด้านข้างมนกลม

ใบสีมากลุ่มนี้จะเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาในระยะต่อมา

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดส้มพันธงวงศ์ กรุงเทพฯ

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดรัชฎาธิฐาน ธนบุรี

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดใหญ่ สมุทรสงคราม

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดตาล ราชบุรี

๑.๕ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

ใบสีมาที่จัดอยู่ในกลุ่มยกบ่าหน้าอุม อันเป็นใบสีมาในสายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง เช่น ใบสีมาวัด
สิงขร บวรมงคล ธนบุรี และวัดเขมา นนทบุรี บูรณะโดย สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ในรัชกาลที่
๒ จึงจะเห็นว่าลักษณะนั้นร่วมสมัยกับใบสีมาวัดสัมพันธวงศ์ และอื่นๆ

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดบวรมงคล ธนบุรี

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี

๑.๖ “ทรงเครื่องใหญ่”

ใบสีมาชุด “ทรงเครื่องใหญ่” เริ่มมาแต่ใบสีมาวัดบวรนิเวศ เมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ (ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นใบสีมา “แบบวังหน้า”) เป็นใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” โดยมีการประดับยอดศิราภรณ์ สายสังวาล ตาบทับทรวง เยี่ยงพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่

ใบสีมาชุด “ทรงเครื่องใหญ่” จะมีปรากฏอยู่บนใบสีมาในสายพันธุ์อื่นด้วย

ใบสีมา ทรงเครื่องใหญ่ วัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ

๒. “สายโก่งคิ้ว”

ใบสีมา “สายโก่งคิ้ว” เริ่มมาแต่ครั้งใบสีมาของวัดไชยวัฒนาราม ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยเลียนลักษณะของโก่งคิ้วมาจากมงกุฏ และตาบนหน้าผาก ของพระพุทธรูปทรงเครื่อง อีกทั้งตามทับทรวงก็ได้้อย่างมาจากทับทรวงบนพระอุระอีกเช่นกัน

ที่สำคัญก็อยู่ที่ใบสีมาของวัดไชยวัฒนารามนี้เริ่มที่จะมี “ดิน” ยื่นออกมาตอนโคนทั้งสองข้างของแผ่น ซึ่งเป็นอิทธิพลรับมาจากใบสีมา “สายเมืองเหนือ” และ “ดิน” นี้ในที่สุดก็ได้พัฒนาเป็นเดือย กนก และเหงา ให้กับใบสีมาสายโก่งคิ้ว

โก่งคิ้วบนมงกุฏพระพุทธรูปทรงเครื่อง

ใบสีมา “สายโก่งคิ้ว” วัดไชยวัฒนาราม อยู่สุยา

พระพุทธรูปทรงเครื่อง วัดหน้าพระเมรุ อยู่สุยา

๒.๑ “สายโก่งคิ้ว ยอดตัด”

ใบสีมา “สายโก่งคิ้ว ยอดตัด” เริ่มแพร่หลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นการพัฒนามาจากใบสีมาของวัดไชยวัฒนาราม โดยยังรักษาลักษณะของโก่งคิ้วไว้ แบ่งออกได้เป็นสามแบบ ได้แก่ โคนแผ่นขนานเดียว โคนขนานบนก (กระหนก) และโคนขนานเหงา

สายโก่งคิ้ว ยอดตัด ขนานเดียว
ใบสีมาวัดกษัตรา อยุธยา

สายโก่งคิ้ว ยอดตัด ขนานบนก (กระหนก)
ใบสีมาวัดโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร

สายโก่งคิ้ว ยอดตัด ขนานเหงา
ใบสีมาวัดกุฎ เพชรบุรี

๒.๒ “สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง”

เมื่อมาถึงช่วงสุดท้ายระยะยะตรีทูต ก่อนเสียกรุงครั้งสุดท้าย ได้มีใบสีมา “สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง” เกิดขึ้น ยอดแผ่นสวมศิราภรณ์ แก้มแผ่นประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล โคนแผ่นขนานด้วยนาคเบือนลอยตัว เช่น หลักสีมาเอก ของวัดพรหมนิวาส ออยุธยา ใบสีมาดังกล่าว จะเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยกรุงเทพฯ

สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง ใบสีมาเอกวัดพรหมนิวาส ออยุธยา

๒.๓ “สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า”

อันที่จริง ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา และวัดระฆัง ธนบุรี ก็มีลักษณะอยู่ใน “สายโก่งคิ้ว” หากแต่ผิดไปบ้างก็ตรงที่ไม่มีกรอบรอบนอกข้างแผ่นประกับขึ้นไปจนถึงยอดของแผ่น จึงนับว่าไม่มีคุณสมบัติครบตามสัญลักษณ์ จึงเรียกว่า “สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า”

ใบสีมาของทั้งสองวัด อยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะมาปรากฏขึ้นอีกในสมัยรัชกาลที่ ๕ บนใบสีมาที่เรียกว่า “ใบเสมาโหล”

สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า
ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา

สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า
ใบสีมาวัดระฆัง ธนบุรี

๒.๔ สายโก่งคิ้ว “ใบเสมาโหล”

ใบสีมาใน “สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า” นี้ปรากฏขึ้นอีกบนใบสีมาระดับพื้นบ้าน ที่ น. ฦ ปากน้ำ เรียกว่า “ใบเสมาโหล” เพราะถูกผลิตออกมาในปริมาณมาก โดยกรรมวิธีอุตสาหกรรมพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นพิมพ์เดียวกันหมด มีทั้งแบบทรงเครื่อง และแบบธรรมดา

ใบสีมาชนิดนี้ผลิตในรัชกาลที่ ๕ และ ๖

“ใบเสมาโหล”

ใบสีมาวัดศรีโพธิ์ อยุธยา

“ใบเสมาโหล”

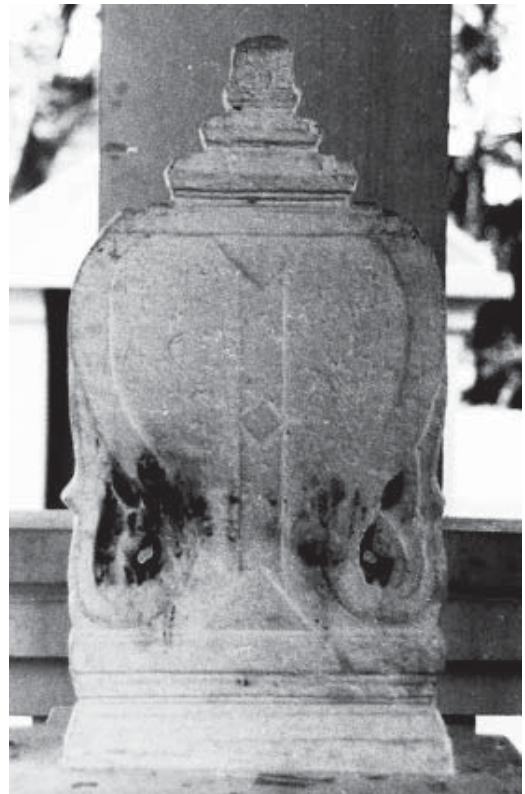
ใบสีมาวัดประดู่ใน ธนบุรี

๒.๕ สายโก่งคิ้ว “กลุ่มวัดไชโย”

ใบสีมา “กลุ่มวัดไชโย” นับว่าอยู่ในใบสีมาสายโก่งคิ้ว มีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๕ จะเป็นใบสีมาประจำวัดระดับชุมชน ปึกเดียว สองหน้า ทำขึ้นง่ายๆ โดยเขาจะระนาบลงไปไม่ลึกนัก

วัดไชโย อ่างทอง

วัดไชยทิศ ธนบุรี

๓. “สายเขมร”

ใบสีมา “สายเขมร” ลักษณะจำเพาะตรงที่มีกรอบครอบอยู่รอบแผ่น ตั้งแต่ยอดแผ่นจนถึงโคนแผ่น ส่วนใหญ่จะมีจุดประดับบนยอดของแผ่น

ลักษณะของใบสีมาวัดพระจันทร์ลอย นครหลวง อยุธยา ก็พอจะกะได้ว่าอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ใบสีมาสายเขมร
วัดทองทั่ว จันทบุรี

ใบสีมาสายเขมร
วัดพระจันทร์ลอย นครหลวง อยุธยา

ใบสีมาสายเขมร
วัดจันทาราม จันทบุรี

๓.๑ “สายอยุธยาเขมร”

ใบสีมาวัดหันทรา อยุธยา กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารสั้นๆ ว่า ณ เดือน ๖ ปีมะเมีย สัมพุทธศก (ปี ๒๒๘๐ / 1737) สมเด็จพระบรมโกศทรงฉลองวัดหันทรา

จึงเป็นครั้งแรกที่ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร” ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ และในการที่ใบสีมาดังกล่าว มีลักษณะติดมาจากใบสีมา “สายเขมร” เช่น กรอบครอบแต่ยอดถึงโคน ยอดประดับจุก หน้าผากห้อยพู่กลางแผ่น ติดดอกตาบเชิงงอน โคนวางกระจิงสามเหลี่ยม ทั้งหมดวางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น หากแต่โคนแผ่นแนบเหงา ซึ่งเป็นความนิยมร่วมสมัยของใบสีมาปลายสมัยอยุธยา

เนื่องด้วยใบสีมาแบบเขมรเหล่านี้ ได้ถูกลักษณะของท้องถิ่นเข้าเจือปน ซึ่งจะเรียกต่อไปว่า “สายอยุธยาเขมร”

ใบสีมา สายเขมรอยุธยา วัดหันทรา อยุธยา

๓.๒ สายอยุธยาเขมร “พระราชนิยมใน ร.๓”

ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร” มาปรากฏขึ้นอีกทีในสมัยกรุงเทพฯ ก็ในรัชกาลที่ ๓ โดยจะเรียกใบสีมา
นี้ว่าแบบ “พระราชนิยมใน ร.๓” นี้ จะเป็นใบสีมาของวัดที่สร้างหรือบูรณะในรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น

ใบสีมาวัดราชโอรสาราม เป็นใบเดียวที่ผิดไปจากอื่นของใบสีมาแบบ “พระราชนิยมใน ร.๓” โดย
วงแหวนตาบกลางแผ่นจะมีวงเดียว แทนสองวงซ้อน ดังเช่นบนใบสีมาที่ทำขึ้นหลังพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์
แล้ว

ใบสีมา แบบพระราชนิยมใน ร.๓
วัดราชโอรสาราม ธนบุรี

ใบสีมา แบบพระราชนิยมใน ร.๓
วัดปรินายก กรุงเทพฯ

๓.๓ “สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

การที่ใบสีมากลุ่มนี้อยู่ใน “แบบอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” ก็เพราะกรอบรอบแผ่นไม้กลึงเข้าหากันให้เป็นโก่งคิ้ว หากขึ้นไปซ้อนอยู่ใต้ปกเกล้าพื้นปลาสองชั้นใต้ศิวารัณ ซึ่งใบสีมา “แบบอยุธยาเขมร” นี้ ได้เคยปรากฏขึ้นครั้งปลายสมัยอยุธยาแล้ว

ใบสีมากลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะถูกผลิตขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๓ หากดูดีๆ ใบสีมาเหล่านี้ก็คือใบสีมา “ในพระราชนิยมใน ร.๓” ที่ทรงเครื่องนั่นเอง

จะเห็นว่า ลายด้านข้างตาบัทบริวารได้ถูกล้อมกรอบไว้ให้อยู่ในระเบียบ คล้ายชายผ้าใหล่ออกข้าง จึงเรียก “ซึกชายผ้า”

สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดปากคลองมหาราช อยุธยา

๓.๔ “สายอยุธยาเขมร บัวสามเหล้า”

ลักษณะของใบสีมานี้อยู่ในแบบ “อยุธยาเขมร” โดยมีกรอบครอบคลุมทั้งแผ่น ภายในแผ่นเป็นรูป บัวสามดอก ตามนัย พระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ มีทั้งแบบทรงเครื่อง และไม่ทรงเครื่อง ใบ สีมาเหล่านี้เริ่มปรากฏขึ้นใน รัชกาลที่ ๕ เป็นที่นิยมตามวัดระดับชุมชน ผลิตโดยช่างพื้นบ้าน

ใบสีมา สายเขมรบัวสามเหล้า ทรงเครื่อง
วัดโชติ ระยอง

ใบสีมา สายเขมรบัวสามเหล้า
วัดกลางอ่าแก้ว สมุทรสาคร

ใบสีมา สายเขมรบัวสามเหล้า
วัดนางแวะ ลพบุรี

๕. “แบบเขมรทับบนโก่งคิ้ว” (เดิมเรียก แบบ “ครุฑาวาส”)

ในคำให้การชาวกรุงเก่า กล่าวว่า “สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงพระราชทานทรัพย์สร้างพระอาราม ๒ อาราม พระราชทานนามว่า วัดละมุดหนึ่ง และวัดครุฑาวาสหนึ่ง”

เหตุที่ทำให้ใบสีมานี้ ถูกแยกออกให้เป็นต่างหาก เนื่องด้วยการที่แผงกลางแผ่นของใบสีมา “แบบเขมร” วางทับอยู่บน “สายโก่งคิ้ว” สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่บนใบสีมาแบบ “เขมรทับบนโก่งคิ้ว” ก็เริ่มจะปรากฏ การประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑลบนนอกของแผ่น ซึ่งต่อไปจะเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่บนใบสีมา ในสมัยกรุงเทพฯ

ใบสีมา แบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว”
วัดครุฑาวาส อยุธยา ใบสีมาหัก ประดับจุก

ใบสีมาแบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว”
วัดครุฑาวาส อยุธยา

๕. “แบบลูกผสม”

ประมาณรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” และ “สายโก่งคิ้ว” ได้รับเอา ลักษณะบางประการจากใบสีมา “สายเขมร” เข้ามาผสม นั่นคือการประดับตาบที่หน้าผากของแผ่น “สายสกุลอยุธยา” เช่น ใบสีมาวัดปราสาท นนทบุรี รวมทั้งเหงาขนาบโคนแผ่น เช่น วัดตระไกร อยุธยา และ ของวัดนางชี ธนบุรี

ใบสีมานิพนธ์นี้แยกออกเป็นสายพันธุ์ต่างหาก เรียกโดยรวมว่า “แบบลูกผสม” (เดิมเรียก “กลุ่มพันธุ์ทาง”)

ใบสีมา “แบบลูกผสม” วัดปราสาท นนทบุรี

ใบสีมา “แบบลูกผสม” วัดตระไกร อยุธยา

ใบสีมา “แบบลูกผสม” วัดนางชี ธนบุรี

๕.๑ “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

เช่นเดียวกับใบสีมาแบบ “อยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” ที่ได้กล่าวแล้ว หากแต่ใบสีมา
กลุ่มนี้เป็นใบสีมาใน “แบบลูกผสม” และอยู่ในสมาชิกของ “สายสกุลอยุธยา”

ใบสีมากลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะถูกผลิตขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๓ ถึง รัชกาลที่ ๕

จะเห็นว่า ใบสีมาชุดนี้มีตาบัทบริวารเป็นแปดแฉก อีกทั้งศิราภรณ์ก็สูงขึ้นมากกว่าธรรมดา

สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดทองศาลางาม ธนบุรี

สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดใหญ่อินทาราม ชลบุรี

ใบสีมาที่เกิดขึ้นใหม่ ในสัสมัยกรุงเทพฯ

๒. “แบบวังหน้า”

การติดใบสีมาแบบวังหน้าอยู่กับการติดใบสีมาในลักษณะผิตไปจากใบสีมาทั่วไป โดยเอาใบสีมาขึ้น
ไปติดไว้กับผนังโบสถ์ ซึ่งหากอยู่บนผนังราบ ใบสีมาก็จะอยู่ในระนาบแบน หากอยู่ที่มุมโบสถ์ ใบสีมาก็จะหัก
ตามมุม เรียกว่า แผ่นคด หรือแผ่นเสี้ยว

ใบสีมาแบบ “วังหน้า” แรกขึ้นโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (๒๓๒๕-๒๓๔๖ / 1782-
1803) ที่วัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ การติดใบสีมาในนิตยนี้จะนิยมกันตามวัดของกรม-
พระราชวังบวร วังหน้า

ใบสีมาแบบวังหน้า
ใบสีมาแผ่นแบน วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

ใบสีมา แบบวังหน้า
แผ่นคด วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

๗. “แบบแท่งสีมา”

เขตสีมาที่ถูกกำหนดด้วยหินฐานแท่งสี่เหลี่ยมนี้ เริ่มใช้โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และยึดเยื้อไปจนรัชกาลที่ ๕

แท่งสีมา วัดมหรณพาราม กรุงเทพฯ

๘. “แบบป่าหยัก”

ใบสีมาในลักษณะ “ป่าหยัก” นี้เริ่มขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ใบสีมادังกล่าวจะหยักที่ขอบบนของแผ่น บางครั้งก็มีหยักที่เอวด้านล่างด้วย ยังไม่ทราบว่าที่มาหรือมีความหมายอย่างไร ส่วนใหญ่จะใช้เป็นใบสีมาเอก อย่างไรก็ตาม ใบสีมาป่าหยักก็มีปรากฏในเมืองเขมร เรื่องนี้อาจมีความสัมพันธ์กัน

ป่าหยัก ใบสีมาวัดช้างใหญ่ อยุธยา

ป่าหยัก ใบสีมาวัดข่านิทัศน์ กรุงเทพมหานคร

ป่าหยัก ใบสีมาป่าหยักของเขมร

๙. “ตราธรรมจักร”

ใบสีมา “ตราธรรมจักร” เริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จ
ประพาสเมืองนครศรีธรรมราช และทรงปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุ เมื่อปี ๒๔๕๘ / 1915

ใบสีมา “ตราธรรมจักร” เป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน

ใบสีมา แบบตราธรรมจักร
วัดเสมาเมือง นครศรีธรรมราช

เรื่องของสีมาเขต พอเป็นสังเขป

“สีมา” ภาษาบาลี หรือ “เสมา” ภาษาเขมร ที่รายล้อมอยู่รอบโรงอุโบสถนั้น มีที่มาจากหลักการของ “สีมาเขต” ตามที่ได้กำหนดไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ก่อนที่จะลงไปหาเรื่องกับสีมาเขต คงจะต้องให้เข้าใจถึงความเป็นมาเรื่องของ “สีมา” เสียก่อน หาไม่แล้ว ต่อไปก็คงจะพูดกันไม่รู้เรื่อง

ว่าด้วย การกำเนิดของเขตพัทธสีมา

เรื่องมีอยู่ว่า คราวเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ เขตนครราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทรงเสนอว่า สาวกของพระพุทธองค์ควรจะมีการชุมนุมกันทุกวัน ๑๔ หรือ ๑๕ และ ๘ คำ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าพวกที่ไม่ใช่เป็นพุทธสาวก เขาก็มีการประชุมกันเพื่อฟังอภิปรายปราศรัย ผลที่ได้ก็ก่อให้เกิดความรักสามัคคีและเลื่อมใสขึ้นในหมู่คณะ เมื่อพระพุทธองค์ได้ฟังก็ทรงเห็นด้วยและทรงอนุญาต (อุโบสถขันธกะ ใน มหามงกุฏฯ ๒๕๒๕, ๓๗๗) ซึ่งในที่นี้ก็ต้องยอมรับว่า พระราชดำริของพระเจ้าพิมพิสารก็เข้าที่คืออยู่ แต่แล้วจากนั้น ปัญหาที่ตามมาอีกมากมาย

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแล้ว พระสงฆ์ก็มาประชุมตามพระประสงค์ แต่เมื่อมาประชุมก็ไม่ว่าจะมาประชุมกันเรื่องอะไร จึงต้องกำหนดวาระการประชุมขึ้นมา โดยให้สวดปาติโมกข์เทศ เพื่อปลงอาบัติ ครานั้นพระองค์ทรงกำหนดให้สวดปาติโมกข์กัน เฉพาะแต่ในวันอุโบสถเท่านั้น คือปีละ ๑ ครั้ง จะเป็น ๑๔ หรือ ๑๕ คำก็ได้ เรียกว่าการทำอุโบสถ และกำหนดเป็นข้อบังคับว่า ภิกษุทั้งหลายและทุกรูปต้องกระทำ และโดยพร้อมเพรียงกัน

คราวนี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นว่าที่พร้อมเพรียงกันที่ว่าจะพร้อมเพรียงกันในเฉพาะกลุ่มหนึ่ง หมู่หนึ่ง หรือทั่วอาณาจักร (เหมือนยื่นเคารพธงชาติ ๘ โมงเช้า) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกำหนดจำกัดพื้นที่ออกเป็นเขตๆ เพื่อความพร้อมเพรียงในเฉพาะเขต ซึ่งในแต่ละเขตก็มีสงฆ์อาศัยกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นหมู่

พื้นที่แห่งความพร้อมเพรียงนี้ถูกกำหนดขึ้นโดยสงฆ์ โดยแต่ละเขตย่อยๆ นี้เรียกว่า “พัทธสีมา” การกำหนดพัทธสีมา กระทำด้วย *สมมติ* คือการเห็นชอบร่วมกันเป็นเอกฉันท์

“แนวเขต” จะต้องมีการ “ขอบเขต” ที่กำหนดได้เป็นรูปธรรม เรียกว่า *นิมิตต์* หรือเครื่องหมาย (ปัจจุบันกรมที่ดินเรียกว่าหลักเขต) เครื่องหมายดังกล่าว พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดให้ใช้แนว ๘ อย่าง คือ ภูเขา หิน ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง สายธาร และ บึง (มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๓๙๕)

ครั้งพุทธกาลนั้น การกำหนดเขตเป็นไปอย่างคร่าวๆ เพราะจุดประสงค์มิใช่จะถือกรรมสิทธิ์ครอบครอง หรือมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยผู้อื่นจะมาถึงสิทธิ์ทับซ้อนไม่ได้ หากจุดประสงค์ หรือแผนแม่บท ก็เพื่อให้สงฆ์ที่อยู่ในแต่ละเขต ได้มาประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน ยังให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์ ไม่มีอะไรไปมากกว่านี้

(ปัจจุบันหาเป็นเช่นนั้นไม่ ในยุคบริโภคนิยมไม่ถือว่า “รกคนดีกว่ารกหญ้า” อีกต่อไป ที่ดินทุกตารางนิ้วมีราคา โดยเริ่มด้วยวิสัยคามสีมาเขต และตามด้วยพระราชบัญญัติธรรมนูญสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง)

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สงฆ์กำหนดเขตได้ สงฆ์ก็กำหนดเขตกันอย่างไม่มียั้งมือ บางเขตก็ใหญ่โตกว้างขวาง จนสงฆ์ต้องเดินทางข้ามวันข้ามคืนเพื่อมาทำอุโบสถ บางเขตสงฆ์ก็ต้องข้ามน้ำ จนตกน้ำตกท่า ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตั้งกฎขึ้นว่า เขตพัทธสีมาห้ามใหญ่เกิน ๓ โยชน์ และห้ามห้อมล้อมลำน้ำ นอกเสียจากจะมีทำข้าม (มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๓๙๖)

จากนั้น ปัญหาต่างๆ ก็ได้ถูกแก้ไขไปที่ละขั้น ตอน เช่นได้มีการกำหนดสถานที่แน่นอนในการสวดปาติโมกข์ สถานที่ดังกล่าวต้องมีการเห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์เรียกว่า “สมมติโรงอุโบสถ” ซึ่งจะเป็นอาคาร (วิหาร) เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น หรือเรือนลั่นก็ได้ หรือจะเป็นถ้ำก็ยังได้ เรียกว่า *อุโบสถคฤค* จากนั้นก็ยังห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถ ๒ แห่งในเขตพัทธสีมาเดียวกัน เรื่องนี้ก็พอเข้าใจว่า จุดประสงค์ที่ให้มีการทำอุโบสถ ก็เพื่อจะได้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์ หากจะแยกกันทำ ก็จะขัดเป้าหมายที่ได้วางไว้แต่แรก

ขอกล่าวซ้ำอีกทีให้ซึมเข้าไปในสมองเล็กๆ ทั้งหลายว่า **ห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถ ๒ แห่งในเขตพัทธสีมาเดียวกัน ได้โปรดจำไว้**

จากนั้นปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับโรงอุโบสถก็ได้ถูกแก้ไขไป เช่น การสถาปนาโรงอุโบสถ ขนาดของโรงอุโบสถ การถอนหรือยกเลิกโรงอุโบสถ และการขยายโรงอุโบสถ

ว่าด้วย อพัทธสีมา

ระยะต่อมา พระพุทธองค์ก็ได้กำหนดคุณสมบัติของอพัทธสีมา (มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๐๖) พุดง่าย ๆ ว่าเป็นบริเวณที่ไม่ต้องมีเขตพัทธสีมา ซึ่งมีทั้งหมด ๓ ชนิด

อพัทธสีมาชนิดที่ ๑ นั่นคือ เขตของหมู่บ้าน หรือ *คามสีมา* เขตชุมชน หรือนิคมสีมา เพราะบริเวณเหล่านั้นเขาได้กำหนดเขตของเขากันไว้อยู่แล้ว สงฆ์ที่อยู่ในเขตนั้นๆ ก็ให้ถือเขตที่เขามีกันอยู่แล้วเป็นเขตสีมา ไม่ต้องกำหนดกันขึ้นมาใหม่

อพัทธสีมาชนิดที่ ๒ ก็คือ *สัตตพวันตรสีมา* หรือ สีมาป่า สงฆ์ที่อยู่ในป่าก็ให้ถือว่าป่านั้นเป็นเขตของสีมาโดยปริยาย

อพัทธสีมาชนิดที่ ๓ คือ *อุทกุฏเขปสีมา* หรือ สีมาน้ำ อันมีข้อจำกัดว่า จะถือว่าสายธารทั้งสาย บึง ธรรมชาติทั้งบึง จะถือเป็นเขตสีมาไม่ได้ หากอยู่บนเรือ หรือแพ ก็ให้ถือว่าเรือหรือแพนั้นเป็นเขตสีมาไปโดยปริยาย แต่มีข้อจำกัดว่า เขตสีมาของเรือแพนั้นมีรัศมีห่างออกไปโดยรอบแค่ “ชั่ววึกน้ำสาตโดยรอบแห่งบุรุษที่มีแรงปานกลาง” (คือชายธรรมดา) อันเรื่องนี้มีเหตุผลสมมติว่า หากจะถือว่าสายธารทั้งสายเป็นเขตสีมา ในขณะที่สงฆ์ที่กรุงเทพฯ กำลังทำสังฆกรรมกันอยู่บนแพในแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ที่เมืองอยุธยาก็มีสงฆ์กำลังลงสรงน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ สังฆกรรมของสงฆ์ที่กรุงเทพฯ ก็จะถือว่าเป็นโมฆะ เพราะพระพุทธองค์ได้เคยกำหนดไว้ว่า สงฆ์ทุกรูปที่อยู่ในเขตพัทธสีมาเดียวกันจะต้องมาชุมนุมโดยพร้อมเพรียงกัน

แก่นแท้ของสีมาเขต

อันเรื่องของเขตสีมา โรงอุโบสถ และนิมิต ครั้งพุทธกาล ก็มีเพียงเท่านั้นแล จริงๆ แล้ว พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เข้าใจได้ง่าย มีเหตุมีผล ตรงไปตรงมา จะเห็นได้ว่าเรื่องของสีมาเขตนั้น เกิดขึ้นจากการแก้ปัญหาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ประเด็นหลักนั้นมิใช่เป็นเรื่องของสีมาเขต ทว่าจุดมุ่งหมายทั้งหลายทั้งปวง ก็เพื่อให้เกิดความสามัคคีกันขึ้นในหมู่สงฆ์ ซึ่งเป็นพระราชดำริเดิมของพระเจ้าพิมพิสาร และพระพุทธองค์ก็ทรงเห็นชอบด้วย โดยอุบายหรือกลวิธีที่จะให้เกิดความสามัคคีนั่นก็คือความพร้อมเพรียง ส่วนเรื่องของเขตสีมา เรื่องของนิมิต เรื่องของโรงอุโบสถ เป็นเพียงผลพลอยที่ได้จากการแก้ปัญหาที่เป็นขั้นเป็นตอนเหล่านี้ทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญในการกำหนดเขตพัทธสีมา เพียงให้ถือเอาอย่างพอเป็นสังเขปว่าเป็นภูเขา หิน ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง สายธาร หรือบึง เพราะการกำหนดเขตมิใช่แก่น หากเป็นเพียงกระพี้

แม้ว่าพระพุทธองค์จะมีได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดเขต เพราะมิใช่เป็นสาระสำคัญของแผนแม่บท แต่ก็ทรงตระหนักว่าเรื่องนี้ก็มีความสำคัญอยู่บ้างในตัวของมันเอง เพราะได้มีการสมมติเข้ามาเกี่ยวข้อง คือเป็นการ *เห็นพ้องร่วมกันในหมู่สงฆ์* พระพุทธองค์มิได้เป็นผู้ชี้ขาดโดยใช้สิทธิของผู้นำ แต่ได้ทรงใช้แนวทางของ สังฆาธิปไตย และแนวนนี้ก็เป็นอย่างเดียวกัน นั่นก็คือ *ยังให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์*

ว่าด้วย อรรถกถา

การที่ใบสืมาหรือหลักสืมาในปัจจุบันอาจดูสับสนซับซ้อนยุ่งยาก เต็มไปด้วยพิธีกรรม
ก็เนื่องมาจากการขยายตีความในระยะหลัง โดยท่านผู้รู้ที่เราเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ หรือ
อรรถกถาเถระ ส่วนคำอธิบายขยายความนั้นเรียกว่า อรรถกถา

การอธิบายขยายความนี้ บางครั้งก็เพื่อเป็นการอธิบายเพื่อแก้ปัญหา แต่ก็มักครั้งที่
ต้องการจะอวดฉลาด โดยไม่ตรงเป้า ไม่เข้าใจ และไม่มีคามจำเป็นอีกต่างหาก เช่น

ต้นไม้มีเปลือกแข็ง เช่น ต้นตาล ต้นมะพร้าว เป็นต้น ใช้ไม่ได้ ต้นไม้ที่มี
แก่นข้างใน ยังเป็นอยู่ โดยที่สูงสุดเพียง ๘ นิ้ว วัดโดยรอบแม่ลำต้นเท่า
เล่มเข็ม ก็ใช้ได้

(อรรถกถานิติวินิจฉัยในเรื่องรุกขนิมิต

ใน มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๓๙๑)

อันเรื่องนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวิจารณ์ไว้ว่า

ในเรื่องเอาต้นไม้เป็นนิมิต ก็มีพระอาจารย์กล่าวไว้ว่า ต้องเป็นไม้แก่น ที่ว่า
นี้ก็ติดอก ที่ไม่สมมติเอาต้นกระเพรามาเป็นสืมา แต่ว่าต้นตาลก็เข้าใน
บัญญัติไม่ได้ ด้วยเป็นไม้ไม่มีแก่น ชำร่วยยิ่งไปกว่านั้น ยังมีคำอธิบายต่อ
ไปว่า ถ้าเป็นต้นไม้มีแก่นแล้ว ถึงต้นจะเล็กเท่าเข็มก็ใช้ได้ ออกจะกลืนไม่ลง

(ดำรงราชานุภาพ, สารานุกรม ๒๕๐๕,

เล่ม ๑๙, ๑๖๓: ๓ กันยายน ๒๔๘๓)

หรือ

...ก็ให้ที่ที่สุตรอบ [ของพัทธสืมาเขต - ผู้เขียน] แห่งใดแห่งหนึ่งเกิน ๓ โยชน์
ไปแม้เพียงปลายเส้นผมเดียว ต้องอาบัติด้วย ทั้งสืมาไม่เป็นสืมาด้วย

(อรรถกถาวิวินิจฉัย ตีโยชนปรม์

ใน มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๔๑๕)

จะเห็นว่า อรรถกถาที่ยกมาเพียงเล็กน้อยเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า พระอรรถกถาเถระท่าน
หลงประเด็น พระเดชพระคุณเจ้ายังไม่เข้าใจหัวใจหรือแผนแม่บทของอุโบสถกรรม แต่กลับไป
หลงติดอยู่กับประเด็นปลีกย่อย หยุ่มหิหม ที่ไม่เป็นแก่นสาระ ยังความปั่นป่วนสับสนให้แก่เหล่า
พุทธบริษัทรุ่นหลังเป็นอันมาก

ปรากฏการณ์ของใบสืมาหรือหลักสืมาที่เราถือกันว่าเป็นกฎเกณฑ์ของพุทธศาสนาของ
ไทยในปัจจุบัน ก็เกิดขึ้นจากผลพวงของอรรถกถาทั้งหลายนี้แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น “ขันธสืมา”
ที่ล้อมโรงอุโบสถ หรือ “มหาสืมา” หรือใบสืมาที่มีลายหน้าเดียวหรือ ๒ หน้า ปักเดียวหรือปักคู่
ที่มี “สีมันตริก” คั่นอยู่ อีกทั้งลูกนิมิต

เรื่องของขันขี้หมาและมหาสีมา

การที่ต้องนำเรื่องของขันขี้หมาและมหาสีมา มากเล่า ก็เพราะต่อไปจะมีความเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ จะได้นำเสนอต่อไป

แต่ก่อนที่จะเข้าเรื่อง และก่อนที่จะมองเล็กๆ ของเราจะสับสนไปมากกว่านี้ ก็จะต้องพอบ้างเป็นสังเขป ว่า เมื่อเวลาผ่านไปหลังพุทธกาล สงฆ์ทั้งหลายก็ต้องการ ความเป็นอิสระ จึงได้กำหนดเขตสีมาให้เล็กน้อย เพื่อ ความกะทัดรัดสะดวก และคล่องตัวในการทำสังฆกรรม เพราะเมื่อจะทำอะไรกันสักที ก็ไม่ต้องร่นว้ายรวบรวม เรียกสงฆ์ในเขตพัทธสีมาเดียวกันเพื่อการสมมติ หรือ ความเห็นพ้องต้องกัน ในการนี้ สงฆ์จึงได้กำหนด พัทธสีมาเขตออกย่อยให้เล็กน้อย โดยสอดใส่ไว้ใน พัทธสีมาเขตใหญ่ พัทธสีมาเขตย่อยๆ นี้เรียกว่า “ขันขี้หมา” (เขตเล็ก-ภายใน) ส่วนพัทธสีมาเขตใหญ่ ที่ขันขี้หมาสอดใส่อยู่ภายในนั้นเรียกว่า “มหาสีมา” (เขตใหญ่-ภายนอก) ก็คือ “พัทธสีมา” หรือไม่ก็เป็น “คามสีมา” ในกรณีที่อยู่ในของชุมชนที่เขามีแนวเขตกัน อยู่แล้ว

ในระยะแรก “ขันขี้หมา” (เขตภายใน) ก็คือ อารามหรือวัด ที่อยู่ภายในเขตใหญ่ภายนอก “มหา สีมา” หรือเขตของชุมชน “คามสีมา” ฉะนั้นเมื่อ กำหนดเขตสีมาย่อยให้อยู่ภายใน “มหาสีมา” หรือ “คามสีมา” แล้ว สงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องไปปาฐประกาศ

ขอความเห็นชอบสงฆ์ทั้งหมดในมหาสีมาเขต หรือ คาม สีมาเขต เดียวกันอีกต่อไป เพียงรวบรวมสงฆ์ที่อยู่ในวัด คือขันขี้หมา เดียวกัน ก็สามารถทำสังฆกรรมได้ตั้งสม ประสงค์

แต่ด้วยความมั่งง่ายของสงฆ์หรืออะไรก็ตาม ที่จะได้ สงฆ์จึงได้กำหนด เขตขันขี้หมาให้แคบเล็กลง ไปอีก จากเขตของวัดทั้งหมด ให้เหลือเพียงวาเดียว จากผนังโรงอุโบสถ และต่อมาก็แนบติดไว้กับเสา ระเบียงโบสถ์ (ดังเช่นกรณีของวัดบวรนิเวศ เป็นต้น) ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเลื่องลือของพระพุทธรูปที่ว่า สงฆ์ใน เขตพัทธสีมาเดียวกันจะต้องมาชุมนุมกันโดยพร้อม เปรียง ฉะนั้น ในกรณีนี้สงฆ์ที่อยู่นอกแนวเขตขันขี้หมา หรือในกรณีโบสถ์ที่ปกคลุมอยู่รอบโบสถ์ ก็ไม่จำเป็นต้อง มาร่วมทำสังฆกรรม หากไม่ว่างหรือขี้เกียจ ทั้งที่อยู่ใน วัดเดียวกัน

ที่กล่าวล้าไปกว่านี้ มีวัดในเมืองเขมรที่ได้ กระชับเขตสีมาให้แคบลงไปอีก โดยยกเอาโบสถ์ขึ้น ไปล้อมอยู่รอบอาสนะสงฆ์ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อ ถึงคราวที่จะต้องปิดเปิดบิณฑบาตให้เพิกขวยกันแล้ว เขมรย่อมทั้งไทยอย่างไม่เห็นฝุ่น

ใบสีมารอบอาสนะสงฆ์ วัดเขมร เมืองเสียมเรียบ กัมพูชา

เรื่องของสีมันตริก

คราวนี้ก็ต้องมาทำความเข้าใจในเรื่อง “สีมันตริก” เพราะต่อไปในบทความนี้จะมีกรกล่าวถึง

เมื่อมี “ชั้นตสีมา” (เขตเล็ก-ภายใน) และ “มหาสีมา” (เขตใหญ่-ภายนอก) และเพื่อให้เขตทั้งสองจะแบ่งแยกออกจากกัน “เพื่อมิให้เขตสีมาทั้งสองระคนกัน” (วชิรญาณวโรรส ๒๕๓๙, ๕๕๑) จึงควรจะต้องเว้นที่ว่าง เป็นแนวกั้นชนระหว่างเขตทั้งสอง เขตแนวเว้นว่างกันชนนี้เรียกว่า “สีมันตริก” ในอรรถกถาว่า

ครั้นสมมติสีมาแล้ว พึงว่าคิลาหมายสีมันตริกไว้ภายนอก สีมันตริกกว่าโดย
ส่วนแคบที่สุด ประมาณคอก ๑ ก็ควร ในกรณีที่แก้ว แม่ประมาณคืบ ๑
ก็ควร ในมหาบุจรีแก้วแม่ประมาณ ๔ นิ้วก็ควร... สีมันตริกย่อมควมถึง
คามเขต

(อรรถกถาวิธีการผูกชั้นตสีมา ใน มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๑๐)

สีมันตริกย่อมควมถึงคามเขต ความนี้ได้โปรดอย่าลืม

อันที่จริงสีมันตริกนี้มีมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว ครั้งเมื่อพระฉัพพัคคีย์สมมติเขตสีมาไปทับซ้อนเขตสีมาอื่นที่มีอยู่แล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงร้องแหยกกระเซอไปฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงห้ามมิให้กำหนดเขตสีมาทับซ้อนกันเรียก “สีมาสังกระ” โดยต้องเว้นระยะระหว่างเขตพัทธสีมาไว้ (มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๐๗) ระยะระหว่างเขตสีมานี้เรียก “สีมันตริก”

สีมันตริกปรากฏขึ้นในรูปของการปักใบสีมาซ้อน ๒ ชั้น มีที่ว่างเว้นไว้ระหว่างกัน (รูปด้านล่าง)

หลักสีมาเดิม วัดโคกหม้อ ราชบุรี
เป็นหลักสีมา ๒ ชั้นโดยมีสีมันตริกคั่นอยู่กลาง

ลูกนิมิตเพิ่งจะมาเกิดขึ้นสมัยกรุงเทพฯ

หลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ปี ๒๓๑๐ / 1767 ที่ผู้รู้ทั้งหลายได้ล้มหายตายจากไป อีกทั้งดำรงตำราที่ถูกเผาไปจนหมด “พระศาสนาของวงษ์นั้นอันตรธาน มาแต่กรุงเก่าแล้ว” (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๓) จึงจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในโครงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พระองค์ก็ได้ทรงยึดเอาพระไตรปิฎกเป็นสรณะ เช่นในพระราชกำหนดต่างๆ สิ่งใดที่ไม่อยู่ในพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา ก็จะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องหรือนอกกรีต

ฉะนั้น พิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น พิธีผูกพัทธสีมา ควรจะต้องมีความพยายามที่จะกระทำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับที่ระบุไว้ในอรรถกถา อันได้กำหนดไว้ว่า “เมื่อผูกสีมาจะต้องมีการทักษิณมิต” แต่ก็ได้เกิดปัญหาขึ้น เพราะ “นิมิต” (เครื่องหมาย) ที่ว่านี้ไม่เคยมีปรากฏมาแต่เดิม แผ่นหินทั้งหลายที่ปักอยู่รอบโรงอุโบสถนั้นคงไม่ใช่ เพราะแต่ไหนแต่ไรตลอดมาก็เรียกกันว่า “ใบเสมา” ดังนั้นจึงต้องมีการเพิ่มขึ้นตอนของการ “ทักษิณมิต” เข้าไปในพิธีกรรม ที่ต้องมีลูกนิมิตและการฝังลูกนิมิต เพื่อให้ครบและสอดคล้องตามที่ระบุไว้ในอรรถกถา (อรรถกถาการผูกพัทธสีมา ใน มหามกุฏา ๒๕๓๕, ๔๑๐) โดยไม่มีใครเฉลียวใจเลยว่า แต่เดิมนั้น ใบเสนานั้นก็คือตัวนิมิตนั่นเอง

สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงให้ความสนพระทัยในเรื่องของลูกนิมิตนี้เป็นอันมาก

ด้วยเวลานั้น มีพระประสงค์ที่จะตรวจแต่ลูกนิมิตของโบราณว่าทำกันอย่างไร
ได้ให้ชุดชั้นสุดตรงที่สีมาพังแล้วแห่งหนึ่ง คั้นเท่าไรก็ไม่พบลูกนิมิต
จึงเข้าพระทัยว่า แต่โบราณเห็นจะถือเอาหินใบเสมาเองเป็นนิมิต

(ดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย ๒๕๐๕, เล่ม ๑๘, ๑๖๘ : ๑๘ มิถุนายน ๒๔๘๓)

ขั้นตอนของการฝังลูกนิมิตจึงกลายเป็นสิ่งแปลกปลอมที่เกิดขึ้นเฉพาะในไทย “ที่พม่าไม่ใช้ศิลาลูกนิมิต” (ดำรงราชานุภาพ ๒๔๘๙, ๑๐๙) ส่วนเขมร ลาว ที่เคยเป็นประเทศราชของสยาม จึงได้รับประเพณีการฝังลูกนิมิตไปในระยะช่วงกรุงธนบุรีเอง

คติการฝังลูกนิมิต
เพิ่งเริ่มมีแต่เมื่อรัชกาลที่ ๑ นี้เอง
แต่ปัจจุบันดูเหมือนจะแพร่กระจายไปเร็ว
ทั้งนี้ก็เพราะลูกนิมิตนี้ยังประโยชน์
โดยถูกใช้ให้เป็นอุบายในการหารายได้เข้าวัด
เป็นที่ยินดีบริจาคกันทวนหน้า
แก่สงฆ์และกรรมการวัด

ลูกนิมิตวัดห้วยปลากั้ง เชียงราย

ลูกนิมิตใต้ฐานแผ่นสีมาคดมมโบสถ์
วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ
สมัย ร.๔ (รูป: วีระศักดิ์ แสนสอาด)

ลูกนิมิตเดิม วัดชินนรสถ์ ธนบุรี
พศ. ๒๓๗๔ สมัย ร.๓
พระท่านชุดขึ้นมาเพื่อทำบุญฝังชุดใหม่

ปิดทองลูกนิมิตวัดหนองปลาแก้ว เชียงราย
ลูกกละล้าน
(รูป: Philophobia Sirivajakorn)

โรงงานลูกนิมิต เมืองตาก

อาการของใบสีมาก่อนกรงแตก

อาการแปรปรวนของใบสีมดังกล่าว จะอยู่ในช่วงปลายสมัยอยุธยา คือตั้งแต่ครั้งหลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จนถึงกรุงแตกเมื่อวันอังคารที่ ๑๙ เดือนเมษายน ปี ๒๓๑๐ / 1767 นับเป็นช่วงเวลาราว ๕๐ ปี

อาการของใบสีมาในระยะนี้จะผุดออกไปจากที่เคยเป็นมา ตั้งแต่ใบสีมา “แบบลูกผสม” ใบสีมาทั้งหลายจะสามารถจัดแยกออกได้เป็นกลุ่มเป็นสายที่มีลักษณะร่วมกัน และกระจายออกได้เป็นกลุ่มย่อย โดยได้มีการให้ลักษณะรายละเอียดแก่กันและกัน ซึ่งผุดไปจากใบสีมาในช่วง ๕๐ ปีให้หลังนี้ ที่ดูเหมือนจะขาดการสืบเนื่อง และมีอายุอยู่ในความนิยมช่วงระยะเวลา ชำยยังไม่สามารถบอกได้ว่ารูปลักษณะบนใบสีมานั้นเป็นหรือคืออะไร หากจะวิเคราะห์ก็ต้องว่าที่เป็นดังนี้ ก็คือผลผลิตของสังคมที่ไร้ระเบียบและขาดเอกภาพ

ถ้าอย่างที่ได้เห็นได้ชัด ก็คือใบสีมาของวัดอินทประมูลและวัดจำปาหล่อ อ่างทอง

สำหรับใบสีมาวัดขุนอินทประมูล อ่างทอง ก่อนอื่นจะเห็นว่าการรวมวิธีการผลิตนั้นออกจะด้อยคุณภาพอยู่สักหน่อย โดยใช้เพียงการเซาะเส้นให้เกิดลาย ซ้ำลายบนใบแต่ละแผ่นก็ต่างจากกันไป ดูเป็นว่าช่างแต่ละคนนั้นไม่สามารถจะตกลงกันได้ว่าจะใช้แบบใดมาเป็นมาตรฐาน ถึงกระนั้นก็ตาม โดยรวมแล้วลักษณะของใบสีมาวัดขุนอินทประมูลก็ยังสื่อให้เห็นว่าอยู่ในรากฐานของใบสีมา “แบบลูกผสม” เพราะยังเห็นถึง “แก้ม” ทั้งสองด้านบนแผ่นที่อยู่ในลักษณะของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” กลางแผ่นประดับตา แม้ว่าบางแผ่นจะเป็นทรงข้าวหลามตัด บ้างก็เป็นทรงวงรีหรือใบโพธิ์ก็ตาม โคนแผ่นขนานไว้ด้วยหงอนที่ซ้อนงอนขึ้น (ส่วนใหญ่หักไป)

จึงจะเห็นว่า ถึงใบสีมาของวัดขุนอินทประมูลแต่ละแผ่นจะต่างกันไปบ้าง แต่โดยรวมแล้วก็ยังมีเอกภาพอยู่บ้าง ซึ่งพอจะประมาณได้ว่ามีอายุอยู่ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พินยา ๒๕๕๑, ๑๙๘)

ใบสีมาวัดขุนอินประมูล อ่างทอง

ใบสีมาวัดจำปาหล่อ อ่างทอง

ใบสีมาเอก วัดจำปาหล่อ อ่างทอง

ใบสีมากลุ่มกรงศอ
วัดราชบุรณบุรีเพ็ญ ออยุธยา

ใบสีมาวัดจำปาหล่อ อ่างทอง ปักเดี่ยว สองหน้า แต่ละหน้ามีลักษณะต่าง
กันออกไป ดูระเกะระกะ จึงนำส่วนหนึ่งมาแสดงเพื่อความหลากหลาย จริงอยู่ลักษณะ
ที่อยู่บนใบสีมาวัดจำปาหล่อนี้ ดูแล้วอาจคิดไปว่าเป็นผลงานจากโครงการบำบัดโรคจิต
แต่ขอรับรองว่าทั้งหมดเป็นผลงานช่างช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจนถึง
สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง-เอกทัศ

ใบสีมาของวัดจำปาหล่อ ก็เจริญตามใบสีมาวัดขุนอินทประมูล หากจะ
อาการหนักกว่ามาก ลักษณะของใบสีมาแต่ละแผ่นนั้นผิดแผกแตกต่างกันไปอย่างสิ้น
เชิง มีบางแผ่นที่มีลักษณะเลียนแบบใบสีมา “กลุ่มกรงศอ” (ดู พิทยา ๒๕๕๑, ๒๙๓)
เช่นใบสีมาของวัดราชบุรณบุรีเพ็ญ ออยุธยา โดยเฉพาะลักษณะของกาบเชิงกรอบที่ทำ
แนบอยู่กับโคนของแผ่นอันเป็นลักษณะของใบสีมาในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง-เอกทัศ
จึงกำหนดได้ว่าใบสีมาวัดจำปาหล่อมียุคอยู่ในช่วงก่อนกรุงแตก โดยประวัติว่าสร้าง
ปี ๒๓๐๕ / 1762 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาปี ๒๓๐๘ / 1765 (กรมการศาสนา
๒๕๒๘, ๔๒๔) ซึ่งก็ลงต้องกับที่ได้กำหนดไว้

ความไม่มีเอกภาพของสังคมสมัยอยุธยา ก่อนกรุงแตก คงเป็นเพราะไม่มีอำนาจ
ส่วนกลางที่เข้มแข็งพอที่จะเป็นศูนย์รวม สังคมจึงแตกออกเป็นฐานอำนาจย่อยที่แข่งขัน
กันเอง ส่อให้ช่างไม่มีการควบคุมจากส่วนกลาง ในสภาพนี้ ช่างจึงมีอิสระที่จะแสดงออก
ตามจริตของตน กว่าที่เคยอยู่ในกรอบที่จำกัด แต่ในทางกลับกัน การแบ่งแยกนี้ก็ทำให้
มีการแข่งขันขึ้นระหว่างฐานอำนาจย่อย จึงพอจะเห็นว่า ในระยะนี้ได้มีการพัฒนาใน
เรื่องของความชำนาญและมีฝีมือช่าง เช่น งานช่างโลหะ ปูนปั้น และงานประดับมุก
และงานแกะสลักหินฝีมือช่างหลวง อันเป็นหนึ่งในสี่ของ บนม้วนสีมาวัดพรหมนิवास
อยุธยา เป็นต้น

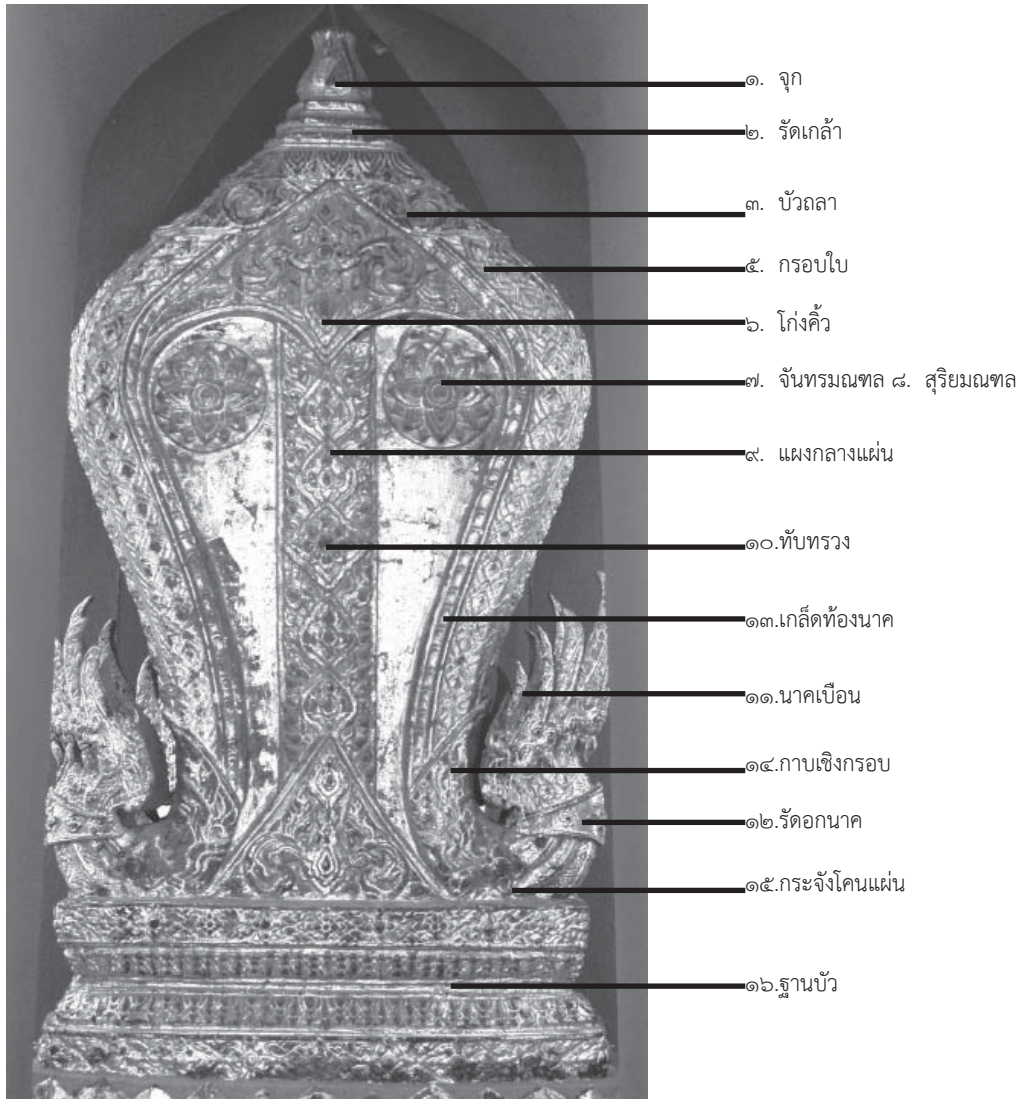
สถานการณ์นี้ได้สิ้นไปพร้อมกับการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา และมาเริ่มกัน
ใหม่ครั้นฟ้าใหม่แผ่นดินใหม่

ใบสีมาแผ่นข้างโบสถ์ ของวัดพรหมนิวาส อยุธยา

ตอนที่ ๑
ใบสีมาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
รัชกาลที่ ๑

ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้วฯ)

รูป ๑.๐๑ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

อาจจะดูไปว่า การวิจัยเรื่องใบสีมาสมัยกรุงเทพฯ คงไม่ยุ่งยากเท่ากับของสมัยอยุธยา ที่ได้นำเสนอไปแล้วในหนังสือ *เสมา สีมา* (ดู พิทยา ๒๕๕๑) เพราะใบสีมาส่วนใหญ่ในสมัยกรุงเทพฯ โดยเฉพาะใบสีมาของพระอารามหลวงต่างๆ นั้น ก็ได้มีระบุไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ไว้อย่างชัดเจนและน่าเชื่อถือ แต่การหาเป็นเช่นนั้นไม่

การที่ได้จดหมายไว้ว่า วัดใดวัดหนึ่งได้ถูกปฏิสังขรณ์หรือสถาปนา ก็ไม่จำเป็นว่า ใบสีมาของวัดนั้นจะต้องเป็นใบสีมาในรัชสมัยของพระองค์นั้นเสมอไป เพราะใบสีมาของวัดนั้นอาจจะยังคงใช้ใบสีมาเดิมอยู่ก่อนที่จะถูกปฏิสังขรณ์ หรือในกรณีที่เปลี่ยนวัดสถาปนาใหม่ ใบสีมานั้นก็ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมสมัยกับการสถาปนา เพราะใบสีมาดังกล่าวอาจจะถูกเปลี่ยนเมื่อครั้งมีการซ่อมแซมขึ้นในระยะหลัง ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องสำเนียงไว้ว่า ในการที่จะเอาชิ้นงานผลิตภัณฑ์ไปอิงอ้างอิงกับหลักฐานที่ไม่สมบูรณ์นั้น คงจะเป็นหนทางลัดไปสู่ความสำคัญผิดหลงประเด็นเอาได้ง่ายๆ

“อย่าไปติดยึดกับประวัติศาสตร์มากนัก เพราะประวัติศาสตร์ไม่ใช่ตัว”

เช่นในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ มีความเกี่ยวกับพระอารามต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาและปฏิสังขรณ์ได้ระบุไว้ว่า

นอกจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดสระเกศ ซึ่งได้ทรงสร้างและได้กล่าวมาแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามอื่นๆ อีกหลายพระอาราม คือ วัดเลียบ เดิมสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ไว้เพียงอุโบสถ และกุฏิสงฆ์ได้ทรงสถาปนาต่อมาจนเสร็จ พระราชทานนามเปลี่ยนว่า วัดราชบูรณะพระอาราม ๑ วัดบางว่าใหญ่ ทรงปฏิสังขรณ์ไว้แล้ว พระราชทานนามเปลี่ยนว่า วัดระฆัง ให้เหมือนกับวัดระฆังกรุงเก่า ซึ่งเป็นวัดอยู่ข้างพระราชวังข้างด้านตะวันตกพระอาราม ๑ วัดศาลาสีหน้าในคลองบางจาก ซึ่งโปรด ให้เชิญพระประธานมาเป็นพระประธาน ก็ทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า วัดคูหาสวรรค์ ๑ วัดพลับในคลองบางกอกใหญ่ ๑ วัดทองคลองบางกอกน้อย ๑ วัดสมอราย ๑ วัดแจ้ง ๑ วัดท้ายตลาด ๑ วัดคอกกระบือ ๑ ทั้งวัดสุพรรณที่กรุงเก่า ซึ่งเป็นวัดเดิมของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ก็ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๒๖, ๒๐๖)

จะมีสักกี่วัดจากความตอนบนนี้ ที่ใบสีมาจะมีอายุอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันที่จะได้แสดงต่อไป เช่น

ใบสีมาวัดสระเกศ (รูป ๑.๓๐) เดิมคิดว่าเป็นใบสีมาในรัชกาลที่ ๑ แต่แท้จริงเป็นในรัชกาลที่ ๓
ใบสีมาวัดพลับ (ราชสิทธิาราม รูป ๑.๘๗) ใบสีมานั้นเป็นของเดิม มีมาแต่สมัยอยุธยา
ใบสีมาวัดทองบางกอกน้อย (สุวรรณาราม รูป ๒.๒๒) นั้นตกอยู่ปลายรัชกาลที่ ๒
ใบสีมาวัดสมอราย (ราชาธิวาส รูป ๓.๖๑) ใบสีมาเป็นแบบพระราชนิยมใน ร.๓
ใบสีมาวัดแจ้ง (อรุณ รูป ๒.๐๑, ๒.๐๔) ใบสีมาตกอยู่ปลายรัชกาลที่ ๑ ต่อต้นรัชกาลที่ ๒
ส่วนใบสีมาวัดท้ายตลาด (โมลีโลกา รูป ๓.๒๐) ใบสีมาทำขึ้นในรัชกาลที่ ๓

ใบสีมาคู่แรกที่กล่าวไว้ใน พระราชพงศาวดารรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ก็คือใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นวัดที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่

จุลศักราช ๑๑๔๕ (๒๓๒๖ 1783) ...ปีเถาะเบญจศก เดือนสิบเอ็ด แรมสิบสี่ค่ำ...
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาให้สถาปนา พระอารามขึ้นภายใน
พระราชวัง พร้อมทั้งอุโบสถและพระเจดีย์แล ศาลาราย เปนหลายหลัง แลให้ขุด
สระน้ำทำหอไตรลงนในสระที่ไว้สำหรับพระไตรปิฎก

(ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๔๕-๔๖)

จุลศักราช ๑๑๔๖ (๒๓๒๗ 1784) ปีมะโรงฉศก เดือนสี่ แรมสิบสี่ค่ำ ทรงพระกรุณา
ให้เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต จากโรงในพระราชวังเก่าปากตวันตก ลงเรือ
พระที่นั่งแห่ไปบนขบวน คำนวณมาในพระราชวังใหม่ เชิญเข้าประดิษฐาน ในพระ
อุโบสถพระอารามใหม่ แล้วนิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะประชุม ทำสังฆกรรม สวด
ผูกพัทธสีมาในวันนั้น แลการพระอารามสำเร็จบริบูรณ์แล้ว จึงทรงตั้งพระนาม
ว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๕๐)

หากความในพระราชพงศาวดารนี้ถูกต้องและคำนวณไม่ผิด การสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามใช้เวลาเพียงประมาณ ๑ ปี ๕ เดือน ฉะนั้นใบสีมาของวัด ก็ควรมีเวลาผลิตในช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน

ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปักคู่ หน้าเดียว ทำด้วยโลหะหล่อ ทาชาดลงรักปิดทอง (รูป ๑.๐๑) ยอดประดับศิราภรณ์ มีวงกลมของสุริยฉัตรและจันทรมณฑลบนแท่น ในรูปของดอกกลีบ (เรื่องนี้จะได้นำเสนอ ในใบสีมาวัดสุทัศน์ฯ ต่อไป) โคนแผ่นขนานบาคือแป้น ขนาด (88x46x8) เป็นใบสีมา “สายโค้งคิ้วทรงเครื่อง” จึงนับว่าเป็นใบสีมาในสายโค้งคิ้วชุดแรกของสมัยกรุงเทพฯ

ในการที่ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำขึ้นด้วยโลหะหล่อ ก็คงเป็นเพราะมีระยะเวลาจำกัดคือเพียง ๑ ปี ๕ เดือน ที่ช่างจะต้องผลิตใบสีมาขึ้นใหม่ให้ครบ ๑๖ แผ่น อีกทั้งช่างที่ชำนาญการแกะสลักหิน ก็คงมีจำนวนจำกัด ฉะนั้น การที่ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผลิตออกมาด้วยการหล่อโลหะสุญชีผึ้ง ก็คงเป็นทางออกที่เลือกไม่ได้ วิธีการผลิตด้วยการกดแปะแม่พิมพ์ หล่อสุญชีผึ้งนั้น ง่ายกว่าที่จะสลักหิน เพราะจะมาแต่งเกลารหรือลงลายละเอียดในภายหลังหากผิดพลาด ก็สามารถแก้ไขได้บนขี้ผึ้ง แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ช่างขึ้นแบบหุ่นขี้ผึ้งเหล่านี้น่าจะได้เป็นช่างที่มีฝีมือ จึงได้มีความผิดพลาดเกิดขึ้นในการผลิต ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

๑.๐๑ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

๑.๐๒ ใบสีมาเอก วัดพรหมนิวาส ออยุธยา

จึงจะเห็นว่า ด้วยเวลาอันจำกัด ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้ (รูป ๑.๐๑) แม้แต่จะคิดสร้างรูปแบบขึ้นใหม่ก็เป็นประเด็น จึงจะเห็นว่าใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ลอกแบบโดยตรงมาจากใบสีมาครั้งอยุธยา ซึ่งปัจจุบันถูกใช้เป็นใบสีมาบางหลักของวัดพรหมนิวาส (วัดขุนยวน) ออยุธยา (รูป ๑.๐๒) ซึ่งทำด้วยหินเนื้อละเอียด เป็นใบสีมาหน้าเดียว ขนาด (82x44x7 ซม.)

ใบสีมาของวัดพรหมนิวาสดังกล่าว ไม่ทราบว่าเดิมนั้นเป็นใบสีมาของวัดใดมาแต่ก่อน ปัจจุบันบางแผ่นของใบสีมาในชุดดังกล่าว อยู่กันกระจัดกระจาย ซึ่งบางแผ่นที่มีสภาพสมบูรณ์นั้นมีเหลืออยู่เพียง ๔ แผ่น ถูกใช้เป็นใบสีมาวัดพรหมนิวาส

ใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาสไม่สมบูรณ์ที่เหลือ มีสภาพเป็นชิ้นส่วน เช่นแผ่นหนึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ ท่านได้นำไปเก็บไว้ใน *โบราณพิพิธภัณฑ์* ปัจจุบันคือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม ออยุธยา (รูป ๑.๐๓) แต่เนื่องด้วยโผเดิมของ พช (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ) นั้นยังไม่อาจสืบได้ จึงไม่ทราบรายละเอียด เดิมนั้นมีความว่ากระไร ส่วนอีก ๒ แผ่นถูกใช้เป็นหลักสีมาเอกของวัดกล้วย ออยุธยา (รูป ๑.๐๔) และอีกครั้งแผ่นอยู่ในศาลาวัดบางโพธิ์อมวาส กรุงเทพฯ (รูป ๑.๐๕) ถูกซ่อมแซมและทาสีทองทับ อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ อีกแผ่นหนึ่งเหลือเป็นเศษซากอยู่ใน พช เจ้าสามพระยา ออยุธยา (รูป ๑.๐๖)

๑.๐๔ ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
ที่วัดกล้วย อยุธยา

๑.๐๕ ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
ในศาลาวัดบางโพธิ์อมวาส
กรุงเทพฯ

๑.๐๓ ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
ใน พช จันทระเกษม

รวมแล้ว ๘ แผ่น หากใบสีม้างกล่าวเดิมที่จะปักคู่ จึงควรมีทั้งหมด ๑๖ แผ่น ซึ่งยังสำรวจไม่พบใบ
อีก ๘ แผ่น

ส่วนใบสีมาเสริมของวัดพรหมนิวาสที่เหลือเป็นใบสีมาจากวัดกุฎีดาว อยุธยา (น. ณ ปากน้ำ ๒๕๔๐, ๘๙ เจริญธรรมที่ ๗) นอกเหนือจากนี้จะเป็นใบสีมาชุดเดียวกับใบสีมาเอกวัดธรรมาราม อยุธยา กำหนดอายุให้อยู่ใน
รัชกาลที่ ๔-๕ ที่เหลือนั้น เป็นใบสีมามีลักษณะคล้ายใบสีมาเอกชุดดังกล่าว หากแต่ทำด้วยหินเนื้อหยาบ อีกทั้ง
ฝีมือก็หยาบอีกต่างหาก

๑.๐๖ เศษใบสีมาหิน ชุดวัดพรหมนิवास ใน พช เจ้าสามพระยา อยุธยา

แม้ว่าในสังคมเมืองอยุธยาตอนปลายจะมีความขัดแย้งและไร้ระเบียบ แต่ในทางกลับกัน ทางด้าน งานช่าง ดูเหมือนจะมีการพัฒนาทั้งในด้านการผลิตฝีมือ และความชำนาญ ซึ่งเรื่องนี้ก็ไม่แปลก เพราะความไร้ระเบียบดังกล่าว ยังผลให้มีความจำกัดและรัดกุมที่เคยมีมานั้น ผ่อนคลายลง เหล่าช่างจึงมีอิสระมากขึ้นที่จะแสดงออกทั้งพัฒนาฝีมือและความคิด อีกทั้งเศรษฐกิจในระยะนั้นก็คล่องตัวและเฟื่องฟู ประชาชนระดับบนมีฐานะการเงินดีขึ้น มีแรงที่จะอุปถัมภ์งานช่างฝีมือ ปรากฏว่าช่างมีฝีมือในระยะนั้นมีรายได้สูงกว่าแรงงานทั่วไป เช่นบานประตูพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม อยุธยา ๒๒๙๓ / 1752 พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชทานเงินบำเหน็จแก่ช่างเป็นเงิน ๓๐ ชั่ง ต่อบาน (สำนักนายก ๒๕๑๐, ๕๗) ปิดัดไป พระองค์ทรงจ้างช่าง ๑๘๕ คน สร้างประตูมุกวัดพระพุทธไสยาสน์ ปาโมกข์ สิ้นเงิน ๒๕ ชั่ง ต่อบาน (สำนักนายก ๒๕๑๐, ๗๔) และในปี ๒๒๙๙ / 1756 สร้างประตูมุกพระวิหารพระพุทธรูปชินราช พิษณุโลก พระราชทานเงินบำเหน็จ ๒๖ ชั่ง ต่อบาน (สำนักนายก ๒๕๑๐, ๗๕) ไม่เฉพาะแต่งานมุกที่มีหลักฐานว่าเป็นงานช่างที่มีการพัฒนาและรายได้สูง งานช่างลายรดน้ำ ปิดทองเข้าตู้พระธรรมวัดเชิงหวาย ก็เห็นได้ว่าได้มีการพัฒนาลวดลายและองค์ประกอบก้าวหน้าไปกว่าเดิม งานโลหะเช่นเศียรนาคที่ติดบนโคพระพุทธรูป สระบุรี ก็เป็นหนึ่งในไม่มีสอง และงานสลักหิน เช่นใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส ก็เป็นประจักษ์พยานอยู่แล้ว

แต่ก็เนื่องด้วยเมื่อระยะต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ยังขาดแคลนช่างในแขนงต่างๆ ดังที่ได้กล่าวแล้ว ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงยังต้องลอกอย่างจากใบสีมาที่มีมาแต่ครั้งอยุธยา โดยได้เปลี่ยนวิธีการผลิตให้ง่ายขึ้น ถึงกระนั้น ก็ยังมีข้อผิดพลาดจากการกระทำของช่างไร้ฝีมือ จากนั้นในราว ๗๐ ปีให้หลัง ครั้งเมื่อบูรณะวัดพระเชตุพนฯ รูปลักษณ์ของใบสีมาก็ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก แม้ว่าจะได้ผลิตโดยช่างสลักหินฝีมือชำนาญการ

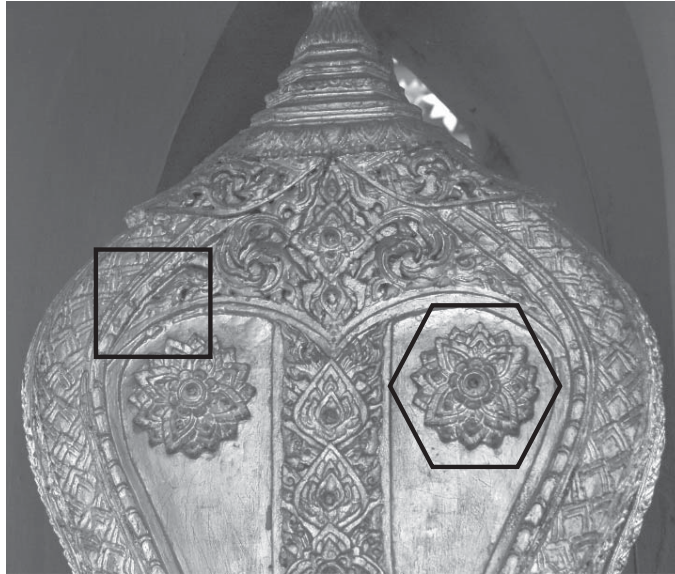
ดังจะเห็นต่อไปว่า ในรัชกาลที่ ๑ และ รัชกาลที่ ๒ งานช่างส่วนใหญ่ โดยเฉพาะทางด้านใบสีมา จะอยู่ในกรอบกฎเกณฑ์ตายตัว ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ได้มีการพัฒนาเกิดขึ้นน้อยมาก จริงอยู่ที่ใบสีมาต่างๆ ได้มีการประดับลวดลายตกแต่งเพิ่มขึ้น แต่เหล่านั้นก็เป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้เพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ชิ้นเท่านั้น

ในการที่ใบสีมาใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามทำขึ้นจากโลหะนี้ เป็นของที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน แต่อันที่จริงแล้ว เรื่องนี้ก็ไม่ขัดต่ออรรถกถาที่ว่า

แม้ก่อนเหล็กก็นับว่าศิลาเหมือนกัน...

(อรรถกถานิมิติวิจัยในปาสาณนิมิต-มหามกุฏ ๒๕๒๕, ๓๙๐)

จะเห็นต่อไปว่า เนื่องด้วยเวลาที่จำกัด ใบสีมาของวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ (รูป ๑.๑๑, ๑.๑๒) ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ก็ทำขึ้นด้วยปูนเพชร หาได้ทำขึ้นด้วยหินแกะสลักไม่

๑.๐๗ ใบสีมาแผ่นนอก หลักที่ ๕.๑ ห้ายโบสถ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

เมื่อเห็นว่า ใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาสนเป็นงานช่างฝีมือชั้นครูที่ควรค่าจะเป็นแม่แบบ แต่ก็ติดอยู่ว่า ในขณะนั้นไม่มีช่างฝีมือ จึงได้แก้ปัญหาด้วยกรรมวิธีกดพิมพ์ (รูป ๑.๐๘) และสูญซี่ผึ้งแทน อาจเป็นเพราะช่างชำนาญการงานหล่อ เช่นหล่อพระพุทธรูปนั้นมียุแล้วเป็นพื้นฐาน และผลที่ออกมา ก็เป็นการพ้องให้เห็นถึงความตกต่ำในด้านงานช่างหล่อ

ปัจจัยของเวลาที่จำกัดนี้ ทำให้การหล่อใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เกิดความผิดพลาดและไม่มีคุณภาพแผ่นสีมาที่ทำผิดพลาดเหล่านี้ ช่างได้นำไปไว้หลังโบสถ์ โดยภาวนาว่าจะไม่มีผู้สุรุ้ไปสังเกตเห็นเข้า เช่น

เส้นโค้งคว่ำด้านซ้ายที่ชำรุด (รูป ๑.๐๗ สีเหลือง) เนื่องมาจากความผิดพลาดของแม่แบบซี่ผึ้ง

ส่วนดวงดอกระบาย ที่ต้องรองรับจันทร์มณฑลด้านขวา (รูป ๑.๐๗ ในทกเหลือง) และสุริยมณฑลด้านซ้ายนั้น บางแผ่นจะเห็นว่า ไม่มีฐานยกกระนาบวงกลมดังกล่าวรองรับ (เทียบกับรูป ๑.๐๑) เรื่องนี้เกิดจากความมั่งง่ายของช่างขึ้นหุ่นแม่แบบซี่ผึ้งจากกรรมวิธีกดพิมพ์ซี่ผึ้ง ฐานวงกลมรองรับดอกระบาย จึงต้องยกกระนาบบางเป็นพิเศษ และเนื่องด้วยความบางนี้ ครั้นเมื่อยกแบบที่กดลงไว้ออกมาจากแม่พิมพ์ ก็มักจะหักเสียหาย ในกรณีนี้ ช่างขึ้นหุ่นจึงมั่งง่าย โดยกำจัดฐานวงกลมดังกล่าวนี้ออกไปเสียอย่างไม่เหลือเยื่อใย

๑.๐๘ ตัวอย่างพิมพ์กดรัก ทำจากหินสบู่
สมบัติของ : Kitaphat Dummapiyannum

บนแผงกลางแผ่นบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๐๘) ประดับด้วยแผงลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เรียงกันลงมา หากเทียบกับลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนใบสีมาของชุดวัดพรหมนิวาส (รูป ๑.๐๙) ก็เห็นว่า ลายบนแผงกลางแผ่นของใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น (รูป ๑.๐๙) ไม่วางซ้อนกัน เช่นของชุดวัดพรหมนิวาส อีกทั้งลายด้านข้างบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ไม่ใช่ระเบียบหรือชัดเจนเท่าของใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส

ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการกดพิมพ์ซึ่งอีกเช่นกัน ข้างจำเป็นที่จะต้องลดขนาดของลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามลงเพื่อให้ลายด้านข้าง แต่อย่างไรก็ไม่ละเอียดและแนบเนียนเท่าลายในแผงกลางแผ่นของใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส

ด้วยเหตุนี้ พระเทพวชิรมิตรจึงจำต้องแยกลายที่ต่างกันนี้ให้ชื่อว่า “ลายรักร้อยดอกไม้” สำหรับลายเช่นบนใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส และ “ลายร้อยรักกาบปลี” สำหรับลายเช่นบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (เทพวชิรมิตร ๒๕๕๖, ๒๒) เพราะมีลักษณะต่างจากกัน

๑.๐๘ ลายรักร้อยกาบปลี
บนแผงกลางแผ่น
ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

๑.๐๙ ลายรักร้อยดอกไม้
บนแผงกลางแผ่น
ใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส อโยธยา

ใบสีมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ

ในจุลศักราช ๑๑๔๗ ปีมเสงสัปตศกเป็นปีที่ ๔... ให้ชุดคลองใหญ่เหนือวัด
สระแก พระราชทานนามว่า คลองมหานาค เป็นที่สำหรับประชาชนชาว
พระนคร จะได้ลงเรือไปเล่นเพลงและสักวาในเทศกาลฤดูน้ำเหมือน อย่าง
ครั้งกรุงศรีอยุธยา ครั้นชุดคลองเสร็จแล้ว วัดสระแกนั้น พระราชทานนาม
ใหม่ว่าวัดสระเกษ แล้วให้ขอแรงพวกชาวเขมร เปนอันมากทำรากก่อพระ
อุโบสถด้วย

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๕๑)

จุลศักราช ๑๑๔๗ ดังกล่าวก็คือ ปี ๒๓๒๘ / 1785 แต่ในฉบับที่สมเด็จฯ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพทรงชำระ ระบุว่าป็นจุลศักราช ๑๑๔๕ เป็น ปีที่เริ่มที่จะขุดราก
ทำพระอุโบสถใหม่ (ทิพากรวงศ์ ๒๕๒๖, ๔๕) อย่างไรก็ตาม ก็ทำให้เข้าใจว่าแต่เดิมนั้น
วัดสระแก หรือสระเกศ นั้นมีโรงอุโบสถเก่าอยู่ ส่วนใบสีมาที่เห็นในปัจจุบัน จะเป็นใบสีมา
เดิมที่มีมาแต่กรุงศรีอยุธยา หรือจะอยู่ในสมัยกรุงเทพฯ ก็คงต้องนำมาพิจารณากัน

ไม่มีทางรู้เลยว่าใบสีมาของวัดสระเกศนั้นทำด้วยอะไร เพราะถูกพอกไว้ด้วย
รักปิดทองและกระจุกหุงสี เป็นใบสีมาปักคู่ หน้าเดียว ขนาด (80x45x9) อยู่บนฐานขั้ว
กุ่มหน้านาง

ตามความในพระราชพงศาวดารก็พอจะเห็นว่า ใบสีมาของวัดสระเกศมีอายุ
ห่างจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพียงแค่หนึ่งปี แต่เมื่อนำเอาใบสีมาทั้งสองมา
เทียบกัน ก็เห็นว่าอยู่ต่างสกุลกัน โดยใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามอยู่ใน “สายโก่ง
คิ้ว ทรงเครื่อง” (รูป ๑.๐๑) ตามที่ได้กล่าวแล้ว ในขณะที่ใบสีมาวัดสระเกศอยู่ใน “สาย
เขมรอยุธยา ทรงเครื่อง” (รูป ๑.๑๐)

ใบสีมา “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง” นี้ มีมาแต่ครั้งสมัยปลายอยุธยา เช่น
ใบสีมาวัดเขียน อ่างทอง (รูป ๑.๑๑) ลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของใบสีมา “สายเขมร
อยุธยาทรงเครื่อง” นี้ จะมีกรอบนอกกรอบขึ้นจากโคนแผ่นไปไปถึงตอนบน และมีแผง
กลางแผ่นที่ขึ้นจากบนฝ่าลงถึงโคนแผ่น แบ่งออกเป็นสองซีก โคนแผ่นมีกระจังวางทับ
อยู่บนแผงกลางแผ่น บนแผงกลางแผ่นประดับทับทรวง โคนทั้งสองข้างขนานด้วยหาง
ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นกนก บนยอดแผ่นเริ่มมีจุก เมื่อรัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศ ภาย
หลังได้พัฒนามาเป็นศิราภรณ์

หากจะยกเอาใบสีมาวัดสระเกศมาเทียบกับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ก็จะเห็นว่า ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันแม้แต่น้อย จึงมีหลักฐานแสดงว่า ใบสีมาวัด
สระเกศ มีอายุอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ มากกว่ารัชกาล
ที่ ๑ เข้าใจกันมาแต่เดิม

๑.๑๐ ไบสีมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ

๑.๑๑ ไบสีมาวัดเขียน อ่างทอง

แสดงให้เห็นว่าไบสีมาทั้งสองวัดนั้นสืบเนื่องมาจากไบสีมาสมัยอยุธยา ในขณะที่ไบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามถอดแบบมาจากไบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส ไบสีมาวัดสระเกศก็เป็นแบบที่สืบเนื่องมาจากไบสีมา “สายเขมรอยุธยา” ครึ่งสมัยอยุธยาก่อนเสียกรุง เช่นไบสีมาวัดเขียน อ่างทอง (รูป ๑.๑๑) ที่นิยมด้วยการขนากนกกาบเชิงกรอบ

ที่ยังเป็นปัญหาอยู่ว่า ไบสีมาวัดสระเกศนี้เป็นไบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ หรือในรัชกาลต่อมา (หรืออาจจะมีย้ายอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เสียด้วยซ้ำ) โดยมีข้อกังขาอยู่ คือ

ประการแรก ไบสีมาแบบ “อยุธยาเขมร” ของไบสีมาวัดสระเกศนี้ มิได้อยู่ในกระแสความนิยมจนปลายรัชกาลที่ ๒ ต่อในรัชกาลที่ ๓ ดังจะกล่าวต่อไป

ประการที่สอง ข้างแผ่นของไบสีมาวัดสระเกศนั้นม่นกลม ไม่เป็นสันตัดเหลี่ยม ดังเช่นไบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ลักษณะม่นกลมของสันข้างแผ่นดังกล่าว เป็นที่นิยมก่อนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒

ประการต่อมา โคนนกกาบเชิงกรอบทั้งสองข้างของไบสีมาวัดสระเกศนั้น มีกระจิงขนาดเล็กวางสะกดอยู่ที่โคน ส่วนที่ค่อนาคเบือน (ในที่นี้เป็นนก) ของไบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะสะกดไว้ด้วยดอกสี่กลีบ (รูป ๑.๑๑) ข้อสงสัยก็คือว่า กระจิงตัวเล็กดังกล่าวจะเกิดขึ้นหลังไบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นของวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป หากไบสีมาวัดสระเกศเป็นไบสีมาร่วมสมัยกับไบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไบสีมาวัดสระเกศก็เป็นไบสีมาชุดแรกของกรุงเทพฯ ที่มีการประดับกระจิงดังกล่าว

สุดท้ายคือ ในการที่โรงอุโบสถวัดสระเกศได้รับการบูรณะโดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เนื่องด้วยหลักฐานในแบบของซุ้มบันแถลง ซึ่งอยู่ในแบบ “ชีเหล็ก” ซึ่งเป็นแบบของซุ้มบันแถลงในรัชกาลที่ ๓ (Pitya 1995) จึงพอมินำหนักที่จะรวมไปถึงซุ้มสีมาซึ่งเป็นทรงกุ่ม เปิดช่องหน้านาง ซึ่งมีอายุในรัชกาลที่ ๓ และจึงรวมไปถึงไบสีมาด้วย

หากคำนึงถึงหลักฐานทั้งหลายเหล่านี้ ก็เป็นไปได้อย่างมากว่า ไบสีมาของวัดสระเกศนั้น มีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ร่วมสมัยกับโรงอุโบสถ และซุ้มไบสีมาของวัด

ใบสีมาวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

(วัดสลัก วัดนิพพานาราม วัดพระศรีสรรเพชญ์) กรุงเทพฯ

๑.๑๒ ใบสีมาแผ่นราบ ภายในกลางโบสถ์
วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

๑.๑๓ ใบสีมาแผ่นคดมุนนอกโบสถ์
วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ เดิมทีเป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ชื่อวัดสลัก สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเริ่มบูรณะประมาณปี ๒๓๒๖ / 1783 แล้วเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดนิพพานาราม

ในปีเถาะเบญจศก ศักราช ๑๑๔๕... ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวร ก็ทรงปฏิสังขรณ์
วัดสลัก ให้สร้างอุโบสถพระวิหารขึ้นใหม่ แล้วก่อพระเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ไว้ภายในพระมณฑป ก่อ
พระระเบียงล้อมรอบ แลสร้างกุฏิเสนาคนฝากระดานถวายพระสงฆ์...แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัด
นิพพานาราม

(ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๔๖)

ปี ๒๓๓๑ / 1788 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้วัดนิพพานารามเป็น
สถานที่สังคายนาพระไตรปิฎก สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเปลี่ยนชื่อเป็น วัดพระศรีสรรเพชญ์

ปี ๒๓๓๘ / 1795 สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จออกผนวชคราวหนึ่ง ๑๕ ราชตรี

ปี ๒๓๔๔ / 1801 ไฟไหม้ยอดพระมณฑป ได้มีการซ่อมแซมเปลี่ยนจากยอดปราสาทมาเป็นหลังคา
ทรงโรง

ปี ๒๓๔๖ / 1803 สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๑ ทรงพระราชทานชื่อใหม่เป็น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรมหาวิหาร

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดมหาธาตุ ทั้ง
อาราม ตั้งแต่ปี ๒๓๘๗ 1844 มาแล้วเสร็จเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึง
เสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกข่อฟ้า

สำหรับโบสถ์ของวัดมหาธาตุนี้ เราไม่มีทางทราบได้เลยว่าทำขึ้นในปีใด ระหว่าง ๒๐ ปี คือปี ๒๓๒๖ / 1783 ซึ่งเป็นปีที่วัดมหาธาตุเริ่มสร้าง และปี ๒๓๔๖ / 1803 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทิวงคต แต่เรื่องนี้ก็สำคัญเท่ากับรูปแบบของโบสถ์มานั้น

หากจะพิเคราะห์ให้หมดลง ก็จะเห็นว่า ลักษณะของโบสถ์นี้เข้าข่าย โบสถ์สาวยุทธยาเขมรอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สมบูรณ์เพราะไม่มีแผงกลางแผ่น แต่กลับมีรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ (รูป ๑.๑๒) และครุฑยุดนาค (รูป ๑.๑๓) อยู่ในแผ่น

ยอดโบสถ์มีสิริภรณ์ ปกเกล้าสองแฉก เช่นเดียวกับโบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งรัดเกล้าในลักษณะนี้เคยเป็นที่นิยมกันมาแล้วเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ-อุทุมพร ส่วนฐานของแผ่นเป็นแข้งสิงห์ ซึ่งก็เคยปรากฏบนโบสถ์มาครั้งสมัยอยุธยาในสายสกุลอยุธยา ซึ่งก็ได้ทิ้งช่วงห่างออกจะนานอยู่ ก่อนที่จะมาปรากฏอีกในสมัยต้นกรุงเทพฯ

ในเมื่อการประดับโบสถ์ในลักษณะบนผนังดังกล่าว ไม่เคยมีปรากฏในคติของโบสถ์ในอดีต จึงมีคำถามว่า ด้วยเหตุใด สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท จึงทรงมีความคิดที่นอกแนวเช่นนี้ ซึ่งเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับโบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนา

จริงอยู่โบสถ์ของวัดพระศรีรัตนศาสดารามทำขึ้นด้วยโลหะหล่อ เรื่องนี้ก็เป็นเพียงแต่การเปลี่ยนวัสดุ และกรรมวิธีการผลิตเท่านั้น หากรูปแบบนั้นยังคงเดิม ทั้งยังลอกแบบมาโดยตรงมาจากโบสถ์สมัยอยุธยาอีกต่างหาก ในทางตรงกันข้าม โบสถ์วัดมหาธาตุ (และวัดชนะสงคราม) ทำด้วยปูนเพชร ซึ่งแม้ว่าได้เป็นที่นิยมกันมาแต่ครั้งอยุธยาแล้ว แต่ก็เป็นการตกแต่งที่รักบนพื้นแผ่นสีมาที่โคลนหินอยู่ด้านใน นอกจากลักษณะที่นอกอย่างนี้แล้ว ในการติดแผ่นสีมาไว้บนผนังโรงอุโบสถ แทนที่จะนั่งแท่นหรืออยู่ในซุ้มเช่นทั่วไป อีกทั้งยังทำโบสถ์หักกลาง ที่เรียกว่าโบสถ์มาค้อยตามมุมผนังด้านนอกของโรงอุโบสถ ทั้งหมดนี้ก็ไม่เคยเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาแต่ก่อน

มีข้อกังขาอยู่ว่า โบสถ์ของวัดมหาธาตุนี้ อาจจะเถียงว่าเป็นแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เช่นการติดโบสถ์แบบผนังโรงอุโบสถเช่นวัดบวรนิเวศ เพราะพระองค์ก็ทรงมีพระอาการสรีวิตกจริตเป็นเจ้าเรือน อีกทั้งพระองค์ก็ทรงมีส่วนในการบูรณะวัดมหาธาตุในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมาแล้วเสร็จในรัชกาลของพระองค์

แต่เรื่องนี้ก็ถูกลบล้างโดยโบสถ์วัดชนะสงครามซึ่งไม่เคยถูกบูรณะโดยพระ บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เลย อีกทั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทุขมายศมศิริสวัสดิ์ (กรมหมื่นศักดิ์พลเสพ) ในรัชกาลที่ ๓ ก็ได้ทรงเจริญรอยตามกับแผ่นสีมาของวัดไพยชนต์ พระประแดง และวัดบวรนิเวศวิหาร (วัดใหม่) กรุงเทพฯ อันเป็นวัดที่มีมาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จะเข้าไปมีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งแผ่นสีมาวัดบวรนิเวศก็ได้ติดมาอยู่แล้วก่อนที่พระวชิรญาณภิกขุ (ร.๔) จะทรงย้ายมาจากวัดสมอราย ราชธานีวาส

ฉะนั้นข้อกังขาที่ว่า แผ่นสืมาในลักษณะนี้เป็นพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงฟังไม่ขึ้น

แผ่นสืมาติดบนผนังโรงอุโบสถ ดำริโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท จึงกลายเป็นลักษณะจำเพาะในการติดใบสืมาของวัดวังหน้าจากนั้นเป็นต้นมา โดยเริ่มด้วยวัดมหาธาตุขึ้นแน่แล

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เคยทรงวินิจฉัยเรื่องของแผ่นสืมาของวัดชนะสงคราม และวัดมหาธาตุไว้ว่า

ใบสืมาติดกับผนังโบสถ์หม่อมฉันเคยสงสัยแต่ว่ามีที่อื่นอีก ๒ แห่ง (นอกจากวัดบวรนิเวศ) คือที่พระอุโบสถวัดชนะสงคราม แห่ง ๑ ซึ่งหม่อมฉันสันนิษฐานว่า กรมพระราชวังบวรในรัชกาลที่ ๑ คงจะทรงทำอย่างนั้น ตามคำแนะนำของพระมอญ จึงเป็นแรกมี ครั้นต่อมา ไฟไหม้พระมณฑปและอุโบสถวัดมหาธาตุ กรมพระราชวังบวรพระองค์นั้นทรงปรารภว่า พระอุโบสถเดิมเล็กไป จึงโปรดให้สร้างพระอุโบสถใหม่ขยายแนวออกไปเท่าแนวใบสืมาเดิม แต่จะขยายแนวสืมาไม่ได้ เพราะติดพระวิหารและพระมณฑป จึงให้เอาใบสืมาติดกับฝาผนังพระอุโบสถ เหมือนอย่างวัดชนะสงคราม หม่อมฉันเคยนึกประหลาดใจว่า เหตุใดที่วัดมหาธาตุ โบสถ์กับวิหาร ซึ่งสร้างคู่กันจึงไม่เท่ากัน และจึงไม่เข้ากับศูนย์พระมณฑป ให้ลองเอาเส้นวัดชั้นสูตรดูก็ได้ศูนย์กันหมด จึงรู้ว่า พระอุโบสถเดี่ยวนี้นี้เป็นของสร้างใหม่ขยายแนวผนังออกไปเท่าแนวสืมาเดิม ชวนให้เห็นว่ากรมพระราชวังบวรรัชกาลที่ ๓ จะเอาแบบใบสืมาติดผนัง ที่วัดชนะสงคราม และวัดมหาธาตุไปทำที่วัดบวรนิเวศ

(ดำรงราชานุภาพ สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๒)

ความตอนบนในเรื่องขยายแนวโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ ต้องยอมรับว่ามีน้ำหนักและเหตุผล เพราะแนวด้านข้างของโรงอุโบสถจะล้ำนอกแนวออกมามากกว่าวิหาร จนบังไม่เห็นหน้าต่างซุ้มบันแถลงด้านใต้ข้างซุ้มประตูบันแถลงของพระวิหาร (รูป ๑.๑๔)

ข้ออยู่แต่ว่า สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอว่า การติดแผ่นสืมาบนผนังของวัดมหาธาตุ นั้น ได้มาจากของวัดชนะสงคราม และการที่วัดชนะสงครามติดแผ่นสืมาบนผนังก็ “ด้วยคำแนะนำของพระมอญ” แต่ผู้วิจัยยังไม่เคยเห็นโรงอุโบสถของวัดมอญที่ติดแผ่นสืมา เยี่ยงนี้ ไม่ว่าจะเป็นที่เมืองมอญ (พม่าตอนใต้) หรือชุมชนมอญทั้งมอญเก่ามอญใหม่ในเมืองไทย

อีกปริศนาหนึ่งที่จะต้องแก้ที่ เพราะด้วยเหตุใด แผ่นสืมากลางทั้งด้านซื่อและด้านแปะ จึงติดอยู่ภายในโรงอุโบสถ แทนที่จะอยู่ภายนอก เช่นเดียวกับแผ่นสืมาตามมุมโรงอุโบสถ อันเรื่องนี้จะได้นำเสนอต่อไปใน “ใบสืมาวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ”

๑.๑๔ แนวกลางระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ตามที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัย

ต่อไปจะแสดงให้เห็นว่า การตีแผ่ผังสีมาบนผนังของโรงอุโบสถนี้ วัดชนะสงครามได้อย่างไปจากของการตีใบสีมาของวัดมหาธาตุ แทนที่จะเป็นในทางกลับกัน ตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ด้วยเหตุที่ เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้เริ่มที่จะมีการ ‘ทักษิณิเทศ’ และการ ‘ผังนิมิต’ ในพิธีผูกนิมิต ใบสีมาจึงกลายเป็นเพียงเครื่องหมายบอกตำแหน่งของ ‘ลูกนิมิต’ แทนที่จะเป็นตัวนิมิตเสียเอง ดังในสมัยอยุธยา (ดู พิทยา ๒๕๕๑, ๑๙ ว่าด้วยลูกนิมิต) สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเสนอว่า เมื่อได้มีการขยายโรงอุโบสถของวัดมหาธาตุ จนถึงแนวของลูกนิมิต (ใต้ดิน) หากจะตั้งใบสีมาก็จะอยู่นอกแนวของลูกนิมิต จึงได้แก้ปัญหาด้วยเอาแผ่นสีมาไปติดไว้บนผนังโรงอุโบสถแทน

เรื่องนี้ผู้วิจัยคิดว่า หากสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงมีพระประสงค์ ที่จะตั้งใบสีมาในซุ้มเขี้ยวปดกั๊ยก้อมได้ โดยทำพิธีถอนนิมิตเดิม และผูกนิมิตขยายแนวออกมาเสียใหม่ไม่ยุ่งยากอะไร แต่สาเหตุที่ไม่ทรงกระทำก็เพราะหากตั้งซุ้มสีมาออกมา ก็จะเกะกะแทบจะไม่มีพื้นที่ ระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร

การตีแผ่ผังสีมาไว้บนผนังโบสถ์จึงได้รัขึ้นด้วยสาเหตุนี้แล

ใบสีมาวัดชนะสงคราม (วัดกลางนา วัดตองปุ) กรุงเทพฯ

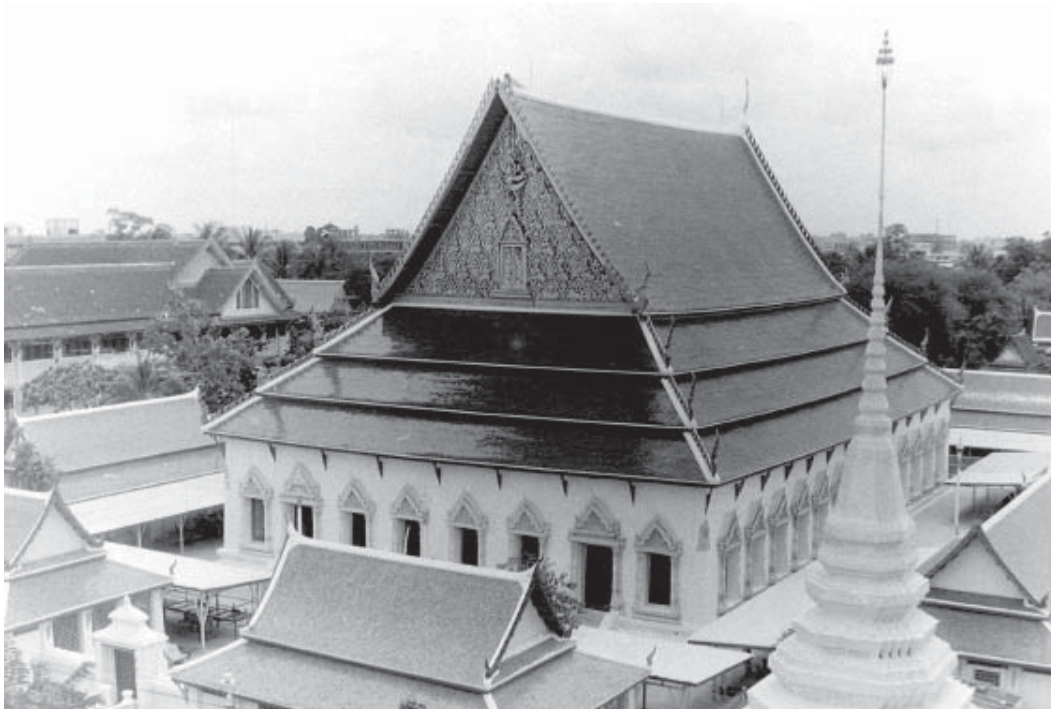
ไม่มีหลักฐานอ้างอิงว่า ใบสีมาวัดชนะสงครามนี้ มีอายุอยู่ในปีใด ที่แน่ก็อยู่ระหว่างปี ๒๓๒๖ / 1783 ซึ่งคงเป็นปีเดียวกับที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เริ่มบูรณะวัดมหาธาตุ และปี ๒๓๔๖ / 1803 เป็นปีที่พระองค์เสด็จทิวงคต

หากจะให้วัดลง ก็คงจะเป็นว่า โรงอุโบสถวัดชนะสงครามนี้ สร้างพร้อมกับการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ

จะเห็นว่า โรงอุโบสถวัดชนะสงครามนี้เป็นอาคารทรงโรงแบบไต้ล้อ เช่นเดียวกับโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ หากแต่ว่าเป็นการสร้างสำเร็จรูป ไม่มีการขยายในภายหลัง เช่นของโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ แต่ก็ยังคงติดแผ่นสีมาไว้บนผนังด้านนอกโรงอุโบสถ เยื้องวัดมหาธาตุ โดยไม่มีเหตุผลแต่ประการใด ทั้งที่รอบโรงอุโบสถนั้นมีพื้นที่เหลือเพื่อที่จะตั้งซุ้มใบสีมา (รูป ๑.๑๕)

เรื่องที่จะดำเนินต่อไปนี้ จะไม่เกี่ยวกับใบสีมาโดยตรง หากเป็นการพิจารณาในเรื่องของเครื่องก่อ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ในที่สุดเรื่องนี้ก็จะมีผลในทางอ้อมไปถึงลักษณะและตำแหน่งอันแปลกประหลาดของการติดใบสีมาของทั้งสองวัดนี้

๑.๑๕ โรงอุโบสถ อาคารทรงโรงแบบไต้ล้อ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ

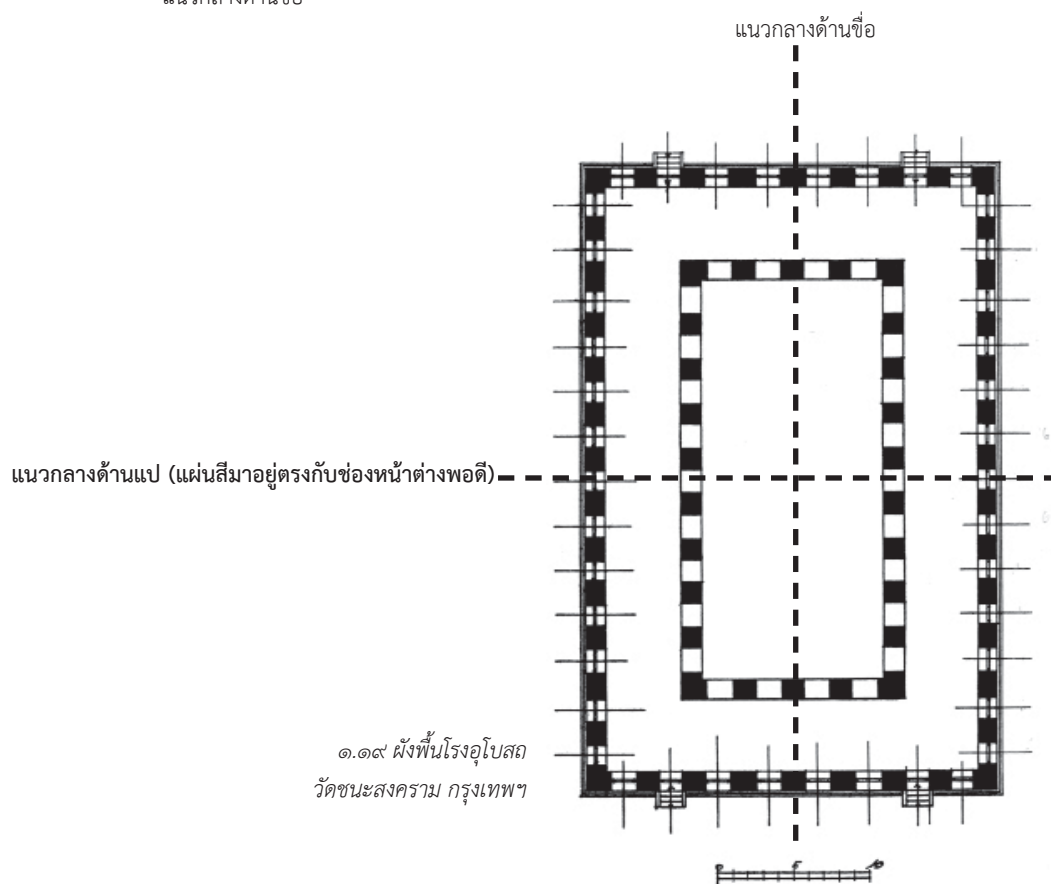
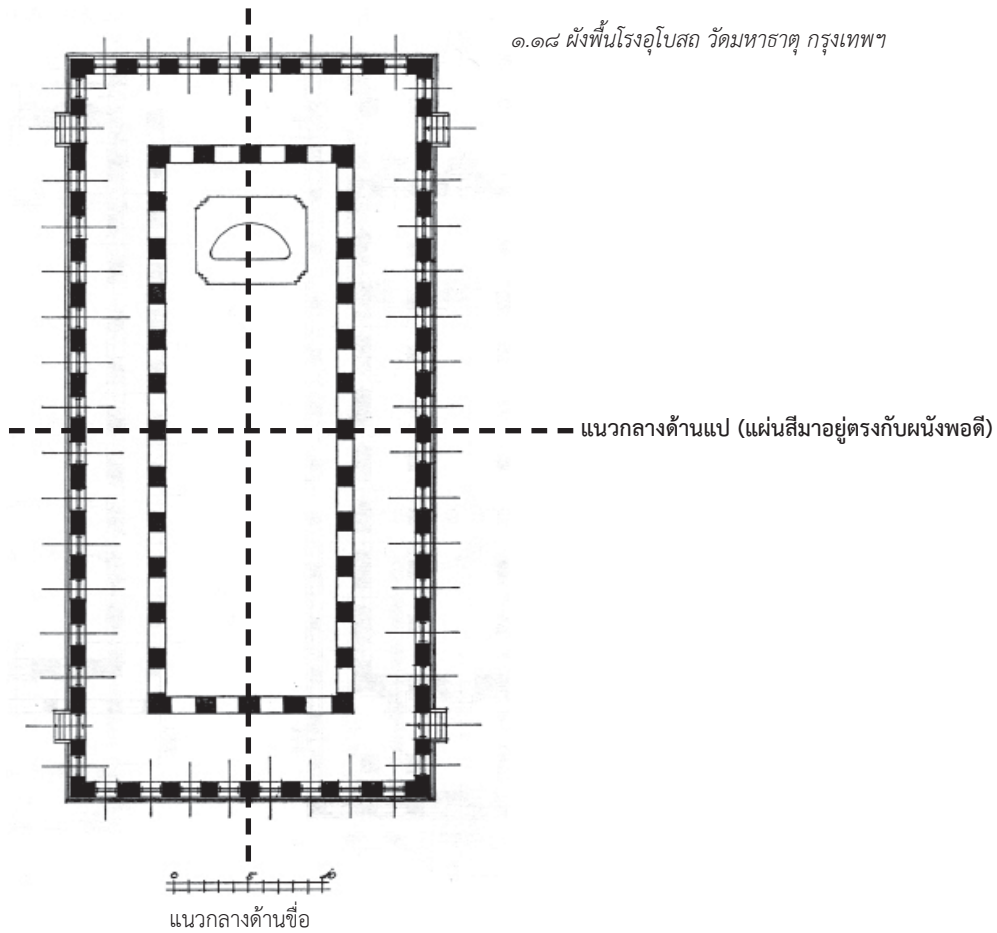
๑.๑๖ ระดับของแผ่นเสีมาคต
เทียบกับบันแถลงหน้าต่าง
โรงอุโบสถ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

โดยจะเห็นว่า ระดับของฐานแผ่นเสีมาจะอยู่ในระดับเดียวกับทับหลังของบันแถลงชั้นในของซุ้มหน้าต่าง (รูป ๑.๑๖) ส่วนยอดก็อยู่ในระดับเดียวกับยอดของซุ้มบันแถลงชั้นนอก

ในกรณีของวัดมหาธาตุนั้น หากจะติดแผ่นเสีมาแผ่นกลางให้อยู่นอกอาคาร ระหว่างซุ้มบันแถลง (รูป ๑.๑๗) ก็ย่อมได้ แต่เพราะเหตุใดจึงนำไปติดไว้ภายในโรงอุโบสถ (รูป ๑.๒๑) เหตุเช่นนี้ ก็เพราะเป็นการเลียนแบบของการติดแผ่นเสีมาของวัดชนะสงคราม ซึ่งจำเป็นต้องติดแผ่นเสีมาไว้ภายใน อันที่นี้จะกล่าวต่อไป

๑.๑๗ ระดับของแผ่นเสีมาแนวกลางโรงอุโบสถ เทียบกับพื้นที่ระหว่างหน้าต่าง โรงอุโบสถ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

หากจะยกเอาผังพื้นของวัดมหาธาตุ (รูป ๑.๑๘) และของวัดชนะสงคราม (รูป ๑.๑๙) มาเทียบกัน ก็เห็นว่า แนวแกนกลางด้านแปของผังพื้นโรงอุโบสถวัดมหาธาตุนั้น อยู่ระหว่างซุ้มหน้าต่าง หรืออีกนัยหนึ่ง อยู่บนผนังของโรงอุโบสถพอดี ฉะนั้นจึงไม่มีปัญหาที่จะเอาแผ่นสีมาไปติดไว้บนผนังด้านนอกแต่อย่างไร (รูป ๑.๑๗)

แต่สำหรับในกรณีของวัดชนะสงคราม (รูป ๑.๑๙) แม้แกนด้านซื่อจะอยู่บนแนวผนัง แต่ทางด้านแปแนวแกนกลางจะตกอยู่ที่ช่องกลางของซุ้มหน้าต่างพอดี ฉะนั้นหากจะติดแผ่นสีมาไว้ภายนอก ก็จำเป็นจะต้องอุดหน้าต่างช่องนั้นลง เพื่อแปลงให้เป็นผนังเสียก่อน จึงจะติดแผ่นสีมาไว้บนผนังด้านนอกโรงอุโบสถได้

ฉะนั้น จึงจะเห็นว่า การที่เอาแผ่นสีมาแผ่นกลางไปติดไว้ด้านในของอาคารนี้ เป็นการแก้ปัญหาให้กับโรงอุโบสถวัดชนะสงคราม มิใช่วัดมหาธาตุ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การติดแผ่นสีมาบนผนังโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ แต่แรกนั้นเป็นเหตุเนื่องมาจากการขยายโรงอุโบสถ เพราะพื้นที่อันจำกัดระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร แต่ในกรณีของวัดชนะสงคราม การติดแผ่นสีมาบนผนังไม่ใช่ประเด็น เพราะมีพื้นที่มากมายเหลืออยู่รอบโรงอุโบสถ ที่จะขยายเป็นซุ้มใบสีมาออกไปได้ (รูป ๑.๑๕)

แล้วเพราะเหตุใด ใบสีมาแผ่นกลางของวัดมหาธาตุจึงมาอยู่ภายในโรงอุโบสถ ทั้งที่สามารถไปติดไว้ภายนอกอาคารได้ (รูป ๑.๑๘) ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากเหตุที่เกิดขึ้นกับวัดชนะสงคราม

ได้กล่าวแล้วว่า ใบสีมาแผ่นกลางด้านแปของวัดชนะสงคราม ไม่อาจจะติดไว้ภายนอกอาคารได้ เพราะจะไปตรงกับช่องหน้าต่าง จึงได้แก้ปัญหาด้วยการนำไปติดไว้ภายในโรงอุโบสถเหนือหน้าต่าง (รูป ๑.๒๐) ส่วนการติดใบสีมาแผ่นกลางด้านแปของวัดมหาธาตุ ที่อยู่ภายในโรงอุโบสถ ระหว่างหน้าต่างเช่นกัน (รูป ๑.๒๑) ก็เพราะได้้อย่างหรือเลียนแบบมาจากของวัดชนะสงคราม

เหตุผลต่างๆ ตามที่ได้เสนอนี้ ดูออกจะวุ่นเป็นงูกินหาง จึงจะแจ้งเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

๑.๒๐ ใบสีมาแผ่นกลางด้านแป ติดเหนือช่องหน้าต่าง
ในโรงอุโบสถ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ

๑.๒๑ ใบสีมาแผ่นกลางด้านแป ติดระหว่าง หน้าต่างของ โรง
อุโบสถ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

เมื่อมีการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ จะด้วยเพราะเหตุอะไรก็ตาม ก็ได้มีการนำเอาใบสีมาขึ้นไปติดไว้บนผนังอาคาร เนื่องด้วยพื้นที่อันจำกัดระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร ตามที่ได้นำเสนอไปแล้ว

ระหว่างที่มีการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ ก็เป็นเวลาเดียวกันที่มีการปฏิสังขรณ์วัดชนะสงคราม

ลักษณะของโรงอุโบสถวัดชนะสงครามนั้น เลียนอย่างมาจากอาคารทรงโรงแบบไตลื้อ เชียงวัดมหาธาตุ

อีกทั้งเอาอย่างการติดใบสีมาของวัดมหาธาตุ ไปอีกต่างหาก

แต่การติดใบสีมาของวัดชนะสงครามเกิดมีปัญหา เพราะใบกลางด้านแป เกิดไปลงที่ช่องหน้าต่างพอดี

จึงได้แก้ปัญหา ด้วยนำใบสีมาเข้ามาติดไว้เหนือช่องหน้าต่าง ภายในโรงอุโบสถแทน (รูป ๑.๒๑)

การขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ คงจะทำขึ้นพร้อมกับการสร้างโรงอุโบสถวัดชนะสงคราม ต่างฝ่ายจึงให้อธิพลให้แก่กันและกัน แบบงูกินหาง

แต่เมื่อต้องนำเอาใบสีมาวัดชนะสงครามเข้ามาติดไว้ในโรงอุโบสถ ใบสีมาของวัดมหาธาตุก็ต้องเลียนอย่างตาม เพื่อความเป็นเอกภาพ

จึงกล่าวได้ว่า โรงอุโบสถวัดชนะสงคราม สร้างในเวลาเดียวกันกับการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ

การที่การติดใบสีมาของวัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม จึงมีลักษณะเหมือนกัน ก็เพราะประการฉะนี้แล

พิตยา บุญนา
วัดนี้เดิมชื่อวัดโพธิ์ หรือ โพธาราม เป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา น่าจะสร้างหลังปี ๒๒๓๑ / 1688 พระเจ้าเอกทัศในแผนที่ป้อมเมืองธนบุรี พม่าพาชาวฝรั่งเศส วิไลดา ทำไว้เมื่อรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ในสมัยกรุงธนบุรี วัดโพธารามได้รับการซ่อมแซมและยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง มีเจ้าอาวาส ชั้นราชาคณะ ปกครอง มาถึงสมัยกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้สร้างวัดขึ้นใหม่หมด และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส แต่คนทั่วไปก็ยังเรียกกันติดปากว่า วัดโพธิ์

ใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (ประชุมจารึก ๒๕๑๗, ๑-๖) กล่าวถึงการสร้างวัดไว้ สรุปความได้ว่า

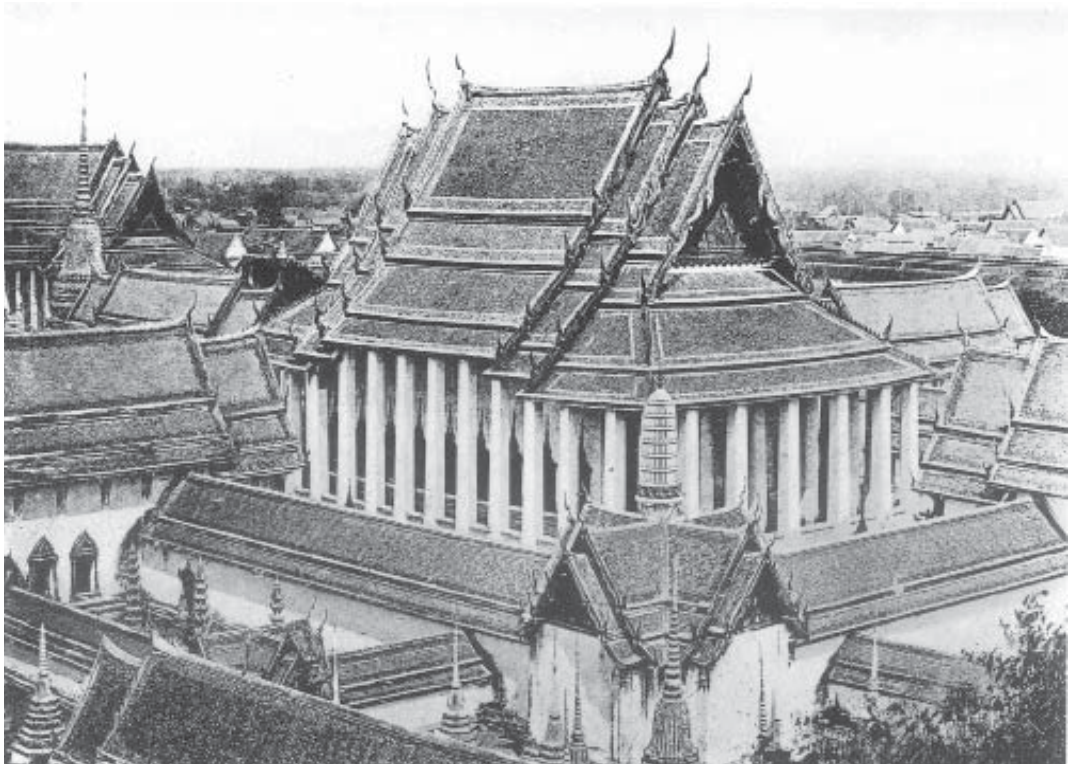
ปี ๒๓๓๑ / 1788 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงทอดพระเนตรเห็นวัดโพธารามทรุดโทรม จึงมีพระราชศรัทธาที่จะปฏิสังขรณ์

ปี ๒๓๓๓ / 1790 ปราบพูนดินเสมอดีแล้ว ก็เริ่มสร้างพระอุโบสถ

ปี ๒๓๓๔ / 1791 เสด็จทรงบรรจุพระปฏิมากรศรีสรรเพชญ์ไว้บนฐานรากพระเจดีย์

การปฏิสังขรณ์กินเวลา ๗ ปี ๕ เดือน ๒๘ วัน จึงสำเร็จ แล้วทรงพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส

๑.๒๒ โรงอุโบสถ วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวไว้ว่า

ครั้นวันศุกร์เดือนห้าแรมสิบสองค่ำปีระกาตรีศก ให้ตั้งการฉลองอาราธนาพระราชอาณาเขต งามนุ กรมอธิการ
อันดับ ฝ่ายคันธธุระวิปัสสนาธุระ พันธูปพร้อมกันณพระอุโบสถเวลา บ่ายแล้วสัมน้ำอาบ สมเด็จพระบรมพิตร
พระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช พระราชวงษาอนุวงษ เสนาพมมาตย์ราช
ประโรหิตาจารย์ มายังพระอุโบสถ ทรงสมทานพระอุโบสถศีล แล้วหลั่งน้ำอุทิศโศกกลาง เหนือพระหัตถ์พระพุทธรูป
ปฏิมากรถวายพระอาราม ตามพระบาฬีแก่พระสงฆ์ มีองค์พระปฏิมากร เป็นประธาน มีนามปรากฏชื่อ วัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาวาส มอบถวายสมเด็จพระวันรัตพิพัฒน์ญาณ อดุลยสุนทรนายกปิฎกธรรมมหาคณิศร
บรรพตภิธาน คณสัฆารามคาม วาสีสฐิตย ในวัดพระเชตุพน

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๑-๒๑๒)

จากความตอนบน พอจะประมวลได้ว่า ใบสีมาวัดพระเชตุพน สร้างก่อนปีระกา ตรีศก คือ จ.ศ. ๑๑๖๓
(๒๓๔๔ / 1801) เล็กน้อย หากผลิตขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑

แต่อายุของใบสีมาปัจจุบันของวัดพระเชตุพน ก็อาจตกอยู่สามช่วงเวลาด้วยกัน กลางคือ ใบสีมาเดิม
ครั้งอยุธยา ถูกเปลี่ยนครั้งเมื่อปฏิสังขรณ์วัด ครั้งสมัยกรุงธนบุรี เรื่องนี้ไม่มีหลักฐาน

หรือ ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์ และเปลี่ยนชื่อมาเป็น
วัดโพธาราม

หรือช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ วัดโพธารามอีกครั้ง
เมื่อปี ๒๓๗๔ / 1831 (ประชุมจารึก ๒๕๑๗, ๖)

ทรงพระราชดำริว่า พระอุโบสถวัดพระเชตุพนทำขึ้นแล้ว พระอุโบสถใหญ่กว่าของเดิม ต้องผูกพัทธสีมา
ใหม่ ได้ฤกษ์ ณ เดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ [พ.ศ. ๒๓๘๒ ค.ศ. 1839 -ผู้วิจัย] ตั้งการสวดพระพุทธมนต์จบแล้ว
ให้ผูกพัทธสีมาในเวลาค่านั้น

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๘, ๘๔)

ในบทความต่อไป จะพิจารณาถึงลักษณะของใบสีมาวัดพระเชตุพน เพื่อเทียบกับใบสีมาของวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามก็จะเห็นว่าใกล้เคียงกันอยู่

๑.๒๓ ใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

๑.๐๑ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ (รูป ๑.๒๓) ทำจากหินเนื้อละเอียด ขนาด (87x37x7) ปีกคู่ หน้าเดียว ในซุ้ม ลักษณะอยู่ใน “สายโค้งคิ้ว ทรงเครื่อง” หากจะเทียบกับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๐๑) ก็ จะเห็นว่ามีลักษณะต่างกันไม่มากนัก

เริ่มแต่ลักษณะโดยรวม ใบสีมาวัดพระเชตุพนจะชะลุดกว่า ศิราภรณ์แหลมและหลิมกว่า ใต้รัดเกล้า หรือมณฑลสามชั้น และชั้นบัวกลามมีปีกเกล้ามีสามแฉก แทนสองแฉกเยี่ยงใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ระหว่างแฉกมีพู่ขนาดเล็กแทรก (รูป ๑.๒๔) ซึ่งปีกเกล้าสามแฉกเช่นนี้ ได้มีมาแต่ใบสีมาครั้งอยุธยา เช่นใบสีมา วัดกำแพงแก้ว บางบาล อยุธยา (รูป ๑.๒๕) หรือใบสีมาวัดภาณุรังษี ธนบุรี (รูป ๑.๒๖) เป็นต้น หากแต่ว่าบน ใบสีมาวัดพระเชตุพนมีพู่ขนาดเล็กแทรกอยู่ระหว่างแฉกของปีกเกล้า จึงคิดว่าพู่ขนาดเล็กเพิ่งได้พัฒนาขึ้นครั้ง สมัยกรุงเทพฯ นี้เอง

๑.๒๔ ท่อนบนของใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

๑.๒๕ ใบสีมาวัดกำแพงแก้ว ออยุธยา

๑.๒๖ ใบสีมาวัดภาณุรังษี ธนบุรี

ดวงวงกลมที่อยู่บนก้นทั้งสองด้านของใบสีมา (รูป ๑.๒๕) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสุริยมณฑลและจันทร์ มณฑล ได้มีการประดับดอกดาวกระจายอยู่บนฐานกลมยกเก็จ ตามธรรมเนียมปฏิบัติ บนแผงกลางแผ่น (รูป ๑.๒๗) ประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ไม่วางซ้อนทับกันเยื้องบนแผงกลางแผ่น ของใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๐๙) ซึ่งเรียกว่า *ลายรักร้อยกาบปาลี* ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า แผงกลางแผ่นของใบสีมาวัด พระเชตุพนได้อย่างมาจากใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ทับทรวงบนแผงกลางแผ่นของใบสีมาวัดพระเชตุพน ทำนอก แนวออกมานอกแนวแผงกลางแผ่น ในขณะที่ทับทรวงของใบสีมาวัด พระศรีรัตนศาสดารามถูกจำกัดอยู่ในแนว ในการที่ตาบทับทรวงของ ใบสีมาวัดพระเชตุพนมีกลีบขนาดเล็กแทรกนั้น ทำให้เกิดปัญหาว่าใบ สีมาวัดพระเชตุพนนี้อาจจะมีอายุอ่อนลงไปถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ หากเอา ไปเทียบกับใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุ้ม” ในรัชกาลที่ ๓ (รูป ๓.๓๕ - ๓.๔๐)

ที่เห็นได้ชัดก็ที่หงอนของนาคเป็นบนใบสีมาวัดพระเชตุพน เชื่อมติดกับขอบแผ่น (รูป ๑.๒๘) อันเรื่องนี้ก็เพราะใบสีมาวัดพระเชตุพน ทำด้วยหิน หากนาคจะลอยตัวเหมือน ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นโลหะหล่อ ก็ย่อมจะหัก ชำรุดได้ง่าย

๑.๒๗ รักร้อยกาบปาลี ในแผงกลางแผ่น ของใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

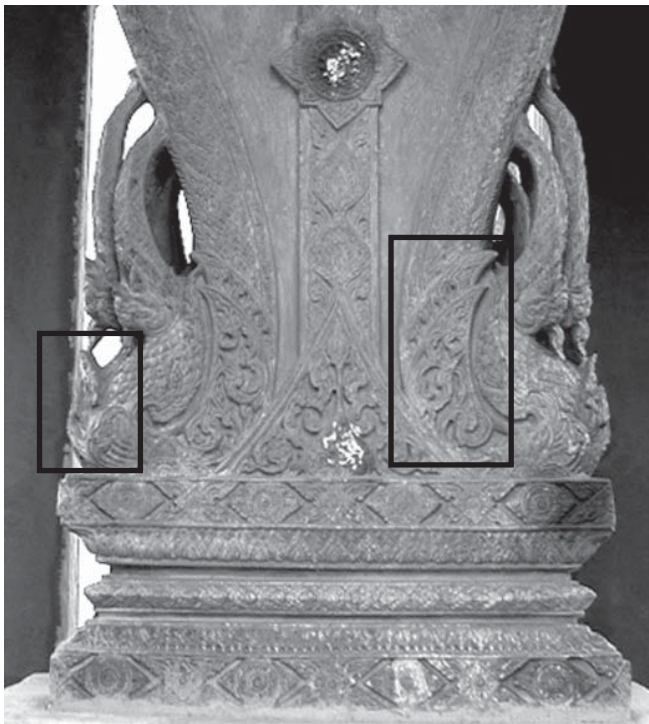
สิ่งประกอบอื่นๆ อีกเล็กน้อยที่เปลี่ยนไปจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ควรนำมาเสนอก็คือฐานของใบสีมาของวัดพระเชตุพนได้เพิ่มลวดดอกไก่อะหว่างแผงบัวหายบัวคำ ซึ่งเท่าที่ทราบ ไม่เคยปรากฏมาบนใบสีมาครั้งอยุธยา

การเปลี่ยนจากรัดอกนาคบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๒๓) มาเป็นกระจังปักอก และกาบเชิงกรอบชั้นเดียวมาเพิ่มเป็นสองชั้น (รูป ๑.๒๔ กรอบเหลี่ยมขวา) โดยมีกนกหนูลังนาคเบียนซึ่งเป็นส่วนเดียวกับกาบเชิงกรอบแนบติดอยู่กับแผ่นสีมา

ที่คอกของนาคเบียน บนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามจะสกัดไว้ด้วยดอกสี่กลีบ แต่บนใบสีมาวัดพระเชตุพนได้แปลงเป็นกระจังตัวเล็ก วางขนานและล้อมกระจังตัวใหญ่ที่วางทับไว้บนโคนของแผงกลางแผ่น (รูป ๑.๒๔ กรอบเหลี่ยมซ้าย) อันความเปลี่ยนแปลงมาเป็นกระจังตัวเล็กดังกล่าวนี้ได้เคยปรากฏมาแล้วครั้งใบสีมาสมัยอยุธยา เช่นใบสีมาวัดกำแพงแก้ว (รูป ๑.๒๕) เป็นต้น

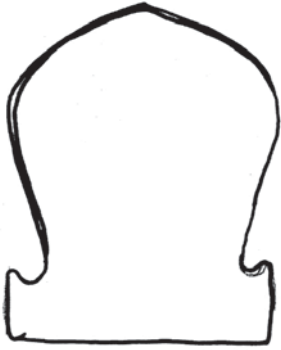
การเปลี่ยนแปลงบนใบสีมาวัดพระเชตุพนจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ได้นำเสนอไปทั้งหมดนี้ เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ใบสีมาวัดพระเชตุพนได้พัฒนาในทางปรับปรุงมาจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยตรง แต่ก็มีบางลักษณะที่กลับไปรื้อฟื้นของอยุธยา

จึงเป็นเหตุให้สงสัยว่า ใบสีมาวัดพระเชตุพนอาจเป็นผลงานในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ครั้งเมื่อได้มีการขยาย “พระอุโบสถใหญ่กว่าของเดิม ต้องผูกพัทธสีมาใหม่” เมื่อปี ๒๓๗๔ / 1831

๑.๒๔ ช่วงล่างของใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

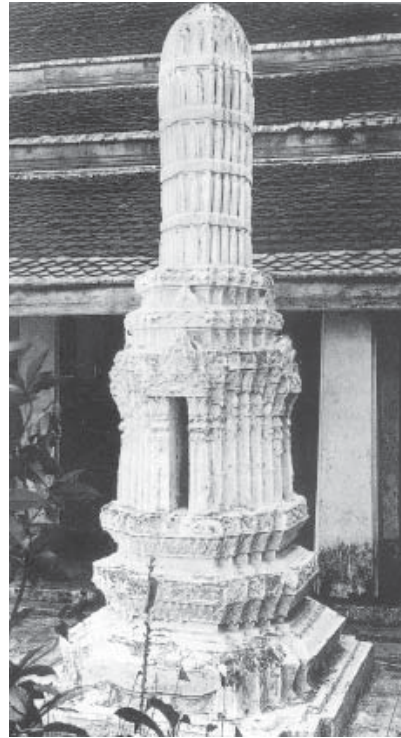
ใบสีมาวัดปทุมคงคา (วัดลำเพ็ง) กรุงเทพฯ

๑.๒๙ ใบสีมาวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ

๑.๓๐ ใบสีมาวัดดึก ออยุธยา

๑.๓๑ ชุ่มสีมาวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
ทรงสร้างขึ้นบนวัดเก่าครั้งสมัยอยุธยา เพื่ออุทิศถวาย
เป็นพระราชกุศลสมเด็จพระปิยภาติราช สมเด็จพระ
ปฐมบรมมหาชนก ทองดี และก็เป็นวัดที่พระเจ้า
หลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ กรมขุนกระษัตรา-
นุชิต เจ้าฟ้าหมื่น ต้องโทษอาญาภพแผ่นดิน ถูก
สำเร็จโทษเป็นปฐมฤกษ์ ๕ วันหลังจากรัชกาลที่ ๒
ทรงขึ้นครองราชย์

ลักษณะของชุ่มใบสีมา (รูป ๑.๓๑) สร้าง
ขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ผู้วิจัย
เรียก ‘ปรางค์หัวโต’ เพราะขนาดบวมใหญ่กว่าโคน)
เพื่อไว้ใบสีมาหินชนวนกาบ ขนาดเล็กและบาง ปัก

เดี่ยว ไม่ประดับลาย (รูป ๑.๒๙) ไว้ภายใน โคนแผ่น
กระดกขึ้นเล็กน้อย มีลักษณะเหมือนกับใบสีมาวัดดึก
อยุธยา (รูป ๑.๓๐) ผิดกันแต่ว่าใบสีมาวัดดึกหนากว่า
และเป็นหินทราย

วัดลำเพ็งเป็นวัดขนาดเล็ก ประจำชุมชนมี
มาแต่ครั้งสมัยอยุธยา ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรม-
ราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์ ก็ทรงเลียน
แบบผังพื้นของวัดมหาธาตุ โดยให้โรงอุโบสถอยู่เคียง
ขนานกับวิหาร ซึ่งจะเป็นอย่างต่อไปสำหรับวัดวัง
หน้า ส่วนใบสีมานั้นเป็นของเดิมมีมาแต่ครั้งกรุง
ศรีอยุธยา โดยมีได้ถูกเปลี่ยนครั้งเมื่อสมเด็จพระ
บรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์

ใบสีมา “สายโค้งคิ้ว แสร้งว่า”

๑.๓๒ ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม

๑.๓๓ ใบสีมาวัดระฆัง ธนบุรี

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม (ทอง) อยุธยา วัดระฆังโฆสิตาราม (บางหัวใหญ่) ธนบุรี

วัดสุวรรณดาราราม อยุธยา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ร่วมกับสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และทรงโปรดฯ ให้มีพระสงฆ์จำพรรษาตั้งแต่ปี ๒๓๒๘ / 1785

...ที่กรุงเก่าวัดสุทธรรณ์ เปนวัดเดิมของสมเด็จพระชนกนารถ ก็โปรดให้สถาปนา
ฉลองพระเดชพระคุณ ให้งามดีกว่าแต่ก่อน

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๔)

ส่วนวัดระฆังกล่าวไว้เพียงว่า

วัดบางหัวใหญ่สถาปนาแล้วพระราชทานนามใหม่ ชื่อวัดระฆังให้เหมือนครั้งกรุงเก่า

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๔)

ในประวัติวัดระฆังกล่าวไว้ว่า กรมพระยาเทพสุตาดี (สา) พระเชษฐภคินีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเป็นพระชนนีของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ (ทองอินทร์ รัชกาลที่ ๑) ทรงมีดำหนักราชภัทนีอยู่ติดกับวัดนี้ ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางหัวใหญ่ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดระฆัง

ใบสีมาของทั้งสองวัดมีลักษณะเหมือนกัน ปีกคู่ หน้าเดียว อีกทั้งมีขนาดเท่ากันคือ (95x48x10) และทำจากหินเนื้อแข็งจุดดำเช่นกัน (รูป ๑.๓๒, ๑.๓๓) จึงประมาณได้ว่าผลิตขึ้นจากแหล่งเดียวกัน จะต่างกันที่ทับทรวงพุ่มข้าวบิณฑ์ของใบสีมาวัดระฆังมีลายประดับ แต่เดิมใบสีมาทั้งสองปิดทองเต็มแผ่น เพราะรอยรักยังปรากฏอยู่ตามซอก แต่จะกลายรักประดับทับหรือไม่ก็นั้นไม่มีหลักฐาน

๑.๓๔ ส่วนเสี้ยวบน ของใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
อยุธยา

๑.๓๕ ส่วนเสี้ยวบน ของใบสีมาวัดระฆัง ธนบุรี

จะแทรกไว้ในที่นี้ว่า หินเนื้อแข็งสีเทาจากคำของใบสีมาวัดระฆัง กรุงเทพฯ และวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา คงเป็นหินมาจากเมืองจีน ในการที่เป็นหินเนื้อแข็ง จึงไม่เหมาะที่จะสลักลายละเอียดมากนัก และต้องใช้เครื่องมือโดยเฉพาะ

หากจะพิจารณาให้ละเอียดจะเห็นว่า ใบสีมาของวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ไม่อยู่ในลักษณะของใบสีมาสายโค้งคิ้วที่ถูกกระเบียบ เพราะใบสีมาสายโค้งคิ้วแบบมาตรฐานทั่วไปนั้น กรอบของแผ่นจะวิ่งขึ้นไปถึงใต้ศิราภรณ์ หากเทียบกับใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास (รูป ๑.๓๔) แต่เนื่องด้วยกรอบข้างแผ่นของใบสีมาวัดระฆัง และวัดสุวรรณดาราราม วกมาบรรจบกันที่หน้าผากทำให้เกิดโค้งคิ้วก้นตอนกลาง และจากความพยายามที่จะเลียนแบบใบสีมา “สายโค้งคิ้ว” แต่ไม่ถูกต้องนี้ จึงเรียกว่า “สายโค้งคิ้วแบบ แสร้งว่า”

ว่าไปทำไมมี ลักษณะเช่นนี้มีแต่ครั้งอยุธยาตอนปลายแล้ว (รูป ๑.๓๖) ซึ่งผู้วิจัยได้จัดไว้ให้อยู่ใน ใบสีมาสายโค้งคิ้วลูกผสม ซึ่งมีลักษณะแปลกออกไปจาก ใบสีมาสายโค้งคิ้วทั่วไป ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ก็อยู่ใน ใบสีมาในลักษณะนี้ โดยได้เพิ่มเครื่องประดับ เช่น ศิราภรณ์ รัตเกล้า นาคเขี้ยว เข้าไปตามสมัยนิยม

๑.๓๖ ใบสีมาเดิมอยู่ฐานเจดีย์ศรีสุริโยทัย อยุธยา
ปัจจุบันอยู่ใน พช ทหาร อยุธยา

๑.๓๗ ไบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา

๑.๓๘ ไบสีมาวัดภาณุรังษี ธนบุรี

ยอดของไบสีมาทั้งของวัดสุวรรณดาราราม (รูป ๑.๓๗) และวัดระฆัง ศิราภรณ์ยอดจุกรัตเกล้า หรือมณฑลสามชั้น เช่นเดียวกับของไบสีมาวัดหลวง แต่ระหว่างมณฑลสามชั้นและปกเกล้าไม่มีชั้นบัวกลีบ ส่วนปกเกล้ามีสามแฉกนั้น ไม่เหมือนกับของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดโพธิ์ พระเชตุพน ตามที่ได้เสนอไปแล้ว แต่กลับไปเหมือนกับปกเกล้า ของไบสีมาสายสกุลอยุธยากลุ่มบางพลัด (รูป ๑.๓๘) โคนแผ่นขนابد้วยนาคเป็น

ลักษณะพิเศษของไบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ก็คือตาบัททรวงกลางแผ่น ที่อยู่

ในรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ เพราะเป็นลักษณะแปลกไปจากไบสีมาทั่วไป ที่นิยมกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ รูปพุ่มข้าวบิณฑ์นี้เคยปรากฏอยู่บนไบสีมาของวัดอโยธยา (วัดเดิม) อยุธยา จึงสงสัยว่า ตาบัททรวงพุ่มข้าวบิณฑ์ บนไบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ได้อย่างมาจากของวัดอโยธยา (วัดเดิม) อยุธยา ซึ่งเรื่องนี้จะได้นำพิจารณาต่อไป

จากฐานมูลเหล่านี้ จึงประมาณว่า ไบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ได้ลักษณะมาจากไบสีมาหลายแหล่ง และผลิตขึ้นโดยผู้ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องความเป็นมาและการสืบเนื่องของไบสีมา

เรื่องของวัดอโยธยา หรือ วัดเดิม

วัดอโยธยา หรือบ้างก็เรียกว่าวัดเดิม ปัจจุบันตั้งอยู่นอกเกาะเมืองอยุธยาไปทางตะวันออก เคียงเหนือติดกับวัดโบสถ์ราชเตชะขึ้นไปทางเหนือ โดยมีลำน้ำคั่นอยู่หว่างกัน

วัดอโยธยาหรือวัดเดิมที่กล่าวถึงนี้ ตามตำแหน่งแผนที่ทางภูมิศาสตร์ก็ลงตรงกับวัดที่หมอแคมเฟอร์ (Kaempfer) ได้เคยไปสำรวจและได้บันทึกไว้ทั้งเป็นเอกสารและรูปวาดลายเส้นของเครื่องก่อต่างๆ แต่ที่แปลกก็ที่หมอแคมเฟอร์กลับเรียกว่า “วัดพระคลัง” (Berklam’s temples) แทนที่จะเรียกว่า วัดเดิม/วัดอโยธยา หรือวัดโบสถ์ราชเตชะ ดังที่เราและทางการเรียกกันในปัจจุบัน

งานวิจัยนี้ จึงจำเป็นต้องยกเอาวัดพระคลังของหมอแคมเฟอร์มาพิจารณา เพื่อจะหาสาเหตุว่าใบสีมาของวัดอโยธยา/วัดเดิม หรือที่หมอแคมเฟอร์เรียกว่าวัดพระคลังนี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง (หรือไม่มี) กับใบสีมาของวัดระฆังและวัดสุวรรณาอาราม อย่างไรหรือไม่

หมอแคมเฟอร์ เธอเข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา เธอเป็นคนเยอรมัน สนใจหนักไปทางชาติพันธุ์วิทยา เก็บบันทึกทุกอย่างที่ขวางหน้า ส่วนในเรื่องเครื่องก่อ มีอยู่สองสถานที่หมอแคมเฟอร์ได้ให้ความสนใจและบันทึกไว้พร้อมรูปลายเส้นคือ เจดีย์ภูเขาทอง และวัดพระคลังที่ว่านี้

อันเรื่องนี้ก็พอจะเข้าใจ เพราะเจดีย์ภูเขาทองเป็นเครื่องก่อที่ใหญ่และสูงที่สุดในอยุธยา ส่วนวัดพระคลังนั้นเล่า ก็เป็นวัดที่ทันสมัยที่สุดในเวลานั้น ควรค่าแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจะไปชม อีกทั้งหมอแคมเฟอร์ก็รู้จักมักจี่กับออกญาพระคลังนี้เป็นส่วนตัวอีกต่างหาก ดังในบันทึกที่ถูกแปลจากภาษาดัตช์เป็นภาษาอังกฤษเมื่อปี ๒๒๗๐ / 1727 กล่าวว่า

Peja peah'klam (Foreigners pronounce it Berklam) is high Chancellor, and hath the direction of foreign affairs. He is a more comingly Person, and of better aspect, than I ever met with amongst this black race of mankind who aregenerally short siz'd and look almost like Monkeys. He is also quick understanding andlively action, for which reason he was a few years ago sent Ambassador to France, of which Country, its Government, Fortresses and the like, he would often entertain us in his discourses; and the hall of his house, where we had private audience of him, was hung with the pictures of the Royal Family of France. and European Maps, the rest of his furniture being nothing but Dust and Cobwebs.

(Kaempfer 1987, 38)

เมื่อหมอแคมเฟอร์กลับไปเยอรมนีบ้านเกิด ในปี ๒๒๓๕ / 1692 ก็เริ่มบันทึกการเดินทางของแก บันทึกดังกล่าวเขียนเป็นภาษาดัตช์ แต่ก่อนที่จะถูกพิมพ์ออกมา แกก็ตายลงเสียก่อน ผลงานทั้งหมดของหมอแคมเฟอร์ถูกเหมาซื้อไปโดย Sir Hans Slone, Secretary of the Royal Society, London ถูกแปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ออกสู่ตลาดเมื่อปี ๒๒๗๐ / 1727

ว่าด้วยวัดพระคลัง (Berklam's temples) ของหมอแคมเฟอร์

หากผังพื้น (แผนที่) ของหมอแคมเฟอร์ใช้เป็นหลักฐานได้ เราก็คงรู้ว่า “วัดพระคลัง” Berklam's temples ที่หมอแคมเฟอร์เรียกนั้น ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือนอกเกาะเมืองอยุธยา (รูป ๑.๓๙ กรอบเหลี่ยม และรูป ๑.๔๐ กรอบเหลี่ยม) โดยจะเห็นว่า วัดดังกล่าวแบ่งออกเป็นสองบริเวณมีลำน้ำคั่นกลาง และต่อไปจะเรียก “วัดพระคลังด้านเหนือ” และ “วัดพระคลังด้านใต้” เนื่องด้วยหมอแคมเฟอร์แกติขลุมนเอาวัดทั้งสองบริเวณให้เป็น “วัดพระคลัง”

๑.๓๙ จากแผนที่วัดหมึก
ของหมอแคมเฟอร์ Kaempfer ๒๒๓๓ / 1690

๑.๔๐ แผนที่ลายเส้นอยุธยา จากแผ่นทองแดงใช้พิมพ์หนังสือของหมอแคมเฟอร์ Kaempfer ปี ๒๒๓๐ / 1727 ในบริเวณ EE คือ the Courts of Berklam's Temples

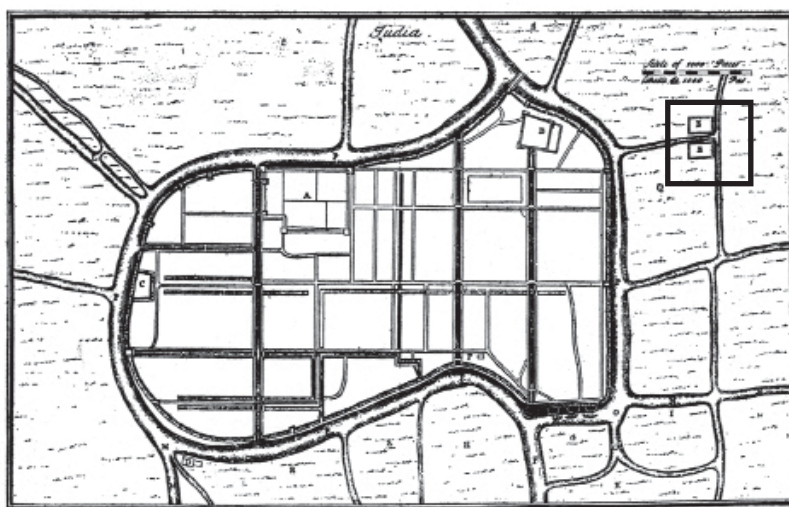
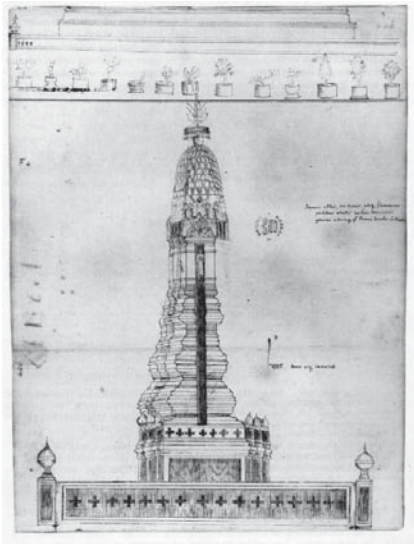

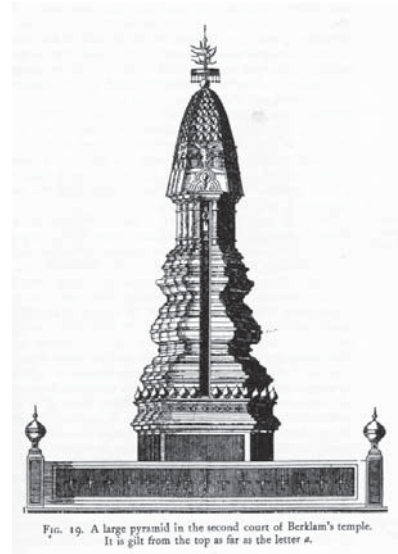
FIG. 7. The plan of Juthia, the capital of Siam, and residence of the King, wherein A is the royal palace. B, The palace of the Prince royal. C, The palace of the King's elephants. D, The church and palace of Mr. Louis the Metropolitan Bishop. EE, The Courts of Berklam's temple. F, The house which formerly belonged to Constantine Falcon. G, The camp of the Dutch. H, The camp of the Portuguese. I, The Arrack-brewers camp. K, The camps of the Japanese, Peguans and Malaisians. L, Arm of the river running towards the Pyramid Pukathon. M, Arm of the river called Klang Namja. N N, Arm of the river called Pakausan. O O, Arm of the river called Klang Patnam Bija. P P P, The large river Meinam, as it encompasses the city. Q, The camp of the Chinese. R R, The camps of the Cochinchinese. S, Enclosure for the elephants.

เมื่อพิจารณาวัดพระคลังจากทั้งด้านเหนือและใต้ ไปเทียบกับตำแหน่งตามจริงก็จะลงตรงกับตำแหน่งของวัดอโยธยา/เดิม และวัดโบสถ์ราชตะเช ในปัจจุบัน

นอกจากตำแหน่งแล้ว ก็ยังมีหลักฐานทางด้านเครื่องก่อ เช่น ปรางค์ (รูป ๑.๔๑, ๑.๔๒) และเจดีย์ (รูป ๑.๔๕) ที่หมอแควเพอร์वादไว้เป็นลายเส้นหมึกและแผ่นพิมพ์ทองแดง ระบุว่าอยู่ในบริเวณ the second court of Barklam's Temples ที่มีลักษณะไล่ไต่เตี้ยกันมากกับปรางค์และเจดีย์ที่ยังคงเหลือซากให้เห็นปรากฏอยู่ให้เห็น ที่ปัจจุบันเรียกว่า วัดอโยธยา/เดิม อโยธยา (รูป ๑.๔๓, ๑.๔๔, ๑.๔๖) ซึ่งเป็นวัดด้านใต้

๑.๔๑ รูปปรางค์วัดหมึก ปี 1690 ใน
the second court of Barklam's temples

๑.๔๒ รูปปรางค์ พิมพ์แผ่นทองแดงในหนังสือ
พิมพ์ปี 1727

๑.๔๓ ซากปรางค์หลังโบสถ์ วัดอโยธยา/เดิม อโยธยา (ภาพถ่ายของกรมศิลปากร)

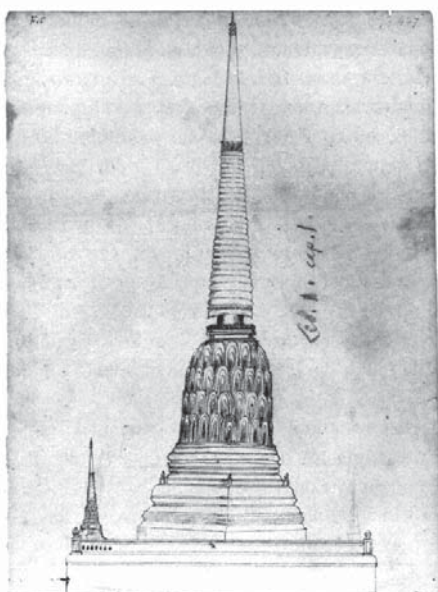

๑.๔๔ ซากฐานปรางค์หลังโบสถ์ วัดอโยธยา/เดิม อโยธยา กำแพงรอบปรางค์ถูกรื้อลงเสียแล้ว
ยังคงเหลือให้เห็นช่องปรูกากะบาดอยู่บนฐานดังเช่นบนรูปลายเส้นหมึกของหมอแคมเฟอร์
(รูป พิทยา ลุ่มจินดา)

ส่วนเจดีย์ที่หมอแคมเฟอร์ ได้วาดหมึกไว้ นั้น (รูป ๑.๔๕) มีลักษณะพิเศษ
ที่องค์ระฆังประดับด้วย ลายกลีบบัว ตั้งบนฐานแปดเหลี่ยม รองด้วยฐานสี่เหลี่ยม
ย่อไม้สิบสอง ลักษณะดังกล่าวตรงกับซากเจดีย์ของวัดอโยธยา / เดิม (รูป ๑.๔๖)
แม้เจดีย์ดังกล่าว ปล่องโชนจะได้หักไปแล้ว หากแต่ลักษณะที่เหลือยังคงเหลือไว้ เป็น
หลักฐาน อีกทั้งการประดับกลีบบัวนี้ก็ไม่พบที่ใดอีก (ศิลปากร ๒๕๑๑, ๙๗)

๑.๔๕ รูปลายเส้นหมึก ที่ F5 ของเจดีย์หลังปรางค์
in the second court of Berkham's temples

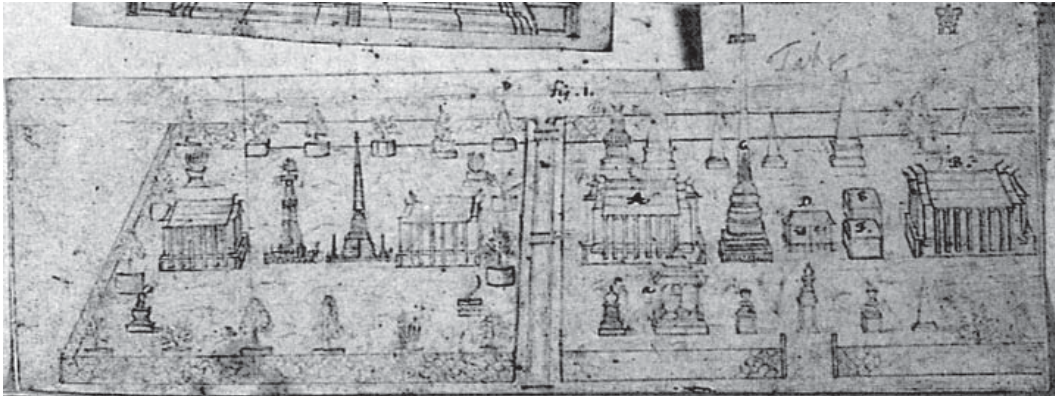

๑.๔๖ ซากเจดีย์ องค์ระฆังประดับกลีบบัว
ในวัดอโยธยา/เดิม (รูป พิทยา ลุ่มจินดา)

ความผิดพลาดของหมอแคมเฟอร์ ก็คือการวางผังพื้นที่ของทั้งสองวัด ที่เรียงเนืองอยู่บนแกนเดียวกัน มีลำน้ำชั้นอยู่หว่างกลางโดยมีสะพานเชื่อมบริเวณทั้งสอง (รูป ๑.๔๗ & ๑.๔๘) การวางผังให้ตามแนวตะวันออก-ตะวันตกนี้ผิดไปจากความเป็นจริง หากจะยกเอาผังของวัดอโยธยาและวัดโบสถ์ราชเดชะตามความจริงมาเทียบเป็นที่ตั้ง

ที่ถูกต้องควรต้องจัดผังของบริเวณทั้งสองให้วางชี้กัน (เหนือ-ใต้) เพื่อว่าแกนของวัดทั้งสองจะได้อยู่ในแนวชี้กัน (รูป ๑.๔๙) ซึ่งจะตรงกับในแผนที่ (๑.๓๙, ๑.๔๐) แทนที่จะอยู่ในแกนระนาบเดียวกัน (รูป ๑.๔๗, ๑.๔๘) ดังในรูป

๑.๔๗ รูปบน ลายเส้นหมึกของหมอแคมเฟอร์ ที่ F1 เมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 แสดงการวางผังของวัดทั้งสองเรียงอยู่บนแกนเดียวกัน โดยทางซ้ายเป็น the second Court

๑.

FIG. 14.—1. A view of the two courts of Berkham's temple, with their several pyramids and other ornaments, wherein A is the temple of Berkham; B, another temple like the former; C, a singular high ramid; D, a wooden house, wherein they keep a heavy sedan; E, a vaulted chappel, wherein are kept the rge and smaller Idols represented in 2; F, another vaulted chappel, wherein 3 was engraved on the wall; an open house with a bell, 2. A large Idol, with several smaller ones, standing in a vaulted chappel near Berkham's temple. 3. A stone held very sacred by the Siamites. 4. Monstrous Idols in the porch of a mple in Berkham's temple-court.

แต่เรื่องไม่จบลงง่ายๆ เท่านั้น อย่าเพิ่งหลงคิดใจ เพราะเมื่อนำเอาฝั่งด้านเหนือของหมอแคมเฟอร์ที่วาดไว้ มาเทียบกับฝั่งของวัดอโยธยา/เดิม ในปัจจุบันของกรมศิลปากร (รูป ๑.๕๐) ก็จะเห็นว่า พระปรางค์ในฝั่งของหมอแคมเฟอร์นั้นอยู่ทางด้านตะวันตกของเจดีย์ (รูป ๑.๔๙) แต่ในความเป็นจริงนั้น ควรจะอยู่ทางตะวันออก (รูป ๑.๕๐) เพราะฉะนั้น ฝั่งของหมอแคมเฟอร์นั้นนอกจากจะต้องปรับให้บริเวณใต้และเหนือชี้กันแล้ว ก็ยังต้องพลิกกลับ หรือหากชี้เกยจ ก็ต้องมองผ่านกระจกสะท้อนเงาอีกต่างหาก จึงจะลงต้องต่อความเป็นจริง โบสถ์กลายเป็นวิหาร วิหารกลายเป็นโบสถ์ เพราะในรูปก็ไม่ได้บอกว่าอาคารใดเป็นโบสถ์หรือวิหารอยู่แล้ว

ที่เกิดเรื่องเช่นนี้ หมอแคมเฟอร์เธอมีไปบันทึกรายละเอียดปลีกย่อย มากกว่าภาพโดยรวม อีกทั้งรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ก็ไม่อยู่ในตำแหน่งอันควร เช่น ใบสีมาที่กระเด็นออกมาอยู่ข้างแนวกำแพง (รูป ๑.๔๘) เพราะผังพื้นดังกล่าวได้ทำขึ้นจากรูปที่วาดไว้เป็นสังเขป เมื่อครั้งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เช่นภาพวัดโดยรวมที่ F1 (รูป ๑.๕๑) ซึ่งทำขึ้น ตรงสถานที่จริง (เอกภูมิ) ด้วยเหตุฉะนี้ จึงได้เกิดความผิดพลาดขึ้น ยังความสับสนให้นักวิจัยรุ่นหลังที่น่าสงสาร

๑.๕๑ รูปบันทึกโดยสังเขปของบริเวณวัดพระคลังด่านไต้ ที่ F1 ของหมอแควมเฟอร์

ส่วนวัดทางด้านใต้ที่ว่าไปตรงกับตำแหน่งกับวัดโบสถ์ราชเตชะ ไม่มีเครื่องก่อ
ยื่นอยู่เหลือไว้เป็นหลักฐาน นอกจากปล้องไฉนขนาดใหญ่ที่ล้มลงมากองอยู่บนดิน
(รูป ๑.๕๒)

๑.๕๒ ฐานปล้องไฉนขนาดใหญ่ของเจดีย์วัดโบสถ์ราชเตชะ อยู่อยุธยา (ภาพ พิทยา สุ่มจินดา)

ในบันทึกของหมอแคมเฟอร์ให้ความสำคัญต่อวัดพระคลังด้านเหนือที่เรียกว่า
the second court of Berklem's temple (ปัจจุบันคือ วัดอโยธยา/เดิม) เป็นพิเศษ
โดยบันทึกทั้งปรำดและเจดีย์ไว้อย่างละเอียด ด้วยเหตุใดแกจึงได้ตีพิมพ์ไปว่าทั้ง หมด
เป็นวัด (ของ) พระคลัง ทั้งที่แต่ละพื้นที่ก็มีทั้งโบสถ์วิหารและสถูปครบ ซึ่งแสดงว่าเป็น
อารามที่แยกออกจากกันเป็นอิสระ

ได้กล่าวแล้วว่าตำแหน่งของ the second court of Berklem's temple
ของหมอแคมเฟอร์ ก็คือวัดอโยธยา/เดิม ในปัจจุบัน อันชื่อของวัดอโยธยาหรือวัดเดิมนี้นี้
มีกำเนิดแต่พระยาโบราณราชธานินทร์ โดยได้เรียกอย่างมีระดับว่า “วัดศรีอโยธยา” โดย
“ตั้งอยู่ข้างปากตะวันออก ของกรุงเทพทวารวดี คงจะอยู่ทางสะเตชั้นรถไฟกรุงเก่า ออก
ไปในแนววัดสมณโกษวัดกุฎีดาว และวัดศรีอยุธยา ซึ่งภายหลังเรียกกันว่าวัดเดิม คงหัน
หน้าไปทางตะวันออกลงแม่น้ำหันทรา” (โบราณราชธานินทร์ ๒๕๑๒, ๒๖)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยว
กับวัด เดิมหรือวัดอโยธยาไว้ตอนหนึ่งว่า “จึงพอน่าเชื่อว่า วัดเดิมหรือวัดอโยธานี้มี
จริง และสร้างลงตรงที่ตั้งพระราชวังเดิมเมืองโยธยา ก่อนพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนา
กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ในปี ๑๘๘๓ [2436] เป็นแน่”

จนกระทั่งบัดนี้เรายังไม่รู้ว่ วัดโยธยาหรือวัดเดิม ในพระราชพงศาวดารนั้น เป็นวัดใดและอยู่ที่ไหนกันแน่ เพราะพระยาโบราณราชธานินทร์ ก็เพียง “คงว่า” ส่วน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ทรงมีพระราชวินิจฉัยในทำนอง “เชื่อว่า”

เมื่อไม่มีหลักฐานว่า the second court of Berklem’s temple ซึ่งเป็นบริเวณด้านเหนือ ตามผังของของหมอแคมเฟอร์นั้น เป็นวัดใดมาเมื่อครั้งแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา แต่มีหลักฐานแน่ชัดว่า บริเวณดังกล่าว หากถือตามหลักฐานของหมอแคมเฟอร์ ก็คือวัด พระคลังด้านเหนือ (the second court of Berklem’s temple)

หากจะยกประโยชน์ให้กับจำเลย วัดพระคลังด้านเหนือนี้อาจจะเป็นวัดที่มีมาอยู่เดิมแล้วก่อนที่พระคลังจะมาบูรณะ และเมื่อพระคลังท่านมาสร้างวัดด้านใต้ คือวัดโบสถ์ราชเตชะปัจจุบัน ท่านก็ได้ถือโอกาสบูรณะวัดทางด้านเหนือไปด้วย ด้วยเหตุนี้ หมอแคมเฟอร์จึงเรียกทั้งสองบริเวณว่า “วัดพระคลัง” และเรียกวัดด้านเหนือว่า the second court of Berklem’s temple ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญน้อยกว่า

เหตุหนึ่งที่สุดจะเดาได้ว่า ด้วยเหตุใดปรารภของวัดพระคลังด้านเหนือ (วัดโยธยา/เดิม) จึงไม่อยู่ในแกนแนวเดียวกันกับโบสถ์และเจดีย์ หากย้อนลงไปทางใต้ (รูป ๑.๕๐) อันเรื่องนี้ อาจจะเป็นการส่อให้เห็นว่า เครื่องก่อกองเหล่านั้น ถูกสร้างขึ้นต่างวาระกัน เนื่องด้วยได้บูรณะขึ้นใหม่

ส่วนองค์ระฆังของวัดนี้จึงถูกพอกไว้ด้วยกสิบบัวนั้น ไม่ว่า กสิบบัวนี้จะถูกพอกขึ้นเมื่อใด แต่องค์เจดีย์ก็ต้องมีอายุไม่แก่กว่า รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ไปได้ โดยมีลักษณะเดียวกันกับเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล อยุธยา ที่ฐานองค์ระฆังรองรับด้วยฐานแปดเหลี่ยม ก่อนที่จะเป็นสี่เหลี่ยม ซึ่งเจดีย์ในลักษณะดังกล่าวเป็นรูปดัดแปลงมาจากเครื่องก่อโดมของอิหร่าน (ดู พิทยา ๒๕๕๐, ๘๖-๘๘)

๑.๕๓ ใบสีมาวัดสมณโกฏฐาราม อยุธยา

ใครคือพระคลังที่หมอแคมเฟอร์กล่าวถึง และความผิดพลาดของงานวิจัยในอดีต

พระคลังเมื่อหมอแคมเฟอร์เข้ามากรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ จะเป็นใครไปไม่ได้นอกจากออกญาโกษาธิบดี (ปาน) น้องของออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) เพราะออกญาโกษาธิบดี เหล็ก นั้นต้องอาญาแผ่นดิน ถูกโบยจนตายตั้งแต่ต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนออกญาโกษาปาน ผู้น้อง “คงได้ว่าพระคลังก่อนหน้าที่พระนารายณ์จะเสด็จสวรรคต มีเหตุผลที่ทำให้เชื่อว่าอดีตราชทูตผู้นี้ได้รับแต่งตั้งเป็นพระคลังเมื่ออำนาจทางการเมือง ตกอยู่ในมือของพระเพทราชามาแล้ว มิได้รับแต่งตั้ง โดยสมเด็จพระนารายณ์ เนื่องจาก ‘โกษาปาน’ แสดงตัวอย่างเปิดเผย ในระยะหลังไม่ขึ้นชมกับพระราโชบายที่นำทหารฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศเลย” (นิธิ ๒๕๓๙, ๔๙)

ครั้งหนึ่งผู้วิจัยเคยเห็นพ้องกับ John Listopad (Listopad 1995, 217) ว่าวัดที่ออกญาโกษาธิบดี ปาน สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ก็คือวัดสมณโกฏฐาราม อยุธยา (พิทยา ๒๕๕๐, ๑๘๒) โดยเหตุผลที่ว่า ใบสีมาของวัดดังกล่าว (รูป ๑.๕๓) มีลักษณะลงต้องกับ ใบสีมาในระยะนั้นพอดี แต่ก็มีข้อกังขาอยู่บ้างอยู่ว่า เพราะเหตุใดใบสีมาของวัดดังกล่าวจึงมีคุณภาพต่ำต้อยดิดิน ไม่สมที่จะเป็นใบสีมาของวัดที่ออกญาโกษาธิบดีได้สถาปนาไว้

ลักษณะทุกประการยังอยู่ครบ บนหลักสีมา วัดสมณ

โกฐาราม ชั่วแต่ว่า หลักสีมา วัดสมณโกฐาราม ก็คือ

หลักสีมาแบบ ไชยวัฒนาราม ในแบบอนาถา

(พิทยา ๒๕๕๑, ๑๘๔)

ฉะนั้น ในปัจจุบันจึงมีหลักฐานใหม่อันเชื่อได้ว่าวัดที่ออกญาโกษาธิบดี ปาน สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระนั้นก็คือวัดโบสถ์ราชเดชะ และวัดอโยธยา/วัดเดิม ปัจจุบัน มิใช่วัดสมณโกฏฐาราม ซึ่งเคยเป็นความเชื่อมาแต่เดิม

อายุของใบสีมาของวัดพระคลังด้านเหนือ หรือปัจจุบันเรียกว่าวัดโยธยา/วัดเดิม

ใบสีมาของวัดนี้ ปัจจุบันถูกซ่อมเสียแล้วเป็นส่วนใหญ่ โดยทางวัดได้เอาปูนซีเมนต์โบกซ่อมทับ แต่ก็ยังเห็นได้ว่าทำจากหินชนวน ขนาด (100x62x12) ปีกเดียว สองหน้า นั่งแท่น ซึ่งด้านหน้าและด้านหลังมีลักษณะเหมือนกัน (รูป ๑.๕๔) ขั้วแต่ฐานของด้านหลังนั้นเรียบไม่มีแนวบัวคว่ำบัวหงาย ออกไก่ เช่นที่ด้านหน้า เรื่องนี้จึงเป็นหลักฐานยืนยันว่า ใบสีมาของวัดโยธยา/เดิม หรือ วัดพระคลังด้านเหนือ เป็นใบสีมาสมัยอยุธยา เพราะยังรักษาคุณลักษณะของใบสีมาสายโก่งคิ้วอยู่ (ดู เสมา สีมา, พิทยา ๒๕๕๑, หน้า ๑๔๙)

แม้ว่าใบสีมาส่วนใหญ่จะถูกซ่อมแซมโดยผู้ไม่มีความรู้แล้ว ยังคงพอเห็นหลักฐานเดิมอยู่ได้บ้างบน ใบสีมาหลักที่ ๓ ด้านนอก และหลักที่ ๔ ด้านนอก (รูป ๑.๕๕) ว่าใบสีมานั้นอยู่ใน “แบบลูกผสม” ในสายโก่งคิ้ว โดยยังคงเห็นเส้นกรอบของแผ่น วังขึ้นไปถึงยอด ส่วนเส้นกรอบด้านในแยกออก โค้งไปบรรจบบนหน้าผากของแผ่น ซึ่งทับอยู่บนแผงกลางแผ่น

ที่สำคัญคือ บน “หน้าผาก” ของแผ่น มีตาบสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดประทับอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะอันควรของใบสีมา “แบบลูกผสม” ครั้นอยุธยาตอนปลาย

๑.๕๔ ใบสีมาวัดโยธยา/วัดเดิม อยุธยา

๑.๕๕ ใบสีมาหลักที่ ๓ วัดโยธยา/วัดเดิม อยุธยา

ในการที่ใบสีมามีตาบรูปข้าวหลามบนหน้าผากของแผ่น เช่นเดียวกับใบสีมาวัดโบสถ์สามเสน กรุงเทพฯ หรือวัดปราสาท นนทบุรี จึงเป็นอีกหลักฐานหนึ่ง ที่สามารถยืนยันได้ว่า ใบสีมาของวัดโยธยา/เดิม เป็นใบสีมา “ลูกผสม” สมัยอยุธยาตอนปลาย

ฉะนั้น ใบสีมาของวัดโยธยา/วัดเดิม ที่เห็นในปัจจุบัน ก็คือใบสีมาเดียวกับของวัดพระคลังด้านเหนือ ของหมอแถมเฟอร์ ครั้นเมื่อไปสำรวจวัดเมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา จึงอาจจะเป็นหลักฐานที่แสดงได้ว่า ใบสีมาในลักษณะ “ลูกผสม” นี้ คงได้เริ่มมีขึ้นแต่นั้นแล้ว ส่วนใบสีมา “สายโก่งคิ้ว ยอดตัด” คงเป็นใบสีมาสงวนไว้ให้วัดกษัตริย์สร้าง เช่นวัดโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร หรือวัดบรมพุทธาราม อยุธยา

ความเกี่ยวเนื่องระหว่าง

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยาและวัดระฆัง ธนบุรี

กับวัดพระคลัง (วัดอโยธยา/วัดเดิม) อยุธยา

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ลักษณะร่วมของใบสีมาทั้งสามนี้ก็คือทับทรวงรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งก็มีใช้เป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะอธิบาย เพราะในเมื่อใบสีมาของวัดพระคลังใน ปัจจุบัน เป็นใบสีมา “แบบลูกผสม” เมื่อครั้งสมัยปลายอยุธยา ตามที่ได้ให้เหตุผลแล้ว

ในการนี้ จำเป็นต้องย้อนกลับไปกล่าวถึงพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ที่พระราชทานพระบรมราชาธิบายให้กับเซอร์จอห์น เบาริง (โดยย่อ) ว่าต้นตระกูลของพระองค์เป็น ขวามอญอพยพเข้ามากรุงศรีอยุธยา ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ผู้สืบสกุลพี่น้องสองคน ได้เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์โดยที่ได้เป็นเจ้าพระยาพระคลัง (Chao Phya Phra Khlang) ส่วนผู้น้องได้เคยเป็นราชทูต ไปเมืองฝรั่งเศส และสมเด็จพระนารายณ์ ก็ได้ทรงตั้งให้ผู้น้องชื่อ ปาน (Mr. Pal) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระคลัง แต่หลังจากเจ้าพระยาพระคลัง ปาน ตายลง สายสกุลก็ขาดไปช่วงหนึ่ง จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ภูมินทร์ราชาธิราช (his Majesty Bhumindr Rajatdhiraj) ครอบครัวก็ได้ย้ายจากกรุงศรีอยุธยาไปตั้งรกรากที่แถบ แม่น้ำสะแกกรัง (Sakutrang) และที่นั่น เมื่อพระมหากษัตริย์ของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้เติบโตใหญ่ มีวิชา ก็ได้เข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา ดำรงราชทินนามเป็น พระอักษรสมบุรณ์เสมียนตรา (Phra Aksom Sundom Smiantra) และได้แต่งงานกับสาวจีนอันเลอโฉมในตระกูลมหาเศรษฐี (a beautiful daughter of a Chinese richest family at Chinese compound or situation within wall of city and in south-east corner of Ayudia) ตั้งเรือนอยู่ในย่านคนจีน ซึ่งอยู่ในด้านตะวันออกเฉียงใต้ภายใน กำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยา (ย่อความจาก Bowring 1857, 65-66.)

ที่ว่าแถบแม่น้ำสะแกกรังนั้น ก็คือเมืองอุทัยธานีปัจจุบัน ซึ่งเป็นถิ่นพ่อค้าจีน ครอบครัวของพระมหากษัตริย์ (ทองดี) จึงคงจะต้องมีความสัมพันธ์กับชาวจีน หรือมีละนั้นก็มีเชื้อจีน หรือเป็นครอบครัวจีน โดยจะเห็นว่าในที่สุดพระมหากษัตริย์ (ทองดี) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ก็แต่งงานกับสาวชาวจีน (ดาวเรือง) และได้เข้าไปสวามิภักดิ์กับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสิน ซึ่งก็มีเชื้อสายจีนด้วยกัน

รูป ๑.๕๖ แผนที่อยุธยา ของหมอแคมเฟอร์
ในวงกลมแสดงวัดที่พิกัดตรงกับตำแหน่ง
ของวัดทอง หรือ วัดสุวรรณดาราราม
ปัจจุบัน

อันความว่า “situation within wall of city and in south-east corner of Ayudia” นั้น ในแผนที่อยุธยาพิมพ์ปี 1687 (รูป ๔.๕๖) หมายถึง F คือ Pagodes Chinoises หรือวัดจีน อยู่ตำแหน่งมุมตะวันออกเฉียงใต้ของกำแพงเมือง ซึ่งคงประมาณได้ว่าเป็นวัดเดียวกันกับวัดทอง หรือวัดสุวรรณดาราราม ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์ร่วมกับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

รูป ๑.๕๗ มหาเจดีย์วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำลองมาจากเจดีย์วัดโอโยธา (เดิม) อยุธยา

ในการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจำลองมหาเจดีย์ของวัดเขมา นนทบุรี (รูป ๑.๕๗) มาจากเจดีย์วัดโอโยธา (วัดเดิม) อยุธยา (การศาสนา ๒๕๒๕, ๓๔๕) เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงทราบอย่างไรว่าวัดโอโยธานั้นเป็นวัดของออกญาพระคลัง (ปาน) บรรพบุรุษราชวงศ์จักรี ข้อมูลนี้คงต้องสืบเนื่องมาแต่ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่วมบูรณะวัดสุวรรณดารารามแล้ว

หากในพระราชหัตถเลขาระบุว่า มหาเจดีย์วัดเขมานี้จำลองมาจากเจดีย์วัดโอโยธา/เดิม แล้ว พระองค์ทรงทราบอย่างไรว่า วัดของออกญาพระคลัง (ปาน) วัดนี้คือวัดโอโยธา (วัดเดิม) ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระยาโบราณราชธานินทร์ยังไม่มั่นพระทัยและใจ

เรื่องนี้เป็นประเด็น

ใบสีมาส้มัยกรุงเทพฯ

เสมา สีมา เล่ม ๒

พิทยา บุณนาค

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THALAND RESEARCH FUND

จบการศึกษาทางวิชา Industrail & Product Design ประเทศอังกฤษ มีผลงานนวัตกรรม ๓ ชิ้นที่ได้จดทะเบียนสงวนลิขสิทธิ์ไว้ในประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาประเทศไทย ได้เข้ารับราชการที่ศูนย์การออกแบบผลิตภัณฑ์ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม และเป็นอาจารย์พิเศษ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จาก พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นอาจารย์พิเศษภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้ร่วมทำการวิจัย รศ. ดร. พริยะ ไกรฤกษ์ และ Dr. Hans Penth เรื่อง หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ในโครงการมูลนิธิโตโยต้า

พ.ศ. ๒๕๓๘ - ๒๕๔๒ ดำรงตำแหน่ง Hons. Editor of The Journal of the Siam Society (JSS) ของสยามสมาคมฯ

พ.ศ. ๒๕๔๘ มุสลิมผู้นำ “ปฐมจุฬาราชมนตรี” คนแรกในสยาม

พ.ศ. ๒๕๕๑ หลักสีมาสสมัยอยุธยาและกรุงเทพฯ ในโครงการพุทธศาสนากับศิลปะไทย ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

พ.ศ. ๒๕๕๗ ดัชนีใบสีมา ฉบับพิศดารและวิถาวร ที่ไม่สมบูรณ์

เย ธมฺมา

ใบสีมาสัณยกรุงเทพฯ
เสมาสีมา เล่ม ๒

วิจัย และ เรียบเรียง พิทยา บุญนาค
ในโครงการ พุทธศาสนากับศิลปะไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๐
โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
หัวหน้าและผู้ควบคุมโครงการ รศ. ดร. พริยะ ไกรฤกษ์

บรรณาธิการ
รูปเล่ม พิทยา บุญนาค
ปก พิทยา บุญนาค

จำนวนพิมพ์
ปีที่พิมพ์
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ

จัดพิมพ์โดย

พิทยา บุญนาค pityabunnag@hotmail.com

คำปรารภ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ ของ รศ. ดร. พิริยะ ไกรฤกษ์

เมธีวิจัยอาวุโส ผู้ควบคุมโครงการเรื่อง พุทธศาสนากับศิลปะไทย

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๐

ในโครงการเรื่อง *พุทธศาสนากับศิลปะไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๐๐* ซึ่ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ควบคุม และข้าพเจ้าได้มอบหมายให้ พิทยา บุญนาค ทำการวิจัยเรื่อง *หลักสืมาในศิลปะไทย* โดยแยกออกเป็นโครงการวิจัยย่อย ด้วยเหตุที่ พิทยา มีความสนใจ และได้ทำการค้นคว้าในเรื่องของหลักสืมาเป็นเวลายาวนาน

ในการพิมพ์ผลงานวิจัยครั้งนี้ได้แยกแบ่งออกเป็นสองเล่ม **เล่มที่ ๑** จะเกี่ยวกับหลักสืมาสมัยอยุธยาในช่วงก่อนเสียกรุงศรีครั้งแรก ถึงเสียกรุงศรีครั้งที่สอง และสมัยกรุงธนบุรี (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๖๕) ส่วน **เล่มที่ ๒** จะเป็นหลักสืมาในสมัยกรุงเทพฯ จากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ ๑ ถึงช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๘๐)

ในงานวิจัยนี้ผู้ทำวิจัยจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมากต่อความสืบเนื่องในรูปแบบของงานศิลปะ ซึ่งผู้วิจัยถือว่าเป็นเพียงแค่ผลิตภัณฑ์ และได้แยกแบ่ง ผลิตภัณฑ์ ดังกล่าวออกเป็นกลุ่ม เป็นแบบ เป็นสายสกุล โดยแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมถึงการพัฒนาและอิทธิพลร่วมสมัยที่แต่ละกลุ่มแต่ละสายสกุลมีต่อกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นอีกว่ารูปแบบนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดขึ้นหรือมีอยู่แต่แบบเดียวในช่วงระยะเวลาเวลาใด หากจะมีร่วมกันอยู่หลากหลายรูปแบบในระยะเวลาเดียวกัน และรูปแบบเดิมก็ไม่จำเป็นที่จะต้องหมดความนิยมไป เมื่อมีรูปแบบใหม่เกิดขึ้น จึงนับว่างานวิจัยนี้เป็นผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งในรอบทศวรรษ

พิริยะ ไกรฤกษ์

สารบัญ

อภิธานลักษณะ และ วิธีการนำเสนอ	๐๙
ใบสืมาที่จะปรากฏขึ้นในสมัยกรุงเทพฯ	๑๘
เรื่องของ สืมา	๔๕
ว่าด้วยการกำเนิดของพัทธสืมา	
ว่าด้วยอรรถกถา	
เรื่องของขันตสืมาและมหาสืมา	
เรื่องของสืมนัตรีก	
ลูกนิมิตเพ็งเกิดขึ้นสมัยกรุงเทพฯ	
ตอนที่ ๑ ใบสืมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑	๕๙
ใบสืมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ	๖๐
ใบสืมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ	๖๘
ใบสืมาวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ	๗๐
ใบสืมาวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ	๗๔
ใบสืมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ	๗๙
ใบสืมาวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ	๘๔
ใบสืมาสายโง่งคิ้ว แสร้งว่า	๘๕
เรื่องของวัดอโยธยา / วัดเดิม อโยธยา	๘๕
ใบสืมาวัดสุวรรณาาราม อโยธยา	๑๐๑
ใบสืมาวัดอมรินทราราม ธนบุรี	๑๐๓
ใบสืมาวัดดุสิตาราม ธนบุรี	๑๐๕
ใบสืมาวัดคูหาสวรรค์ ธนบุรี	๑๐๗
ใบสืมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ	๑๐๙
ใบสืมาวัดราชสิทธิาราม ธนบุรี	๑๑๖
ใบสืมาวัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ	๑๑๙
ใบสืมา “แบบโง่งคิ้ว แสร้งว่า”	๑๒๒
ใบสืมาวัดคลองใหม่ กรุงเทพฯ ยานนาวา	๑๒๓
ตอนที่ ๒ ใบสืมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒	๑๒๕
ใบสืมาวัดอรุณราชวราราม ธนบุรี	๑๒๗
แม่แบบของใบสืมา “กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”	๑๓๐
ใบสืมาแม่แบบ “สายสกุลอโยธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”	๑๓๑
ใบสืมาชุดแรกของวัดบวรเม่งคล ธนบุรี	๑๓๙
ใบสืมาวัดเขมา นนทบุรี	๑๓๙
ใบสืมาวัดสุวรรณาาราม ธนบุรี	๑๔๓

ตอนที่ ๓ ใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓	๑๔๗
ใบสีมาแบบวังหน้า	๑๔๘
ใบสีมาวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ	๑๔๘
ใบสีมาวัดบวรมงคล ธนบุรี	๑๔๙
ใบสีมาวัดโพยยนต์ สมุทรปราการ	๑๕๐
ใบสีมาวัดทรงธรรม สมุทรปราการ	๑๕๒
ใบสีมาวัดบวรนิเวศ	๑๕๓
ใบสีมาวัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพฯ	๑๕๕
ใบสีมา “กลุ่มยกบ่าหน้าอุ้ม” ในรัชกาลที่ ๓	๑๕๖
ใบสีมา “อยุธยาเขมรทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุ้ม”	๑๕๗
ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี	๑๕๗
ใบสีมาวัดภักดินาถ ธนบุรี	๑๖๑
ใบสีมาวัดประดู่ฉิมพลี ธนบุรี	๑๖๒
ใบสีมาวัดจุฬามณี อยุธยา บางบาล	๑๖๓
ใบสีมาวัดปากคลอง อยุธยา महाराज	๑๖๔
ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ	๑๖๕
ใบสีมาวัดติสฐานุการาม กรุงเทพฯ	๑๖๗
ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา แบบลูกผสม กลุ่มยกบ่าหน้าอุ้ม”	๑๖๘
“ในพระราชนิยมใน ร.๓”	๑๗๑
ใบสีมาวัดสุทัศน์ กรุงเทพฯ	๑๗๖
ใบสีมาวัดนางนอน ธนบุรี	๑๗๘
ใบสีมาวัดนางชี ธนบุรี	๑๗๘
ใบสีมาวัดสังขจาย ธนบุรี	๑๗๙
ใบสีมาวัดนวลนรดิศ ธนบุรี	๑๗๙
ใบสีมาวัดหงส์รัตนาราม ธนบุรี	๑๘๐
ใบสีมาแบบพระราชนิยมใน ร.๓ แสร้งว่า	๑๘๒
ข้อคิดเกี่ยวกับแนวพระราชนิยมเครื่องก่อแบบจีน	๑๘๓
ใบสีมาตามวัดระดับขุนชนในรัชกาลที่ ๓	๑๘๔
 ตอนที่ ๔ ใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔	๑๙๓
เรื่องของสีมาวิบัติของวัดสมอราย กรุงเทพฯ	๑๙๔
เขตสีมาของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ	๑๙๘
มหาสีมาวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ	๒๐๔
ใบสีมาวัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพฯ	๒๐๖
หลักสีมาวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ	๒๐๗
มหาสีมาวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ	๒๑๓
ว่าด้วยแท่งสีมา	๒๑๔
ใบสีมาวัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ	๒๑๕
วัดราชประดิษฐมหาสิมาราม กรุงเทพฯ	๒๑๗
วัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสถาปนา และทรงปฏิสังขรณ์	๒๒๒

ใบสืมาวัดชุมชน

ใบสืมาทรงเครื่องใหญ่	๒๒๖
ใบสืมาดินเผาเบญจรงค์	๒๓๐
ใบสืมาลายช่อไม้	๒๓๒
ใบสืมาบ่าหยัก	๒๓๓
ใบสืมาวัดวิมุต และ วัดอัมพวา ธนบุรี	๒๓๕

ตอนที่ ๕ ใบสืมาและหลักมหาสืมาในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕	๒๓๗
เสมาหาสืมาวัดราชบพิธฯ กรุงเทพฯ	๒๓๘
แท่งสืมาวัดเทพศิรินทร์ฯ กรุงเทพฯ	๒๓๙
หลักสืมาวัดนิเวศธรรมประวัติ ออยุธยา	๒๔๑
วัดบรมวงศ์อิศรวราราม ออยุธยา	๒๔๒
วัดเบญจมบพิตร ปทุมธานี	๒๔๓
ใบสืมาวัดไชโย อ่างทอง	๒๕๐
ใบสืมา “กลุ่มวัดไชโย”	๒๕๑
“ใบเสมาโหล”	๒๕๒
“บัวสามเหล่า”	๒๕๓
ใบสืมาวัดระดับชุมชนบางวัด ในรัชกาลที่ ๕	๒๕๔

ตอนที่ ๖ ใบสืมาใน และหลัง รัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕	๒๕๕
ใบสืมาวัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม	๒๕๖
ใบสืมา “ตราธรรมจักร”	๒๕๙
หลักสืมาปลายพันธุ์	๒๖๔

แหล่งอ้างอิง ค้นคว้า

๒๖๗

ดัชนี

๒๗๔

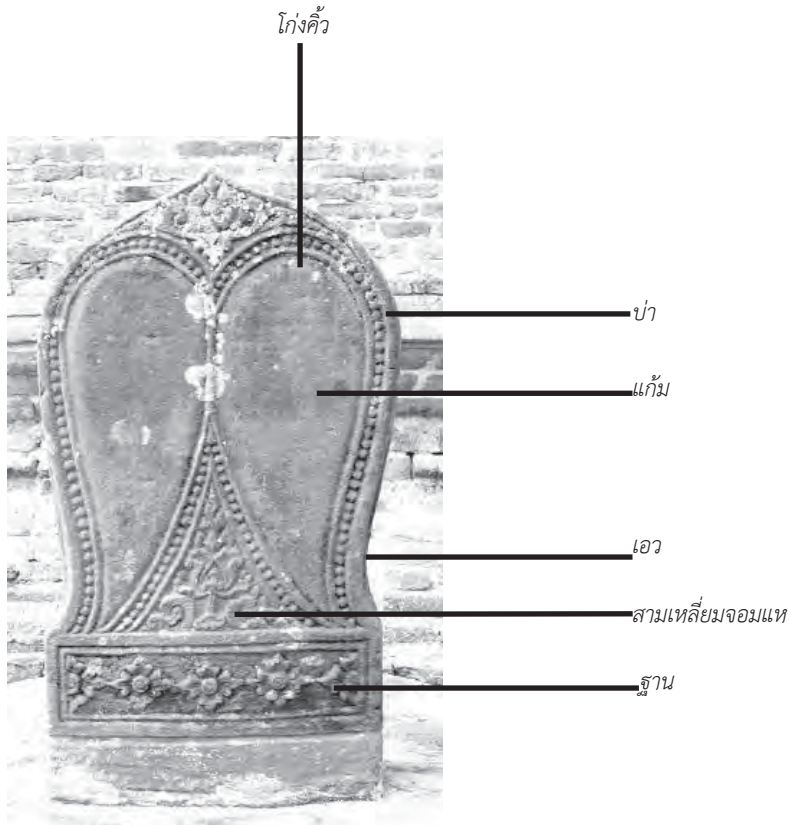
อภิธานลักษณะ และวิธีการนำเสนอ

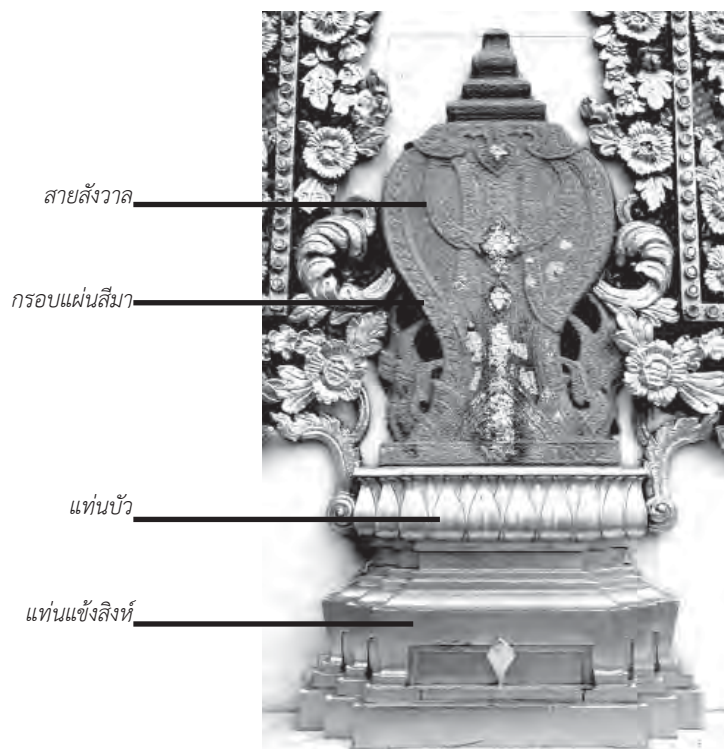
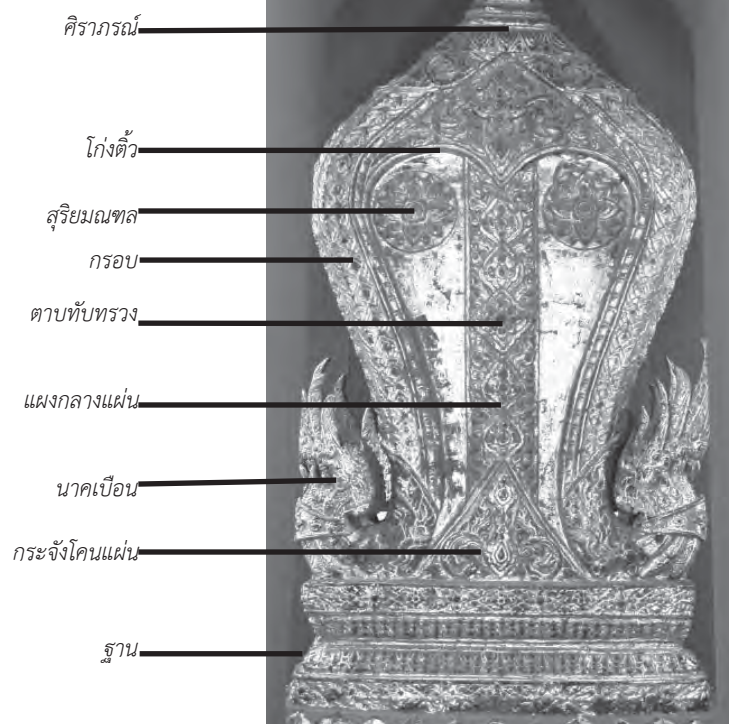
๑. ส่วนต่างๆของใบสีมา

ใบสีมาโดยทั่วไปจะทำด้วยหินที่สกัดขึ้นเป็นแผ่นราบแบน โดยมีความหนาน้อยกว่าความกว้าง จะมีที่เป็นวัสดุอื่น เช่นดินเผา โลหะ หรือไม้บ้าง ก็เป็นส่วนน้อย

ใบสีมาสมัยกรุงเทพฯ เป็นงานวิจัยที่สืบเนื่องมาแต่ใบสีมาในสมัยอยุธยา ในการที่จะอธิบายลักษณะของใบสีมา จำเป็นที่จะต้องกำหนดเรียกส่วนต่างๆ เพื่อความเข้าใจในการสื่อสารซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะระหว่างผู้วิจัยกับผู้อ่าน หรือแม้กระทั่งตัวของผู้วิจัยเอง

การเรียกส่วนต่างๆ ของใบสีมานั้น ไม่เคยได้มีการกำหนดไว้เป็นหลักฐานที่จะมาใช้อ้างอิงได้ แต่เชื่อว่าคงต้องเคยมีเพื่อใช้ในการสื่อสารในหมู่ช่างด้วยกัน หรือแม้งานกับช่าง ซึ่งเรื่องนี้นั้น ณ ปากน้ำ ได้ใช้อวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายมาใช้เรียกเทียบกับส่วนต่างๆ บนใบสีมา เช่น ออก เอว ตีน เป็นต้น และผู้วิจัยก็เชื่อว่าแต่เดิมนั้น ก็ได้เคยใช้วิธีเช่นนี้ เนื่องจากได้มีการประดับใบสีมาเยื้องเครื่องทรงของว่านวงศ์กษัตริย์ หรือพระพุทธรูป เช่น การประดับศิราภรณ์ ตามทับทรวง สร้อยสายสังวาล กรองคอ ฯลฯ ให้แก่ใบสีมา ซึ่งผู้วิจัยเรียกเครื่องแต่งเหล่านี้ว่า “ทรงเครื่อง” ฉะนั้น ในงานวิจัยนี้ จึงได้กำหนดถึงส่วนต่างๆ ของใบสีมาเหล่านี้ไว้ เพื่อที่จะได้เข้าใจให้ตรงกัน

ยอดจุกรูปน้ำเต้า

รัดเกล้า หรือมณฑล
สามชั้น

ปกเกล้า

ส่วนของศิรภรณ์

ลายเกล็ดท้องนาค

ลายเกล็ดนาค

นาคเบือน

กาบเชิงกรอบ

รัดอกนาค

สะกดคอคอนาค

๒. สันต่างๆ

สันจอมแห

สันบ้าน

สันมน

สันมุมฉากมีสันกลาง

สันดัดมุมฉาก

สันยกเก็จ

สันลบมุม

ส่วน “สันนอกไก่” จะคล้าย “สันจอมแห” หากแต่ออกมาแทนจะยุบเข้า สันดังกล่าว ไม่ปรากฏอยู่บนสันข้างของแผ่นสีมา หากจะใช้สำหรับเพื่อคั่นระหว่างแนวลวดบัว หรือแนวลวดบัวและแข้งสิงห์เสียมากกว่า

สันนอกไก่ชั้นระหว่างแนวลวดบัว

สันนอกไก่คั่นระหว่างแนวลวดบัวและแข้งสิงห์

๓. ชนิดของวัสดุที่ใช้ทำใบสีมา

ใบสีมาทำจากวัสดุหลากหลาย เช่น ไม้ โลหะ และหินหลากหลายชนิด ซึ่งเป็นปัญหากับงานนี้

เนื่องจากผู้วิจัยไม่มีความรู้ในเรื่องของธรณีวิทยา จึงไม่สามารถจะระบุชนิดของหินให้ถูกต้องได้ตามหลักวิชาการ เพียงแต่กำหนดได้คร่าวๆ ว่าเป็นหินทราย หินชนวน หรือหินอ่อน ผู้วิจัยจึงต้องขอยกและจงอย่าให้ถือเป็นสาระที่จะนำไปใช้เป็นข้ออ้างอิงแต่ประการใดเลย

เมื่อสมัยต้นกรุงเทพระ ได้มีการสั่งหินหลากชนิดเข้ามาจากเมืองจีน อย่างไรก็ตาม ได้มีข้อมูลว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้มีการใช้หินที่มาจากแหล่งภายในประเทศ จากโคลงต้นเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (ศานติ-นวรรตน์ ๒๕๕๓, ๑๑๓)

๔. เรื่องของลวดลาย

สำหรับผู้วิจัย การกำหนดอายุเวลาของผลิตภัณฑ์นั้น ควรจะมองจากลักษณะโดยรวมเป็นประการแรก แต่หากไม่สามารถจะให้ความกระจ่างได้ ก็ควรยกให้สิ่งที่ย่อยลงไป เช่น หน้าที่การใช้สอยที่เปลี่ยนไป วัสดุที่ใช้ กรรมวิธีการผลิต โครงสร้าง หรืออิทธิพลจากภายนอก แต่ลวดลายนั้น ผู้วิจัยพยายามจะไม่ไปยุ่งเกี่ยวให้หลงประเด็น เพราะเชื่อว่าลวดลายไม่สามารถจะนำมาใช้เป็นเครื่องกำหนดอายุเวลาที่แน่นอนให้ได้ เพราะมีการใช้สับต่อกัน บางลายใช้กันตั้งแต่สมัยเขมรจนถึงปัจจุบันก็ยัง

๕. บอกศักราช

ปีศักราชของไทยใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) จะใช้เพียงเลขไทย เช่น ๒๕๕๔

ปีศักราชสากล ใช้คริสต์ศักราช (ค.ศ.) จะใช้เพียงเลขอาราบิก เช่น 2011

๖. คำย่อ

เช่น: รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น ร.๓

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็น พช เป็นต้น และอื่นๆ

๗. ชื่อ และ สถานะ ของวัด

เพื่อกระชับ ชื่อบางชื่อจะถูกตัดลงให้สั้นตามคำสามัญ เช่น อุโบสถาคาร ให้เป็น โบสถ์
สถานะของวัด เช่น พระอาราม ราชวรวิหาร วรวิหาร มหาสิมาราม ฯลฯ จะไม่กล่าว
พระศรีรัตนมหาธาตุ พระบรมธาตุ พระมหาธาตุ ให้ลดฐานันดรให้มารวมเป็น พระธาตุ

๘. ในการระบุสัดส่วนของใบสีมา

จะระบุอันดับแรกเป็นส่วนสูง ตามด้วยส่วนกว้าง และส่วนหนาเป็นที่สุด ในมาตรเซนติเมตร (ส่วนสูง x ส่วนกว้าง x ส่วนหนา) หรือ (80x54x6) คือสูง 80 ซม. กว้าง 54 ซม. หนา 6 ซม.

๙. บอกตำแหน่งและสถานะของใบสีมา

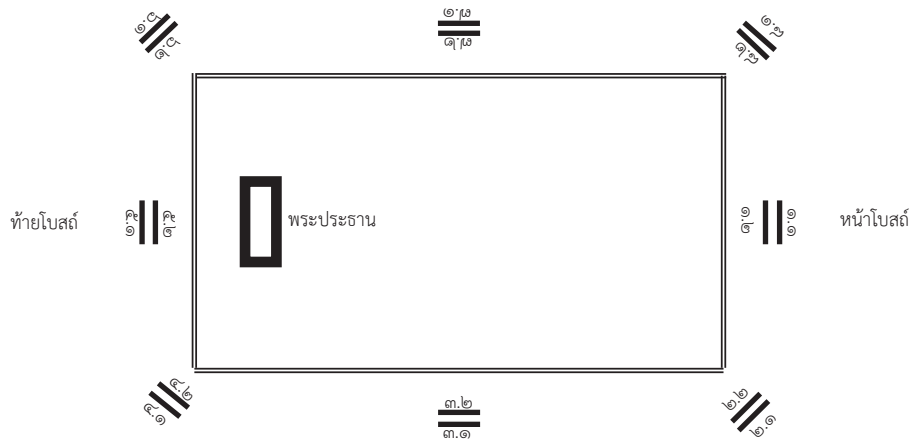
ตำแหน่งของใบสีมาคู่หรือปักซ้อน เริ่มด้วยแผ่นนอก = x.1 แผ่นใน = x.2

โดยเริ่มแต่ใบสีมาหน้าโรงอุโบสถ (ใบสีมาเอก) แล้วเวียนทักษิณาวรรต (ตามเข็มนาฬิกา)

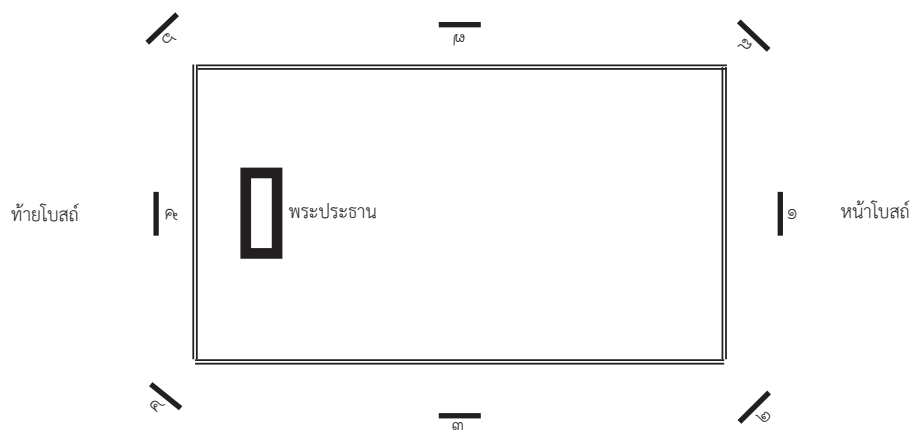
ใบสีมาเสริม เป็นใบสีมาที่ทางวัดนำมาจากที่อื่น เพื่อมาเสริมใบสีมาของวัดที่หายไปหรือชำรุด

ใบสีมาไม่ทราบที่มา เป็นใบสีมาที่นำมาเก็บไว้จากที่อื่นโดยไม่ทราบที่มา

ผังล่าง โบสถ์ล้อมด้วยใบสีมาปักคู่ ๒ แผ่น

ตำแหน่งของหลักสีมาจะนับ ตั้งต้นจากหลักหน้าโบสถ์ หรือหลักสีมาเอก เป็นที่แรก แล้วเวียนทักษิณาวรรต (ตามเข็มนาฬิกา) โดยถือคติว่า สิ่งสมควรแก่สักการะอยู่ทางด้านขวามือ

ผังบน โบสถ์ล้อมด้วยใบสีมาปักเดี่ยว

ใบสีมาที่จะปรากฏขึ้นในสมัยกรุงเก่า

ใบสีมาในสมัยอยุธยา นั้น ได้ถูกวิจัยไปแล้ว ในหนังสือจัดพิมพ์เล่มแรก *เสมา สีมา* (พิทยา, ๒๕๕๑) ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับใบสีมาในสมัยกรุงเก่า นี้ ก็ เป็นการสืบเนื่องมาจากใบสีมาแบบต่างๆ ที่เคยมีมา แต่ครั้งสมัยอยุธยาแทบทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จาก “สาหร่ายการสืบเนื่อง สายพันธุ์ของใบสีมา โดย สังเขป” ที่แสดงไว้ในกรอบสี่เหลี่ยม เป็นใบสีมาสมัย กรุงเก่า อยู่ในขอบข่ายของงานวิจัยนี้

สายพันธุ์ของใบสีมาในสมัยอยุธยานั้น แท้จริงแล้ว ก็สืบเนื่องกันมาจากใบสีมาเพียงสองสาย สกุลใหญ่ๆ เท่านั้น คือ “สายสกุลอยุธยา” และ “สาย เมืองเหนือ” (หัวเมืองฝ่ายเหนือ) แต่ละสายสกุลก็ได้ มีการพัฒนาลักษณะ สืบเนื่องแตกสายขยายหน่อ ตามพันธุกรรมของตนออกไป

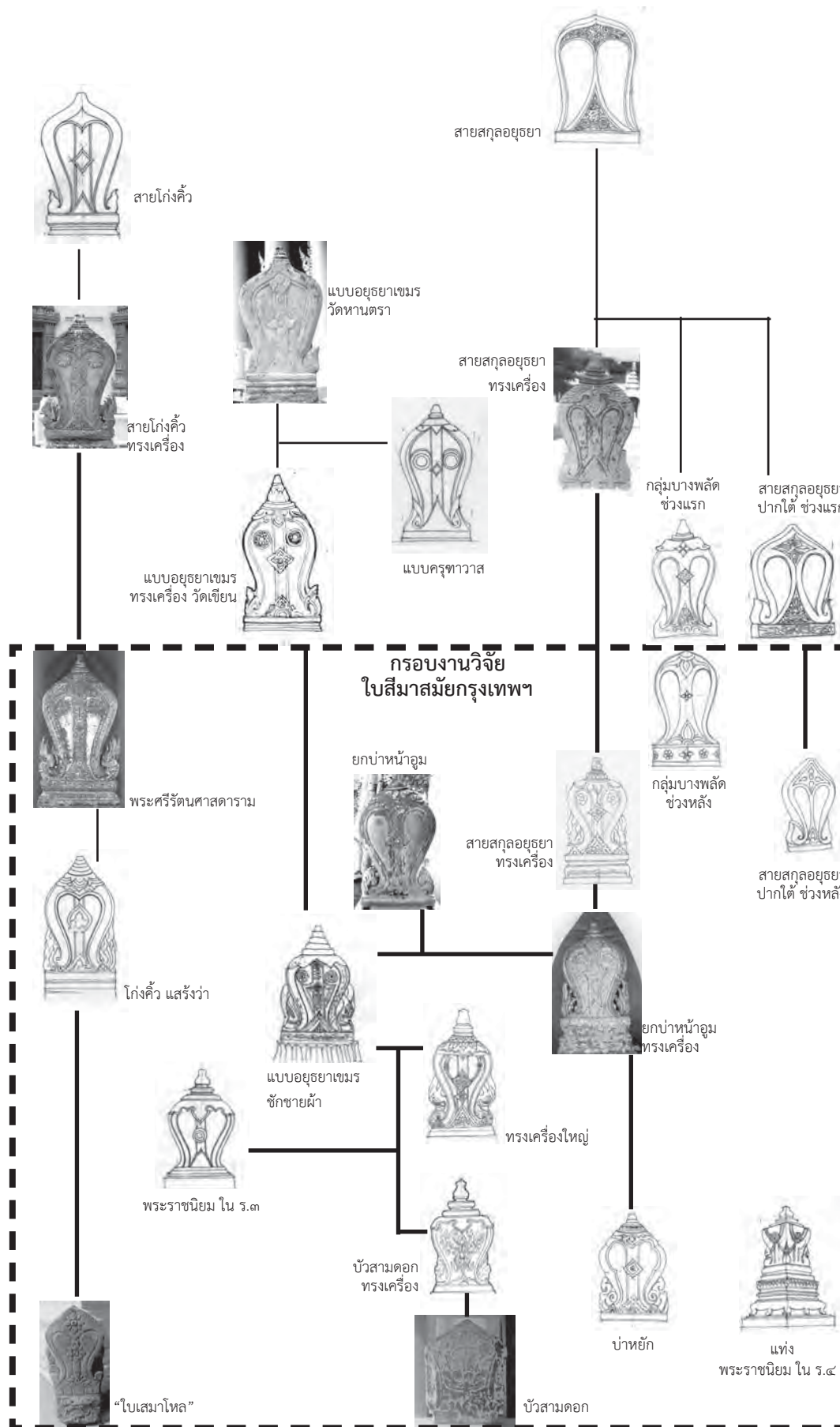
ในงานวิจัยนี้ จะยกมาแสดงเพียงแต่อย่าง ของใบสีมาครั้งสมัยอยุธยาที่สืบเนื่องมาปรากฏอยู่ใน สมัยกรุงเก่า เท่านั้น เพราะใบสีมาบางสายพันธุ์ที่ เคยมีอยู่ในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่ก็ได้หมดความนิยม ลงและสูญพันธุ์ไป ไม่มาปรากฏขึ้นอีกในสมัย กรุงเก่า จะมีก็เพียง ๕ สายพันธุ์เท่านั้นที่สืบเนื่อง มาจนถึงสมัยกรุงเก่า คือ

๑. “สายสกุลอยุธยา”
 ๒. “สายโก่งคิ้ว”
 ๓. “สายเขมร” และ “สายอยุธยาเขมร”
 ๔. “แบบเขมรทับบนโก่งคิ้ว”
 ๕. “แบบลูกผสม”
- ส่วนในสมัยกรุงเก่า มีใบสีมาแบบใหม่เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากที่เคยมีมาครั้งสมัยอยุธยา คือ
๖. “แบบวังหน้า”
 ๗. “แบบแท่งสีมา”
 ๘. “แบบบ่าหยัก”
 ๙. “แบบตราธรรมจักร”

จะดูเป็นว่า งานวิจัยใบสีมาสมัยกรุงเก่า จะง่ายสะดวกกว่าของสมัยอยุธยา เพราะส่วนใหญ่ จะมีอ้างอิงไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ ออกจะเชื่อถือได้อยู่ แต่การหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะการที่ได้จดไว้ในหมายเหตุว่า วัดใดวัดหนึ่งถูก บुरณะในรัชกาลใดรัชกาลหนึ่ง ใบสีมาของวัดดังกล่าว ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องกับในรัชกาลนั้น เพราะใบสีมา ดังกล่าวอาจจะยังคงเป็นของเดิมที่มีมาก่อนการ บुरณะ หรืออาจจะมาถูกเปลี่ยนในภายหลัง ครั้งเมื่อ มาถูกบुरณะในกาลต่อมา

ฉะนั้น การกำหนดอายุเวลาให้กับใบสีมา แทนที่จะอาศัยข้อมูลจากจดหมายเหตุไปเสียในทุก กรณี จึงต้องหันไปอิงอยู่กับการพัฒนาของรูป ลักษณะของใบสีมาอันเป็นอนิจจัง ตามทฤษฎีของ การออกแบบผลิตภัณฑ์ ที่ถือว่าผลิตภัณฑ์ถาวรวัตถุ ต่างๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่ได้ถูก กำหนดไว้ อันขึ้นอยู่กับสถานภาพของสังคม หน้าที่ ใช้สอย วัสดุ และกรรมวิธีการผลิต เป็นปัจจัยสำคัญ วิธีดังกล่าวนี้ก็ได้เคยใช้เป็นแนวการวิจัยให้กับใบสีมา ในสมัยอยุธยามาแล้ว ซึ่งแม่นยำเหมาะสมว่า

(ผู้ที่สนใจว่าในสมัยอยุธยาเคยมีใบสีมาสายพันธุ์ อะไรบ้าง ก็ควรไปอ่าน *เสมา สีมา* พิทยา, ๒๕๕๑)

ลำดับการแยกสายพันธุ์ของใบสีมา

สายพันธุ์ของใบสีมาสมัยอยุธยาที่สืบเนื่องมาสมัยกรุงเทพฯ	๑๘
๑. สายสกุลอยุธยา	๑๙
๑.๑ สายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงแรก ช่วงหลัง	๒๐
๑.๒ สายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก ช่วงหลัง	๒๑
๑.๓ สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง	๒๒
๑.๔ สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๒๓
๑.๕ สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๒๔
๑.๖ ทรงเครื่องใหญ่	๒๕
๒. สายโก่งคิ้ว	๒๖
๒.๑ สายโก่งคิ้ว ยอดตัด	๒๗
๒.๒ สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง	๒๘
๒.๓ สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า	๒๙
๒.๔ “ใบสีมาโหล”	๓๐
๒.๕ “กลุ่มวัดไชโย”	๓๑
๓. สายเขมร	๓๒
๓.๑ สายอยุธยาเขมร	๓๓
๓.๒ แบบพระราชนิยมใน ร.๓	๓๔
๓.๓ สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๓๕
๓.๔ สายเขมร บัวสามเหล่า	๓๖
๔. แบบเขมรทับโก่งคิ้ว	๓๗
๕. แบบลูกผสม	๓๘
๕.๒ แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม	๓๙
สายพันธุ์ใบสีมาเกิดใหม่ในสมัยกรุงเทพฯ	๔๐
๖. แบบวังหน้า	๔๑
๗. แบบแท่งสีมา	๔๒
๘. แบบบ่าหยัก	๔๓
๙. แบบตราธรรมจักร	๔๔

สายพันธุ์ของใบสีมาสัณยอยุธยา
ที่สืบเนื่องมายังสัณยกรุทพพา

๑.

“สายสกุลอยุธยา”

เหตุที่เรียกใบสีมาในลักษณะนี้ว่า “สายสกุลอยุธยา” เพราะได้เริ่มขึ้นเมื่อสมัยอยุธยาตอนต้น การที่ให้มัญฐานันดรศักดิ์เป็น “สายสกุล” ก็เพราะได้มีการสืบเนื่องกันมา ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น จนถึงสมัยกรุงเก่า โดยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างไปตามกาลเวลา ก็เพียงเล็กน้อย เนื่องจากได้รับเอา ลักษณะปลีกย่อยจากใบสีมาในสายสกุลอื่นเข้ามารวมและเจือปน

ใบสีมาในสายสกุลนี้ ส่วนมากจะแพร่อยู่ในลุ่มเจ้าพระยา ตั้งแต่ชัยนาทลงมา ตลอดจนลุ่มท่าจีน และ แม่กลอง ราชบุรี เพชรบุรี แต่หลังจากเสียกรุงครั้งแรก ก็ได้มีใบสีมาใน “สายเมืองเหนือ” เริ่มได้รับความนิยม แทน และใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา” ก็ได้ลดความสำคัญลงในแถบอยุธยา แต่ยังคงนิยมกันอยู่ตอนแถบอ่าว ไทยฝั่งตะวันออก ที่เรียกว่าปากใต้ (ปากแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้)

ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” ทั้งปวง มีเอกลักษณ์ของใบสีมานี้ก็คือ บนแผ่นสองด้านซ้ายขวานั้น สมมาตร โดยมีพื้นที่ว่างที่ว่างเปล่า เรียกว่า “รูปมะม่วง” อยู่ทั้งสองด้าน

ใบสีมาในสายสกุลนี้ มีการตกแต่งผิวด้านไปบ้างตามยุคสมัย ผิดกันไปก็แต่รายละเอียด เช่น ชุดที่ไม่ ประดับสายประจำ มีอายุแก่กว่าที่ประดับสายประจำ เรื่องนี้ยังไม่มีการกำหนดอายุเวลาให้แน่นอนลงไป ชั่ว แต่กำหนดไว้กว้างๆ ให้อยู่ระหว่าง ก่อนสมัยอยุธยา จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร

ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” นี้จะไม่มีปรากฏในงานวิจัย ใบสีมาสมัยกรุงเก่า เล่มนี้ แต่จะอยู่ใน ลักษณะของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง”

ใบสีมาวัดเกาะแก้ว เพชรบุรี
ชุดไม่มีสายประจำ หรือไขปลา

ใบสีมาจากวัดสมณโกฐาราม อยุธยา
ชุดประดับสายประจำ หรือไขปลา

๑.๑ “สายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงแรก และ ช่วงหลัง”

ที่ต้องยกเอาใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ปากใต้” มาแนะนำตัว ก็เพราะใบสีมาในลักษณะนี้มาปรากฏขึ้นในสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น จากรัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๓

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศ ถึงสมัยกรุงเทพฯ ประมาณรัชกาลที่ ๒ (๒๒๗๕-๒๓๖๗/1732-1824) ได้มีใบสีมาแบบใหม่เกิดขึ้น เป็นใบสีมาอยู่ใน “สายสกุลอยุธยา” หากที่โคนแผ่นนั้นขนานด้วยเหงา โดยได้รับอิทธิพลมาจากใบสีมาใน “สายโก่งคิ้ว” ร่วมสมัย

ที่เรียกว่า “ปากใต้” ก็เพราะใบสีมาเหล่านี้จะพบอยู่ในบริเวณปากเจ้าพระยาตอนใต้ฝั่งตะวันตก ใบสีมาแบบนี้แบ่งออกได้เป็นสองช่วง ที่มีลักษณะต่างกัน โดยช่วงแรก มีอายุแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศจนประมาณรัชกาลที่ ๑ ส่วนช่วงหลัง ซึ่งมีพื้นฐานชะลูดและเล็กกว่า มีอายุเหลื่อมล้ำสมัยกัน เริ่มแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ จนถึงรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน

จะเห็นว่าอายุของใบสีมาทั้งสองชนิดนี้เหลื่อมสมัยกันอยู่ แม้ใบสีมาระยะแรกนั้นเริ่มขึ้นก่อน ส่วนช่วงหลังนั้น จะเป็นใบสีมาของวัดระดับชุมชนขนาดเล็ก ส่วนใหญ่เป็นของวัดเมื่อสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้น

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงแรก
วัดเขายี่สาน สมุทรสงคราม

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ปากใต้ ช่วงหลัง
วัดไทร ธนบุรี

๑.๒ “สายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก และ ช่วงหลัง”

ใบสีมาในกลุ่มนี้ ก็อยู่ใน “สายสกุลอยุธยา” มีอายุอยู่ระหว่างช่วงปลายอยุธยาถึงต้นกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ปากใต้” โดยช่วงแรกจะมียอด แผ่นชูสูง ส่วนช่วงหลังๆ ยอดจะเริ่มย่อหย่อนลง ฉะนั้นจึงแยกออกเป็นช่วงแรก และหลัง

ใบสีมาชนิดนี้พบได้ในแถบบางพลัด ธนบุรี จึงให้ชื่อว่า “กลุ่มบางพลัด”

เชื่อว่าใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัด ช่วงหลัง” เดิมทีคงเคลือบด้วยลายกตริก และปิดทอง ซึ่งยังคงเหลือให้เห็นอยู่ที่กระจังช่วงล่างของใบสีมาวัดบางยี่ขัน ธนบุรี

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัดช่วงแรก
วัดภาณุรังษี ธนบุรี

ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัดช่วงหลัง
วัดบางยี่ขัน ธนบุรี

๑.๓ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง”

เหตุที่เรียกว่า “ทรงเครื่อง” ก็เพราะได้มีการตกแต่งเพิ่มเติมส่วนบนใบสีมาด้วยเครื่องศิราภรณ์ และประดับส่วนโคนด้วยนาคเป็นอน ใบสีมาเหล่านี้มีอายุอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แต่ใบสีมาส่วนใหญ่จะยังไม่ประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล เพราะเรื่องนี้อาจจะใหม่ จึงยังไม่เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย เช่น ใบสีมาของวัดกำแพงแก้ว อยุธยา จนถึงสมัยกรุงเทพฯ จึงได้เริ่มที่จะประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑลตามกระแสนิยม เช่น ใบสีมาของวัดอรุณฯ หรือของวัดดุสิตาราม ธนบุรี

สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดกำแพงแก้ว อยุธยา

สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดอรุณฯ ธนบุรี

สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง
ใบสีมาของวัดดุสิตาราม ธนบุรี

๑.๔ “สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

ใบสีมากลุ่มนี้เริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ไม่ทราบแน่ชัดว่าปีใด ใบสีมาชุดนี้มีรูปและลายติดปกคิธรรมดา ก็เพราะเข้าใจว่าผลิตขึ้นโดยช่างชาวล้านนา นอกจากลวดลายที่ตกแต่งที่ไม่อยู่ในสารบบของลายไทยแล้ว รูปลักษณะก็ผิดไปจากใบสีมาร่วมสมัย โดยยกของแผ่นสีมาถูกยกขึ้นและผายออก เพื่อให้อยู่ในแนวระนาบดิ่งกับกนกที่ขนานโคนแผ่น เรียก “ยกบ่า” อีกทั้งผิวแผ่นด้านหน้าและด้านหลัง ก็ทำอุมออก คล้ายเปลือกหอยประกบกัน จึงเรียกว่า “หน้าอุม” ส่วนสันด้านข้างมนกลม

ใบสีมากลุ่มนี้จะเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาในระยะต่อมา

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดราชภูธร ฐานบุรี

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดใหญ่ สมุทรสงคราม

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดตาล ราชบุรี

๑.๕ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

ใบสีมาที่จัดอยู่ในกลุ่มยกบ่าหน้าอุม อันเป็นใบสีมาในสายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง เช่น ใบสีมาวัด
สิงขร บวรมงคล ธนบุรี และวัดเขมา นนทบุรี บุรณะโดย สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ในรัชกาลที่
๒ จึงจะเห็นว่าลักษณะนั้นร่วมสมัยกับใบสีมาวัดสัมพันธวงศ์ และอื่นๆ

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดบวรมงคล ธนบุรี

กลุ่มยกบ่าหน้าอุม ทรงเครื่อง
ใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี

๑.๖ “ทรงเครื่องใหญ่”

ใบสีมาชุด “ทรงเครื่องใหญ่” เริ่มมาแต่ใบสีมาวัดบวรนิเวศ เมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ (ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นใบสีมา “แบบวังหน้า”) เป็นใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” โดยมีการประดับยอดศิราภรณ์ สายสังวาล ตาบทับทรวง เขี้ยวพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่

ใบสีมาชุด “ทรงเครื่องใหญ่” จะมีปรากฏอยู่บนใบสีมาในสายพันธุ์อื่นด้วย

ใบสีมา ทรงเครื่องใหญ่ วัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ

๒. “สายโก่งคิ้ว”

ใบสีมา “สายโก่งคิ้ว” เริ่มมาแต่ครั้งใบสีมาของวัดไชยวัฒนาราม ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยเลียนลักษณะของโก่งคิ้วมาจากมงกุฏ และตาบนหน้าผาก ของพระพุทธรูปทรงเครื่อง อีกทั้งตามทับทรวงก็ได้้อย่างมาจากทับทรวงบนพระอุระอีกเช่นกัน

ที่สำคัญก็อยู่ที่ใบสีมาของวัดไชยวัฒนารามนี้เริ่มที่จะมี “ดิน” ยื่นออกมาตอนโคนทั้งสองข้างของแผ่น ซึ่งเป็นอิทธิพลรับมาจากใบสีมา “สายเมืองเหนือ” และ “ดิน” นี้ในที่สุดก็ได้พัฒนาเป็นเดือย กนก และเหงา ให้กับใบสีมาสายโก่งคิ้ว

โก่งคิ้วบนมงกุฏพระพุทธรูปทรงเครื่อง

ใบสีมา “สายโก่งคิ้ว” วัดไชยวัฒนาราม อยู่สุยา

พระพุทธรูปทรงเครื่อง วัดหน้าพระเมรุ อยู่สุยา

๒.๑ “สายโก่งคิ้ว ยอดตัด”

ใบสีมา “สายโก่งคิ้ว ยอดตัด” เริ่มแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นการพัฒนามาจากใบสีมาของวัดไชยวัฒนาราม โดยยังรักษาลักษณะของโก่งคิ้วไว้ แบ่งออกได้เป็นสามแบบ ได้แก่ โคนแผ่นขนานเดียว โคนขนานบนก (กระหนก) และโคนขนานเหงา

สายโก่งคิ้ว ยอดตัด ขนานเดียว
ใบสีมาวัดกษัตรา อยุธยา

สายโก่งคิ้ว ยอดตัด ขนานบนก (กระหนก)
ใบสีมาวัดโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร

สายโก่งคิ้ว ยอดตัด ขนานเหงา
ใบสีมาวัดกุฎ เพชรบุรี

๒.๒ “สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง”

เมื่อมาถึงช่วงสุดท้ายระยะยะตรีทูต ก่อนเสียกรุงครั้งสุดท้าย ได้มีใบสีมา “สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง” เกิดขึ้น ยอดแผ่นสวมศิราภรณ์ แก้มแผ่นประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล โคนแผ่นขนานด้วยนาคเบือนลอยตัว เช่น หลักสีมาเอก ของวัดพรหมนิวาส ออยุธยา ใบสีมาดังกล่าว จะเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยกรุงเทพฯ

สายโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง ใบสีมาเอกวัดพรหมนิวาส ออยุธยา

๒.๓ “สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า”

อันที่จริง ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา และวัดระฆัง ธนบุรี ก็มีลักษณะอยู่ใน “สายโก่งคิ้ว” หากแต่ผิดไปบ้างก็ตรงที่ไม่มีกรอบรอบนอกข้างแผ่นประดับกับขึ้นไปจนถึงยอดของแผ่น จึงนับว่าไม่มีคุณสมบัติครบตามสัญลักษณ์ จึงเรียกว่า “สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า”

ใบสีมาของทั้งสองวัด อยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จะมาปรากฏขึ้นอีกในสมัยรัชกาลที่ ๕ บนใบสีมาที่เรียกว่า “ใบเสมาโหล”

สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า
ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา

สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า
ใบสีมาวัดระฆัง ธนบุรี

๒.๔ สายโก่งคิ้ว “ใบเสมาโหล”

ใบสีมาใน “สายโก่งคิ้ว แสร้งว่า” นี้ปรากฏขึ้นอีกบนใบสีมาระดับพื้นบ้าน ที่ น. ณ ปากน้ำ เรียกว่า “ใบเสมาโหล” เพราะถูกผลิตออกมาในปริมาณมาก โดยกรรมวิธีอุตสาหกรรมพื้นบ้าน มีลักษณะเป็นพิมพ์เดียวกันหมด มีทั้งแบบทรงเครื่อง และแบบธรรมดา

ใบสีมาชนิดนี้ผลิตในรัชกาลที่ ๕ และ ๖

“ใบเสมาโหล”

ใบสีมาวัดศรีโพธิ์ อยุธยา

“ใบเสมาโหล”

ใบสีมาวัดประดู่ใน ธนบุรี

๒.๕ สายโก่งคิ้ว “กลุ่มวัดไชโย”

ใบสีมา “กลุ่มวัดไชโย” นับว่าอยู่ในใบสีมาสายโก่งคิ้ว มีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๕ จะเป็นใบสีมาประจำวัดระดับชุมชน ปึกเดียว สองหน้า ทำขึ้นง่ายๆ โดยเขาจะระนาบลงไปไม่ลึกนัก

วัดไชโย อ่างทอง

วัดไชยทิศ ธนบุรี

๓. “สายเขมร”

ใบสีมา “สายเขมร” ลักษณะจำเพาะตรงที่มีกรอบครอบอยู่รอบแผ่น ตั้งแต่ยอดแผ่นจนถึงโคนแผ่น ส่วนใหญ่จะมีลูกประดับบนยอดของแผ่น

ลักษณะของใบสีมาวัดพระจันทร์ลอย นครหลวง อยุธยา ก็พอจะกะได้ว่าอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ใบสีมาสายเขมร
วัดทองทั่ว จันทบุรี

ใบสีมาสายเขมร
วัดพระจันทร์ลอย นครหลวง อยุธยา

ใบสีมาสายเขมร
วัดจันทาราม จันทบุรี

๓.๑ “สายอยุธยาเขมร”

ใบสีมาวัดหันทรา อยุธยา กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารสั้นๆ ว่า ณ เดือน ๖ ปีมะเมีย สัมพุทธศก (ปี ๒๒๘๐ / 1737) สมเด็จพระบรมโกศทรงฉลองวัดหันทรา

จึงเป็นครั้งแรกที่ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร” ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ และในการที่ใบสีมาดังกล่าว มีลักษณะติดมาจากใบสีมา “สายเขมร” เช่น กรอบครอบแต่ยอดถึงโคน ยอดประดับจุก หน้าผากห้อยพู่กลางแผ่น ติดดอกตาบเชิงงอน โคนวางกระจิงสามเหลี่ยม ทั้งหมดวางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น หากแต่โคนแผ่นแนบเหงา ซึ่งเป็นความนิยมร่วมสมัยของใบสีมาปลายสมัยอยุธยา

เนื่องด้วยใบสีมาแบบเขมรเหล่านี้ ได้ถูกลักษณะของท้องถิ่นเข้าเจือปน ซึ่งจะเรียกต่อไปว่า “สายอยุธยาเขมร”

ใบสีมา สายเขมรอยุธยา วัดหันทรา อยุธยา

๓.๒ สายอยุธยาเขมร “พระราชนิยมใน ร.๓”

ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร” มาปรากฏขึ้นอีกทีในสมัยกรุงเทพฯ ก็ในรัชกาลที่ ๓ โดยจะเรียกใบสีมา
นี้ว่าแบบ “พระราชนิยมใน ร.๓” นี้ จะเป็นใบสีมาของวัดที่สร้างหรือบูรณะในรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น

ใบสีมาวัดราชโอรสาราม เป็นใบเดียวที่ผิดไปจากอื่นของใบสีมาแบบ “พระราชนิยมใน ร.๓” โดย
วงแหวนตาบกลางแผ่นจะมีวงเดียว แทนสองวงซ้อน ดังเช่นบนใบสีมาที่ทำขึ้นหลังพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์
แล้ว

ใบสีมา แบบพระราชนิยมใน ร.๓
วัดราชโอรสาราม ธนบุรี

ใบสีมา แบบพระราชนิยมใน ร.๓
วัดปรินายก กรุงเทพฯ

๓.๓ “สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

การที่ใบสีมากลุ่มนี้อยู่ใน “แบบอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” ก็เพราะกรอบรอบแผ่นไม้กลึงเข้าหากันให้เป็นโก่งคิ้ว หากขึ้นไปซ้อนอยู่ใต้ปกเกล้าพันปลาสองชั้นใต้ศิราภรณ์ ซึ่งใบสีมา “แบบอยุธยาเขมร” นี้ ได้เคยปรากฏขึ้นครั้งปลายสมัยอยุธยาแล้ว

ใบสีมากลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะถูกผลิตขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๓ หากดูดีๆ ใบสีมาเหล่านี้ก็คือใบสีมา “ในพระราชนิยมใน ร.๓” ที่ทรงเครื่องนั่นเอง

จะเห็นว่า ลายด้านข้างตาบทับทรวงได้ถูกล้อมกรอบไว้ให้อยู่ในระเบียบ คล้ายชายผ้าใหล่ออกข้าง จึงเรียก “ซึกชายผ้า”

สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดปากคลองมหาราช อยุธยา

๓.๔ “สายอยุธยาเขมร บัวสามเหล่านี”

ลักษณะของใบสีมานี้อยู่ในแบบ “อยุธยาเขมร” โดยมีกรอบครอบคลุมทั้งแผ่น ภายในแผ่นเป็นรูป บัวสามดอก ตามนัย พระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ มีทั้งแบบทรงเครื่อง และไม่ทรงเครื่อง ใบ สีมาเหล่านี้เริ่มปรากฏขึ้นใน รัชกาลที่ ๕ เป็นที่นิยมตามวัดระดับชุมชน ผลิตโดยช่างพื้นบ้าน

ใบสีมา สายเขมรบัวสามเหล่านี ทรงเครื่อง
วัดโชติ ระยอง

ใบสีมา สายเขมรบัวสามเหล่านี
วัดกลางอ่าวแก้ว สมุทรสาคร

ใบสีมา สายเขมรบัวสามเหล่านี
วัดนางแวะ ลพบุรี

๕. “แบบเขมรทับบนโก่งคิ้ว” (เดิมเรียก แบบ “ครุฑาวาส”)

ในคำให้การชาวกรุงเก่า กล่าวว่า “สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทรงพระราชทานทรัพย์สร้างพระอาราม ๒ อาราม พระราชทานนามว่า วัดละมุดหนึ่ง และวัดครุฑาวาสหนึ่ง”

เหตุที่ทำให้ใบสีมานี้ ถูกแยกออกให้เป็นต่างหาก เนื่องด้วยการที่แผงกลางแผ่นของใบสีมา “แบบเขมร” วางทับอยู่บน “สายโก่งคิ้ว” สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่บนใบสีมาแบบ “เขมรทับบนโก่งคิ้ว” ก็เริ่มจะปรากฏ การประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑลบนนอกของแผ่น ซึ่งต่อไปจะเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่บนใบสีมา ในสมัยกรุงเทพฯ

ใบสีมา แบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว”
วัดครุฑาวาส อยุธยา ใบสีมาหัก ประดับจุก

ใบสีมาแบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว”
วัดครุฑาวาส อยุธยา

๕. “แบบลูกผสม”

ประมาณรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” และ “สายโก่งคิ้ว” ได้รับเอา ลักษณะบางประการจากใบสีมา “สายเขมร” เข้ามาผสม นั่นคือการประดับตาบที่หน้าผากของแผ่น “สายสกุลอยุธยา” เช่น ใบสีมาวัดปราสาท นนทบุรี รวมทั้งเหงาขนาบโคนแผ่น เช่น วัดตระไกร อยุธยา และ ของวัดนางชี ธนบุรี

ใบสีมาชนิดนี้แยกออกเป็นสายพันธุ์ต่างหาก เรียกโดยรวมว่า “แบบลูกผสม” (เดิมเรียก “กลุ่มพันธุ์ทาง”)

ใบสีมา “แบบลูกผสม” วัดปราสาท นนทบุรี

ใบสีมา “แบบลูกผสม” วัดตระไกร อยุธยา

ใบสีมา “แบบลูกผสม” วัดนางชี ธนบุรี

๕.๑ “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

เช่นเดียวกับใบสีมาแบบ “อยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” ที่ได้กล่าวแล้ว หากแต่ใบสีมา
กลุ่มนี้เป็นใบสีมาใน “แบบลูกผสม” และอยู่ในสมาชิกของ “สายสกุลอยุธยา”

ใบสีมากลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะถูกผลิตขึ้นในช่วงรัชกาลที่ ๓ ถึง รัชกาลที่ ๕

จะเห็นว่า ใบสีมาชุดนี้มีตาบัพทรวงเป็นแปดแฉก อีกทั้งศิราภรณ์ก็สูงขึ้นมากกว่าธรรมดา

สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดทองศาลางาม ธนบุรี

สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอุม
ใบสีมาวัดใหญ่อินทาราม ชลบุรี

ใบสีมาที่เกิดขึ้นใหม่ ในสัสมัยกรุงเทพฯ

๒. “แบบวังหน้า”

การติดใบสีมาแบบวังหน้าอยู่กับการติดใบสีมาในลักษณะผิตไปจากใบสีมาทั่วไป โดยเอาใบสีมาขึ้นไปติดไว้กับผนังโบสถ์ ซึ่งหากอยู่บนผนังราบ ใบสีมาก็จะอยู่ในระนาบแบน หากอยู่ที่มุมโบสถ์ ใบสีมาก็จะหักตามมุม เรียกว่า แผ่นคด หรือแผ่นเสี้ยว

ใบสีมาแบบ “วังหน้า” แรกขึ้นโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท (๒๓๒๕-๒๓๔๖ / 1782-1803) ที่วัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ การติดใบสีมาในนิตยนี้จะนิยมกันตามวัดของกรมพระราชวังบวร วังหน้า

ใบสีมาแบบวังหน้า
ใบสีมาแผ่นแบน วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

ใบสีมา แบบวังหน้า
แผ่นคด วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

๗. “แบบแท่งสีมา”

เขตสีมาที่ถูกกำหนดด้วยหินฐานแท่งสี่เหลี่ยมนี้ เริ่มใช้โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และยึดเยื่อไปจนรัชกาลที่ ๕

แท่งสีมา วัดมหรณพาราม กรุงเทพฯ

๘. “แบบป่าหยัก”

ใบสีมาในลักษณะ “ป่าหยัก” นี้เริ่มขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ใบสีมادังกล่าวจะหยักที่ขอบบนของแผ่น บางครั้งก็มีหยักที่เอวด้านล่างด้วย ยังไม่ทราบว่าที่มาหรือมีความหมายอย่างไร ส่วนใหญ่จะใช้เป็นใบสีมาเอก อย่างไรก็ตาม ใบสีมาป่าหยักก็มีปรากฏในเมืองเขมร เรื่องนี้อาจมีความสัมพันธ์กัน

ป่าหยัก ใบสีมาวัดช้างใหญ่ อยุธยา

ป่าหยัก ใบสีมาวัดข่านีหัดการ กรุงเทพฯ

ป่าหยัก ใบสีมาป่าหยักของเขมร

๙. “ตราธรรมจักร”

ใบสีมา “ตราธรรมจักร” เริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จ
ประพาสเมืองนครศรีธรรมราช และทรงปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุ เมื่อปี ๒๔๕๘ / 1915

ใบสีมา “ตราธรรมจักร” เป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน

ใบสีมา แบบตราธรรมจักร
วัดเสมาเมือง นครศรีธรรมราช

เรื่องของสีมาเขต พอเป็นสังเขป

“สีมา” ภาษาบาลี หรือ “เสมา” ภาษาเขมร ที่ร่ายล้อมอยู่รอบโรงอุโบสถนั้น มีที่มาจากหลักการของ “สีมาเขต” ตามที่ได้กำหนดไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ก่อนที่จะลงไปหาเรื่องกับสีมาเขต คงจะต้องให้เข้าใจถึงความเป็นมาเรื่องของ “สีมา” เสียก่อน หาไม่แล้ว ต่อไปก็คงจะพูดกันไม่รู้เรื่อง

ว่าด้วย การกำเนิดของเขตพัทธสีมา

เรื่องมีอยู่ว่า คราวเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ เขตนครราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารทรงเสนอว่า สาวกของพระพุทธองค์ควรจะมีการชุมนุมกันทุกวัน ๑๔ หรือ ๑๕ และ ๘ คำ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าพวกที่ไม่ใช่เป็นพุทธสาวก เขาก็มีการประชุมกันเพื่อฟังอภิปรายปราศรัย ผลที่ได้ก็ยิ่งให้เกิดความรักสามัคคีและเลื่อมใสขึ้นในหมู่คณะ เมื่อพระพุทธองค์ได้ฟังก็ทรงเห็นด้วย และทรงอนุญาต (อุโบสถขันธกะ ใน มหามงกุฏฯ ๒๕๒๕, ๓๗๗) ซึ่งในที่นี้ก็ต้องยอมรับว่า พระราชดำริของพระเจ้าพิมพิสารก็เข้าที่คืออยู่ แต่แล้วจากนั้น ปัญหาที่ตามมาอีกมากมาย

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแล้ว พระสงฆ์ก็มาประชุมตามพระประสงค์ แต่เมื่อมาประชุมก็ไม่ว่าจะมาประชุมกันเรื่องอะไร จึงต้องกำหนดวาระการประชุมขึ้นมา โดยให้สวดปาติโมกข์เทศ เพื่อปลงอาบัติ ครานั้นพระองค์ทรงกำหนดให้สวดปาติโมกข์กัน เฉพาะแต่ในวันอุโบสถเท่านั้น คือปีละ ๑ ครั้ง จะเป็น ๑๔ หรือ ๑๕ คำก็ได้ เรียกว่าการทำอุโบสถ และกำหนดเป็นข้อบังคับว่า ภิกษุทั้งหลายและทุกรูปต้องกระทำ และโดยพร้อมเพรียงกัน

คราวนี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นว่าที่ว้าพร้อมเพรียงกันที่ว้านี้จะพร้อมเพรียงกันในเฉพาะกลุ่มหนึ่ง หมู่หนึ่ง หรือทั่วอาณาจักร (เหมือนยืนเคารพธงชาติ ๘ โมงเช้า) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องกำหนดจำกัดพื้นที่ออกเป็นเขตๆ เพื่อความพร้อมเพรียงในเฉพาะเขต ซึ่งในแต่ละเขตก็มีสงฆ์อาศัยกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นหมู่

พื้นที่แห่งความพร้อมเพรียงนี้ถูกกำหนดขึ้นโดยสงฆ์ โดยแต่ละเขตย่อยๆ นี้เรียกว่า “พัทธสีมา” การกำหนดพัทธสีมา กระทำด้วย *สมมติ* คือการเห็นชอบร่วมกันเป็นเอกฉันท์

“แนวเขต” จะต้องมีการ “ขอบเขต” ที่กำหนดได้เป็นรูปธรรม เรียกว่า *นิมิตต์* หรือเครื่องหมาย (ปัจจุบันกรมที่ดินเรียกว่าหลักเขต) เครื่องหมายดังกล่าว พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดให้ใช้แนว ๘ อย่าง คือ ภูเขา หิน ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง สายธาร และ บึง (มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๓๔๕)

ครั้งพุทธกาลนั้น การกำหนดเขตเป็นไปอย่างคร่าวๆ เพราะจุดประสงค์มิใช่จะถือกรรมสิทธิ์ครอบครอง หรือมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยผู้อื่นจะมาถึงสิทธิ์ทับซ้อนไม่ได้ หากจุดประสงค์ หรือแผนแม่บท ก็เพื่อให้สงฆ์ที่อยู่ในแต่ละเขต ได้มาประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน ยังให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์ ไม่มีอะไรไปมากกว่านี้

(ปัจจุบันหาเป็นเช่นนั้นไม่ ในยุคบริโภคนิยมไม่ถือว่า “รกคนดีกว่ารกหญ้า” อีกต่อไป ที่ดินทุกตารางนิ้วมีราคา โดยเริ่มด้วยวิสัยคามสีมาเขต และตามด้วยพระราชบัญญัติธรรมนูญสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง)

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สงฆ์กำหนดเขตได้ สงฆ์ก็กำหนดเขตกันอย่างไม่มียั้งมือ บางเขตก็ใหญ่โตกว้างขวาง จนสงฆ์ต้องเดินทางข้ามวันข้ามคืนเพื่อมาทำอุโบสถ บางเขตสงฆ์ก็ต้องข้ามน้ำ จนตกน้ำตกท่า ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตั้งกฎขึ้นว่า เขตพัทธสีมาห้ามใหญ่เกิน ๓ โยชน์ และห้ามห้อมล้อมลำน้ำ นอกเสียจากจะมีทำข้าม (มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๓๔๖)

จากนั้น ปัญหาต่างๆ ก็ได้ถูกแก้ไขไปที่ละขั้น ตอน เช่นได้มีการกำหนดสถานที่แน่นอนในการสวดปาติโมกข์ สถานที่ดังกล่าวต้องมีการเห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์เรียกว่า “สมมติโรงอุโบสถ” ซึ่งจะเป็นอาคาร (วิหาร) เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น หรือเรือนลั่นก็ได้ หรือจะเป็นถ้ำก็ได้ เรียกว่า *อุโบสถคฤค* จากนั้นก็ยังห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถ ๒ แห่งในเขตพัทธสีมาเดียวกัน เรื่องนี้ก็พอเข้าใจว่า จุดประสงค์ที่ให้มีการทำอุโบสถ ก็เพื่อจะได้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์ หากจะแยกกันทำ ก็จะขัดเป้าหมายที่ได้วางไว้แต่แรก

ขอกล่าวซ้ำอีกทีให้ซึมเข้าไปในสมองเล็กๆ ทั้งหลายว่า **ห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถ ๒ แห่งในเขตพัทธสีมาเดียวกัน ได้โปรดจำไว้**

จากนั้นปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เกี่ยวกับโรงอุโบสถก็ได้ถูกแก้ไขไป เช่น การสถาปนาโรงอุโบสถ ขนาดของโรงอุโบสถ การถอนหรือยกเลิกโรงอุโบสถ และการขยายโรงอุโบสถ

ว่าด้วย อพัทธสีมา

ระยะต่อมา พระพุทธองค์ก็ได้กำหนดคุณสมบัติของอพัทธสีมา (มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๐๖) พุดง่าย ๆ ว่าเป็นบริเวณที่ไม่ต้องมีเขตพัทธสีมา ซึ่งมีทั้งหมด ๓ ชนิด

อพัทธสีมาชนิดที่ ๑ นั่นคือ เขตของหมู่บ้าน หรือ *คามสีมา* เขตชุมชน หรือนิคมสีมา เพราะบริเวณเหล่านั้นเขาได้กำหนดเขตของเขากันไว้อยู่แล้ว สงฆ์ที่อยู่ในเขตนั้นๆ ก็ให้ถือเขตที่เขามีกันอยู่แล้วเป็นเขตสีมา ไม่ต้องกำหนดกันขึ้นมาใหม่

อพัทธสีมาชนิดที่ ๒ ก็คือ *สัตตพวันตรสีมา* หรือ สีมาป่า สงฆ์ที่อยู่ในป่าก็ให้ถือว่าป่านั้นเป็นเขตของสีมาโดยปริยาย

อพัทธสีมาชนิดที่ ๓ คือ *อุทกุฏเขปสีมา* หรือ สีมาน้ำ อันมีข้อจำกัดว่า จะถือว่าสายธารทั้งสาย บึง ธรรมชาติทั้งบึง จะถือเป็นเขตสีมาไม่ได้ หากอยู่บนเรือ หรือแพ ก็ให้ถือว่าเรือหรือแพนั้นเป็นเขตสีมาไปโดยปริยาย แต่มีข้อจำกัดว่า เขตสีมาของเรือแพนั้นมีรัศมีห่างออกไปโดยรอบแค่ “ชั่ววึกน้ำสาตโดยรอบแห่งบุรุษที่มีแรงปานกลาง” (คือชายธรรมดา) อันเรื่องนี้มีเหตุผลสมมติว่า หากจะถือว่าสายธารทั้งสายเป็นเขตสีมา ในขณะที่สงฆ์ที่กรุงเทพฯ กำลังทำสังฆกรรมกันอยู่บนแพ ในแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ที่เมืองอยุธยาก็มีสงฆ์กำลังลงสรน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ สังฆกรรมของสงฆ์ที่กรุงเทพฯ ก็จะถือว่าเป็นโมฆะ เพราะพระพุทธองค์ได้เคยกำหนดไว้ว่า สงฆ์ทุกรูปที่อยู่ในเขตพัทธสีมาเดียวกันจะต้องมาชุมนุมโดยพร้อมเพรียงกัน

แก่นแท้ของสีมาเขต

อันเรื่องของเขตสีมา โรงอุโบสถ และนิมิต ครั้งพุทธกาล ก็มีเพียงเท่านั้นแล จริงๆ แล้ว พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เข้าใจได้ง่าย มีเหตุมีผล ตรงไปตรงมา จะเห็นได้ว่าเรื่องของสีมาเขตนั้น เกิดขึ้นจากการแก้ปัญหาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ประเด็นหลักนั้นมิใช่เป็นเรื่องของสีมาเขต ทว่าจุดมุ่งหมายทั้งหลายทั้งปวง ก็เพื่อให้เกิดความสามัคคีกันขึ้นในหมู่สงฆ์ ซึ่งเป็นพระราชดำริเดิมของพระเจ้าพิมพิสาร และพระพุทธองค์ก็ทรงเห็นชอบด้วย โดยอุบายหรือกลวิธีที่จะให้เกิดความสามัคคีนั่นก็คือความพร้อมเพรียง ส่วนเรื่องของเขตสีมา เรื่องของนิมิต เรื่องของโรงอุโบสถ เป็นเพียงผลพลอยที่ได้จากการแก้ปัญหาที่เป็นขั้นเป็นตอนเหล่านี้ทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มิได้ให้ความสำคัญในการกำหนดเขตพัทธสีมา เพียงให้ถือเอาอย่างพอเป็นสังเขปว่าเป็นภูเขา หิน ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง สายธาร หรือบึง เพราะการกำหนดเขตมิใช่แก่น หากเป็นเพียงกระพี้

แม้ว่าพระพุทธองค์จะมีได้ให้ความสำคัญกับการกำหนดเขต เพราะมิใช่เป็นสาระสำคัญของแผนแม่บท แต่ก็ทรงตระหนักว่าเรื่องนี้ก็มีความสำคัญอยู่บ้างในตัวของมันเอง เพราะได้มีการสมมติเข้ามาเกี่ยวข้อง คือเป็นการ *เห็นพ้องร่วมกันในหมู่สงฆ์* พระพุทธองค์มิได้เป็นผู้ชี้ขาดโดยใช้สิทธิของผู้นำ แต่ได้ทรงใช้แนวทางของ สังฆาธิปไตย และแนวนนี้ก็เป็นอย่างกัน นั่นก็คือ *ยังให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์*

ว่าด้วย อรรถกถา

การที่ใบสืมาหรือหลักสืมาในปัจจุบันอาจดูสับสนซับซ้อนยุ่งยาก เต็มไปด้วยพิธีกรรม
ก็เนื่องมาจากการขยายตีความในระยะหลัง โดยท่านผู้รู้ที่เราเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ หรือ
อรรถกถาเถระ ส่วนคำอธิบายขยายความนั้นเรียกว่า อรรถกถา

การอธิบายขยายความนี้ บางครั้งก็เพื่อเป็นการอธิบายเพื่อแก้ปัญหา แต่ก็มักครั้งที่
ต้องการจะอวดฉลาด โดยไม่ตรงเป้า ไม่เข้าใจ และไม่มีคามจำเป็นอีกต่างหาก เช่น

ต้นไม้มีเปลือกแข็ง เช่น ต้นตาล ต้นมะพร้าว เป็นต้น ใช้ไม่ได้ ต้นไม้ที่มี
แก่นข้างใน ยังเป็นอยู่ โดยที่สูงสุดเพียง ๘ นิ้ว วัดโดยรอบแม่ลำต้นเท่า
เล่มเข็ม ก็ใช้ได้

(อรรถกถานิมิติวินิจฉัยในเรื่องรุกขนิมิต

ใน มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๓๙๑)

อันเรื่องนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวิจารณ์ไว้ว่า

ในเรื่องเอาต้นไม้เป็นนิมิต ก็มีพระอาจารย์กล่าวไว้ว่า ต้องเป็นไม้แก่น ที่ว่า
นี้ก็ติดอก ที่ไม่สมมติเอาต้นกระเพรามาเป็นสืมา แต่ว่าต้นตาลก็เข้าใน
บัญญัติไม่ได้ ด้วยเป็นไม้ไม่มีแก่น ชำร่วยยิ่งไปกว่านั้น ยังมีคำอธิบายต่อ
ไปว่า ถ้าเป็นต้นไม้มีแก่นแล้ว ถึงต้นจะเล็กเท่าเข็มก็ใช้ได้ ออกจะกลืนไม่ลง

(ดำรงราชานุภาพ, สารานุกรม ๒๕๐๕,

เล่ม ๑๙, ๑๖๓: ๓ กันยายน ๒๔๘๓)

หรือ

...ก็ให้ที่ที่สุตรอบ [ของพัทธสืมาเขต - ผู้เขียน] แห่งใดแห่งหนึ่งเกิน ๓ โยชน์
ไปแม้เพียงปลายเส้นผมเดียว ต้องอาบัติด้วย ทั้งสืมาไม่เป็นสืมาด้วย

(อรรถกถาวิวินิจฉัย ตีโยชนปรม์

ใน มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๑๕)

จะเห็นว่า อรรถกถาที่ยกมาเพียงเล็กน้อยเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า พระอรรถกถาเถระท่าน
หลงประเด็น พระเดชพระคุณเจ้ายังไม่เข้าใจหัวใจหรือแผนแม่บทของอุโบสถกรรม แต่กลับไป
หลงติดอยู่กับประเด็นปลีกย่อย หยุ่มหิหม ที่ไม่เป็นแก่นสาระ ยังความปั่นป่วนสับสนให้แก่เหล่า
พุทธบริษัทรุ่นหลังเป็นอันมาก

ปรากฏการณ์ของใบสืมาหรือหลักสืมาที่เราถือกันว่าเป็นกฎเกณฑ์ของพุทธศาสนาของ
ไทยในปัจจุบัน ก็เกิดขึ้นจากผลพวงของอรรถกถาทั้งหลายนี้แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น “ขันฑสืมา”
ที่ล้อมโรงอุโบสถ หรือ “มหาสืมา” หรือใบสืมาที่มีลายหน้าเดียวหรือ ๒ หน้า ปักเดียวหรือปักคู่
ที่มี “สีมันตริก” คั่นอยู่ อีกทั้งลูกนิมิต

เรื่องของขันขี้สี้มาและมหาสี้มา

การที่ต้องนำเรื่องของขันขี้สี้มาและมหาสี้มา มากเล่า ก็เพราะต่อไปจะมีความเกี่ยวเนื่องกับ ความที่จะได้นำเสนอต่อไป

แต่ก่อนที่จะเข้าเรื่อง และก่อนที่สมองเล็กๆ ของเราจะสับสนไปมากกว่านี้ ก็จะต้องพอบ้างเป็นสังเขป ว่า เมื่อเวลาผ่านไปหลังพุทธกาล สงฆ์ทั้งหลายก็ต้องการ ความเป็นอิสระ จึงได้กำหนดเขตสี้มาให้เล็กน้อย เพื่อ ความกะทัดรัดสะดวก และคล่องตัวในการทำสังฆกรรม เพราะเมื่อจะทำอะไรกันสักที ก็ไม่ต้องร่นว้ายรวบรวม เรียกสงฆ์ในเขตพัทธสี้มาเดียวกันเพื่อการสมมติ หรือ ความเห็นพ้องต้องกัน ในการนี้ สงฆ์จึงได้กำหนด พัทธสี้มาเขตออกย่อยให้เล็กน้อย โดยสอดใส่ไว้ใน พัทธสี้มาเขตใหญ่ พัทธสี้มาเขตย่อยๆ นี้เรียกว่า “ขันขี้สี้มา” (เขตเล็ก-ภายใน) ส่วนพัทธสี้มาเขตใหญ่ ที่ขันขี้สี้มาสอดใส่อยู่ภายในนั้นเรียกว่า “มหาสี้มา” (เขตใหญ่-ภายนอก) ก็คือ “พัทธสี้มา” หรือไม่ก็เป็น “คามสี้มา” ในกรณีที่อยู่ในของชุมชนที่เขามีแนวเขตกัน อยู่แล้ว

ในระยะแรก “ขันขี้สี้มา” (เขตภายใน) ก็คือ อารามหรือวัด ที่อยู่ภายในเขตใหญ่ภายนอก “มหา สี้มา” หรือเขตของชุมชน “คามสี้มา” ฉะนั้นเมื่อ กำหนดเขตสี้มาย่อยให้อยู่ภายใน “มหาสี้มา” หรือ “คามสี้มา” แล้ว สงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องไปป่าวประกาศ

ขอความเห็นชอบสงฆ์ทั้งหมดในมหาสี้มาเขต หรือ คาม สี้มาเขต เดียวกันอีกต่อไป เพียงรวบรวมสงฆ์ที่อยู่ในวัด คือขันขี้สี้มา เดียวกัน ก็สามารถทำสังฆกรรมได้ดังสม ประสงค์

แต่ด้วยความมั่งง่ายของสงฆ์หรืออะไรก็ตาม ที่จะได้ สงฆ์จึงได้กำหนด เขตขันขี้สี้มาให้แคบเล็กลง ไปอีก จากเขตของวัดทั้งหมด ให้เหลือเพียงวาเดียว จากผนังโรงอุโบสถ และต่อมาก็แนบติดไว้กับเสา ระเบียบโบสถ์ (ดังเช่นกรณีของวัดบวรนิเวศ เป็นต้น) ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเลื่องกฎหมายของพระพุทธองค์ที่ว่า สงฆ์ใน เขตพัทธสี้มาเดียวกันจะต้องมาชุมนุมกันโดยพร้อม เปรียง ฉะนั้น ในกรณีนี้สงฆ์ที่อยู่นอกแนวเขตขันขี้สี้มา หรือในกรณีโบสถ์ที่ปักอยู่รอบโบสถ์ ก็ไม่จำเป็นต้อง มาร่วมทำสังฆกรรม หากไม่ว่างหรือขี้เกียจ ทั้งที่อยู่ใน วัดเดียวกัน

ที่กล่าวล้าไปกว่านี้ มีวัดในเมืองเขมรที่ได้ กระชับเขตสี้มาให้แคบลงไปอีก โดยยกเอาโบสถ์ขึ้น ไปล้อมอยู่รอบอาสนะสงฆ์ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อ ถึงคราวที่จะต้องปิดเปิดเบือนลงเล่นเพทุบายกันแล้ว เขมรย่อมทั้งไทยอย่างไม่เห็นฝุ่น

ใบสี้มารอบอาสนะสงฆ์ วัดเขมร เมืองเสียมเรียบ กัมพูชา

เรื่องของสีมันตริก

คราวนี้ก็ต้องมาทำความเข้าใจในเรื่อง “สีมันตริก” เพราะต่อไปในบทความนี้จะมีกรกล่าวถึง

เมื่อมี “ขันตสีมา” (เขตเล็ก-ภายใน) และ “มหาสีมา” (เขตใหญ่-ภายนอก) และเพื่อให้เขตทั้งสองจะแบ่งแยกออกจากกัน “เพื่อมิให้เขตสีมาทั้งสองระคนกัน” (วชิรญาณวโรรส ๒๕๓๙, ๕๕๑) จึงควรจะต้องเว้นที่ว่าง เป็นแนวกั้นขนระหว่างเขตทั้งสอง เขตแนวเว้นว่างกันชนนี้เรียกว่า “สีมันตริก” ในอรรถกถาว่า

ครั้นสมมติสีมาแล้ว พึงว่าคิลาหมายสีมันตริกไว้ภายนอก สีมันตริกกว่าโดย
ส่วนแคบที่สุด ประมาณศอก ๑ ก็ควร ในกรณีที่แก้ว แม่ประมาณคืบ ๑
ก็ควร ในมหาบุจรีแก้วแม่ประมาณ ๔ นิ้วก็ควร... สีมันตริกย่อมควมถึง
คามเขต

(อรรถกถาวิธีการผูกขันตสีมา ใน มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๑๐)

สีมันตริกย่อมควมถึงคามเขต ความนี้ได้โปรดอย่าลืม

อันที่จริงสีมันตริกนี้มีมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว ครั้งเมื่อพระฉัพพัคคีย์สมมติเขตสีมาไปทับซ้อนเขตสีมาอื่นที่มีอยู่แล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงร้องแหยกกระเซอไปฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงห้ามมิให้กำหนดเขตสีมาทับซ้อนกันเรียก “สีมาสังกระ” โดยต้องเว้นระยะระหว่างเขตพัทธสีมาไว้ (มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๐๗) ระยะระหว่างเขตสีมานี้เรียก “สีมันตริก”

สีมันตริกปรากฏขึ้นในรูปของการปักใบสีมาซ้อน ๒ ชั้น มีที่ว่างเว้นไว้ระหว่างกัน (รูปด้านล่าง)

หลักสีมาเดิม วัดโคกหม้อ ราชบุรี
เป็นหลักสีมา ๒ ชั้นโดยมีสีมันตริกคั่นอยู่กลาง

ลูกนิมิตเพิ่งจะมาเกิดขึ้นสมัยกรุงเทพฯ

หลังเหตุการณ์เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ปี ๒๓๑๐ / 1767 ที่ผู้รู้ทั้งหลายได้ล้มหายตายจากไป อีกทั้งดำรงตำราที่ถูกเผาไปจนหมด “พระศาสนาของวงชนอันอันตรธาน มาแต่กรุงเก่าแล้ว” (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๓) จึงจะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในโครงการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา พระองค์ก็ได้ทรงยึดเอาพระไตรปิฎกเป็นสรณะ เช่นในพระราชกำหนดต่างๆ สิ่งใดที่ไม่อยู่ในพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา ก็จะต้องถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีสวดคล้องหรือนอกกรีต

ฉะนั้น พิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น พิธีผูกพัทธสีมา ควรจะต้องมีความพยายามที่จะกระทำให้ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับที่ระบุไว้ในอรรถกถา อันได้กำหนดไว้ว่า “เมื่อผูกสีมาจะต้องมีการทักษิณมิต” แต่ก็ได้เกิดปัญหาขึ้น เพราะ “นิมิต” (เครื่องหมาย) ที่ว่านี้ไม่เคยมีปรากฏมาแต่เดิม แผ่นหินทั้งหลายที่ปักอยู่รอบโรงอุโบสถนั้นคงไม่ใช่ เพราะแต่ไหนแต่ไรตลอดมาก็เรียกกันว่า “ใบเสมา” ดังนั้นจึงต้องมีการเพิ่มขึ้นตอนของการ “ทักษิณมิต” เข้าไปในพิธีกรรม ที่ต้องมีลูกนิมิตและการฝังลูกนิมิต เพื่อให้ครบและสอดคล้องตามที่ระบุไว้ในอรรถกถา (อรรถกถาการผูกพัทธสีมา ใน มหามกุฏา ๒๕๓๕, ๔๑๐) โดยไม่มีใครเฉลียวใจเลยว่า แต่เดิมนั้น ใบเสนานั้นก็คือตัวนิมิตนั่นเอง

สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงให้ความสนพระทัยในเรื่องของลูกนิมิตนี้เป็นอันมาก

ด้วยเวลานั้น มีพระประสงค์ที่จะตรวจแต่ลูกนิมิตของโบราณว่าทำกันอย่างไร
ได้ให้ชุดชั้นสูตรตรงที่สีมาฟังแล้วแห่งหนึ่ง คั้นเท่าไรก็ไม่พบลูกนิมิต
จึงเข้าพระทัยว่า แต่โบราณเห็นจะถือเอาหินใบเสมาเองเป็นนิมิต

(ดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย ๒๕๐๕, เล่ม ๑๘, ๑๖๘ : ๑๘ มิถุนายน ๒๔๘๓)

ขั้นตอนของการฝังลูกนิมิตจึงกลายเป็นสิ่งแปลกปลอมที่เกิดขึ้นเฉพาะในไทย “ที่พม่าไม่ใช้ศิลาลูกนิมิต” (ดำรงราชานุภาพ ๒๔๘๙, ๑๐๙) ส่วนเขมร ลาว ที่เคยเป็นประเทศราชของสยาม จึงได้รับประเพณีการฝังลูกนิมิตไปในระยะช่วงกรุงเก่า

คติการฝังลูกนิมิต
เพิ่งเริ่มมีแต่เมื่อรัชกาลที่ ๑ นี้เอง
แต่ปัจจุบันดูเหมือนจะแพร่กระจายไปเร็ว
ทั้งนี้ก็เพราะลูกนิมิตนี้ยังประโยชน์
โดยถูกใช้ให้เป็นอุบายในการหารายได้เข้าวัด
เป็นที่ยินดีบริจาคกันทวนหน้า
แก่สงฆ์และกรรมการวัด

ลูกนิมิตวัดห้วยปลากั้ง เชียงราย

ลูกนิมิตใต้ฐานแผ่นสีมาคดมมโบสถ์
วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ
สมัย ร.๔ (รูป: วีระศักดิ์ แสนสอาด)

ลูกนิมิตเดิม วัดชินวรสน ธนบุรี
พศ ๒๓๗๙ สมัย ร.๓
พระท่านชุดขึ้นมาเพื่อทำบุญฝังชุดใหม่

ปิดทองลูกนิมิตวัดหนองปลาแก้ว เชียงราย
ลูกละล้าน
(รูป: Philophobia Sirivajakorn)

โรงงานลูกนิมิต เมืองตาก

อาการของใบสีมาก่อนกรุงแตก

อาการแปรปรวนของใบสีมดังกล่าว จะอยู่ในช่วงปลายสมัยอยุธยา คือตั้งแต่ครั้งหลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จนถึงกรุงแตกเมื่อวันอังคารที่ ๑๙ เดือนเมษายน ปี ๒๓๑๐ / 1767 นับเป็นช่วงเวลาราว ๕๐ ปี

อาการของใบสีมาในระยะนี้จะผุดออกไปจากที่เคยเป็นมา ตั้งแต่ใบสีมา “แบบลูกผสม” ใบสีมาทั้งหลายจะสามารถจัดแยกออกได้เป็นกลุ่มเป็นสายที่มีลักษณะร่วมกัน และกระจายออกได้เป็นกลุ่มย่อย โดยได้มีการให้ลักษณะรายละเอียดแก่กันและกัน ซึ่งผุดไปจากใบสีมาในช่วง ๕๐ ปีให้หลังนี้ ที่ดูเหมือนจะขาดการสืบเนื่อง และมีอายุอยู่ในความนิยมช่วงระยะเวลา ชำยยังไม่สามารถบอกได้ว่ารูปลักษณะบนใบสีมานั้นเป็นหรือคืออะไร หากจะวิเคราะห์ก็ต้องว่าที่เป็นดังนี้ ก็คือผลผลิตของสังคมที่ไร้ระเบียบและขาดเอกภาพ

ถ้าอย่างที่ได้เห็นได้ชัด ก็คือใบสีมาของวัดอินทประมูล และวัดจำปาหล่อ อ่างทอง

สำหรับใบสีมาวัดขุนอินทประมูล อ่างทอง ก่อนอื่นจะเห็นว่ากรรมวิธีการผลิตนั้นออกจะด้อยคุณภาพอยู่สักหน่อย โดยใช้เพียงการเซาะเส้นให้เกิดลาย ซ้ำลายบนใบแต่ละแผ่นก็ต่างจากกันไป ดูเป็นว่าช่างแต่ละคนนั้นไม่สามารถจะตกลงกันได้ว่าจะใช้แบบใดมาเป็นมาตรฐาน ถึงกระนั้นก็ตาม โดยรวมแล้วลักษณะของใบสีมาวัดขุนอินทประมูลก็ยังสื่อให้เห็นว่าอยู่ในรากฐานของใบสีมา “แบบลูกผสม” เพราะยังเห็นถึง “แก้ม” ทั้งสองด้านบนแผ่นที่อยู่ในลักษณะของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” กลางแผ่นประดับตา แม้ว่าบางแผ่นจะเป็นทรงข้าวหลามตัด บ้างก็เป็นทรงวงรีหรือใบโพธิ์ก็ตาม โคนแผ่นขนานไว้ด้วยหงอนที่ซ้อนกันขึ้น (ส่วนใหญ่หักไป)

จึงจะเห็นว่า ถึงใบสีมาของวัดขุนอินทประมูลแต่ละแผ่นจะต่างกันไปบ้าง แต่โดยรวมแล้วก็ยังมีเอกภาพอยู่บ้าง ซึ่งพอจะประมาณได้ว่ามีอายุอยู่ในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (พินยา ๒๕๕๑, ๑๙๘)

ใบสีมาวัดขุนอินประมูล อ่างทอง

ใบสีมาวัดจำปาหล่อ อ่างทอง

ใบสีมาเอก วัดจำปาหล่อ อ่างทอง

ใบสีมากลุ่มกรงศอก
วัดราชบุรณบุรีเพ็ญ ออยุธยา

ใบสีมาวัดจำปาหล่อ อ่างทอง ปักเดี่ยว สองหน้า แต่ละหน้ามีลักษณะต่าง
กันออกไป ดูระเกะระกะ จึงนำส่วนหนึ่งมาแสดงเพื่อความหลากหลาย จริงอยู่ลักษณะ
ที่อยู่บนใบสีมาวัดจำปาหล่อนี้ ดูแล้วอาจคิดไปว่าเป็นผลงานจากโครงการบำบัดโรคจิต
แต่ขอรับรองว่าทั้งหมดเป็นผลงานช่างช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจนถึง
สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง-เอกทัศ

ใบสีมาของวัดจำปาหล่อ ก็เจริญตามใบสีมาวัดขุนอินทประมูล หากจะ
อาการหนักกว่ามาก ลักษณะของใบสีมาแต่ละแผ่นนั้นผิดแผกแตกต่างกันไปอย่างสิ้น
เชิง มีบางแผ่นที่มีลักษณะเลียนแบบใบสีมา “กลุ่มกรงศอก” (ดู พิทยา ๒๕๕๑, ๒๙๓)
เช่นใบสีมาของวัดราชบุรณบุรีเพ็ญ ออยุธยา โดยเฉพาะลักษณะของกาบเชิงกรอบที่ทำ
แนบอยู่กับโคนของแผ่นอันเป็นลักษณะของใบสีมาในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง-เอกทัศ
จึงกำหนดได้ว่าใบสีมาวัดจำปาหล่อมียุคอยู่ในช่วงก่อนกรุงแตก โดยประวัติว่าสร้าง
ปี ๒๓๐๕ / 1762 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาปี ๒๓๐๘ / 1765 (กรมการศาสนา
๒๕๒๘, ๔๒๔) ซึ่งก็ลงต้องกับที่ได้กำหนดไว้

ความไม่มีเอกภาพของสังคมสมัยอยุธยา ก่อนกรุงแตก คงเป็นเพราะไม่มีอำนาจ
ส่วนกลางที่เข้มแข็งพอที่จะเป็นศูนย์รวม สังคมจึงแตกออกเป็นฐานอำนาจย่อยที่แข่งขัน
กันเอง ส่อให้ช่างไม่มีการควบคุมจากส่วนกลาง ในสภาพนี้ ช่างจึงมีอิสระที่จะแสดงออก
ตามจริตของตน กว่าที่เคยอยู่ในกรอบที่จำกัด แต่ในทางกลับกัน การแบ่งแยกนี้ก็ทำให้
มีการแข่งขันขึ้นระหว่างฐานอำนาจย่อย จึงพอจะเห็นว่า ในระยะนี้ได้มีการพัฒนาใน
เรื่องของความชำนาญและมีมือช่าง เช่น งานช่างโลหะ ปูนปั้น และงานประดับมุก
และงานแกะสลักหินฝีมือช่างหลวง อันเป็นหนึ่งในสี่ของ บนม้วนสีมาวัดพรหมนิवास
อยุธยา เป็นต้น

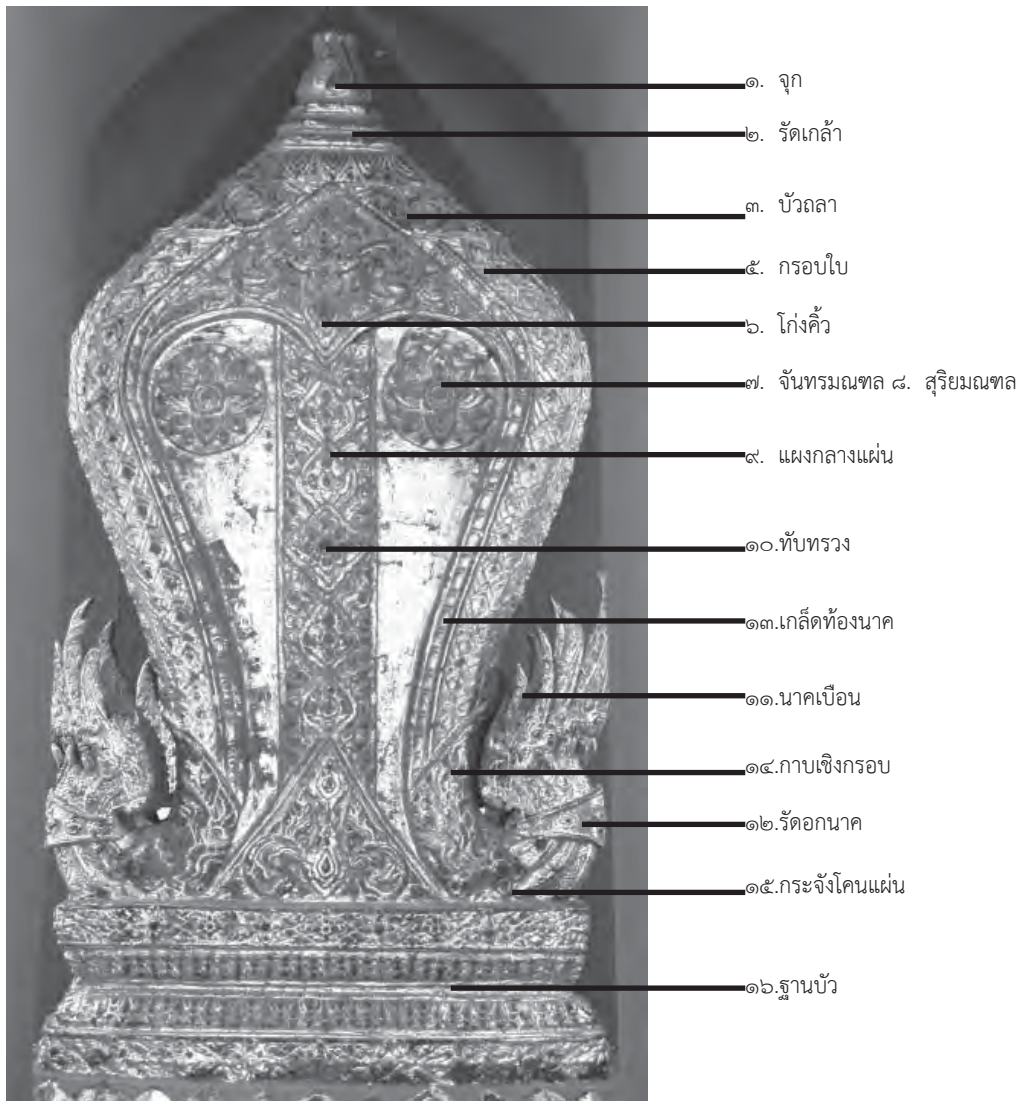
สถานการณ์นี้ได้สิ้นไปพร้อมกับการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา และมาเริ่มกัน
ใหม่ครั้นฟ้าใหม่แผ่นดินใหม่

ใบสีมาแผ่นข้างโบสถ์ ของวัดพรหมนิวาส อยุธยา

ตอนที่ ๑
ใบสีมาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
รัชกาลที่ ๑

ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้วฯ)

รูป ๑.๐๑ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

อาจจะดูไปว่า การวิจัยเรื่องใบสีมาสมัยกรุงเทพฯ คงไม่ยุ่งยากเท่ากับของสมัยอยุธยา ที่ได้นำเสนอไปแล้วในหนังสือ *เสมา สีมา* (ดู พิทยา ๒๕๕๑) เพราะใบสีมาส่วนใหญ่ในสมัยกรุงเทพฯ โดยเฉพาะใบสีมาของพระอารามหลวงต่างๆ นั้น ก็ได้มีระบุไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ไว้อย่างชัดเจนและน่าเชื่อถือ แต่การหาเป็นเช่นนั้นไม่

การที่ได้จดหมายไว้ว่า วัดใดวัดหนึ่งได้ถูกปฏิสังขรณ์หรือสถาปนา ก็ไม่จำเป็นว่า ใบสีมาของวัดนั้นจะต้องเป็นใบสีมาในรัชสมัยของพระองค์นั้นเสมอไป เพราะใบสีมาของวัดนั้นอาจจะยังคงใช้ใบสีมาเดิมอยู่ก่อนที่จะถูกปฏิสังขรณ์ หรือในกรณีที่เปลี่ยนวัดสถาปนาใหม่ ใบสีมานั้นก็ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมสมัยกับการสถาปนา เพราะใบสีมาดังกล่าวอาจจะถูกเปลี่ยนเมื่อครั้งมีการซ่อมแซมขึ้นในระยะหลัง ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องสำเนียงไว้ว่า ในการที่จะเอาชิ้นงานผลิตภัณฑ์ไปอิงอ้างอิงกับหลักฐานที่ไม่สมบูรณ์นั้น คงจะเป็นหนทางลัดไปสู่ความสำคัญผิดหลงประเด็นเอาได้ง่ายๆ

“อย่าไปติดยึดกับประวัติศาสตร์มากนัก เพราะประวัติศาสตร์ไม่ใช่ตัว”

เช่นในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ มีความเกี่ยวกับพระอารามต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาและปฏิสังขรณ์ได้ระบุไว้ว่า

นอกจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดสระเกศ ซึ่งได้ทรงสร้างและได้กล่าวมาแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามอื่นๆ อีกหลายพระอาราม คือ วัดเลียบ เดิมสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ไว้เพียงอุโบสถ และกุฏิสงฆ์ได้ทรงสถาปนาต่อมาจนเสร็จ พระราชทานนามเปลี่ยนว่า วัดราชบูรณะพระอาราม ๑ วัดบางว่าใหญ่ ทรงปฏิสังขรณ์ไว้แล้ว พระราชทานนามเปลี่ยนว่า วัดระฆัง ให้เหมือนกับวัดระฆังศรีกรุงเก่า ซึ่งเป็นวัดอยู่ข้างพระราชวังข้างด้านตะวันตกพระอาราม ๑ วัดศาลาสี่หน้าในคลองบางจาก ซึ่งโปรด ให้เชิญพระประธานมาเป็นพระประธาน ก็ทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า วัดคูหาสวรรค์ ๑ วัดพลับในคลองบางกอกใหญ่ ๑ วัดทองคลองบางกอกน้อย ๑ วัดสมอราย ๑ วัดแจ้ง ๑ วัดท้ายตลาด ๑ วัดคอกกระบือ ๑ ทั้งวัดสุวรรณที่กรุงเก่า ซึ่งเป็นวัดเดิมของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ก็ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๒๖, ๒๐๖)

จะมีสักกี่วัดจากความตอนบนนี้ ที่ใบสีมาจะมีอายุอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันที่จะได้แสดงต่อไป เช่น

ใบสีมาวัดสระเกศ (รูป ๑.๓๐) เดิมคิดว่าเป็นใบสีมาในรัชกาลที่ ๑ แต่แท้จริงเป็นในรัชกาลที่ ๓
ใบสีมาวัดพลับ (ราชสิทธิาราม รูป ๑.๘๗) ใบสีมานั้นเป็นของเดิม มีมาแต่สมัยอยุธยา
ใบสีมาวัดทองบางกอกน้อย (สุวรรณาราม รูป ๒.๒๒) นั้นตกอยู่ปลายรัชกาลที่ ๒
ใบสีมาวัดสมอราย (ราชาธิวาส รูป ๓.๖๑) ใบสีมาเป็นแบบพระราชนิยมใน ร.๓
ใบสีมาวัดแจ้ง (อรุณ รูป ๒.๐๑, ๒.๐๔) ใบสีมาตกอยู่ปลายรัชกาลที่ ๑ ต่อต้นรัชกาลที่ ๒
ส่วนใบสีมาวัดท้ายตลาด (โมลีโลกา รูป ๓.๒๐) ใบสีมาทำขึ้นในรัชกาลที่ ๓

ใบสีมาคู่แรกที่ถูกกล่าวไว้ใน พระราชพงศาวดารรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ก็คือใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นวัดที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่

จุลศักราช ๑๑๔๕ (๒๓๒๖ 1783) ...ปีเถาะเบญจศก เดือนสิบเอ็ด แรมสิบสี่ค่ำ...
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาให้สถาปนา พระอารามขึ้นภายใน
พระราชวัง พร้อมทั้งอุโบสถและพระเจดีย์แล ศาลาราย เปนหลายหลัง แลให้ขุด
สระน้ำทำหอไตรลงในสระที่ไว้สำหรับพระไตรปิฎก

(ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๔๕-๔๖)

จุลศักราช ๑๑๔๖ (๒๓๒๗ 1784) ปีมะโรงฉศก เดือนสี่ แรมสิบสี่ค่ำ ทรงพระกรุณา
ให้เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต จากโรงในพระราชวังเก่าปากตวันตก ลงเรือ
พระที่นั่งแห่ไปบนขบวน คำนวณพามาในพระราชวังใหม่ เชิญเข้าประดิษฐาน ในพระ
อุโบสถพระอารามใหม่ แล้วนิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะประชุม ทำสังฆกรรม สวด
ผูกพัทธสีมาในวันนั้น แลการพระอารามสำเร็จบริบูรณ์แล้ว จึงทรงตั้งพระนาม
ว่าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๕๐)

หากความในพระราชพงศาวดารนี้ถูกต้องและคำนวณไม่ผิด การสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามใช้เวลาเพียงประมาณ ๑ ปี ๕ เดือน ฉะนั้นใบสีมาของวัด ก็ควรมีเวลาผลิตในช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน

ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปักคู่ หน้าเดียว ทำด้วยโลหะหล่อ ทาชาดลงรักปิดทอง (รูป ๑.๐๑) ยอดประดับศิราภรณ์ มีวงกลมของสุริยฉัตรและจันทรมณฑลบนแท่น ในรูปของดอกกลีบ (เรื่องนี้จะได้นำเสนอ ในใบสีมาวัดสุทัศน์ฯ ต่อไป) โคนแผ่นขนานบาคือแป้น ขนาด (88x46x8) เป็นใบสีมา “สายโค้งคิ้วทรงเครื่อง” จึงนับว่าเป็นใบสีมาในสายโค้งคิ้วชุดแรกของสมัยกรุงเทพฯ

ในการที่ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำขึ้นด้วยโลหะหล่อ ก็คงเป็นเพราะมีระยะเวลาจำกัดคือเพียง ๑ ปี ๕ เดือน ที่ช่างจะต้องผลิตใบสีมาขึ้นใหม่ให้ครบ ๑๖ แผ่น อีกทั้งช่างที่ชำนาญการแกะสลักหิน ก็คงมีจำนวนจำกัด ฉะนั้น การที่ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผลิตออกมาด้วยการหล่อโลหะสุญชีผึ้ง ก็คงเป็นทางออกที่เลือกไม่ได้ วิธีการผลิตด้วยการกดแปะแม่พิมพ์ หล่อสุญชีผึ้งนั้น ง่ายกว่าที่จะสลักหิน เพราะจะมาแต่งเกลารหรือลงลายละเอียดในภายหลังหากผิดพลาด ก็สามารถแก้ไขได้บนขี้ผึ้ง แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ช่างขึ้นแบบหุ่นขี้ผึ้งเหล่านี้นักไม่ได้เป็นช่างที่มีฝีมือ จึงได้มีความผิดพลาดเกิดขึ้นในการผลิต ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

๑.๐๑ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

๑.๐๒ ใบสีมาเอก วัดพรหมนิवास ออยุธยา

จึงจะเห็นว่า ด้วยเวลาอันจำกัด ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้ (รูป ๑.๐๑) แม้แต่จะคิดสร้างรูปแบบขึ้นใหม่ก็เป็นประเด็น จึงจะเห็นว่าใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ลอกแบบโดยตรงมาจากใบสีมาครั้งอยุธยา ซึ่งปัจจุบันถูกใช้เป็นใบสีมาบางหลักของวัดพรหมนิवास (วัดขุนยวน) ออยุธยา (รูป ๑.๐๒) ซึ่งทำด้วยหินเนื้อละเอียด เป็นใบสีมาหน้าเดียว ขนาด (82x44x7 ซม.)

ใบสีมาของวัดพรหมนิวาดังกล่าว ไม่ทราบว่าเดิมนั้นเป็นใบสีมาของวัดใดมาแต่ก่อน ปัจจุบันบางแผ่นของใบสีมาในชุดดังกล่าว อยู่กันกระจัดกระจาย ซึ่งบางแผ่นที่มีสภาพสมบูรณ์นั้นมีเหลืออยู่เพียง ๔ แผ่น ถูกใช้เป็นใบสีมาวัดพรหมนิवास

ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवासไม่สมบูรณ์ที่เหลือ มีสภาพเป็นชิ้นส่วน เช่นแผ่นหนึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ ท่านได้นำไปเก็บไว้ใน *โบราณพิพิธภัณฑ์* ปัจจุบันคือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จันทรเกษม ออยุธยา (รูป ๑.๐๓) แต่เนื่องด้วยโผเดิมของ พช (พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ) นั้นยังไม่อาจสืบได้ จึงไม่ทราบรายละเอียด เดิมนั้นมีความว่ากระไร ส่วนอีก ๒ แผ่นถูกใช้เป็นหลักสีมาเอกของวัดกล้วย ออยุธยา (รูป ๑.๐๔) และอีกครั้งแผ่นอยู่ในศาลาวัดบางโพธิ์อมวาส กรุงเทพฯ (รูป ๑.๐๕) ถูกซ่อมแซมและทาสีทองทับ อยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ อีกแผ่นหนึ่งเหลือเป็นเศษซากอยู่ใน พช เจ้าสามพระยา ออยุธยา (รูป ๑.๐๖)

๑.๐๓ ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
ใน พช จันทระเกษม

๑.๐๔ ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
ที่วัดกล้วย อยุธยา

๑.๐๕ ใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
ในศาลาวัดบางโพธิ์อมวาส
กรุงเทพฯ

รวมแล้ว ๘ แผ่น หากใบสีม้างกล่าวเดิมที่จะปักคู่ จึงควรมีทั้งหมด ๑๖ แผ่น ซึ่งยังสำรวจไม่พบใบ
อีก ๘ แผ่น

ส่วนใบสีมาเสริมของวัดพรหมนิวาสที่เหลือเป็นใบสีมาจากวัดกุฎีดาว อยุธยา (น. ณ ปากน้ำ ๒๕๔๐, ๘๙ เจริญธรรมที่ ๗) นอกเหนือจากนี้จะเป็นใบสีมาชุดเดียวกับใบสีมาเอกวัดธรรมาราม อยุธยา กำหนดอายุให้อยู่ใน
รัชกาลที่ ๔-๕ ที่เหลือนั้น เป็นใบสีมามีลักษณะคล้ายใบสีมาเอกชุดดังกล่าว หากแต่ทำด้วยหินเนื้อหยาบ อีกทั้ง
ฝีมือก็หยาบอีกต่างหาก

๑.๐๖ เศษใบสีมาหิน ชุดวัดพรหมนิवास ใน พช เจ้าสามพระยา อยุธยา

แม้ว่าในสังคมเมืองอยุธยาตอนปลายจะมีความขัดแย้งและไร้ระเบียบ แต่ในทางกลับกัน ทางด้าน งานช่าง ดูเหมือนจะมีการพัฒนาทั้งในด้านการผลิตฝีมือ และความชำนาญ ซึ่งเรื่องนี้ก็ไม่แปลก เพราะความไร้ระเบียบดังกล่าว ยังผลให้มีความจำกัดและรัดกุมที่เคยมีมานั้น ผ่อนคลายลง เหล่าช่างจึงมีอิสระมากขึ้นที่จะแสดงออกทั้งพัฒนาฝีมือและความคิด อีกทั้งเศรษฐกิจในระยุษนั้นก็คล่องตัวและเฟื่องฟู ประชาชนระดับบนมีฐานะการเงินดีขึ้น มีแรงที่จะอุปถัมภ์งานช่างฝีมือ ปรากฏว่าช่างมีฝีมือในระยุษนั้นมีรายได้สูงกว่าแรงงานทั่วไป เช่นบานประตูพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม อยุธยา ๒๒๙๓ / 1752 พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชทานเงินบำเหน็จแก่ช่างเป็นเงิน ๓๐ ชั่ง ต่อบาน (สำนัคนายก ๒๕๑๐, ๕๗) ปิดัดไป พระองค์ทรงจ้างช่าง ๑๘๕ คน สร้างประตูมุกวัดพระพุทไธยาสน์ ป่าโมก ลั่นเงิน ๒๕ ชั่ง ต่อบาน (สำนัคนายก ๒๕๑๐, ๗๔) และในปี ๒๒๙๙ / 1756 สร้างประตูมุกพระวิหารพระพุทชินราช พิษณุโลก พระราชทานเงินบำเหน็จ ๒๖ ชั่ง ต่อบาน (สำนัคนายก ๒๕๑๐, ๗๕) ไม่เฉพาะแต่งานมุกที่มีหลักฐานว่าเป็นงานช่างที่มีการพัฒนาและรายได้สูง งานช่างลายรดน้ำ ปิดทองเข้าตู้พระธรรมวัดเชิงหวาย ก็เห็นได้ว่าได้มีการพัฒนาลวดลายและองค์ประกอบก้าวหน้าไปกว่าเดิม งานโลหะเช่นเศียรนาคที่ตึนบันไดพระพุทบาท สระบุรี ก็เป็นหนึ่งในไม่มีสอง และงานสลักหิน เช่นใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส ก็เป็นประจักษ์พยานอยู่แล้ว

แต่ก็เนื่องด้วยเมื่อระยะต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ยังขาดแคลนช่างในแขนงต่างๆ ดังที่ได้กล่าวแล้ว ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงยังต้องลอกอย่างจากใบสีมาที่มีมาแต่ครั้งอยุธยา โดยได้เปลี่ยนวิธีการผลิตให้ง่ายขึ้น ถึงกระนั้น ก็ยังมีข้อผิดพลาดจากการกระทำของช่างไร้ฝีมือ จากนั้นในราว ๗๐ ปีให้หลัง ครั้งเมื่อบูรณะวัดพระเชตุพนฯ รูปลักษณ์ของใบสีมาก็ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก แม้ว่าจะได้ผลิตโดยช่างสลักหินฝีมือชำนาญการ

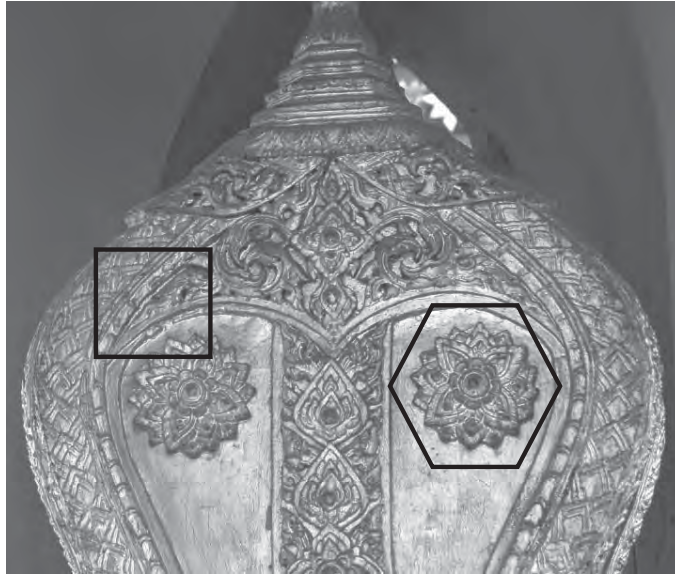
ดังจะเห็นต่อไปว่า ในรัชกาลที่ ๑ และ รัชกาลที่ ๒ งานช่างส่วนใหญ่ โดยเฉพาะทางด้านใบสีมา จะอยู่ในกรอบกฎเกณฑ์ตายตัว ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ได้มีการพัฒนาเกิดขึ้นน้อยมาก จริงอยู่ที่ใบสีมาต่างๆ ได้มีการประดับลวดลายตกแต่งเพิ่มขึ้น แต่เหล่านั้นก็เป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้เพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ชิ้นเท่านั้น

ในการที่ใบสีมาใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามทำขึ้นจากโลหะนี้ เป็นของที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน แต่อันที่จริงแล้ว เรื่องนี้ก็ไม่ขัดต่ออรรถกถาที่ว่า

แม้ก่อนเหล็กก็นับว่าศิลาเหมือนกัน...

(อรรถกถานิมิติวิชัยในปาสาณนิมิต-มหามกุฏ ๒๕๒๕, ๓๙๐)

จะเห็นต่อไปว่า เนื่องด้วยเวลาที่จำกัด ใบสีมาของวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ (รูป ๑.๑๑, ๑.๑๒) ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ก็ทำขึ้นด้วยปูนเพชร หาได้ทำขึ้นด้วยหินแกะสลักไม่

๑.๐๗ ใบสีมาแผ่นนอก หลักที่ ๕.๑ ท้ายโบสถ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

เมื่อเห็นว่า ใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาสนเป็นงานช่างฝีมือชั้นครูที่ควรค่าจะเป็นแม่แบบ แต่ก็ติดอยู่ว่า ในขณะนั้นไม่มีช่างฝีมือ จึงได้แก้ปัญหาด้วยกรรมวิธีกดพิมพ์ (รูป ๑.๐๘) และสูญซี่ผึ้งแทน อาจเป็นเพราะช่างชำนาญการงานหล่อ เช่นหล่อพระพุทธรูปนั้นมียุแล้วเป็นพื้นฐาน และผลที่ออกมา ก็เป็นการพ้องให้เห็นถึงความตกต่ำในด้านงานช่างหล่อ

ปัจจัยของเวลาที่จำกัดนี้ ทำให้การหล่อใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เกิดความผิดพลาดและไม่มีคุณภาพแผ่นสีมาที่ทำผิดพลาดเหล่านี้ ช่างได้นำไปไว้หลังโบสถ์ โดยภาวนาว่าจะไม่มีผู้รู้ไปสังเกตเห็นเข้า เช่น

เส้นโค้งคว่ำด้านซ้ายที่ชำรุด (รูป ๑.๐๗ สีเหลือง) เนื่องมาจากความผิดพลาดของแม่แบบซี่ผึ้ง

ส่วนดวงดอกระบาย ที่ต้องรองรับจันทรมณฑลด้านขวา (รูป ๑.๐๗ ในทกเหลี่ยม) และสุริยมณฑลด้านซ้ายนั้น บางแผ่นจะเห็นว่า ไม่มีฐานยกกระนาบวงกลมดังกล่าวรองรับ (เทียบกับรูป ๑.๐๑) เรื่องนี้เกิดจากความมั่งง่ายของช่างขึ้นหุ่นแม่แบบซี่ผึ้งจากกรรมวิธีกดพิมพ์ซี่ผึ้ง ฐานวงกลมรองรับดอกระบาย จึงต้องยกกระนาบบางเป็นพิเศษ และเนื่องด้วยความบางนี้ ครั้นเมื่อยกแบบที่กดลงไว้ออกมาจากแม่พิมพ์ ก็มักจะหักเสียหาย ในกรณีนี้ ช่างขึ้นหุ่นจึงมั่งง่าย โดยกำจัดฐานวงกลมดังกล่าวนี้ออกไปเสียอย่างไม่เหลือเยื่อใย

๑.๐๘ ตัวอย่างพิมพ์กดรัก ทำจากหินสบู่
สมบัติของ : Kitaphat Dummapiyannum

บนแผงกลางแผ่นบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๐๘) ประดับด้วยแผงลายพุ่มข้าวบิณฑ์ เรียงกันลงมา หากเทียบกับลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนใบสีมาของชุดวัดพรหมนิวาส (รูป ๑.๐๙) ก็จะเห็นว่า ลายบนแผงกลางแผ่นของใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น (รูป ๑.๐๙) ไม่วางซ้อนกัน เช่นของชุดวัดพรหมนิวาส อีกทั้งลายด้านข้างบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ไม่ใช่ระเบียบหรือชัดเจนเท่าของใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส

ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการกดพิมพ์ซึ่งอีกเช่นกัน ช่างจำเป็นที่จะต้องลดขนาดของลายพุ่มข้าวบิณฑ์บนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามลงเพื่อให้ลายด้านข้าง แต่อย่างไรก็ไม่ละเอียดและแนบเนียนเท่าลายในแผงกลางแผ่นของใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส

ด้วยเหตุนี้ พระเทพวชิรมิตรจึงจำต้องแยกลายที่ต่างกันนี้ให้ชื่อว่า “ลายรักร้อยดอกไม้” สำหรับลายเช่นบนใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส และ “ลายร้อยรักกาบป्ली” สำหรับลายเช่นบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (เทพวชิรมิตร ๒๕๔๖, ๒๒) เพราะมีลักษณะต่างจากกัน

๑.๐๘ ลายรักร้อยกาบป्ली
บนแผงกลางแผ่น
ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

๑.๐๙ ลายรักร้อยดอกไม้
บนแผงกลางแผ่น
ใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส อยุธยา

ใบสีมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ

ในจุลศักราช ๑๑๔๗ ปีมเสงสัปตศกเป็นปีที่ ๔... ให้ชุดคลองใหญ่เหนือวัด
สระแก พระราชทานนามว่า คลองมหานาค เป็นที่สำหรับประชาชนชาว
พระนคร จะได้ลงเรือไปเล่นเพลงและสักวาในเทศกาลฤดูน้ำเหมือน อย่าง
ครั้งกรุงศรีอยุธยา ครั้นชุดคลองเสร็จแล้ว วัดสระแกนั้น พระราชทานนาม
ใหม่ว่าวัดสระเกษ แล้วให้ขอแรงพวกชาวเขมร เปนอันมากทำรากก่อพระ
อุโบสถด้วย

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๕๑)

จุลศักราช ๑๑๔๗ ดังกล่าวก็คือ ปี ๒๓๒๘ / 1785 แต่ในฉบับที่สมเด็จฯ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพทรงชำระ ระบุว่าป็นจุลศักราช ๑๑๔๕ เป็น ปีที่เริ่มที่จะขุดราก
ทำพระอุโบสถใหม่ (ทิพากรวงศ์ ๒๕๒๖, ๔๕) อย่างไรก็ตาม ก็ทำให้เข้าใจว่าแต่เดิมนั้น
วัดสระแก หรือสระเกศ นั้นมีโรงอุโบสถเก่าอยู่ ส่วนใบสีมาที่เห็นในปัจจุบัน จะเป็นใบสีมา
เดิมที่มีมาแต่กรุงศรีอยุธยา หรือจะอยู่ในสมัยกรุงเทพฯ ก็คงต้องนำมาพิจารณากัน

ไม่มีทางรู้เลยว่าใบสีมาของวัดสระเกศนั้นทำด้วยอะไร เพราะถูกพอกไว้ด้วย
รักปิดทองและกระจุกหุงสี เป็นใบสีมาปักคู่ หน้าเดียว ขนาด (80x45x9) อยู่บนฐานขั้ว
กูปหนานาง

ตามความในพระราชพงศาวดารก็พอจะเห็นว่า ใบสีมาของวัดสระเกศมีอายุ
ห่างจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพียงแค่หนึ่งปี แต่เมื่อนำเอาใบสีมาทั้งสองมา
เทียบกัน ก็เห็นว่าอยู่ต่างสกุลกัน โดยใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามอยู่ใน “สายโก่ง
คิ้ว ทรงเครื่อง” (รูป ๑.๐๑) ตามที่ได้กล่าวแล้ว ในขณะที่ใบสีมาวัดสระเกศอยู่ใน “สาย
เขมรอยุธยา ทรงเครื่อง” (รูป ๑.๑๐)

ใบสีมา “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง” นี้ มีมาแต่ครั้งสมัยปลายอยุธยา เช่น
ใบสีมาวัดเขียน อ่างทอง (รูป ๑.๑๑) ลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของใบสีมา “สายเขมร
อยุธยาทรงเครื่อง” นี้ จะมีการบนอกกรอบขึ้นจากโคนแผ่นไปไปถึงตอนบน และมีแผง
กลางแผ่นที่ขึ้นจากบนฝ่าลงถึงโคนแผ่น แบ่งออกเป็นสองซีก โคนแผ่นมีกระจังวางทับ
อยู่บนแผงกลางแผ่น บนแผงกลางแผ่นประดับทับทรวง โคนทั้งสองข้างขนานด้วยหาง
ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นกนก บนยอดแผ่นเริ่มมีจุก เมื่อรัชสมัยสมเด็จพระบรมโกศ ภาย
หลังได้พัฒนามาเป็นศิราภรณ์

หากจะยกเอาใบสีมาวัดสระเกศมาเทียบกับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ก็จะเห็นว่า ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันแม้แต่น้อย จึงมีหลักฐานแสดงว่า ใบสีมาวัด
สระเกศ มีอายุอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ มากกว่ารัชกาล
ที่ ๑ เข้าใจกันมาแต่เดิม

๑.๑๐ ใบสีมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ

๑.๑๑ ใบสีมาวัดเขยีน อ่างทอง

แสดงให้เห็นว่าใบสีมาทั้งสองวัดนั้นสืบเนื่องมาจากใบสีมาสสมัยอยุธยา ในขณะที่ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามถอดแบบมาจากใบสีมาชุดวัดพรหมนิวาส ใบสีมาวัดสระเกศก็เป็นแบบที่สืบเนื่องมาจากใบสีมา “สายเขมรอยุธยา” ครึ่งสมัยอยุธยาก่อนเสียกรุง เช่นใบสีมาวัดเขยีน อ่างทอง (รูป ๑.๑๑) ที่นิยมด้วยการขนากนกกาบเชิงกรอบ

ที่ยังเป็นปัญหาอยู่ว่า ใบสีมาวัดสระเกศนี้เป็นใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ หรือในรัชกาลต่อมา (หรืออาจจะมีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เสียด้วยซ้ำ) โดยมีข้อกังขาอยู่ คือ

ประการแรก ใบสีมาแบบ “อยุธยาเขมร” ของใบสีมาวัดสระเกศนี้ มิได้อยู่ในกระแสความนิยมจนปลายรัชกาลที่ ๒ ต่อในรัชกาลที่ ๓ ดังจะกล่าวต่อไป

ประการที่สอง ข้างแผ่นของใบสีมาวัดสระเกศนั้นมกลม ไม่เป็นสันตดเหลี่ยม ดังเช่นใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ลักษณะมกลมของสันข้างแผ่นดังกล่าว เป็นที่นิยมก่อนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒

ประการต่อมา โคนนกกาบเชิงกรอบทั้งสองข้างของใบสีมาวัดสระเกศนั้น มีกระจิงขนาดเล็กวางสะกดอยู่ที่โคน ส่วนที่ค่อนาคเบือน (ในที่นี้เป็นนก) ของใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะสะกดไว้ด้วยดอกสี่กลีบ (รูป ๑.๐๑) ข้อสงสัยก็คือว่า กระจิงตัวเล็กดังกล่าวจะเกิดขึ้นหลังใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นของวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป หากใบสีมาวัดสระเกศเป็นใบสีมาร่วมสมัยกับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใบสีมาวัดสระเกศก็เป็นใบสีมาชุดแรกของกรุงเทพฯ ที่มีการประดับกระจิงดังกล่าว

สุดท้ายคือ ในการที่โรงอุโบสถวัดสระเกศได้รับการบูรณะโดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เนื่องด้วยหลักฐานในแบบของซุ้มบันแถลง ซึ่งอยู่ในแบบ “ชีเหล็ก” ซึ่งเป็นแบบของซุ้มบันแถลงในรัชกาลที่ ๓ (Pitya 1995) จึงพอมินำหนักที่จะรวมไปถึงซุ้มสีมาซึ่งเป็นทรงกุ่ม เปิดช่องหน้านาง ซึ่งมีอายุในรัชกาลที่ ๓ และจึงรวมไปถึงใบสีมาด้วย

หากคำนึงถึงหลักฐานทั้งหลายเหล่านี้ ก็เป็นไปได้อย่างมากว่า ใบสีมาของวัดสระเกศนั้น มีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ร่วมสมัยกับโรงอุโบสถ และซุ้มใบสีมาของวัด

ใบสีมาวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

(วัดสลัก วัดนิพพานาราม วัดพระศรีสรรเพชญ์) กรุงเทพฯ

๑.๑๒ ใบสีมาแผ่นราบ ภายในกลางโบสถ์
วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

๑.๑๓ ใบสีมาแผ่นคดมมนอกโบสถ์
วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ เดิมทีเป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ชื่อวัดสลัก สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเริ่มบูรณะประมาณปี ๒๓๒๖ / 1783 แล้วเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดนิพพานาราม

ในปีเถาะเบญจศก ศักราช ๑๑๔๕... ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวร ก็ทรงปฏิสังขรณ์
วัดสลัก ให้สร้างอุโบสถพระวิหารขึ้นใหม่ แล้วก่อพระเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ ไว้ภายในพระมณฑป ก่อ
พระระเบียงล้อมรอบ แลสร้างกุฏิเสนาคนฝากระดานถวายพระสงฆ์...แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัด
นิพพานาราม

(ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๔๖)

ปี ๒๓๓๑ / 1788 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ใช้วัดนิพพานารามเป็น
สถานที่สังคายนาพระไตรปิฎก สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงเปลี่ยนชื่อเป็น วัดพระศรีสรรเพชญ์

ปี ๒๓๓๘ / 1795 สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จออกผนวชคราวหนึ่ง ๑๕ ราชตรี

ปี ๒๓๔๔ / 1801 ไฟไหม้ยอดพระมณฑป ได้มีการซ่อมแซมเปลี่ยนจากยอดปราสาทมาเป็นหลังคา
ทรงโรง

ปี ๒๓๔๖ / 1803 สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๑ ทรงพระราชทานชื่อใหม่เป็น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรมหาวิหาร

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะวัดมหาธาตุ ทั้ง
อาราม ตั้งแต่ปี ๒๓๘๗ 1844 มาแล้วเสร็จเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึง
เสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกข่อยฟ้า

สำหรับโบสถ์ของวัดมหาธาตุนี้ เราไม่มีทางทราบได้เลยว่าทำขึ้นในปีใด ระหว่าง ๒๐ ปี คือปี ๒๓๒๖ / 1783 ซึ่งเป็นปีที่วัดมหาธาตุเริ่มสร้าง และปี ๒๓๔๖ / 1803 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทิวงคต แต่เรื่องนี้ก็สำคัญเท่ากับรูปแบบของโบสถ์มานั้น

หากจะพิเคราะห์ให้ลงลึก ก็จะเห็นว่า ลักษณะของโบสถ์นี้เข้าข่าย โบสถ์สาวยุทธยาเขมรอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีสมบูรณ์เพราะไม่มีแผงกลางแผ่น แต่กลับมีรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ (รูป ๑.๑๒) และครุฑยุดนาค (รูป ๑.๑๓) อยู่ในแผ่น

ยอดโบสถ์มีสิริภรณ์ ปกเกล้าสองแฉก เช่นเดียวกับโบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งรัดเกล้าในลักษณะนี้เคยเป็นที่นิยมกันมาแล้วเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ-อุทุมพร ส่วนฐานของแผ่นเป็นช้างสิงห์ ซึ่งก็เคยปรากฏบนโบสถ์มาครั้งสมัยอยุธยาในสายสกุลอยุธยา ซึ่งก็ได้ทิ้งช่วงห่างออกจะนานอยู่ ก่อนที่จะมาปรากฏอีกในสมัยต้นกรุงเทพฯ

ในเมื่อการประดับโบสถ์ในลักษณะบนผนังดังกล่าว ไม่เคยมีปรากฏในคติของโบสถ์ในอดีต จึงมีคำถามว่า ด้วยเหตุใด สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท จึงทรงมีความคิดที่นอกแนวเช่นนี้ ซึ่งเป็นไปทางตรงกันข้ามกับโบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงสถาปนา

จริงอยู่โบสถ์ของวัดพระศรีรัตนศาสดารามทำขึ้นด้วยโลหะหล่อ เรื่องนี้ก็เป็นเพียงแต่การเปลี่ยนวัสดุ และกรรมวิธีการผลิตเท่านั้น หากรูปแบบนั้นยังคงเดิม ทั้งยังลอกแบบมาโดยตรงมาจากโบสถ์สมัยอยุธยาอีกต่างหาก ในทางตรงกันข้าม โบสถ์วัดมหาธาตุ (และวัดชนะสงคราม) ทำด้วยปูนเพชร ซึ่งแม้ว่าได้เป็นที่นิยมกันมาแต่ครั้งอยุธยาแล้ว แต่ก็เป็นการตกแต่งที่รักบนพื้นแผ่นสีมาที่โคลนดินอยู่ด้านใน นอกจากลักษณะที่นอกอย่างนี้แล้ว ในการติดแผ่นสีมาไว้บนผนังโรงอุโบสถ แทนที่จะนั่งแท่นหรืออยู่ในซุ้มเช่นทั่วไป อีกทั้งยังทำโบสถ์หักกลาง ที่เรียกว่าโบสถ์มาค้อยตามมุมผนังด้านนอกของโรงอุโบสถ ทั้งหมดนี้ก็ไม่เคยเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาแต่ก่อน

มีข้อกังขาอยู่ว่า โบสถ์ของวัดมหาธาตุนี้ อาจจะเถียงว่าเป็นแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เช่นการติดโบสถ์แบบผนังโรงอุโบสถเช่นวัดบวรนิเวศ เพราะพระองค์ก็ทรงมีพระอาการสรีวิตกจริตเป็นเจ้าเรือน อีกทั้งพระองค์ก็ทรงมีส่วนในการบูรณะวัดมหาธาตุในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมาแล้วเสร็จในรัชกาลของพระองค์

แต่เรื่องนี้ก็ถูกลบล้างโดยโบสถ์วัดชนะสงครามซึ่งไม่เคยถูกบูรณะโดยพระ บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เลย อีกทั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทุขมาตุศมศิริสวัสดิ์ (กรมหมื่นศักดิ์พลเสพ) ในรัชกาลที่ ๓ ก็ได้ทรงเจริญรอยตามกับแผ่นสีมาของวัดไพยชนต์ พระประแดง และวัดบวรนิเวศวิหาร (วัดใหม่) กรุงเทพฯ อันเป็นวัดที่มีมาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จะเข้าไปมีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งแผ่นสีมาวัดบวรนิเวศก็ได้ติดมาอยู่แล้วก่อนที่พระวชิรญาณภิกขุ (ร.๔) จะทรงย้ายมาจากวัดสมอราย ราชธานีวาส

ฉะนั้นข้อกังขาที่ว่า แผ่นสืมาในลักษณะนี้เป็นพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงฟังไม่ขึ้น

แผ่นสืมาติดบนผนังโรงอุโบสถ ดำริโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท จึงกลายเป็นลักษณะจำเพาะในการติดใบสืมาของวัดวังหน้าจากนั้นเป็นต้นมา โดยเริ่มด้วยวัดมหาธาตุขึ้นแน่

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เคยทรงวินิจฉัยเรื่องของแผ่นสืมาของวัดชนะสงคราม และวัดมหาธาตุไว้ว่า

ใบสืมาติดกับผนังโบสถ์หม่อมฉันเคยสงสัยแต่ว่ามีที่อื่นอีก ๒ แห่ง (นอกจากวัดบวรนิเวศ) คือที่พระอุโบสถวัดชนะสงคราม แห่ง ๑ ซึ่งหม่อมฉันสันนิษฐานว่า กรมพระราชวังบวรในรัชกาลที่ ๑ คงจะทรงทำอย่างนั้น ตามคำแนะนำของพระมอญ จึงเป็นแรกมี ครั้นต่อมา ไฟไหม้พระมณฑปและอุโบสถวัดมหาธาตุ กรมพระราชวังบวรพระองค์นั้นทรงปรารภว่า พระอุโบสถเดิมเล็กไป จึงโปรดให้สร้างพระอุโบสถใหม่ขยายแนวออกไปเท่าแนวใบสืมาเดิม แต่จะขยายแนวสืมาไม่ได้ เพราะติดพระวิหารและพระมณฑป จึงให้เอาใบสืมาติดกับฝาผนังพระอุโบสถ เหมือนอย่างวัดชนะสงคราม หม่อมฉันเคยนึกประหลาดใจว่า เหตุใดที่วัดมหาธาตุ โบสถ์กับวิหาร ซึ่งสร้างคู่กันจึงไม่เท่ากัน และจึงไม่เข้ากับศูนย์พระมณฑป ให้ลองเอาเส้นวัดชั้นสูตรดูก็ได้ศูนย์กันหมด จึงรู้ว่า พระอุโบสถเดี่ยวนี้นี้เป็นของสร้างใหม่ ขยายแนวผนังออกไปเท่าแนวสืมาเดิม ชวนให้เห็นว่ากรมพระราชวังบวรรัชกาลที่ ๓ จะเอาแบบใบสืมาติดผนัง ที่วัดชนะสงคราม และวัดมหาธาตุไปทำที่วัดบวรนิเวศ

(ดำรงราชานุภาพ สารานุกรมฉบับที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๒)

ความตอนบนในเรื่องขยายแนวโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ ต้องยอมรับว่ามีน้ำหนักและเหตุผล เพราะแนวด้านข้างของโรงอุโบสถจะล้ำนอกแนวออกมามากกว่าวิหาร จนบังไม่เห็นหน้าต่างซุ้มบันแถลงด้านใต้ข้างซุ้มประตูบันแถลงของพระวิหาร (รูป ๑.๑๔)

ข้ออยู่แต่ว่า สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอว่า การติดแผ่นสืมาบนผนังของวัดมหาธาตุ นั้น ได้มาจากของวัดชนะสงคราม และการที่วัดชนะสงครามติดแผ่นสืมาบนผนังก็ “ด้วยคำแนะนำของพระมอญ” แต่ผู้วิจัยยังไม่เคยเห็นโรงอุโบสถของวัดมอญที่ติดแผ่นสืมา เยี่ยงนี้ ไม่ว่าจะเป็นที่เมืองมอญ (พม่าตอนใต้) หรือชุมชนมอญทั้งมอญเก่ามอญใหม่ในเมืองไทย

อีกปริศนาหนึ่งที่จะต้องแก้ก็เพราะด้วยเหตุใด แผ่นสืมากลางทั้งด้านชื่อและด้านแป จึงติดอยู่ภายในโรงอุโบสถ แทนที่จะอยู่ภายนอก เช่นเดียวกับแผ่นสืมาตามมุมโรงอุโบสถ อันเรื่องนี้จะได้นำเสนอต่อไปใน “ใบสืมาวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ”

๑.๑๔ แนวกลางระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ตามที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัย

ต่อไปจะแสดงให้เห็นว่า การตีแผ่แผนผังของโรงอุโบสถนี้ วัดชนะสงครามได้อย่างไปจากของการตีแผ่ของวัดมหาธาตุ แทนที่จะเป็นในทางกลับกัน ตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ด้วยเหตุที่ เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้เริ่มที่จะมีการ ‘ทักษิณ’ และการ ‘ผังนิมิต’ ในพิธีผูกนิมิต ใบสีมาจึงกลายเป็นเพียงเครื่องหมายบอกตำแหน่งของ ‘ลูกนิมิต’ แทนที่จะเป็นตัวนิมิตเสียเอง ดังในสมัยอยุธยา (ดู พิทยา ๒๕๕๑, ๑๙ ว่าด้วยลูกนิมิต) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเสนอว่า เมื่อได้มีการขยายโรงอุโบสถของวัดมหาธาตุ จนถึงแนวของลูกนิมิต (ใต้ดิน) หากจะตั้งใบสีมาก็จะอยู่นอกแนวของลูกนิมิต จึงได้แก้ปัญหาด้วยเอาแผ่นสีมาไปติดไว้บนผนังโรงอุโบสถแทน

เรื่องนี้ผู้วิจัยคิดว่า หากสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงมีพระประสงค์ ที่จะตั้งใบสีมาในซุ้มเขี้ยวปดกั๊ย้อมได้ โดยทำพิธีถอนนิมิตเดิม และผูกนิมิตขยายแนวออกมาเสียใหม่ ไม่ยุ่งยากอะไร แต่สาเหตุที่ไม่ทรงกระทำก็เพราะหากตั้งซุ้มสีมาออกมาก็จะเกะกะแทบจะไม่มีพื้นที่ ระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร

การตีแผ่แผนสีมาไว้บนผนังโบสถ์จึงได้รั้งขึ้นด้วยสาเหตุนี้แล

ใบสีมาวัดชนะสงคราม (วัดกลางนา วัดตองปุ) กรุงเทพฯ

ไม่มีหลักฐานอ้างอิงว่า ใบสีมาวัดชนะสงครามนี้ มีอายุอยู่ในปีใด ที่แน่ก็อยู่ระหว่างปี ๒๓๒๖ / 1783 ซึ่งคงเป็นปีเดียวกับที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เริ่มบูรณะวัดมหาธาตุ และปี ๒๓๔๖ / 1803 เป็นปีที่พระองค์เสด็จทิวงคต

หากจะให้วัดลง ก็คงจะเป็นว่า โรงอุโบสถวัดชนะสงครามนี้ สร้างพร้อมกับการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ

จะเห็นว่า โรงอุโบสถวัดชนะสงครามนี้เป็นอาคารทรงโรงแบบไต้ล้อ เช่นเดียวกับโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ หากแต่ว่าเป็นการสร้างสำเร็จรูป ไม่มีการขยายในภายหลัง เช่นของโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ แต่ก็ยังคงติดแผ่นสีมาไว้บนผนังด้านนอกโรงอุโบสถ เยื้องวัดมหาธาตุ โดยไม่มีเหตุผลแต่ประการใด ทั้งที่รอบโรงอุโบสถนั้นมีพื้นที่เหลือเพื่อที่จะตั้งซุ้มใบสีมา (รูป ๑.๑๕)

เรื่องที่จะดำเนินต่อไปนี้ จะไม่เกี่ยวกับใบสีมาโดยตรง หากเป็นการพิจารณาในเรื่องของเครื่องก่อ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ในที่สุดเรื่องนี้ก็จะมีผลในทางอ้อมไปถึงลักษณะและตำแหน่งอันแปลกประหลาดของการติดใบสีมาของทั้งสองวัดนี้

๑.๑๕ โรงอุโบสถ อาคารทรงโรงแบบไต้ล้อ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ

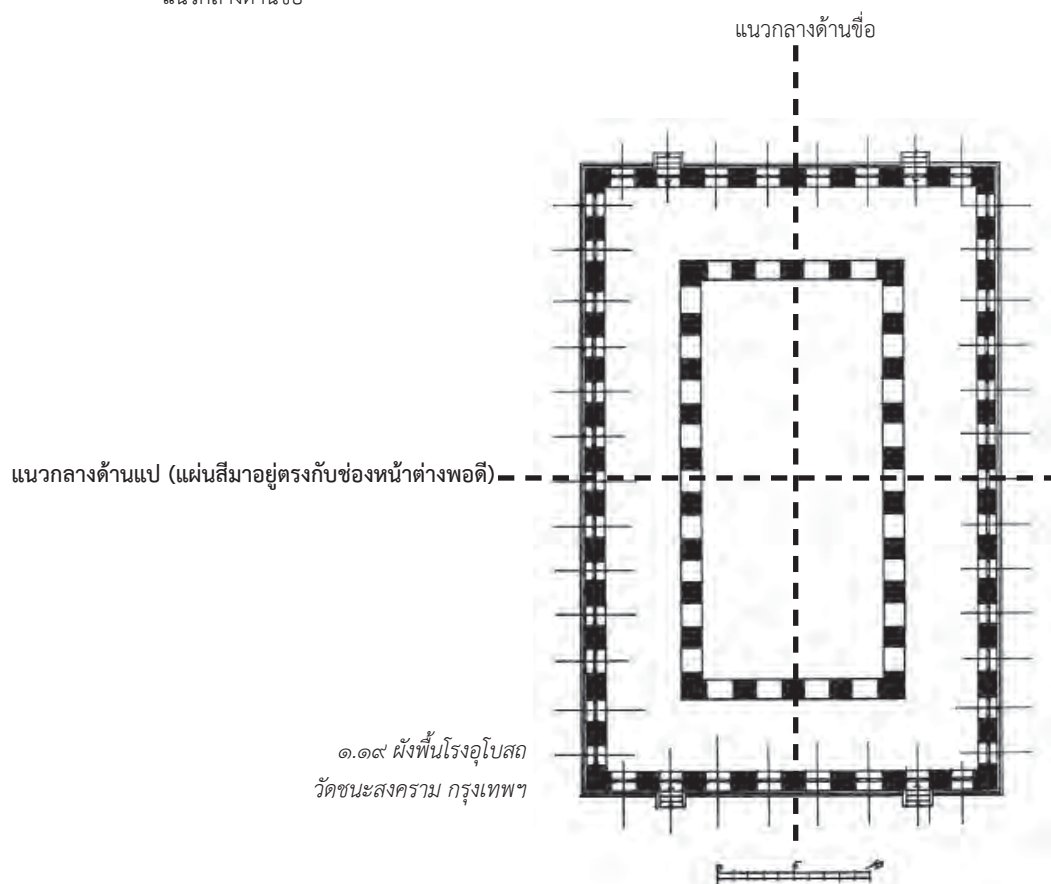
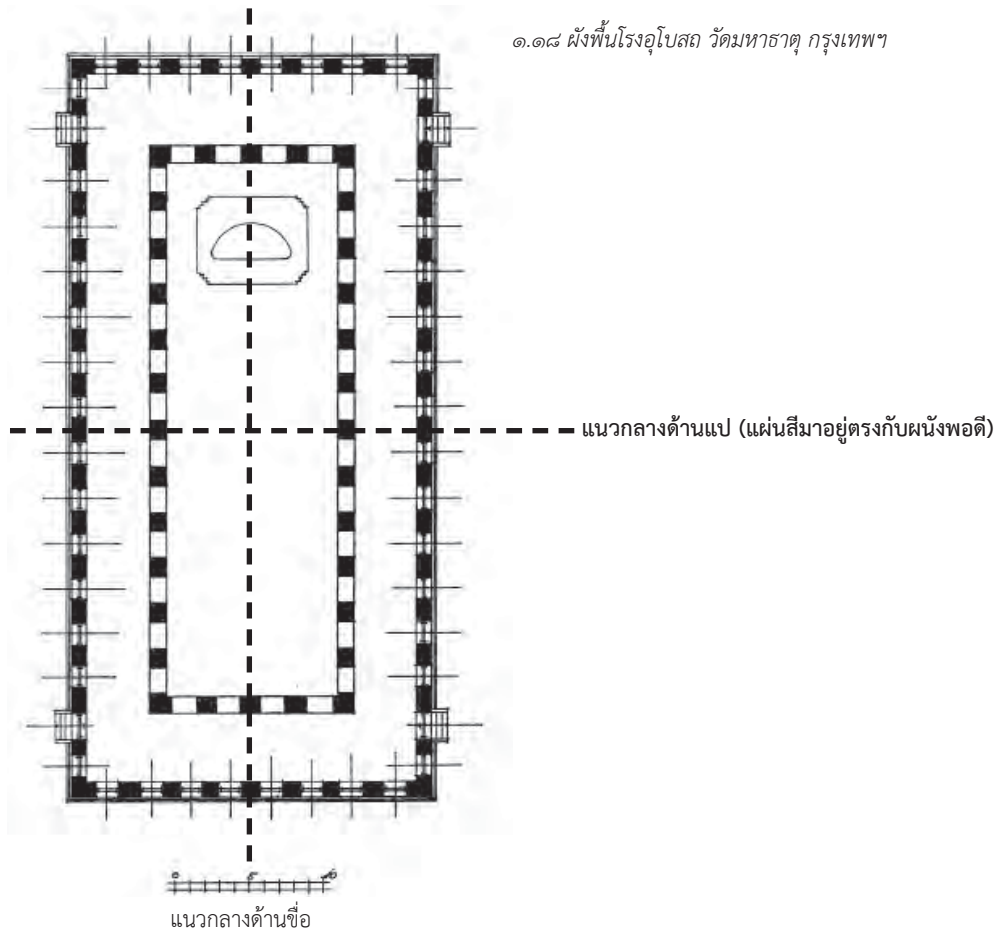
๑.๑๖ ระดับของแผ่นสีมาคต
เทียบกับบันแถลงหน้าต่าง
โรงอุโบสถ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

โดยจะเห็นว่า ระดับของฐานแผ่นสีมาจะอยู่ในระดับเดียวกับทับหลังของบันแถลงชั้นในของซุ้มหน้าต่าง (รูป ๑.๑๖) ส่วนยอดก็อยู่ในระดับเดียวกับยอดของซุ้มบันแถลงชั้นนอก

ในกรณีของวัดมหาธาตุนั้น หากจะติดแผ่นสีมาแผ่นกลางให้อยู่นอกอาคาร ระหว่างซุ้มบันแถลง (รูป ๑.๑๗) ก็ย่อมได้ แต่เพราะเหตุใดจึงนำไปติดไว้ภายในโรงอุโบสถ (รูป ๑.๒๑) เหตุเช่นนี้ ก็เพราะเป็นการเลียนแบบของการติดแผ่นสีมาของวัดชนะสงคราม ซึ่งจำเป็นต้องติดแผ่นสีมาไว้ภายใน อันที่นี้จะกล่าวต่อไป

๑.๑๗ ระดับของแผ่นสีมาแนวกลางโรงอุโบสถ เทียบกับพื้นที่ระหว่างหน้าต่าง โรงอุโบสถ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

หากจะยกเอาผังพื้นของวัดมหาธาตุ (รูป ๑.๑๘) และของวัดชนะสงคราม (รูป ๑.๑๙) มาเทียบกัน ก็
จะเห็นว่า แนวแกนกลางด้านแปของผังพื้นโรงอุโบสถวัดมหาธาตุนั้น อยู่ระหว่างซุ้มหน้าต่าง หรืออีกนัยหนึ่ง อยู่
บนผนังของโรงอุโบสถพอดี ฉะนั้นจึงไม่มีปัญหาที่จะเอาแผ่นสีมาไปติดไว้บนผนังด้านนอกแต่อย่างไร (รูป ๑.๑๗)

แต่สำหรับในกรณีของวัดชนะสงคราม (รูป ๑.๑๙) แม้แกนด้านซื่อจะอยู่บนแนวผนัง แต่ทางด้านแป
แนวแกนกลางจะตกอยู่ที่ช่องกลางของซุ้มหน้าต่างพอดี ฉะนั้นหากจะติดแผ่นสีมาไว้ภายนอก ก็จำเป็นจะต้อง
อุดหน้าต่างช่องนั้นลง เพื่อแปลงให้เป็นผนังเสียก่อน จึงจะติดแผ่นสีมาไว้บนผนังด้านนอกโรงอุโบสถได้

ฉะนั้น จึงจะเห็นว่า การที่เอาแผ่นสีมาแผ่นกลางไปติดไว้ด้านในของอาคารนี้ เป็นการแก้ปัญหาให้กับ
โรงอุโบสถวัดชนะสงคราม มิใช่วัดมหาธาตุ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การติดแผ่นสีมาบนผนังโรงอุโบสถวัด
มหาธาตุ แต่แรกนั้นเป็นเหตุเนื่องมาจากการขยายโรงอุโบสถ เพราะพื้นที่อันจำกัดระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร
แต่ในกรณีของวัดชนะสงคราม การติดแผ่นสีมาบนผนังไม่ใช่ประเด็น เพราะมีพื้นที่มากมายเหลืออยู่รอบโรง
อุโบสถ ที่จะขยายเป็นซุ้มใบสีมาออกไปได้ (รูป ๑.๑๕)

แล้วเพราะเหตุใด ใบสีมาแผ่นกลางของวัดมหาธาตุจึงมาอยู่ภายในโรงอุโบสถ ทั้งที่สามารถไปติดไว้
ภายนอกอาคารได้ (รูป ๑.๑๘) ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากเหตุที่เกิดขึ้นกับวัดชนะสงคราม

ได้กล่าวแล้วว่า ใบสีมาแผ่นกลางด้านแปของวัดชนะสงคราม ไม่อาจจะติดไว้ภายนอกอาคารได้ เพราะ
จะไปตรงกับช่องหน้าต่าง จึงได้แก้ปัญหาด้วยการนำไปติดไว้ภายในโรงอุโบสถเหนือหน้าต่าง (รูป ๑.๒๐) ส่วน
การติดใบสีมาแผ่นกลางด้านแปของวัดมหาธาตุ ที่อยู่ภายในโรงอุโบสถ ระหว่างหน้าต่างเช่นกัน (รูป ๑.๒๑) ก็
เพราะได้้อย่างหรือเลียนแบบมาจากของวัดชนะสงคราม

เหตุผลต่างๆ ตามที่ได้เสนอนี้ ดูออกจะวุ่นเป็นงูกินหาง จึงจะแจ้งเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

๑.๒๐ ใบสีมาแผ่นกลางด้านแป ติดเหนือช่องหน้าต่าง
ในโรงอุโบสถ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ

๑.๒๑ ใบสีมาแผ่นกลางด้านแป ติดระหว่าง หน้าต่างของ โรง
อุโบสถ วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

เมื่อมีการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ จะด้วยเพราะเหตุอะไรก็ตาม ก็ได้มีการนำเอาใบสีมาขึ้นไปติดไว้บนผนังอาคาร เนื่องด้วยพื้นที่อันจำกัดระหว่างโรงอุโบสถและวิหาร ตามที่ได้นำเสนอไปแล้ว

ระหว่างที่มีการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ ก็เป็นเวลาเดียวกันที่มีการปฏิสังขรณ์วัดชนะสงคราม

ลักษณะของโรงอุโบสถวัดชนะสงครามนั้น เลียนอย่างมาจากอาคารทรงโรงแบบไตลื้อ เชียงวัดมหาธาตุ

อีกทั้งเอาอย่างการติดใบสีมาของวัดมหาธาตุ ไปอีกต่างหาก

แต่การติดใบสีมาของวัดชนะสงครามเกิดมีปัญหา เพราะใบกลางด้านแป เกิดไปลงที่ช่องหน้าต่างพอดี

จึงได้แก้ปัญหา ด้วยนำใบสีมาเข้ามาติดไว้เหนือช่องหน้าต่าง ภายในโรงอุโบสถแทน (รูป ๑.๒๑)

การขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ คงจะทำขึ้นพร้อมกับการสร้างโรงอุโบสถวัดชนะสงคราม ต่างฝ่ายจึงให้อธิพลให้แก่กันและกัน แบบงูกินหาง

แต่เมื่อต้องนำเอาใบสีมาวัดชนะสงครามเข้ามาติดไว้ในโรงอุโบสถ ใบสีมาของวัดมหาธาตุก็ต้องเลียนอย่างตาม เพื่อความเป็นเอกภาพ

จึงกล่าวได้ว่า โรงอุโบสถวัดชนะสงคราม สร้างในเวลาเดียวกันกับการขยายโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ

การที่การติดใบสีมาของวัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม จึงมีลักษณะเหมือนกัน ก็เพราะประการฉะนี้แล

พิตยา บุญนา
วัดนี้เดิมชื่อวัดโพธิ์ หรือ โพธาราม เป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา น่าจะสร้างหลังปี ๒๒๓๑ / 1688 พระเจ้าบรมโกศในแผนที่ป้อมเมืองธนบุรี พะพารข้างฝรั่งเศส วิลันดา ทำไว้เมื่อรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ในสมัยกรุงธนบุรี วัดโพธารามได้รับการซ่อมแซมและยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง มีเจ้าอาวาส ชั้นราชาคณะ ปกครอง มาถึงสมัยกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดฯ ให้สร้างวัดนี้ขึ้นใหม่หมด และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส แต่คนทั่วไปก็ยังเรียกกันติดปากว่า วัดโพธิ์

ใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน (ประชุมจารึก ๒๕๑๗, ๑-๖) กล่าวถึงการสร้างวัดไว้ สรุปความได้ว่า

ปี ๒๓๓๑ / 1788 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงทอดพระเนตรเห็นวัดโพธารามทรุดโทรม จึงมีพระราชศรัทธาที่จะปฏิสังขรณ์

ปี ๒๓๓๓ / 1790 ปราบพูนดินเสมอดีแล้ว ก็เริ่มสร้างพระอุโบสถ

ปี ๒๓๓๔ / 1791 เสด็จทรงบรรจุพระปฏิมากรศรีสรรเพชญ์ไว้บนฐานรากพระเจดีย์

การปฏิสังขรณ์กินเวลา ๗ ปี ๕ เดือน ๒๘ วัน จึงสำเร็จ แล้วทรงพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส

๑.๒๒ โรงอุโบสถ วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

ในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวไว้ว่า

ครั้นวันศุกร์เดือนห้าแรมสิบสองค่ำปีระกาตรีศก ให้ตั้งการฉลองอาราธนาพระราชอาณาเขต งามนุ กรมอธิการ
อันดับ ฝ่ายคันถธุระวิปัสสนาธุระ พันธูปพร้อมกันณพระอุโบสถเวลา บ่ายแล้วสัมน้ำอาบ สมเด็จพระบรมพิตร
พระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช พระราชวงษาอนุวงษ เสนาพมามาตย์ราช
ประโรหิตาจารย์ มายังพระอุโบสถ ทรงสมทานพระอุโบสถศีล แล้วหลั่งน้ำอุทิศโศกกลาง เหนือพระหัตถ์พระพุทธรูป
ปฏิมากรถวายพระอาราม ตามพระบาฬีแก่พระสงฆ์ มีองค์พระปฏิมากร เป็นประธาน มีนามปรากฏชื่อ วัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาวาส มอบถวายสมเด็จพระวันรัตพิพัฒน์ญาณ อดุลยสุนทรนายกปิฎกธรรมมหาคณิศร
บรรพตภิธาน คณธรรมาคม วาสิตฐิตย ในวัดพระเชตุพน

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๑-๒๑๒)

จากความตอนบน พอจะประมวลได้ว่า ใบสีมาวัดพระเชตุพน สร้างก่อนปีระกา ตรีศก คือ จ.ศ. ๑๑๖๓
(๒๓๔๔ / 1801) เล็กน้อย หากผลิตขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑

แต่อายุของใบสีมาปัจจุบันของวัดพระเชตุพน ก็อาจตกอยู่สามช่วงเวลาด้วยกัน กล่าวคือ ใบสีมาเดิม
ครั้งอยุธยา ถูกเปลี่ยนครั้งเมื่อปฏิสังขรณ์วัด ครั้งสมัยกรุงธนบุรี เรื่องนี้ไม่มีหลักฐาน

หรือ ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์ และเปลี่ยนชื่อมาเป็น
วัดโพธาราม

หรือช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ วัดโพธารามอีกครั้ง
เมื่อปี ๒๓๗๔ / 1831 (ประชุมจารึก ๒๕๑๗, ๖)

ทรงพระราชดำริว่า พระอุโบสถวัดพระเชตุพนทำขึ้นแล้ว พระอุโบสถใหญ่กว่าของเดิม ต้องผูกพัทธสีมา
ใหม่ ได้ฤกษ์ ณ เดือน ๒ ขึ้น ๑๓ ค่ำ [พ.ศ. ๒๓๘๒ ค.ศ. 1839 -ผู้วิจัย] ตั้งการสวดพระพุทธมนต์จบแล้ว
ให้ผูกพัทธสีมาในเวลาค่านั้น

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๘, ๘๔)

ในบทความต่อไป จะพิจารณาถึงลักษณะของใบสีมาวัดพระเชตุพน เพื่อเทียบกับใบสีมาของวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามก็จะเห็นว่าใกล้เคียงกันอยู่

๑.๒๓ ใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

๑.๐๑ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ (รูป ๑.๒๓) ทำจากหินเนื้อละเอียด ขนาด (87x37x7) ปีกคู่ หน้าเดียว ในซุ้ม ลักษณะอยู่ใน “สายโค้งคิ้ว ทรงเครื่อง” หากจะเทียบกับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๐๑) ก็ จะเห็นว่าลักษณะต่างกันไม่มากนัก

เริ่มแต่ลักษณะโดยรวม ใบสีมาวัดพระเชตุพนจะชะลุดกว่า ศิราภรณ์แหลมและหลิมกว่า ใต้รัดเกล้า หรือมณฑลสามชั้น และชั้นบัวกลมมีปีกเกล้ามีสามแฉก แทนสองแฉกเยี่ยงใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ระหว่างแฉกมีพู่ขนาดเล็กแทรก (รูป ๑.๒๔) ซึ่งปีกเกล้าสามแฉกเช่นนี้ ได้มีมาแต่ใบสีมาครั้งอยุธยา เช่นใบสีมา วัดกำแพงแก้ว บางบาล อยุธยา (รูป ๑.๒๕) หรือใบสีมาวัดภาณุรังษี ธนบุรี (รูป ๑.๒๖) เป็นต้น หากแต่ว่าบน ใบสีมาวัดพระเชตุพนมีพู่ขนาดเล็กแทรกอยู่ระหว่างแฉกของปีกเกล้า จึงคิดว่าพู่ขนาดเล็กเพิ่งได้พัฒนาขึ้นครั้ง สมัยกรุงเทพฯ นี้เอง

๑.๒๔ ท่อนบนของใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

๑.๒๕ ใบสีมาวัดกำแพงแก้ว ออยุธยา

๑.๒๖ ใบสีมาวัดภาณุรังษี ชนบุรี

ดวงวงกลมที่อยู่บนก้นทั้งสองด้านของใบสีมา (รูป ๑.๒๕) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสุริยมณฑลและจันทร์ มณฑล ได้มีการประดับดอกดาวกระจายอยู่บนฐานกลมยกเก็จ ตามธรรมเนียมปฏิบัติ บนแผงกลางแผ่น (รูป ๑.๒๗) ประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ไม่วางซ้อนทับกันเยื้องบนแผงกลางแผ่น ของใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๐๙) ซึ่งเรียกว่า *ลายรักร้อยกาบปลี* ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า แผงกลางแผ่นของใบสีมาวัด พระเชตุพนได้อย่างมาจากใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ทับทรวงบนแผงกลางแผ่นของใบสีมาวัดพระเชตุพน ทำนอก แนวอกมานอกแนวแผงกลางแผ่น ในขณะที่ทับทรวงของใบสีมาวัด พระศรีรัตนศาสดารามถูกจำกัดอยู่ในแนว ในการที่ตาบทับทรวงของ ใบสีมาวัดพระเชตุพนมีกลีบขนาดเล็กแทรกนั้น ทำให้เกิดปัญหาว่าใบ สีมาวัดพระเชตุพนนี้อาจจะมีอายุอ่อนลงไปถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ หากเอา ไปเทียบกับใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุ้ม” ในรัชกาลที่ ๓ (รูป ๓.๓๕ - ๓.๔๐)

ที่เห็นได้ชัดก็ที่หงอนของนาคเป็นบนใบสีมาวัดพระเชตุพน เชื่อมติดกับขอบแผ่น (รูป ๑.๒๘) อันเรื่องนี้ก็เพราะใบสีมาวัดพระเชตุพน ทำด้วยหิน หากนาคจะลอยตัวเหมือน ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นโลหะหล่อ ก็ย่อมจะหัก ชำรุดได้ง่าย

๑.๒๗ รักร้อยกาบปลี ในแผงกลางแผ่น ของใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

สิ่งประกอบอื่นๆ อีกเล็กน้อยที่เปลี่ยนไปจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ควรนำมาเสนอก็คือฐานของใบสีมาของวัดพระเชตุพนได้เพิ่มลวดดอกไก่อะหว่างแผงบัวหายบัวคำ ซึ่งเท่าที่ทราบ ไม่เคยปรากฏมาบนใบสีมาครั้งอยุธยา

การเปลี่ยนจากรัดอกนาคบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (รูป ๑.๒๓) มาเป็นกระจังปักอก และกาบเชิงกรอบชั้นเดียวมาเพิ่มเป็นสองชั้น (รูป ๑.๒๔ กรอบเหลี่ยมขวา) โดยมีกนกหนูล้านนาคเบือนซึ่งเป็นส่วนเดียวกับกาบเชิงกรอบแนบติดอยู่กับแผ่นสีมา

ที่คอกของนาคเบือน บนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามจะสกัดไว้ด้วยดอกสี่กลีบ แต่บนใบสีมาวัดพระเชตุพนได้แปลงเป็นกระจังตัวเล็ก วางขนานและล้อมกระจังตัวใหญ่ที่วางทับไว้บนโคนของแผงกลางแผ่น (รูป ๑.๒๔ กรอบเหลี่ยมซ้าย) อันความเปลี่ยนแปลงมาเป็นกระจังตัวเล็กดังกล่าวนี้ ได้เคยปรากฏมาแล้วครั้งใบสีมาสมัยอยุธยา เช่นใบสีมาวัดกำแพงแก้ว (รูป ๑.๒๕) เป็นต้น

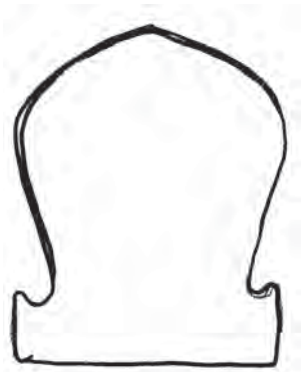
การเปลี่ยนแปลงบนใบสีมาวัดพระเชตุพนจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ได้นำเสนอไปทั้งหมดนี้ เป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ใบสีมาวัดพระเชตุพนได้พัฒนาในทางปรับปรุงมาจากใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยตรง แต่ก็มีบางลักษณะที่กลับไปรื้อฟื้นของอยุธยา

จึงเป็นเหตุให้สงสัยว่า ใบสีมาวัดพระเชตุพนอาจเป็นผลงานในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ครั้งเมื่อได้มีการขยาย “พระอุโบสถใหญ่กว่าของเดิม ต้องผูกพัทธสีมาใหม่” เมื่อปี ๒๓๗๔ / 1831

๑.๒๔ ช่วงล่างของใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดปทุมคงคา (วัดลำเพ็ง) กรุงเทพฯ

๑.๒๙ ใบสีมาวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ

๑.๓๐ ใบสีมาวัดดึก ออยุธยา

๑.๓๑ ชุ่มสีมาวัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ

สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างขึ้นบนวัดเก่าครั้งสมัยอยุธยา เพื่ออุทิศถวาย เป็นพระราชกุศลสมเด็จพระปิยภาติราช สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ทองดี และก็เป็นวัดที่พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ กรมขุนกระษัตราธิราช เจ้าฟ้าหมื่น ต้องโทษอาญาถูกแผ่นดิน ถูกสำเร็จโทษเป็นปฐมฤกษ์ ๕ วันหลังจากรัชกาลที่ ๒ ทรงขึ้นครองราชย์

ลักษณะของชุ่มใบสีมา (รูป ๑.๓๑) สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ผู้วิจัยเรียก ‘ปรางค์หัวโต’ เพราะขนาดบ้นใหญ่กว่าโคน) เพื่อไว้ใบสีมาหินชนวนกาบ ขนาดเล็กและบาง ปัก

เดี่ยว ไม่ประดับลาย (รูป ๑.๒๙) ไว้ภายใน โคนแผ่นกระดกขึ้นเล็กน้อย มีลักษณะเหมือนกับใบสีมาวัดดึกอยุธยา (รูป ๑.๓๐) ผิดกันแต่ว่าใบสีมาวัดดึกหนากว่า และเป็นหินทราย

วัดลำเพ็งเป็นวัดขนาดเล็ก ประจำชุมชนมีมาแต่ครั้งสมัยอยุธยา ครั้นเมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์ ก็ทรงเลียนแบบผังพื้นของวัดมหาธาตุ โดยให้โรงอุโบสถอยู่เคียงขนานกับวิหาร ซึ่งจะเป็นอย่างต่อไปสำหรับวัดวังหน้า ส่วนใบสีมานั้นเป็นของเดิมมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยมีได้ถูกเปลี่ยนครั้งเมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์

ใบสีมา “สายโค้งคิ้ว แสร้งว่า”

๑.๓๒ ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม

๑.๓๓ ใบสีมาวัดระฆัง ธนบุรี

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม (ทอง) อยุธยา วัดระฆังโฆสิตาราม (บางหัวใหญ่) ธนบุรี

วัดสุวรรณดาราราม อยุธยา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ร่วมกับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และทรงโปรดฯ ให้มีพระสงฆ์จำพรรษาตั้งแต่ปี ๒๓๒๘ / 1785

...ที่กรุงเก่าวัดสุทธรรณ เปนวัดเดิมของสมเด็จพระชนกนารถ ก็โปรดให้สถาปนา
ฉลองพระเดชพระคุณ ให้งามดีกว่าแต่ก่อน

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๔)

ส่วนวัดระฆังกล่าวไว้เพียงว่า

วัดบางหัวใหญ่สถาปนาแล้วพระราชทานนามใหม่ ชื่อวัดระฆังให้เหมือนครั้งกรุงเก่า

(ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๔)

ในประวัติวัดระฆังกล่าวไว้ว่า กรมพระยาเทพสุตาดี (สา) พระเชษฐภคินีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเป็นพระชนนีของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ (ทองอินทร์ รัชกาลที่ ๑) ทรงมีดำหนักราชภัทรมหาดเล็กกับวัดนี้ ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางหัวใหญ่ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดระฆัง

ใบสีมาของทั้งสองวัดมีลักษณะเหมือนกัน ปีกคู่ หน้าเดียว อีกทั้งมีขนาดเท่ากันคือ (95x48x10) และทำจากหินเนื้อแข็งจุดดำเช่นกัน (รูป ๑.๓๒, ๑.๓๓) จึงประมาณได้ว่าผลิตขึ้นจากแหล่งเดียวกัน จะต่างกันที่ทับทรวงพุ่มข้าวบิณฑ์ของใบสีมาวัดระฆังมีลายประดับ แต่เดิมใบสีมาทั้งสองปิดทองเต็มแผ่น เพราะรอยรักยังปรากฏอยู่ตามซอก แต่จะกลายรักประดับทับหรือไม่ก็นั้นไม่มีหลักฐาน

๑.๓๔ ส่วนเสี้ยวบน ของใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास
อยุธยา

๑.๓๕ ส่วนเสี้ยวบน ของใบสีมาวัดระฆัง ธนบุรี

จะแทรกไว้ในที่นี้ว่า หินเนื้อแข็งสีเทาจากคำของใบสีมาวัดระฆัง กรุงเทพฯ และวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา คงเป็นหินมาจากเมืองจีน ในการที่เป็นหินเนื้อแข็ง จึงไม่เหมาะที่จะสลักลายละเอียดมากนัก และต้องใช้เครื่องมือโดยเฉพาะ

หากจะพิจารณาให้ละเอียดจะเห็นว่า ใบสีมาของวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ไม่อยู่ในลักษณะของใบสีมาสายโค้งคิ้วที่ถูกระเบียบ เพราะใบสีมาสายโค้งคิ้วแบบมาตรฐานทั่วไปนั้น กรอบของแผ่นจะวิ่งขึ้นไปถึงใต้ศิราภรณ์ หากเทียบกับใบสีมาชุดวัดพรหมนิवास (รูป ๑.๓๔) แต่เนื่องด้วยกรอบข้างแผ่นของใบสีมาวัดระฆัง และวัดสุวรรณดาราราม วกมาบรรจบกันที่หน้าผากทำให้เกิดโค้งคิ้วก้นตอนกลาง และจากความพยายามที่จะเลียนแบบใบสีมา “สายโค้งคิ้ว” แต่ไม่ถูกต้องนี้ จึงเรียกว่า “สายโค้งคิ้วแบบ แสร้งว่า”

ว่าไปทำไมมี ลักษณะเช่นนี้มีแต่ครั้งอยุธยาตอนปลายแล้ว (รูป ๑.๓๖) ซึ่งผู้วิจัยได้จัดไว้ให้อยู่ใน ใบสีมาสายโค้งคิ้วลูกผสม ซึ่งมีลักษณะแปลกออกไปจาก ใบสีมาสายโค้งคิ้วทั่วไป ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ก็อยู่ใน ใบสีมาในลักษณะนี้ โดยได้เพิ่มเครื่องประดับ เช่น ศิราภรณ์ รัตเกล้า นาคเขี้ยว เข้าไปตามสมัยนิยม

๑.๓๖ ใบสีมาเดิมอยู่ฐานเจดีย์ศรีสุริโยทัย อยุธยา
ปัจจุบันอยู่ใน พช ทหาร อยุธยา

๑.๓๗ ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา

๑.๓๘ ใบสีมาวัดภาณุรังษี ธนบุรี

ยอดของใบสีมาทั้งของวัดสุวรรณดาราราม (รูป ๑.๓๗) และวัดระฆัง ศิราภรณ์ยอดจุกรัตเกล้า หรือมณฑลสามชั้น เช่นเดียวกับของใบสีมาวัดหลวง แต่ระหว่างมณฑลสามชั้นและปกเกล้าไม่มีชั้นบัวกลีบ ส่วนปกเกล้ามีสามแฉกนั้น ไม่เหมือนกับของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดโพธิ์ พระเชตุพน ตามที่ได้เสนอไปแล้ว แต่กลับไปเหมือนกับปกเกล้า ของใบสีมาสายสกุลอยุธยา กลุ่มบางพลัด (รูป ๑.๓๘) โคนแผ่นขนابد้วยนาคเป็น

ลักษณะพิเศษของใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ก็คือตาบัททรวงกลางแผ่น ที่อยู่

ในรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ เพราะเป็นลักษณะแปลกไปจากใบสีมาทั่วไป ที่นิยมกันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ รูปพุ่มข้าวบิณฑ์นี้เคยปรากฏอยู่บนใบสีมาของวัดอโยธยา (วัดเดิม) อยุธยา จึงสงสัยว่า ตาบัททรวงพุ่มข้าวบิณฑ์ บนใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ได้อย่างมาจากของวัดอโยธยา (วัดเดิม) อยุธยา ซึ่งเรื่องนี้จะได้นำพิจารณาต่อไป

จากฐานมูลเหล่านี้ จึงประมาณว่า ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม และวัดระฆัง ได้ลักษณะมาจากใบสีมาหลายแหล่ง และผลิตขึ้นโดยผู้ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องความเป็นมาและการสืบเนื่องของใบสีมา

เรื่องของวัดอโยธยา หรือ วัดเดิม

วัดอโยธยา หรือบ้างก็เรียกว่าวัดเดิม ปัจจุบันตั้งอยู่นอกเกาะเมืองอยุธยา ไปทางตะวันออก เคียงเหนือติดกับวัดโบสถ์ราชเตชะขึ้นไปทางเหนือ โดยมีลำน้ำคั่นอยู่หว่างกัน

วัดอโยธยาหรือวัดเดิมที่กล่าวถึงนี้ ตามตำแหน่งแผนที่ทางภูมิศาสตร์ก็ลงตรงกับวัดที่หมอแคมเฟอร์ (Kaempfer) ได้เคยไปสำรวจและได้บันทึกไว้ทั้งเป็นเอกสารและรูปวาดลายเส้นของเครื่องก่อต่างๆ แต่ที่แปลกก็ที่หมอแคมเฟอร์กลับเรียกว่า “วัดพระคลัง” (Berklam’s temples) แทนที่จะเรียกว่า วัดเดิม/วัดอโยธยา หรือวัดโบสถ์ราชเตชะ ดังที่เราและทางการเรียกกันในปัจจุบัน

งานวิจัยนี้ จึงจำเป็นต้องยกเอาวัดพระคลังของหมอแคมเฟอร์มาพิจารณา เพื่อจะหาสาเหตุว่าใบสีมาของวัดอโยธยา/วัดเดิม หรือที่หมอแคมเฟอร์เรียกว่าวัดพระคลังนี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง (หรือไม่) กับใบสีมาของวัดระฆังและวัดสุวรรณดาราราม อย่างไรหรือไม่

หมอแคมเฟอร์ เธอเข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา เธอเป็นคนเยอรมัน สนใจหนักไปทางชาติพันธุ์วิทยา เก็บบันทึกทุกอย่างที่ขวางหน้า ส่วนในเรื่องเครื่องก่อ มีอยู่สองสถานที่หมอแคมเฟอร์ได้ให้ความสนใจและบันทึกไว้พร้อมรูปลายเส้นคือ เจดีย์ภูเขาทอง และวัดพระคลังที่วານี้

อันเรื่องนี้ก็พอจะเข้าใจ เพราะเจดีย์ภูเขาทองเป็นเครื่องก่อที่ใหญ่และสูงที่สุดในอยุธยา ส่วนวัดพระคลังนั้นเล่า ก็เป็นวัดที่ทันสมัยที่สุดในเวลานั้น ควรค่าแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจะไปชม อีกทั้งหมอแคมเฟอร์ก็รู้จักมักจี่กับออกญาพระคลังนี้เป็นส่วนตัวอีกต่างหาก ดังในบันทึกที่ถูกแปลจากภาษาดัตช์เป็นภาษาอังกฤษเมื่อปี ๒๒๗๐ / 1727 กล่าวว่า

Peja peah'klam (Foreigners pronounce it Berklam) is high Chancellor, and hath the direction of foreign affairs. He is a more comingly Person, and of better aspect, than I ever met with amongst this black race of mankind who are generally short siz'd and look almost like Monkeys. He is also quick understanding and lively action, for which reason he was a few years ago sent Ambassador to France, of which Country, its Government, Fortresses and the like, he would often entertain us in his discourses; and the hall of his house, where we had private audience of him, was hung with the pictures of the Royal Family of France. and European Maps, the rest of his furniture being nothing but Dust and Cobwebs.

(Kaempfer 1987, 38)

เมื่อหมอแคมเฟอร์กลับไปเยอรมนีบ้านเกิด ในปี ๒๒๓๕ / 1692 ก็เริ่มบันทึกการเดินทางของแก บันทึกดังกล่าวเขียนเป็นภาษาดัตช์ แต่ก่อนที่จะถูกพิมพ์ออกมา แกก็ตายลงเสียก่อน ผลงานทั้งหมดของหมอแคมเฟอร์ถูกเหมาซื้อไปโดย Sir Hans Slone, Secretary of the Royal Society, London ถูกแปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ออกสู่ตลาดเมื่อปี ๒๒๗๐ / 1727

ว่าด้วยวัดพระคลัง (Berklam's temples) ของหมอแคมเฟอร์

หากผังพื้น (แผนที่) ของหมอแคมเฟอร์ใช้เป็นหลักฐานได้ เราก็คงรู้ว่า “วัดพระคลัง” Berklam's temples ที่หมอแคมเฟอร์เรียกนั้น ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือนอกเกาะเมืองอยุธยา (รูป ๑.๓๙ กรอบเหลี่ยม และรูป ๑.๔๐ กรอบเหลี่ยม) โดยจะเห็นว่า วัดดังกล่าวแบ่งออกเป็นสองบริเวณมีลำน้ำคั่นกลาง และต่อไปจะเรียก “วัดพระคลังด้านเหนือ” และ “วัดพระคลังด้านใต้” เนื่องด้วยหมอแคมเฟอร์แกติขลุมนเอาวัดทั้งสองบริเวณให้เป็น “วัดพระคลัง”

๑.๓๙ จากแผนที่วัดหมึก

ของหมอแคมเฟอร์ Kaempfer ๒๒๓๓ / 1690

๑.๔๐ แผนที่ลายเส้นอยุธยา จากแผ่นทองแดงใช้พิมพ์หนังสือของหมอแคมเฟอร์ Kaempfer ปี ๒๒๓๐ / 1727 ในบริเวณ EE คือ the Courts of Berklam's Temples

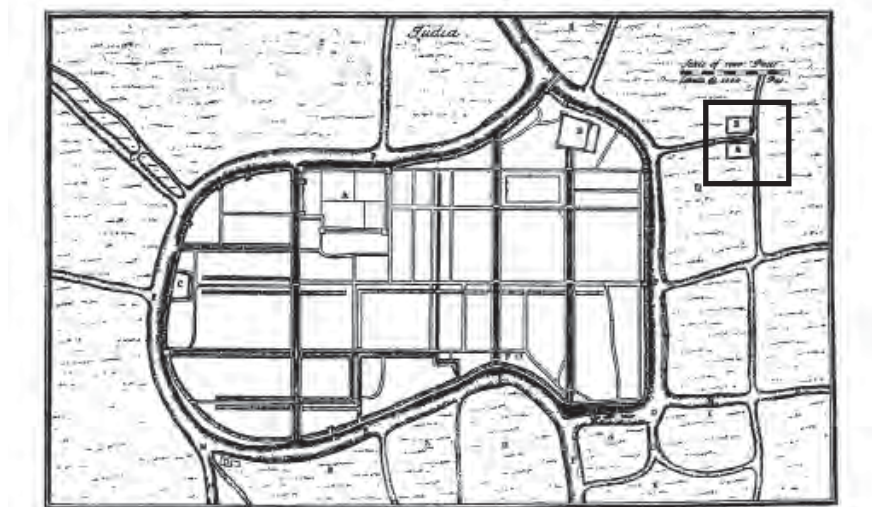
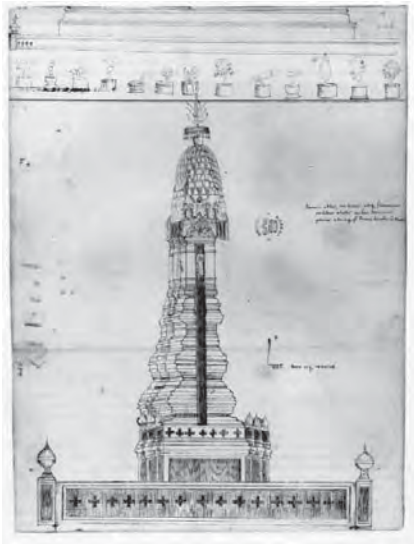

FIG. 7. The plan of Juthia, the capital of Siam, and residence of the King, wherein A is the royal palace. B, The palace of the Prince royal. C, The palace of the quarry of the King's elephants. D, The church and palace of Mr. Louis the Metropolitan Bishop. E E, The Courts of Berklam's temple. F, The house which formerly belonged to Constantia Falcon. G, The camp of the Dutch. H, The camp of the Portuguese. I, The Arrack-brewers camp. K, The camps of the Japanese, Peguans and Malaisians. L, Arm of the river running towards the Pyramid Pukathou. M, Arm of the river called Klang Nanja. N N, Arm of the river called Pakausan. O O, Arm of the river called Klang Patnam Bija. P P P, The large river Meimam, as it encompasses the city. Q, The camp of the Chinese. R R, The camps of the Cochins Chinese. S, Enclosure for the elephants.

เมื่อพิจารณาวัดพระคลังจากทั้งด้านเหนือและใต้ ไปเทียบกับตำแหน่งตามจริงก็จะลงตรงกับตำแหน่งของวัดอโยธยา/เดิม และวัดโบสถ์ราชเตชะ ในปัจจุบัน

นอกจากตำแหน่งแล้ว ก็ยังมีหลักฐานทางด้านเครื่องก่อ เช่น ปรางค์ (รูป ๑.๔๑, ๑.๔๒) และเจดีย์ (รูป ๑.๔๕) ที่หมอแควเพอร์वादไว้เป็นลายเส้นหมึกและแผ่นพิมพ์ทองแดง ระบุว่าอยู่ในบริเวณ the second court of Barklam's Temples ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันมากกับปรางค์และเจดีย์ที่ยังคงเหลือซากให้เห็นปรากฏอยู่ให้เห็น ที่ปัจจุบันเรียกว่า วัดอโยธยา/เดิม อโยธยา (รูป ๑.๔๓, ๑.๔๔, ๑.๔๖) ซึ่งเป็นวัดด้านใต้

๑.๔๑ รูปปรางค์วัดหมึก ปี 1690 ใน
the second court of Barklam's temples

๑.๔๒ รูปปรางค์ พิมพ์แผ่นทองแดงในหนังสือ
พิมพ์ปี 1727

๑.๔๓ ซากปรางค์หลังโบสถ์ วัดอโยธยา/เดิม อโยธยา (ภาพถ่ายของกรมศิลปากร)

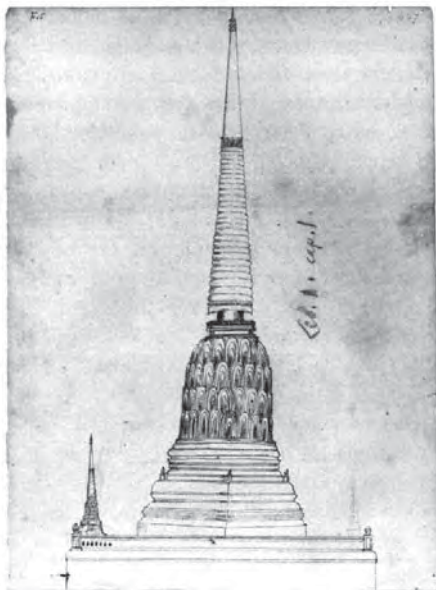

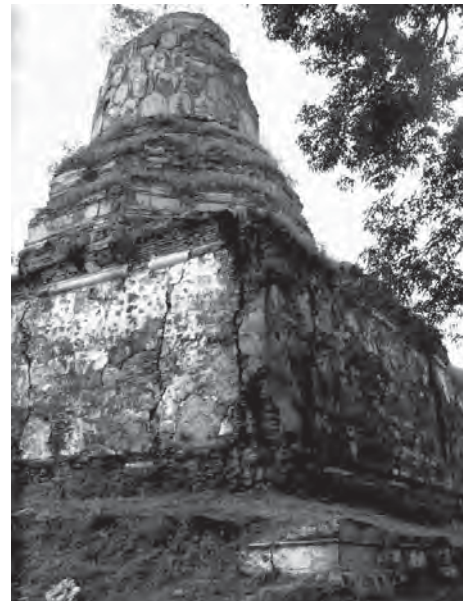
๑.๔๔ ซากฐานปรางค์หลังโบสถ์ วัดอโยธยา/เดิม อโยธยา กำแพงรอบปรางค์ถูกรื้อลงเสียแล้ว
ยังคงเหลือให้เห็นช่องปรูกากะบาตอยู่บนฐานดังเช่นบนรูปลายเส้นหมึกของหมอแคมเฟอร์
(รูป พิทยา ลุ่มจินดา)

ส่วนเจดีย์ที่หมอแคมเฟอร์ ได้วาดหมึกไว้นั้น (รูป ๑.๔๕) มีลักษณะพิเศษ
ที่องค์ระฆังประดับด้วย ลายกลีบบัว ตั้งบนฐานแปดเหลี่ยม รองด้วยฐานสี่เหลี่ยม
ย่อไม้สิบสอง ลักษณะดังกล่าวตรงกับซากเจดีย์ของวัดอโยธยา / เดิม (รูป ๑.๔๖)
แม้เจดีย์ดังกล่าว ปล้องไฉนจะได้หักไปแล้ว หากแต่ลักษณะที่เหลือยังคงเหลือไว้ เป็น
หลักฐาน อีกทั้งการประดับกลีบบัวนี้ก็ไม่พบที่ใดอีก (ศิลปากร ๒๕๑๑, ๙๗)

๑.๔๕ รูปลายเส้นหมึก ที่ F5 ของเจดีย์หลังปรางค์
in the second court of Berkham's temples

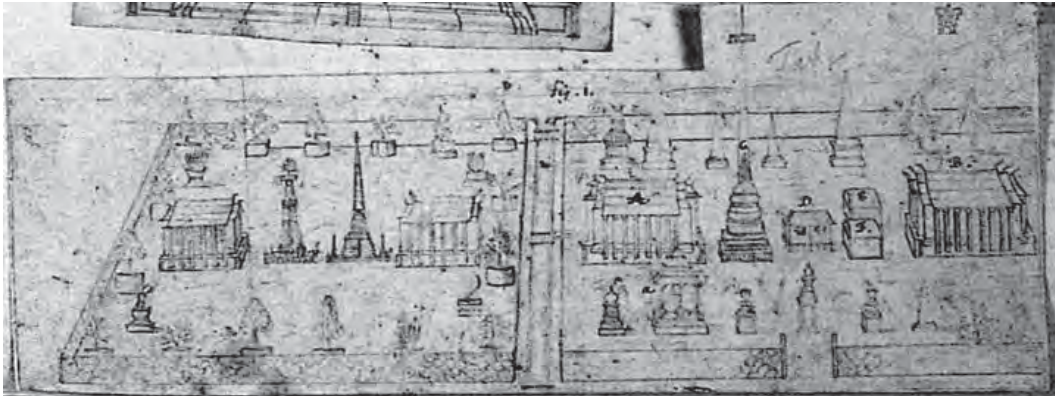

๑.๔๖ ซากเจดีย์ องค์ระฆังประดับกลีบบัว
ในวัดอโยธยา/เดิม (รูป พิทยา ลุ่มจินดา)

ความผิดพลาดของหมอแคมเฟอร์ ก็คือการวางผังพื้นที่ของทั้งสองวัด ที่เรียงเนืองอยู่บนแกนเดียวกัน มีลำน้ำขึ้นอยู่หว่างกลางโดยมีสะพานเชื่อมบริเวณทั้งสอง (รูป ๑.๔๗ & ๑.๔๘) การวางผังให้ตามแนวตะวันออก-ตะวันตกนี้ผิดไปจากความเป็นจริง หากจะยกเอาผังของวัดอโยธยาและวัดโบสถ์ราชเดชะตามความจริงมาเทียบเป็นที่ตั้ง

ที่ถูกต้องควรต้องจัดผังของบริเวณทั้งสองให้วางชี้กัน (เหนือ-ใต้) เพื่อว่าแกนของวัดทั้งสองจะได้อยู่ในแนวชี้กัน (รูป ๑.๔๙) ซึ่งจะตรงกับในแผนที่ (๑.๓๙, ๑.๔๐) แทนที่จะอยู่ในแกนระนาบเดียวกัน (รูป ๑.๔๗, ๑.๔๘) ดังในรูป

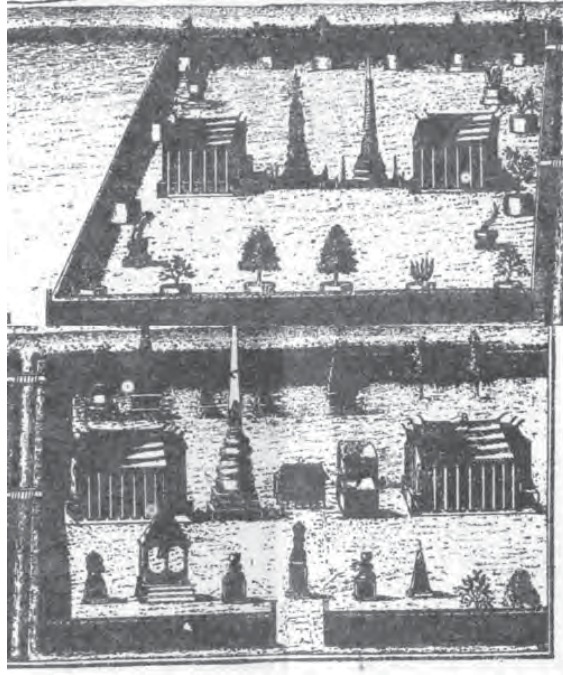

๑.๔๗ รูปบน ลายเส้นหมึกของหมอแคมเฟอร์ ที่ F1 เมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 แสดงการวางผังของวัดทั้งสองเรียงอยู่บนแกนเดียวกัน โดยทางซ้ายเป็น the second Court

๑.

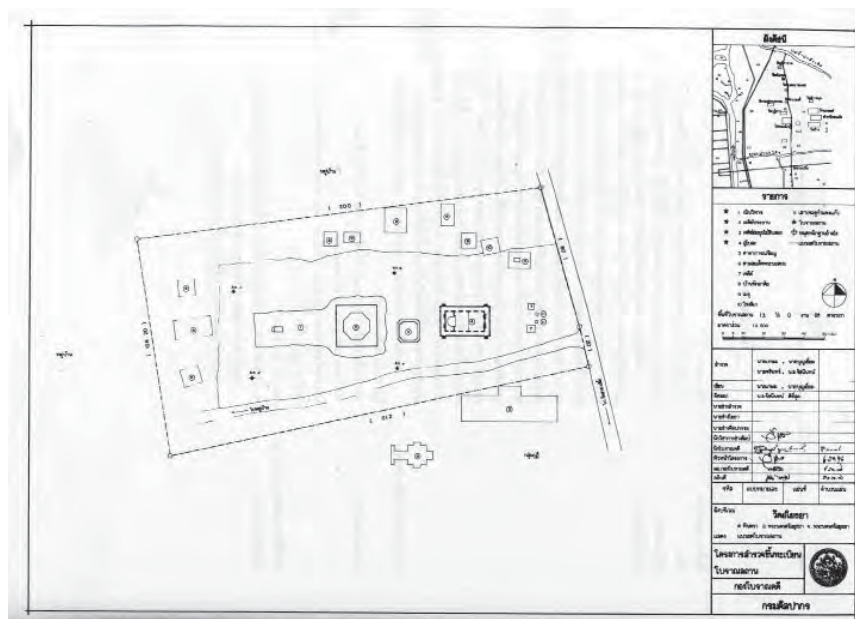
FIG. 14.—1. A view of the two courts of Berkham's temple, with their several pyramids and other maments, wherein A is the temple of Berkham; B, another temple like the former; C, a singular high rained; D, a wooden house, wherein they keep a heavy sedan; E, a vaulted chapel, wherein are kept the rge and smaller Idols represented in 2; F, another vaulted chapel, wherein 3 was engraved on the wall, an open house with a hall, 2. A large Idol, with several smaller ones, standing in a vaulted chapel near Berkham's temple. 3. A stone held very sacred by the Samires. 4. Monstrous Idols in the porch of a temple in Berkham's temple-court.

๑.๔๙ การจัดผังพื้นที่ใหม่
ให้แก่วัดทั้งสองขึ้น (เหนือใต้)

เมื่อนำเอาสองบริเวณมาวางให้ขึ้นกัน เหนือใต้ (รูป ๑.๔๙) ก็จะเห็นว่า บริเวณตอนบน ที่หม่อมแถมเฟอร์เรียกว่า the second court of Berklam's temple ก็ควรเป็นวัดอโยธยา/เดิม ในปัจจุบัน ส่วนบริเวณตอนล่างก็ควรเป็นวัดโบสถ์ราชเตชะ ในปัจจุบัน และหากอ่านตามแผนผังนี้ วัดอโยธยา/เดิม ก็จะตั้งทางทิศเหนือของวัดโบสถ์ราชเตชะ ซึ่งอยู่ทางด้านใต้ในปัจจุบัน (รูป ๑.๕๐) ตามความเป็นจริง

๑.๕๐ ผังพื้นที่วัดอโยธยา/เดิม ของกรมศิลปากร

แต่เรื่องไม่จบลงง่ายๆ เท่านั้น อย่าเพิ่งหลงดีใจ เพราะเมื่อนำเอาผังด้านเหนือของหมอแควเฟอร์ที่วาดไว้ มาเทียบกับผังของวัดโยธยา/เดิม ในปัจจุบันของกรมศิลปากร (รูป ๑.๕๐) ก็จะเห็นว่า พระปรางค์ในผังของหมอแควเฟอร์นั้นอยู่ทางด้านตะวันตกของเจดีย์ (รูป ๑.๔๙) แต่ในความเป็นจริงนั้น ควรจะอยู่ทางตะวันออก (รูป ๑.๕๐) เพราะฉะนั้น ผังของหมอแควเฟอร์นั้นนอกจากจะต้องปรับให้บริเวณใต้และเหนือชี้กันแล้ว ก็ยังต้องพลิกกลับ หรือหากชี้เกียง ก็ต้องมองผ่านกระจกสะท้อนเงาอีกต่างหาก จึงจะลงต้องต่อความเป็นจริง โบสถ์กลายเป็นวิหาร วิหารกลายเป็นโบสถ์ เพราะในรูปก็ไม่ได้บอกว่าอาคารใดเป็นโบสถ์หรือวิหารอยู่แล้ว

ที่เกิดเรื่องเช่นนี้ หมอแควเฟอร์เผลอไปบันทึกรายละเอียดปลีกย่อย มากกว่าภาพโดยรวม อีกทั้งรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ก็ไม่อยู่ในตำแหน่งอันควร เช่น ใบสีมาที่กระเด็นออกมาอยู่ข้างแนวกำแพง (รูป ๑.๔๘) เพราะผังพื้นดังกล่าวได้ทำขึ้นจากรูปที่วาดไว้เป็นสังเขป เมื่อครั้งอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เช่นภาพวัดโดยรวมที่ F1 (รูป ๑.๕๑) ซึ่งทำขึ้น ตรงสถานที่จริง (เอกภูมิ) ด้วยเหตุฉะฉานนี้ จึงได้เกิดความผิดพลาดขึ้น ยังความสับสนให้นักวิจัยรุ่นหลังที่น่าสงสาร

๑.๕๑ รูปบันทึกโดยสังเขปของบริเวณวัดพระคลังด้านใต้ ที่ F1 ของหมอแควเฟอร์

ส่วนวัดทางด้านใต้ที่ว่าไปตรงกับตำแหน่งกับวัดโบสถ์ราชเตชะ ไม่มีเครื่องก่อ
ยื่นอยู่เหลือไว้เป็นหลักฐาน นอกจากปล้องไฉนขนาดใหญ่ที่ล้มลงมากองอยู่บนดิน
(รูป ๑.๕๒)

๑.๕๒ ฐานปล้องไฉนขนาดใหญ่ของเจดีย์วัดโบสถ์ราชเตชะ อยู่อยุธยา (ภาพ พิทยา สุ่มจินดา)

ในบันทึกของหมอแคมเฟอร์ให้ความสำคัญต่อวัดพระคลังด้านเหนือที่เรียกว่า
the second court of Berklem's temple (ปัจจุบันคือ วัดอโยธยา/เดิม) เป็นพิเศษ
โดยบันทึกทั้งปรำค์และเจดีย์ไว้อย่างละเอียด ด้วยเหตุใดแกจึงได้ตีชลุบไปว่าทั้ง หมด
เป็นวัด (ของ) พระคลัง ทั้งที่แต่ละพื้นที่ก็มีทั้งโบสถ์วิหารและสถูปครบ ซึ่งแสดงว่าเป็น
อารามที่แยกออกจากกันเป็นอิสระ

ได้กล่าวแล้วว่าตำแหน่งของ the second court of Berklem's temple
ของหมอแคมเฟอร์ ก็คือวัดอโยธยา/เดิม ในปัจจุบัน อันชื่อของวัดอโยธยาหรือวัดเดิมนี
มีกำเนิดแต่พระยาโบราณราชธานินทร์ โดยได้เรียกอย่างมีระดับว่า “วัดศรีอโยธยา” โดย
“ตั้งอยู่ข้างปากตะวันออก ของกรุงเทพทวารวดี คงจะอยู่ทางสะเตชั้นรถไฟกรุงเก่า ออก
ไปในแนววัดสมณโกษวัดกุฎีดาว และวัดศรีอยุธยา ซึ่งภายหลังเรียกกันว่าวัดเดิม คงหัน
หน้าไปทางตะวันออกลงแม่น้ำหันทรา” (โบราณราชธานินทร์ ๒๕๑๒, ๒๖)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยว
กับวัด เดิมหรือวัดอโยธยาไว้ตอนหนึ่งว่า “จึงพอน่าเชื่อว่า วัดเดิมหรือวัดอโยธานี้มี
จริง และสร้างลงตรงที่ตั้งพระราชวังเดิมเมืองโยธยา ก่อนพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนา
กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ในปี ๑๘๘๓ [2436] เป็นแน่”

จนกระทั่งบัดนี้เรายังไม่รู้ว่ วัดโยธยาหรือวัดเดิม ในพระราชพงศาวดารนั้น เป็นวัดใดและอยู่ที่ไหนกันแน่ เพราะพระยาโบราณราชธานินทร์ ก็เพียง “คงว่า” ส่วน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ทรงมีพระราชวินิจฉัยในทำนอง “เชื่อว่า”

เมื่อไม่มีหลักฐานว่า the second court of Berklem’s temple ซึ่งเป็นบริเวณด้านเหนือ ตามผังของของหมอแคมเฟอร์นั้น เป็นวัดใดมาเมื่อครั้งแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา แต่มีหลักฐานแน่ชัดว่า บริเวณดังกล่าว หากถือตามหลักฐานของหมอแคมเฟอร์ ก็คือวัด พระคลังด้านเหนือ (the second court of Berklem’s temple)

หากจะยกประโยชน์ให้กับจำเลย วัดพระคลังด้านเหนือนี้อาจจะเป็นวัดที่มีมาอยู่เดิมแล้วก่อนที่พระคลังจะมาบูรณะ และเมื่อพระคลังท่านมาสร้างวัดด้านใต้ คือวัดโบสถ์ราชเตชะปัจจุบัน ท่านก็ได้ถือโอกาสบูรณะวัดทางด้านเหนือไปด้วย ด้วยเหตุนี้ หมอแคมเฟอร์จึงเรียกทั้งสองบริเวณว่า “วัดพระคลัง” และเรียกวัดด้านเหนือว่า the second court of Berklem’s temple ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญน้อยกว่า

เหตุหนึ่งที่สุดจะเดาได้ว่า ด้วยเหตุใดปรารภของวัดพระคลังด้านเหนือ (วัดโยธยา/เดิม) จึงไม่อยู่ในแกนแนวเดียวกันกับโบสถ์และเจดีย์ หากย้อนลงไปทางใต้ (รูป ๑.๕๐) อันเรื่องนี้ อาจจะเป็นการส่อให้เห็นว่า เครื่องก่อกองเหล่านั้น ถูกสร้างขึ้นต่างวาระกัน เนื่องด้วยได้บูรณะขึ้นใหม่

ส่วนองค์ระฆังของวัดนี้จึงถูกพอกไว้ด้วยกสิบบัวนั้น ไม่ว่า กสิบบัวนี้จะถูกพอกขึ้นเมื่อใด แต่องค์เจดีย์ก็ต้องมีอายุไม่แก่กว่า รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ไปได้ โดยมีลักษณะเดียวกันกับเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล อยุธยา ที่ฐานองค์ระฆังรองรับด้วยฐานแปดเหลี่ยม ก่อนที่จะเป็นสี่เหลี่ยม ซึ่งเจดีย์ในลักษณะดังกล่าวเป็นรูปดัดแปลงมาจากเครื่องก่อโดมของอิหร่าน (ดู พิทยา ๒๕๕๐, ๘๖-๘๘)

๑.๕๓ ใบสีมาวัดสมณโกฏฐาราม อยุธยา

ใครคือพระคลังที่หมอแคมเฟอร์กล่าวถึง และความผิดพลาดของงานวิจัยในอดีต

พระคลังเมื่อหมอแคมเฟอร์เข้ามากรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ จะเป็นใครไปไม่ได้นอกจากออกญาโกษาธิบดี (ปาน) น้องของออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) เพราะออกญาโกษาธิบดี เหล็ก นั้นต้องอาญาแผ่นดิน ถูกโบยจนตายตั้งแต่ต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ส่วนออกญาโกษาปาน ผู้น้อง “คงได้ว่าพระคลังก่อนหน้าที่พระนารายณ์จะเสด็จสวรรคต มีเหตุผลที่ทำให้เชื่อว่าอดีตราชทูตผู้นี้ได้รับแต่งตั้งเป็นพระคลังเมื่ออำนาจทางการเมือง ตกอยู่ในมือของพระเพทราชามาแล้ว มิได้รับแต่งตั้ง โดยสมเด็จพระนารายณ์ เนื่องจาก ‘โกษาปาน’ แสดงตัวอย่างเปิดเผย ในระยะหลังไม่ขึ้นชมกับพระราโชบายที่นำทหารฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศเลย” (นิธิ ๒๕๓๙, ๔๙)

ครั้งหนึ่งผู้วิจัยเคยเห็นพ้องกับ John Listopad (Listopad 1995, 217) ว่าวัดที่ออกญาโกษาธิบดี ปาน สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ก็คือวัดสมณโกฏฐาราม อยุธยา (พิทยา ๒๕๕๐, ๑๘๒) โดยเหตุผลที่ว่า ใบสีมาของวัดดังกล่าว (รูป ๑.๕๓) มีลักษณะลงต้องกับ ใบสีมาในระยะนั้นพอดี แต่ก็มีข้อกังขาอยู่บ้างอยู่ว่า เพราะเหตุใดใบสีมาของวัดดังกล่าวจึงมีคุณภาพต่ำต้อยดิดิน ไม่สมที่จะเป็นใบสีมาของวัดที่ออกญาโกษาธิบดีได้สถาปนาไว้

ลักษณะทุกประการยังอยู่ครบ บนหลักสีมา วัดสมณ

โกฐาราม ชั่วแต่ว่า หลักสีมา วัดสมณโกฐาราม ก็คือ

หลักสีมาแบบ ไชยวัฒนาราม ในแบบอนาถา

(พิทยา ๒๕๕๑, ๑๘๔)

ฉะนั้น ในปัจจุบันจึงมีหลักฐานใหม่อันเชื่อได้ว่าวัดที่ออกญาโกษาธิบดี ปาน สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระนั้นก็คือวัดโบสถ์ราชเดชะ และวัดอโยธยา/วัดเดิม ปัจจุบัน มิใช่วัดสมณโกฏฐาราม ซึ่งเคยเป็นความเชื่อมาแต่เดิม

อายุของใบสีมาของวัดพระคลังด้านเหนือ หรือปัจจุบันเรียกว่าวัดโยธยา/วัดเดิม

ใบสีมาของวัดนี้ ปัจจุบันถูกซ่อมเสียแล้วเป็นส่วนใหญ่ โดยทางวัดได้เอาปูนซีเมนต์โบกซ่อมทับ แต่ก็ยังเห็นได้ว่าทำจากหินชนวน ขนาด (100x62x12) ปีกเดียว สองหน้า นั่งแท่น ซึ่งด้านหน้าและด้านหลังมีลักษณะเหมือนกัน (รูป ๑.๕๔) ขั้วแต่ฐานของด้านหลังนั้นเรียบไม่มีแนวบัวคว่ำบัวหงาย ออกไก่ เช่นที่ด้านหน้า เรื่องนี้จึงเป็นหลักฐานยืนยันว่า ใบสีมาของวัดโยธยา/เดิม หรือ วัดพระคลังด้านเหนือ เป็นใบสีมาสมัยอยุธยา เพราะยังรักษาคุณลักษณะของใบสีมาสายไก่คิ้วอยู่ (ดู เสมา สีมา, พิทยา ๒๕๕๑, หน้า ๑๔๙)

แม้ว่าใบสีมาส่วนใหญ่จะถูกซ่อมแซมโดยผู้ไม่มีความรู้แล้ว ยังคงพอเห็นหลักฐานเดิมอยู่ได้บ้างบน ใบสีมาหลักที่ ๓ ด้านนอก และหลักที่ ๔ ด้านนอก (รูป ๑.๕๕) ว่าใบสีมานั้นอยู่ใน “แบบลูกผสม” ในสายไก่คิ้ว โดยยังคงเห็นเส้นกรอบของแผ่น วังขึ้นไปถึงยอด ส่วนเส้นกรอบด้านในแยกออก โค้งไปบรรจบบนหน้าผากของแผ่น ซึ่งทับอยู่บนแผงกลางแผ่น

ที่สำคัญคือ บน “หน้าผาก” ของแผ่น มีตาบสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดประทับอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะอันควรของใบสีมา “แบบลูกผสม” ครั้นอยุธยาตอนปลาย

๑.๕๔ ใบสีมาวัดโยธยา/วัดเดิม อยุธยา

๑.๕๕ ใบสีมาหลักที่ ๓ วัดโยธยา/วัดเดิม อยุธยา

ในการที่ใบสีมามีตาบรูปข้าวหลามบนหน้าผากของแผ่น เช่นเดียวกับใบสีมาวัดโบสถ์สามเสน กรุงเทพฯ หรือวัดปราสาท นนทบุรี จึงเป็นอีกหลักฐานหนึ่ง ที่สามารถยืนยันได้ว่า ใบสีมาของวัดโยธยา/เดิม เป็นใบสีมา “ลูกผสม” สมัยอยุธยาตอนปลาย

ฉะนั้น ใบสีมาของวัดโยธยา/วัดเดิม ที่เห็นในปัจจุบัน ก็คือใบสีมาเดียวกับของวัดพระคลังด้านเหนือ ของหมอแถมเฟอร์ ครั้นเมื่อไปสำรวจวัดเมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา จึงอาจจะเป็นหลักฐานที่แสดงได้ว่า ใบสีมาในลักษณะ “ลูกผสม” นี้ คงได้เริ่มมีขึ้นแต่นั้นแล้ว ส่วนใบสีมา “สายไก่คิ้ว ยอดตัด” คงเป็นใบสีมาสงวนไว้ให้วัดกษัตริย์สร้าง เช่นวัดโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร หรือวัดบรมพุทธาราม อยุธยา

ความเกี่ยวเนื่องระหว่าง

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยาและวัดระฆัง ธนบุรี

กับวัดพระคลัง (วัดอโยธยา/วัดเดิม) อยุธยา

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ลักษณะร่วมของใบสีมาทั้งสามนี้ก็คือทับทรวงรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งก็มีใช้เป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะอธิบาย เพราะในเมื่อใบสีมาของวัดพระคลังใน ปัจจุบัน เป็นใบสีมา “แบบลูกผสม” เมื่อครั้งสมัยปลายอยุธยา ตามที่ได้ให้เหตุผลแล้ว

ในการนี้ จำเป็นต้องย้อนกลับไปกล่าวถึงพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ที่พระราชทานพระบรมราชาธิบายให้กับเซอร์จอห์น เบาริง (โดยย่อ) ว่าต้นตระกูลของพระองค์เป็น ขวามอญอพยพเข้ามากรุงศรีอยุธยา ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ผู้สืบสกุลพี่น้องสองคน ได้เข้ารับราชการในสมเด็จพระนารายณ์โดยที่ได้เป็นเจ้าพระยาพระคลัง (Chao Phya Phra Khlang) ส่วนผู้น้องได้เคยเป็นราชทูต ไปเมืองฝรั่งเศส และสมเด็จพระนารายณ์ ก็ได้ทรงตั้งให้ผู้น้องชื่อ ปาน (Mr. Pal) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระคลัง แต่หลังจากเจ้าพระยาพระคลัง ปาน ตายลง สายสกุลก็ขาดไปช่วงหนึ่ง จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ภูมินทร์ราชาธิราช (his Majesty Bhumindr Rajatdhiraj) ครอบครัวก็ได้ย้ายจากกรุงศรีอยุธยาไปตั้งรกรากที่แถบ แม่น้ำสะแกกรัง (Sakutrang) และที่นั่น เมื่อพระมหากษัตริย์ของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้เติบโตใหญ่ มีวิชา ก็ได้เข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยา ดำรงราชทินนามเป็น พระอักษรสมบุรณ์เสมียนตรา (Phra Aksom Sundom Smiantra) และได้แต่งงานกับสาวจีนอันเลอโฉมในตระกูลมหาเศรษฐี (a beautiful daughter of a Chinese richest family at Chinese compound or situation within wall of city and in south-east corner of Ayudia) ตั้งเรือนอยู่ในย่านคนจีน ซึ่งอยู่ในด้านตะวันออกเฉียงใต้ภายใน กำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยา (ย่อความจาก Bowring 1857, 65-66.)

ที่ว่าแถบแม่น้ำสะแกกรังนั้น ก็คือเมืองอุทัยธานีปัจจุบัน ซึ่งเป็นถิ่นพ่อค้าจีน ครอบครัวของพระมหากษัตริย์ (ทองดี) จึงคงจะต้องมีความสัมพันธ์กับชาวจีน หรือมีละนั้นก็มีเชื้อจีน หรือเป็นครอบครัวจีน โดยจะเห็นว่าในที่สุดพระมหากษัตริย์ (ทองดี) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ก็แต่งงานกับสาวชาวจีน (ดาวเรือง) และได้เข้าไปสวามิภักดิ์กับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสิน ซึ่งก็มีเชื้อสายจีนด้วยกัน

รูป ๑.๕๖ แผนที่อยุธยา ของหมอแคมเฟอร์
ในวงกลมแสดงวัดที่พิกัดตรงกับตำแหน่ง
ของวัดทอง หรือ วัดสุวรรณดาราราม
ปัจจุบัน

อันความว่า “situation within wall of city and in south-east corner of Ayudia” นั้น ในแผนที่อยุธยาพิมพ์ปี 1687 (รูป ๔.๕๖) หมายถึง F คือ Pagodes Chinoises หรือวัดจีน อยู่ตำแหน่งมุมตะวันออกเฉียงใต้ของกำแพงเมือง ซึ่งคงประมาณได้ว่าเป็นวัดเดียวกันกับวัดทอง หรือวัดสุวรรณดาราราม ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์ร่วมกับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

รูป ๑.๕๗ มหาเจดีย์วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจำลองมาจากเจดีย์วัดอโยธยา (เดิม) อยุธยา

ในการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจำลองมหาเจดีย์ของวัดเขมา นนทบุรี (รูป ๑.๕๗) มาจากเจดีย์วัดอโยธยา (วัดเดิม) อยุธยา (การศาสนา ๒๕๒๕, ๓๔๕) เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงทราบอย่างไรว่าวัดอโยธานั้นเป็นวัดของออกญาพระคลัง (ปาน) บรรพบุรุษราชวงศ์จักรี ข้อมูลนี้คงต้องสืบเนื่องมาแต่ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะวัดสุวรรณดารารามแล้ว

หากในพระราชหัตถเลขาระบุว่า มหาเจดีย์วัดเขมานี้จำลองมาจากเจดีย์วัดอโยธยา/เดิม แล้ว พระองค์ทรงทราบอย่างไรว่า วัดของออกญาพระคลัง (ปาน) วัดนี้คือวัดอโยธยา (วัดเดิม) ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระยาโบราณราชธานินทร์ยังไม่มั่นพระทัยและใจ

เรื่องนี้เป็นประเด็น

ว่าด้วยวัดทอง (วัดสุวรรณดาราราม) อยุธยา

คราวนี้ก็ต้องหันมาให้ความสนใจกับวัดสุวรรณดารารามบ้าง วัดนี้เดิมชื่อวัดทอง เป็นวัดที่สมเด็จพระมหาชนก (ทองดี) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้าง แต่เรื่องนี้คงไม่เป็นความจริงทั้งหมด เพราะในแผนที่อยุธยาของหมอแคมเฟอร์ที่สร้างขึ้นเมื่อปี ๒๒๓๓ / 1690 ก็มีปรากฏอยู่แล้ว (รูป ๑.๕๖ กรอบสี่เหลี่ยม) เพราะฉะนั้นวัดนี้ก็มิอาจร่วมสมัย หรือก่อนปี ๒๒๓๓ / 1690 เพราะตามตำแหน่งก็ต้องลงกับ วัดทอง หรือสุวรรณดาราราม ฉะนั้นจึงคิดว่า พระมหาชนก (ทองดี) ได้ทรงบูรณะมากกว่าสร้างขึ้นใหม่

ฉะนั้นหลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงปราบดาภิเษก จึงได้ร่วมกับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นเป็นวัดแรกที่อยู่นอกกรุงเทพฯ และให้มีพระสงฆ์จำพรรษา ตั้งแต่ปี ๒๓๒๘ 1785 ร่วมสมัยกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงพระราชทานชื่อว่า วัดสุวรรณดาราราม คือรวมชื่อพระมหาชนก ทองดี กับพระราชชนนี ดาวเรือง

อายุของใบสีมาวัดทอง สุวรรณดาราราม และ วัดระฆัง

ในการบูรณะวัดทอง สุวรรณดาราราม ครั้งเมื่อปี ๒๓๒๘ / 1785 คงยังใช้ใบสีมาเดิมที่มีอยู่ครั้งอยุธยา และด้วยว่าครั้งนั้นไม่มีช่างชำนาญสลักหิน เพราะขนาดใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ยังคงหล่อโลหะ และแผ่นสีมาวัดมหาธาตุก็ยังคงปั้นปูนเพชร และก็มีความจำเป็นที่จะเปลี่ยนใบสีมา เพราะไม่ได้มีการขยายโรงอุโบสถ เพียงแต่ ‘ให้ถาปนา ฉลองพระเดชพระคุณให้งามดีกว่าแต่ก่อน’ (ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๕๐) อีกทั้งใบสีมาปัจจุบันก็ทำด้วยหินเนื้อแข็งสีเทาอ่อนจุดน้ำตาลแก่เกือบดำ ซึ่งคิดว่าเป็นหินนำเข้าจากเมืองจีน (เรื่องนี้ต้องถามผู้รู้) ซึ่งอย่างน้อยก็ควรจะมิอายุไม่แก่ไปกว่าปี ๒๓๓๐ / 1787 เมื่อทางไทยได้เริ่มมีการค้าสำเภากับจีนเป็นล่ำเป็นสันแล้ว

ได้กล่าวแล้วว่า ใบสีมาของวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา (รูป ๑.๓๒) และวัดระฆัง ธนบุรี (รูป ๑.๓๓) นั้น มีลักษณะและขนาดเท่ากัน จึงได้ผลิตขึ้นพร้อมกันโดยช่างชุดเดียวกัน เพียงแต่ว่าพุ่มข้าวบิณฑ์บนใบสีมาวัดระฆัง จะมีลาย เพื่อไม่ให้ใบสีมาของทั้งสองวัดมาปนกัน อีกทั้งก็ได้กล่าวไว้แล้วว่า กรมพระยาเทพสุดาวดี (สา) พระเชษฐภคินีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางหว้าใหญ่ (ระฆัง) ร่วมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ในเมื่อกรมพระยาเทพสุดาวดี (สา) สิ้นพระชนม์ลงเมื่อปี ๒๓๔๒ / 1749 (ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๙, ๑๖๗) ฉะนั้น หินเนื้อแข็งสีเทาจุดดำจากเมืองจีนก็คงถูกนำเข้ามาก่อนหน้านี้ไม่นานนัก

อายุของใบสีมาวัดสุวรรณดารารามและวัดระฆัง อาจนำไปเทียบ เคียงกับใบสีมาวัดอภัยหาราม กรุงเทพฯ ทำขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป เพราะเป็นหินชนิดเดียวกัน

ความเกี่ยวเนื่องระหว่าง

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา

และใบสีมาวัดพระคลังของหมอแถมเฟอร์

ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม ได้ถูกเปลี่ยนในระยะครึ่งหลังของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ โดยมีลักษณะอยู่ใน “สายโก่งคิ้วสร้างว่า” ทรงเครื่องยอดประดับศิราภรณ์รัตเกล้า (ถึงจะไม่ครบเครื่องนักก็ตามที) โคนขนานด้วยนาคเป็นอน และก่อดินไปจากใบสีมารวมสมัยที่ไม่ประดับลายก็เพราะหินของใบสีมานั้นเป็นหินเนื้อแข็ง ยากต่อการแกะประดับลายละเอียด

ในการที่ใบสีมาดังกล่าวอยู่ใน “สายโก่งคิ้ว สร้างว่า” เช่นนี้ ชี้ให้เห็นว่า ข่างแกะสลักหินนั้นมีความชำนาญ แต่ขาดความรู้ ซึ่งคงจะเป็นช่างจีนโพ้นทะเล ที่ไม่เจนจัดในลักษณะอันควรของ ใบสีมาไทย ในการที่ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม ประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์กลางแผ่น ก็เพื่อต้องการที่จะสืบทอด เอกลักษณ์ของใบสีมาวัดพระคลัง ซึ่งถือว่าเป็นวัดบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรี และวัดนี้ก็ยังคงรู้จักกันทั่วไปครั้งเมื่อเสียกรุง จนกระทั่งเมื่อต้นสมัยกรุงเทพฯ แล้วก็คือ “วัดพระคลัง” (โกษาปาน) โดยเพิ่งมาได้รับการสนับสนุนในภายหลังโดยพระยาโบราณราชธานินทร์และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ว่า “เชื่อว่า” และ “คงจะ” เป็นวัดอโยธยา/เดิม นี่ก็เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม มีการประดับทับทรวงพุ่มข้าวบิณฑ์ และก็เป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ใบสีมาวัดสุวรรณดารารามนั้นสืบลักษณะมาจากใบสีมาวัดพระคลัง

ส่วนในการที่จะยึดเอาหลักฐาน ว่า “วัดอโยธยา/เดิม” คือ “วัดพระคลัง” ของหมอแถมเฟอร์ และไม่ใช่ “วัดอโยธยา/เดิม” ก็แล้วแต่จะพิจารณาว่าอย่างไรได้นี้ก็น่าหนักมากกว่ากัน

ใครขอเสนอว่า ต่อไปให้เรียก วัดอโยธยา/เดิม เสียใหม่ว่า ‘วัดพระคลังด้านเหนือ’ และวัดโบสถ์ราชเตชะ เสียใหม่ว่า ‘วัดพระคลังด้านใต้’ เนื่องด้วยมีหลักฐานที่ชัดเจน และมีน้ำหนักมากกว่าข้อสันนิษฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และพระยาโบราณราชธานินทร์

ใบสีมาวัดอมรินทราราม (บางหัวน้อย) ธนบุรี

๑.๕๘ ใบสีมาวัดอมรินทร ธนบุรี
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕

๑.๕๙ ใบสีมาวัดอมรินทร ธนบุรี

๑.๖๐ ใบสีมาวัดอมรินทร ธนบุรี

วัดอมรินทร เดิมเรียกวัดบางหัวน้อย มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข วังหลัง ทรงบูรณะ (ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๑๙๓)

ครั้นเมื่อกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขทรงสร้างพระอุโบสถ แล้วก็เสด็จทิวศด (ศิลปากร ๒๕๒๕, ๒๘๔) ในปี ๒๓๔๙ / 1806 หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงบูรณะต่อมา และพระราชทานชื่อว่า วัดอมรินทราราม

ระหว่างสงครามมหาบูรพา วัดอมรินทรได้ถูกระเบิดเสียหายมาก ใบสีมาบางแผ่นได้ทำขึ้นใหม่เพื่อทดแทนที่ชำรุด และก็เป็นกรยากอยู่บ้างที่จะจำแนกว่า ใบสีมาแผ่นใดเป็นของเดิมหรือทำขึ้นใหม่ แต่หากจะนำเอาลักษณะโดยรวมมาพิจารณา และไม่คำนึงถึงลวดลาย ก็ จะเห็นว่าคล้ายๆ กัน

ใบสีมาวัดอมรินทรปักคู่ หน้าเดียว (รูป ๑.๕๘, ๑.๕๙, ๑.๖๐, ๑.๖๑) เป็นใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ยอดคลุมด้วยศิราภรณ์ โคนขนานด้วยนาคเป็น

๑.๖๑ ใบสีมาวัดอมรินทร ธนบุรี

อันที่จริงแล้ว ใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ของวัดอมรินทร ก็สืบรูปแบบมาจากใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ยอดคว้น กลุ่มบางพลัด” (รูป ๑.๖๒) ที่เพิ่มยอดศิราภรณ์ และขนาดเป็นนูนเข้าไป แต่ของวัดอมรินทร หน้าเดียว ปักคู่ เยื้องใบสีมาของวัดหลวง

แม้ว่าใบสีมาของวัดอมรินทร จะเป็นใบสีมาทรงเครื่อง เยื้องของวัดหลวง แต่ก็ยังคงรักษานวนุรักษนิยมของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา กลุ่มบางพลัด” อยู่ โดยยังไม่ประดับจันทรมณฑลและสุริยมณฑล เช่น ใบสีมาใน “สายโก่งคิ้ว” ของวัดหลวง ดังเช่นใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพน

ถึงกระนั้นก็ตาม ลักษณะต่างๆ ของใบสีมาวัดอมรินทร (รูป ๑.๕๘) ดูเหมือนจะตกอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ โดยยังเลียนแบบของใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา กลุ่มบางพลัด” อยู่ อีกทั้งยังไม่ประดับดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล เพราะราวต้นรัชกาลที่ ๒ ใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา” จึงได้เริ่มประดับสุริยมณฑลและจันทรมณฑล เช่นใบสีมาของวัดดุสิตาราม ธนบุรี (รูป ๑.๖๗ และ ๑.๖๘) อันที่จะได้กล่าวต่อไป

ส่วนซุ้มใบสีมาเดิมของวัดอมรินทร (รูป ๑.๖๓) ซึ่งปัจจุบันถูกทำลายไปแล้วนั้น มีลักษณะหยักเทียบได้กับช่องเปิดทำขึ้นครั้งเมื่อบูรณะวัดในรัชกาลที่ ๓ เทียบได้กับซุ้มใบสีมาวัดสุทัศน์ กรุงเทพฯ (รูป ๑.๖๔) สืบเนื่องมาแต่สถาปัตยกรรมสมัยโกธิก สร้างโดยช่างจีน ในรัชกาลที่ ๓

๑.๖๒ ใบสีมาสายสกุลอยุธยา
กลุ่มบางพลัด
วัดพระยาทำ ธนบุรี

๑.๖๓ ซุ้มใบสีมาเดิม วัดอมรินทร ธนบุรี
วัดอมรินทร ธนบุรี

๑.๖๔ ซุ้มใบสีมา วัดสุทัศน์ กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดดุสิตาราม (วัดเสาประโคน) ธนบุรี

๑.๖๕ โรงอุโบสถ วัดดุสิตาราม ธนบุรี

วัดดุสิตาราม ธนบุรี หรือเดิมเรียก กันว่า วัดเสาประโคน เป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ พระราชธิดาพระองค์ที่ ๕ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีได้ทรงบูรณะขึ้น โดยสร้างโรงอุโบสถ (รูป ๑.๖๕) พระระเบียงและหอรบซัง

ดูเหมือนกรมพระราชวังบวรมหาเสนาณรงค์ จะได้ทรงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการบูรณะครั้งนี้ เพราะสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพเป็นพระเชษฐภคินีของพระองค์ โดยเฉพาะได้สร้างเพิ่มเติม พระเจดีย์องค์ใหญ่ (รูป ๑.๖๖) ซึ่งกล่าวกันว่า เป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

๑.๖๖ เจดีย์ วัดดุสิตาราม ธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ สิ้นพระชนม์ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อปี ๒๓๕๐ / 1807

ปัจจุบันแม้จะเห็นว่า โรงอุโบสถได้ถูกสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๓ เช่นหน้าต่างซุ้มบันแถลง (“แบบบวรมงคล ลิงขบ”) และซุ้มใบสีมา (เทียบได้กับของวัดสระเกศ) จะอยู่ในแบบที่นิยมในรัชกาลที่ ๓ แต่ใบสีมาวัดดุสิตาราม นับได้ว่ามีอายุอยู่ราวปลายรัชกาลที่ ๑ ต่อดันรัชกาลที่ ๒ ครั้งเมื่อได้รับพระราชทานชื่อเปลี่ยนจากวัดเสาประโคนมาเป็นดุสิตาราม

๑.๖๗ ใบสีมาวัดดุสิตาราม ธนบุรี

๑.๖๘ ใบสีมาวัดดุสิตาราม ธนบุรี

ใบสีมาของวัดดุสิตารามที่เห็นในปัจจุบัน อยู่ในแบบของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ทำด้วยหินทราย ปัจจุบันผุกร่อนมากแล้ว เป็นใบสีมา ปีกคู่ หน้าเดียว ขนาด (72x39x7) รัตเกล้าชั้นเดียว ตกท้องสำเภา

จะเห็นว่า ใบสีมาของวัดดุสิตารามนั้น ไม่เหมือนกันทุกแผ่น (รูป ๑.๖๗, ๑.๖๘) ทั้งนี้คาดว่า มิได้ผลิตขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน เพราะคงยึดเอื้อ นานพอสสมควร ตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ต่อต้นรัชกาลพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ซึ่งก็ร่วม สมัยกับใบสีมาวัดอรุณฯ

ใบสีมาวัดดุสิตาราม จึงเป็นใบสีมาชุดแรก ในสมัยกรุงเทพฯ ร่วมสมัยกับใบสีมาวัดอรุณฯ ที่อยู่ใน ลักษณะของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ที่ประดับวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล โดยจะเห็น

ว่า ใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา” ก่อนหน้านี้ ไม่ว่า ในสมัยอยุธยาหรือต้นกรุงเทพฯ ยังยึดคติที่จะไม่ ยอมประดับจันทรมณฑลและสุริยมณฑล บนแก้มรูป มะม่วงทั้งสองด้าน เช่นบนใบสีมาวัดอมรินทราราม ที่ได้กล่าวไว้แล้ว

รัตเกล้าของศิริภรณ์ บัวถลา อีกทั้ง ปกเกล้า นอกจากจะงอนตกท้องสำเภาแล้ว ก็ยังพ้อง งอนออกด้านข้าง เช่นเดียวกับใบสีมาวัดอมรินทร์ (รูป ๑.๕๘)

หากเมื่อเทียบลักษณะใบสีมาวัดดุสิตาราม กับใบสีมาวัดอรุณฯ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ก็จะทำให้เห็นว่า มีลักษณะร่วมกัน หากแต่ว่าปลายด้านข้างของศิริภรณ สีมาวัดอรุณฯ ไม่พ้องงอนออก จึงกำหนดได้ว่า ใบสีมาวัดดุสิตาราม มีอายุเก่าหรือใหม่กว่าใบสีมาวัด อรุณฯ

ใบสีมาวัดคูหาสวรรค์ (วัดศาลาสีหน้า) ธนบุรี

๑.๖๙ โรงอุโบสถ วัดคูหาสวรรค์ (ศาลาสีหน้า) ธนบุรี

อันที่จริงวัดคูหาสวรรค์ หรือศาลาสีหน้านี้ มิใช่เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ พระองค์เพียงแต่ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้เป็นพระประธานในโรงอุโบสถ แต่ในการอัญเชิญพระประธานองค์ขนาดใหญ่เข้าไปนี้ คงจะต้องรื้อผนังของโรงอุโบสถบางส่วนลง และมีการซ่อมแซมขึ้นใหม่เป็นธรรมดา

วัดศาลาสีหน้า คูหาสวรรค์ เป็นวัดมีมาแต่ครั้งอยุธยา และคงเป็นวัดที่ค่อนข้างจะสำคัญในระแวกคลองชักพระ ว่ากันว่า หน้าบันและอุดปีกนกเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา แต่โรงอุโบสถปัจจุบันได้ถูกซ่อมแซมมาแล้วหลายสมัย (รูป ๑.๖๙)

โรงอุโบสถคงยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์พอประมาณเมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ส่วนใบสีมามีลักษณะของ ใบสีมาที่มีมาแต่ครั้งอยุธยา และยังคงใช้เป็นใบสีมาของวัดในปัจจุบัน แต่ทางวัดได้ทำซุ้มใบสีมาครอบไว้ค่อนข้างจะมิดชิด โดยมีช่องเปิดกว้างราวคืบหนึ่งไว้สี่ด้าน ทำให้มีปัญหาในการถ่ายรูป จึงต้องแยกเป็นส่วนๆ มาประติดประต่อกัน

๑.๗๐ ใบสีมาวัดคูหาสวรรค์ ธนบุรี

๑.๗๑ ใบสีมาวัดคูหาสวรรค์ ธนบุรี

ใบสีมาวัดศาลาสีหน้ามีขนาดใหญ่ ทำด้วยหินทรายแดง หน้าเดียว ปักคู่ เป็นใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา แบบมาตรฐาน ทรงเครื่อง” โดยยอดประดับศิราภรณ์ และขนابโคนด้วยนาคเป็นอน (รูป ๑.๗๐, ๑.๗๑)

ศิราภรณ์ยอดจุทรวงน้ำเต้า (รูป ๑.๗๑) รัตเกล้าหรือมงคลชั้นเดียว ตกท้องสำเภา ระหว่างมงคลและปกเกล้าไม่มีชั้นบัวถลา เพราะฉะนั้นจึงได้ตีอายุให้อยู่ในสมัยอยุธยา เช่นใบสีมาวัดกำแพงแก้ว บางบาล อยุธยา เป็นต้น ปกเกล้าแยกเป็นสามแฉก ภายในประดับลาย ระหว่างแฉกไม่แทรกด้วยผู้ขนาดเล็ก

บนแก้มรูปมะม่วงทั้งสองด้านของแผ่น ไม่ประดับดวงจันทร์หรือสุริยฉนวน ซึ่งก็เป็นไปตามค่านิยมของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา” ในระยะนั้น

ตาบัพทรวงบนแผงกลางแผ่น เป็นดอกสี่กลีบปลายงอน ซึ่งก็เคยมีอยู่มาแต่ครั้งอยุธยาเช่นกัน

โคนแผ่นตั้งกระจิงวางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น ขนابด้วยกระจิงตัวเล็กวางสะกดอยู่บนคอนาคเป็นอน ซึ่งคงจะกำหนดอายุได้ว่าไม่แก่ไปกว่าช่วงอยุธยาตอนก่อนเสียกรุง หรือจะดึงลงมาให้อยู่ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็คงจะไม่ผิด จึงมีทางเป็นไปได้ว่า ใบสีมาวัดคูหาสวรรค์อาจเป็นใบสีมา เมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑

ฐานรองแผ่นสีมาสามชั้น ชั้นบนสุดประดับดอกสี่กลีบ สลับด้วยดอกจอก ชั้นกลางไม่ซัดนัก แต่คงเป็นวงกลมขึ้นสลับด้วยบัง ชั้นล่างเป็นบัวกลีบหงาย ซึ่งการแต่งฐานดังกล่าวยังไม่เคยเห็นผ่านตา

ใบสีมาวัดอภัยทายาราม (วัดอภัยทวาราม วัดมะกอก) กรุงเทพฯ

ผู้ที่บูรณะวัดอภัยทายาราม คือเจ้าฟ้าเหม็น เจ้าฟ้าเหม็นเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกับเจ้าจอมมารดาฉิมใหญ่ เจ้าจอมมารดาฉิมใหญ่เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ครั้งเมื่อยังเป็นข้ารับใช้ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระราชชนนี (แม่) ของเจ้าจอมมารดาฉิมใหญ่ ก็คือสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เพราะฉะนั้น เจ้าจอมมารดาฉิมใหญ่ จึงมีพระราชศักดิ์เป็นพระเชษฐภคินี (พี่สาว) ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

เจ้าฟ้าเหม็นของเรา จึงเป็นทั้งพระราชโอรส ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และ พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๑ ส่วนรัชกาลที่ ๒ พระองค์ก็มีพระราชศักดิ์เป็นพระปิตุลา (อา) เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าฟ้าเหม็นดำรงพระอิสริยยศเป็น เจ้าฟ้าสุพันธุ์วงค์

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้ปราบดาภิเษกแล้ว เจ้าฟ้าสุพันธุ์วงค์ได้รับพระราชทานราชทินนามใหม่ให้เป็น เจ้าฟ้าอภัยธิเบศร์ แล้วมา เปลี่ยนเป็น เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ครั้นปี ๒๓๔๙ / 1806 ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็น กรมขุนกระษัตราธิราช

พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์กรมขุนกระษัตราธิราช ต้องโทษอาญาตามกฎหมายแผ่นดิน สามวันหลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์ ด้วยการทิ้งหนังสือ (บัตรสนเท่ห์) ซึ่งผู้ทิ้งนั้นคืออิกา พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ ถึงกับมีพระราชดำรัสว่าอิกานั้นมีความดีความชอบ กระทั่งพระราชทานข้าวสุกเป็นทานแก่อิกาในพระบรมมหาราชวัง ในที่สุด พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ กรมขุนกระษัตราธิราช ก็ถูกถอดพระยศลงมาเป็นหม่อมเหม็น และถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนไม้จันทน์ที่วัดปทุมคงคา หลังจากรัชกาลที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์ ๕ วัน หรือถูกไต่สวนอยู่เพียง ๒ วัน

ในการที่พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ กรมขุนกระษัตราธิราช หรือหม่อมเหม็น เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี อีกทั้งเป็นพระราชธิดาทรงโปรดในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ เรื่องอิกาทิ้งหนังสือที่นำไปสู่การสำเร็จโทษ จึงเป็นเรื่องการเมืองเสียมากกว่า

ประวัติของวัดอภัยทายาราม ได้ถูกจารึกไว้บนแผ่นไม้ลงรักปิดทองเป็นเพลงยาว และในสมุดไทยเป็นตัวเขียน โดยสังเขปว่า

เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ได้เริ่มบูรณะวัดอภัยทายารามตั้งแต่ปี จ.ศ. ๑๑๕๙ (๒๓๔๐ / 1797) ถวายผ้าพระกฐินและวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถปี จ.ศ. ๑๑๖๐ (๒๓๔๑ / 1798) และพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ และสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณปฏิสังขรณ์ได้เสด็จมาทรงผูกพัทธสีมา “จุผูกพัทธสีมาประชุมสงฆ์” และได้มี การฉลองวัดเมื่อปี ๒๓๔๙ / 1806

อันชีวประวัติชะตากรรมของหม่อมเหม็นนั้น ดูออกจะซับซ้อนเต็มไปด้วยความ ขัดแย้ง แต่ก็คงไม่เท่ากับใบสีมาของวัดอภัยทายารามของพระองค์

๑.๗๒ วัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ

๑.๗๒ วัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดอภัยทายาราม (รูป ๑.๗๒) ปักเดี่ยว สองหน้า ขนาด (73x40x9) ทำขึ้นด้วยหินเนื้อแข็งสีเทาจุดดำ เช่นเดียวกับใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา และวัดระฆัง ธนบุรี ในขณะที่ใบสีมาของวัดอภัยทายาราม มีลักษณะอยู่ในใบสีมาสายโค้งคว่ำเช่นกัน แต่ก็มีลักษณะผิดเพี้ยนไปจาก ใบสีมาสายโค้งคว่ำทั่วไป

ในการที่ใบสีมาวัดอภัยทายาราม ปักเดี่ยว มีสองหน้า โคนของใบขนานด้วยนกนาคเป็นเช่นนี้ สร้างปัญหาให้กับงานวิจัยนี้มิใช่น้อย เพราะเท่าที่มีความรู้เรื่องใบสีมาอยู่เล็กน้อย ใบสีมาของวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างหรือบูรณะ แม้แต่ทรงร่วมบูรณะ จะเป็นใบสีมาคู่ และมีหน้าเดียวทั้งสิ้น และแม้แต่วัดที่พระบรมวงศานุวงศ์ทรงบูรณะ เช่นวัดเสาชิงช้า วัดสุทัศน์ดาราม วัดอมรินทร เป็นต้น ต่างก็เป็นใบสีมาคู่ หน้าเดียว อีกเช่นกัน อีกทั้งขนานโคนแผ่นด้วยนาคเป็น แต่ใบสีมาวัดอภัยทายารามนั้น แหกเหล่าเผ่ากอ เพราะทำเยี่ยงใบสีมาของวัดระดับพื้นบ้าน คือปักเดี่ยว มีสองหน้า โคนแผ่นขนานนก

แล้วเพราะเหตุใด ใบสีมาวัดอภัยทายาราม

ซึ่งผู้บูรณะดำรงตำแหน่งเป็นถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้า ทรงกรม จึงผลิตใบสีมาเยี่ยงวัดของสามัญชน อีกทั้งมีลักษณะนอกอย่างต่างแบบไปจากใบสีมาของวัด หลงทั่วไปอีกต่างหาก

หากจำเป็นจะต้องหาเหตุผลก็จำเป็นต้องค้นสุดไปว่า พระองค์ต้องการจะแสดงออกโดยเป็นนัยยะให้เห็นถึงความถ่อมพระองค์ ถึงความไม่มั่งคั่งใหญ่ไผ่สูง แต่นั่นก็มีใช่เป็นคำตอบที่ขบด้วยจริต

ในการที่พระองค์เป็นพระราชโอรสระดับเจ้าฟ้า ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี อีกทั้งเป็นที่ทรงโปรด ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ในฐานะพระอัยกา ย่อมทำให้สถานะของพระองค์ เป็นที่เสียดอ้านตราอยู่ไม่น้อย และก็ให้เห็นกันอยู่แล้วว่า ทันทีเมื่อสิ้นพระบารมีของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ พระองค์ก็ได้ถูกสำเร็จโทษเพียง ๕ วันให้หลัง เมื่อสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เสด็จขึ้นครองราชย์

แสดงให้เห็นว่า การประสาสัมพันธที่แสดงออกผ่านใบสีมาวัดอภัยทายารามของพระองค์ นั้น มิได้สำริดผลเลยแม้แต่น้อย

๑.๗๓ ส่วนยอดของใบสีมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ

๑.๗๔ ตอนบนของแผงกลางแผ่นใต้โก่งคิ้ว
ของใบสีมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ

ลักษณะทั่วไปของใบสีมาวัดอภัยทายาราม

เริ่มแต่ศิรปฏมูหรือศิราภรณ์ (รูป ๑.๗๓) ที่มียอดจุฑา ที่ด้านข้างขนาดด้วยเหงา ไต้ลงมา รองด้วยรัดเกล้าหรือมณฑลสองชั้นในรูปสี่เหลี่ยม ยกเก็จ เป็นปกเกล้าห้อยลงมาสามชั้นอ้อมไปบนสันข้างถึงด้านหลัง ซึ่งมีลักษณะเดียวกัน

อันศิราภรณ์รูปร่างประหลาดเช่นนี้ อีกทั้งรัดเกล้าหรือมณฑลเหลี่ยม ยกเก็จ ไม่เคยมีปรากฏมาก่อน ทั้งปกเกล้าที่ดูไม่เป็นระเบียบ ส่วนลวดลายที่ปรากฏอยู่ก็ไม่ต้องพูดถึง เพราะไม่อยู่ในสารบบประเพณีของลายไทย

ในการที่โคนของใบสีมาวัดอภัยทายาราม ไม่ขนาดด้วย นาคเป็นอน แต่ด้วยกนก ขอบด้านข้างปกลงมาคล้าย ลายใบไม้เรียงซ้อนกันลงมา ถัดเข้ามามีเส้นสองเส้นลวดวิ่งขนานไปกับขอบข้าง

แผงกลางแผ่นขนาดด้วยเส้นลวดทั้งสองข้าง และบาน ออกตอนบน (รูป ๑.๗๔ กรอบเหลี่ยม) ดูแล้วไม่มีเหตุผล

ลักษณะอันเป็นพิเศษเฉพาะของใบสีมา วัดอภัยทายารามทั้งหลายเหล่านี้ ไม่มีปรากฏที่อื่น

ด้วยประการนี้ เรื่องนี้ จึงต้องขยายความ

เจ้าอาวาสองค์เดิม พระครูอภัยพิริยกิจ (มั่น โฆสิตโต ปี ๒๔๗๗-๒๕๑๗) เล่าไว้ว่า แม้ว่าโรงอุโบสถ จะถูกซ่อมแซมมาหลายสมัย สุดท้ายโดยคณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อปี ๒๔๘๙ ใบสีมาทั้ง ๘ ทิศนั้นยังคงเดิม เพียงแต่ซ่อมแทนปูนที่สึกกร่อนเท่านั้น

คำเตือน บทความต่อไปนี้อาจต้องตั้งใจอ่านและทำความเข้าใจไปเป็นขั้นเป็นตอน หากไม่แล้ว ก็จะทำให้เกิด บันดาลโทษ หรือเสียจริตเอาได้ง่ายๆ

ผลเฉลย อยู่บนใบสีมา แผ่นที่ ๓ และ ที่ ๗ หน้าด้านนอก ซึ่งสมบูรณ์ที่สุด

จากสองแผ่นดังกล่าว แผ่นที่ ๗ หันหน้าออกด้านนอกจะดูชัดเจนที่สุด (รูปที่ ๑.๘๔ ในวงกลม)

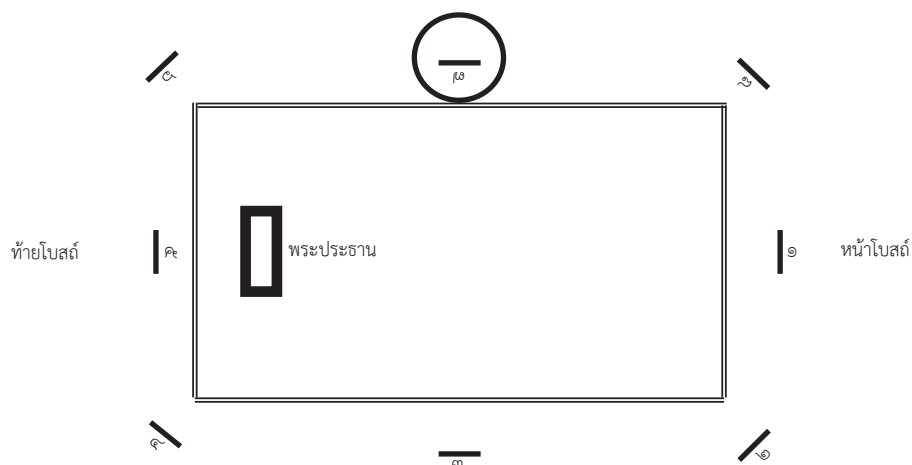
ใบสีมาแผ่นที่ ๓ และที่ ๗ ที่กล่าวถึงนี้ คือใบสีมาข้างโรงอุโบสถ ฉะนั้น แผ่นที่ ๓ จึงอยู่ตรงข้าม แผ่นที่ ๗ (ดูผัง ๑.๘๒)

ส่วน “ด้านนอก” ก็คือด้านของแผ่นสีมาที่หันออกจากโรงอุโบสถ

และ “ด้านใน” ก็คือด้านของแผ่นสีมาที่ หันเข้าหาโรงอุโบสถ

ลักษณะพิเศษที่จะนำเสนอเป็นตัวแทนของทั้งสองแผ่น (๓ & ๗ ดังกล่าว) ก็คือ แผ่นที่ ๗ ด้านนอก = แผ่นสีมาหลักที่ ๗ บนด้านที่หันออกจากโรงอุโบสถเท่านั้น (รูปที่ ๑.๗๕ ในวงกลม)

รูปที่ ๑.๗๕ ผังพื้นบอกตำแหน่งของใบสีมาชนิดปักเดี่ยว รอบโรงอุโบสถ วัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ

ผังบน โบสถ์ล้อมด้วยใบสีมาปักเดี่ยว

๑.๗๖ ใบสีมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ
หลักที่ ๗ ด้านนอก

๑.๗๗ ใบสีมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ
หลักที่ ๗ ด้านนอก
เส้นประแสดงถึงลักษณะของใบสีมา
“สายสกุลอยุธยา”

๑.๗๘ ตัวอย่างของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา”

๑.๗๙ ใบสีมาวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ
หลักที่ ๗ ด้านนอก
เส้นประแสดงถึงลักษณะของใบสีมา
‘สายโก่งคิ้ว’

๑.๘๐ ตัวอย่างของใบสีมา “สายโก่งคิ้ว”

ก่อนอื่นจะให้สังเกตไว้ว่า ภายในกรอบหรือขอบของแผ่นสีมดังกล่าว (รูป ๑.๗๖) เลยลายประดับข้างกรอบเข้ามา จะมีเส้นลวด ๒ เส้นวิ่งขนานกันอยู่ภายใน ต่อไปจะเรียก “ลวดเส้นนอก” และ “ลวดเส้นใน”

จะเห็นว่า ลวดที่ขนานแผงกลางแผ่นนั้นบานออก ตอนยอด ก็เพื่อจะไปเชื่อมกับลวดเส้นนอก ที่วิ่งขนานอยู่ภายใน กรอบของแผ่นสีมา (รูป ๑.๗๗ เส้นประรูปมะม่วง) ทำให้เกิดลักษณะเยี่ยงใบสีมาสายสกุลอยุธยา (รูป ๑.๗๘)

ส่วนลวดเส้นในข้างแผ่นสีมา ก็จะโค้งเข้าหากัน เพื่อไปบรรจบกันตอนบน ทำให้เกิดเป็นรูปโก่งคิ้ว (รูป ๑.๗๙ เส้นประ) ยังให้เกิดเยี่ยงลักษณะของใบสีมาในสายโก่งคิ้ว เช่น ใบสีมา วัดโพธิ์ทับช้าง พิจิตร (รูป ๑.๘๐)

ลักษณะที่ปรากฏอยู่บนใบสีมาแผ่นที่ ๓ และ ๗ ด้านนอกดังกล่าวนี้ไม่มีปรากฏบนใบสีมาแผ่นอื่น เพราะลวดเส้นนอกข้างแผ่น จะวิ่งขึ้นไปซ่อนอยู่ใต้ปกเกล้า จึงชวนให้เห็นว่า ลวดที่ขนานแผงกลางแผ่น จะบานออกที่ปลายด้านบน อย่างไม่มีเหตุผล (รูป ๑.๗๔) ก็เพราะลวดดังกล่าวไม่วิ่งขึ้นไปเชื่อมต่อกับลวดเส้นนอกข้างกรอบของแผ่น ดังเช่นใบสีมาแผ่นที่ ๓ และที่ ๗ หน้านอก ดังที่บรรยายมาแล้ว

จึงจะเห็นว่า บนใบสีมาแผ่นที่ ๓ และ ๗ ด้านนอก จะมีลักษณะของใบสีมา ๒ ลักษณะหรือ ๒ สกุล วางทับอยู่ร่วมกัน คือ “สายโก่งคิ้ว” (รูป ๑.๗๙) วางทับอยู่บน “สายสกุลอยุธยา” (รูป ๑.๗๗)

หากไม่เข้าใจ ก็สามารถกลับไปอ่านใหม่ได้

คำถามที่ตามมาทันทีก็คือ ประการแรก ด้วยเพราะ เหตุอันใด วัดอภัยทายารามจึงได้ผลิตใบสีมาแบบ “ทับรูป” (คือ เอาใบสีมาชนิดหนึ่ง มาวางซ้อนทับไว้บนอีกชนิดหนึ่ง) เช่นนี้ ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นครั้งที่สอง ในประวัติของใบสีมาไทย ที่มีปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น โดยครั้งแรกเป็นการ “ทับรูป” ของใบสีมา “สาย (หัว) เมือง (ฝ่าย) เหนือ” และ “สายสกุลอยุธยา” เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ดู เสมาสีมา พิทยา ๒๕๕๑, บทที่ ๓) ประการที่สอง ก็ด้วยเป็นเพราะเหตุใดจึงได้มีลักษณะ “ทับรูป” ดังกล่าวนี้อาศัยอยู่ที่วัดอภัยทายาราม และบนเพียงใบสีมาแผ่นที่ ๓ และที่ ๗ ด้านนอกนี้เท่านั้น

เรื่องนี้จึงจะต้องนำเอาใบสีมา “โก่งคิ้วทับอยุธยา” (“ใบสีมาสายโก่งคิ้ว วางทับอยู่บน ใบสีมาสายสกุลอยุธยา”) มากล่าวถึง เพื่อความกระจ่าง ได้ไม่น้อยก็มาก

ประเพณี ไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่ถูกตราขึ้นมาโดยผู้ใดผู้หนึ่ง

ประเพณีคือการตกตะกอนทับถมของการที่ถือกระทำการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน

จะกล่าวถึงใบสีมาในสองสกุลที่ปรากฏอยู่บนใบสีมาเจ้าปัญหา คือแผ่นที่ ๓ และ ๗ ด้านนอกของวัดอภัยทายาราม คือใบสีมาใน *สายโค้งคิ้ว* และใน *สายสกุลอยุธยา*

ดังที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *เสมาสีมา* (พิทยา ๒๕๕๑, บทที่ ๑) ว่าตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา ที่เริ่มจะถือว่า ใบสีมาใน *สายโค้งคิ้ว* นั้นเป็นใบสีมาสำหรับวัดกษัตริย์สร้าง ทั้งนี้สืบเนื่องมาแต่เมื่อรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ ในราชวงศ์สุโขทัยได้นำใบสีมาในสายหัวเมืองฝ่ายเหนือ หรือผู้วิจัยเรียกว่าใบสีมา *สายเมืองเหนือ* ลงมาประดิษฐานในอยุธยา เช่นใบสีมาวัดวรเชษฐาราม อยุธยา

รูปลักษณะของใบสีมา *สายโค้งคิ้ว* เริ่มเข้าที่เข้าทางก็ในรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา เช่นใบสีมาวัดบรมพุทธาราม อยุธยา และสืบในรัชกาลต่อมาเช่นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ ที่วัดโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร จนถึงใบสีมาที่วัดพรหมนิวาส อยุธยา (รูป ๑.๐๒) ในอยุธยาตอนปลาย ที่เป็นแม่แบบให้กับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระแก้ว กรุงเทพฯ

ส่วนใบสีมาใน *สายสกุลอยุธยา* ที่เคยเป็นใบสีมาประจำท้องถิ่นของอยุธยามาแต่เดิมนั้น ได้ถูกลดความสำคัญลง หลังจากใบสีมา *สายโค้งคิ้ว* ของใบสีมาในสายเมืองเหนือเข้ามามีความสำคัญแทนที่ หลังรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ใบสีมา *สายสกุลอยุธยา* ได้ถูกลดฐานันดรไปเป็นใบสีมาของวัดระดับท้องถิ่นมากกว่าจะเป็นใบสีมาของวัดหลวงดังที่เคยเป็นมา และประเพณีนี้ก็สืบเนื่องมาจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ โดยจะเห็นว่าใบสีมาใน *สายสกุลอยุธยา* จะเป็นใบสีมาของวัดที่มีชื่อเป็นวัดกษัตริย์สร้าง เช่นที่วัดอมรินทร (รูป ๑.๕๘) วัดดุสิต เสาพระโคน (รูป ๑.๖๘) เป็นต้น

จึงเห็นว่า ประเพณีในการให้ความสำคัญต่อ

ใบสีมาทั้งสองสายสกุลนี้ ได้สืบเนื่องมาแต่ครั้งอยุธยาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นระยะจะต้องกับใบสีมาของวัดอภัยทายารามพอดี ในการที่ เจ้าฟ้าอภัยธิเบศร์ ของพวกเราแสดงลักษณะของใบสีมา *สกุลโค้งคิ้ว* วางทับอยู่บนลักษณะของใบสีมา *สายสกุลอยุธยา* จึงเป็นการกระทำที่ไม่ตรงต่อ *ประเพณี* โดยต้องการที่จะสื่อความนัย

ที่ว่าเป็นการกระทำที่ไม่ตรงต่อประเพณี ก็ที่ในการที่ได้นำเอาลักษณะของใบสีมา *สายโค้งคิ้ว* วางทับไว้บนใบสีมาใน *สายสกุลอยุธยา* จะเห็นว่า เมื่อแรกนั้น พระองค์ยังไม่กล้าแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา โดยได้เบนความสนใจไปอยู่ที่ลวดลายตกแต่งที่แปลกประหลาด อีกทั้งปักใบสีมาเป็นสองหน้า แผ่นเดียวเฉียงวัดของสามัญชน จากนั้นก็ทรงเสนอว่า ขาดวิมุติของพระองค์ควรอยู่เหนือคุณวิมุติ โดยแสดงเป็นนัยไว้บนใบสีมาแผ่นที่ ๓ และ ๗ หน้าด้านนอก ว่า พระองค์มีความสิทธิ์ที่จะได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อันเป็นเหตุให้พระองค์ก็ถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนไม้จันทร์ที่วัดประทุมคงคาในที่สุด หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยขึ้นครองราชย์ได้ ๕ วัน

John Crawford, 1828, p. 405 จดหมายไว้ว่า
Thirty-six hours after the demise of his predecessor, he (รัชกาลที่ ๒) put to death one hundred and seventeen chiefs....Among these was a Prince Chao-Fa, his nephew, the chief object of his jealousy, and with whom he had promised to his own father, on his death-bed, that he should live as a brother.

ใบสีมาวัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) ธนบุรี

๑.๘๖ ชุมใบสีมาวัดพลับ ราชสิทธิาราม ธนบุรี

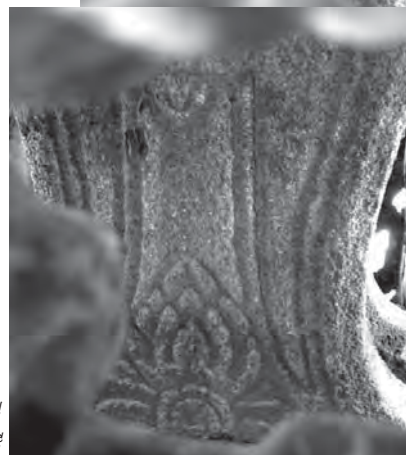
วัดนี้เป็นวัดที่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ติดกับวัดพลับเดิม อันเป็นวัดที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระองค์จึงได้รวมสองวัดนี้ เข้าด้วยกัน แต่ก็คงยังเรียกว่า วัดพลับ อยู่อย่างเดิม

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ได้ทรง สถาปนาวัดนี้ขึ้นมา ก็เพื่อจะอาราธนาพระญาณสังวร (สุก) จาก อยุธยาให้ลงมากรุงเทพฯ เป็นสงฆ์ฝ่ายอริยวาสี

ครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ วัดพลับนี้ทั้งพระอาราม ก็ได้พระราชทานชื่อใหม่ ว่า วัดราชสิทธิาราม

ในครั้งที่ปฏิสังขรณ์ วัดราชสิทธิาราม หรือวัดพลับ ใน รัชกาล ที่ ๓ เครื่องก่อกองหลายแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ ก็ไม่มีหลง เหลือให้เห็นอีกต่อไป คงยังเหลือแต่ใบสีมาเดิมของวัดพลับ ซึ่ง ปัจจุบันอยู่ในชุมใบสีมามัยรัชกาลที่ ๓ ถูกปิดด้วยกระเบื้องปูละ ้วยเสียทุกด้าน (รูป ๑.๘๖) ซึ่งเป็นการยากที่จะชักรูปใบสีมาได้ หมดทั้งแผ่น

๑.๘๗ ส่วนศีรษะยอดควั่น
ใบสีมาวัดพลับ ราชสิทธิธาราม ธนบุรี

๑.๘๗ ส่วนโคนแผ่น
ใบสีมาวัดพลับ ราชสิทธิธาราม ธนบุรี

ใบสีมาวัดราชสิทธิธาราม หรือวัดพลับเดิม ทำด้วยหินทรายแดง บางแผ่นดูผุกร่อนไปมากแล้ว เป็นใบสีมา ลักษณะของ “สายสกุลอยุธยา ยอดควั่น กลุ่มบางพลัด” ปักคู่ หน้าเดียว ขนาดเฉียง พอกับใบสีมากลุ่มบางพลัดทั่วไป ศิราภรณ์เป็นยอดควั่นตักท้องสำเภา ปกเกล้าสามแฉกห้อยลงมา แผงกลางแผ่นกว้าง ประดับทับทรวงดอกสี่กลีบ บนแผงกลางโคน แผ่นวางกระจุกกลีบสามเหลี่ยม โคนข้างแผ่นไม่ขนานบากเป็นนหรือกนก (รูป ๑.๘๗)

ตามลักษณะของใบสีมาวัดพลับ ราชสิทธิธาราม บอกว่าเป็นใบสีมาที่มีอายุอยู่ปลายสมัยอยุธยาหรือต้นกรุงเทพฯ

คาดว่าใบสีมาวัดพลับ ราชสิทธิธาราม น่าจะเป็นใบสีมาเดิมของวัดพลับแต่สมัยอยุธยา หรือไม่ก็ทำขึ้นโดยประสงค์ของสมเด็จพระญาณสังวร (สุก) ก็จะมีอายุอยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๑.๘๘ ใบสีมาสายสกุลอุชยา กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก
วัดพระยาทำ ธนบุรี

๑.๘๙ ใบสีมาสายสกุลอุชยา กลุ่มบางพลัด
ช่วงแรก
ใบสีมาข้างโบสถ์ วัดภาณุรังษี ธนบุรี

๑.๙๐ ใบสีมาสายสกุลอุชยา กลุ่มบางพลัด ช่วงหลัง
วัดแก้วไพฑูรย์ ธนบุรี

ใบสีมาวัดพลับ ราชสิทธิาราม มีลักษณะเหมือนกับใบสีมาของวัดพระยาทำ (รูป ๑.๘๘) หรือของวัดภาณุรังษี ธนบุรี (รูป ๑.๘๙) โดยเฉพาะที่ศิราภรณ์รัตเกล้ามงคลของยอดจุตกทองสำเภา ด้วยลักษณะดังกล่าว จึงกำหนดอายุเวลา ให้อยู่ในระยะอยุธยา ก่อนเสียกรุง จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และเรียกใบสีมา ในลักษณะนี้ว่า ใบสีมา “สายสกุลอุชยา ยอดคว้น กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก”

ใบสีมาในลักษณะเดียวกันนี้ ยังคงผลิตกันอยู่ต่อเนื่อง มาจนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เช่นใบสีมาวัดแก้วไพฑูรย์ ธนบุรี ปี ๒๓๙๐ ๑๘๔๗ (รูป ๑.๙๐) แต่เมื่อนั้น ยอดจุตของศิราภรณ์ได้หายไป ส่วนรัตเกล้าหรือมงคลก็ย่อยลงมากลายเป็นครึ่งวงกลม และไม่มีลวดนูนล้อม “แก้ม” ทั้งสองด้านไว้ จึงได้กำหนดให้อยู่เป็นใบสีมา “สายสกุลอุชยา ยอดคว้น กลุ่มบางพลัด ช่วงหลัง”

ใบสีมาวัดราชบูรณะ (เลียบ) กรุงเทพฯ

๑.๙๑ ใบสีมาวัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ

วัดราชบูรณะ หรือวัดเลียบ กรุงเทพฯ เป็น
วัดใน รัชกาลที่ ๑ ที่ดูว่าจะมีปัญหาที่สุด

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ วัดเลียบ ราช
บูรณะ ได้ถูกระเบิดทางอากาศ ทำให้โรงอุโบสถ วิหาร
กุฏิ ทั้งหลายเสียหายมาก คงเหลือแต่พระปรางค์ที่
ยังคงยืนอยู่ ส่วนใบสีมานั้นจะถูกทำลายเสียสิ้นหรือ
อย่างไร เรื่องนี้เป็นปัญหา

เจ้าอาวาสเห็นว่า ใบสีมาปัจจุบันนี้อาจเป็น
ของทำขึ้นใหม่ (สัมภาษณ์เมื่อ วันพฤหัสบดี ที่ ๒ เดือน
ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๑)

หากในเมื่อใบสีมาเหล่านี้ทำขึ้นใหม่ ด้วย
เหตุใดจึงมีลักษณะ ลงตอไปกับใบสีมาในรัชกาลที่ ๑
ไปเสียทุกประการ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ใบสีมาเหล่านี้ หาก
ได้ทำขึ้นใหม่ ก็ควรจะตอมีใบสีมาของเดิมที่ยังคงหลง
เหลืออยู่ ให้เป็นแม่แบบ เป็นไปไม่ได้ที่ใบสีมาเดิม จะ
ถูกทำลายเป็นจุลไปเสียหมดทุกแผ่น

วัดเลียบ เป็นวัดที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงธนบุรี เคยเป็นวัดที่มีพระราชอาคันตุกะ มาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ได้บูรณะวัดนี้ขึ้นใหม่

เริ่มสร้างโรงอุโบสถเมื่อปี ๒๓๔๑ 1798 (จารึกที่ซื้อและกรอบเช็ดหน้าประตู) ทรงสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี ๒๓๔๔ 1801 (จารึกบนกรอบเช็ดหน้าประตูโรงอุโบสถ)

สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ทรงสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๔ เดือน ๔ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีมลู ๒๓๔๘ 1805

วัดเลียบนั้น “สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ทรงตั้งวังอยู่ริมนั้น ก็ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ และกุฏิสงฆ์ขึ้น การยังค้างอยู่หาแล้วเสร็จไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้พนักงานทำต่อไป ได้ทำพระระเบียงล้อมเข้าอีกด้วย แล้วพระราชทานนามใหม่ชื่อวัดราชบุรณะ” (ทิพาการวงศ์ ๒๕๓๙, ๒๑๔)

ต่อมาสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ถอนสีมาเก่าออก แล้วทรงสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ (ศิลปากร ๒๕๓๕, ๘๗)

อันความที่ว่า “ต่อมาสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ถอนสีมาเก่าออก แล้วทรงสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่” ได้มาจากหนังสือ ทะเบียนโบราณสถาน ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ แต่เสียดายที่ไม่มีข้ออ้างอิงว่าได้มาจากแหล่งใด จึงไม่ทราบว่าเจ้านายเชื้อถือได้มาน้อยเพียงใด

หากเทียบรูปทั้งสองของใบสีมาของวัดพระเชตุพน (รูป ๑.๙๒ และของวัดเลียบ ราชบุรณะ (รูป ๑.๙๓) ยกแต่ลักษณะของศิราภรณ์ และจำนวนของรัตเกล้าหรือมงคูล จะเห็นว่าลักษณะนั้นคล้ายกันมาก จะต่างกันบ้าง ก็ที่ลวดลายประดับตกแต่งบ้างเท่านั้น

การที่เอารูปทั้งสองมาเทียบกัน เป็นการประหยัคคำเขียนไปได้หลายหน้า แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังจำเป็นต้องอธิบายอยู่บ้าง

๑.๙๒ ใบสีมาวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

๑.๙๓ ใบสีมาวัดราชบุรณะ กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดเลียบ ราชบูรณะ ปักคู่ มีหน้าเดียว ขนาด (82x37x5.5) อยู่ในลักษณะของใบสีมา “สายโง่ คิ้ว ทรงเครื่อง” หากทำขึ้นใหม่สมัยดังว่า ก็ไม่น่าจะหาช่างฝีมือมาทำใหม่ได้ ในการที่แผ่นสีมาทำใหม่ จะมีลายละเอียดและลักษณะถูกต้องลงตัวถึงปานนี้ ก็คงต้องทำอย่างมาจากแม่พิมพ์ ด้วยยางซีลีโคน ยกแบบมาจากแผ่นสีมาของเดิมที่ยังคงเหลือ แล้วจึงหล่อใบสีมาเลียนแบบใหม่เหล่านี้ด้วยการหล่อเรซิน (ผู้วิจัยไม่กล้าไปขูดดู กลัวถูกตำราจจับ)

แต่หากสังเกตจะเห็นว่า ใต้รัดเกล้าหรือมณฑลชั้นล่างของบางแผ่น นั้นมียางเรซินย้อยลง (รูป ๑.๙๔)

๑.๙๔ รัดเกล้าหรือมณฑลชั้นล่าง
ของยอดคิราภรณ์ที่ย้อยลง
ใบสีมาวัดราชบูรณะ กรุงเทพฯ

แม้ในกรณีที่ใบสีมาของวัดเลียบ ราชบูรณะ บางแผ่นจะ
ทำขึ้นใหม่ และของใหม่นั้นก็ยังอยู่ในลักษณะ ไม่ผิดเพี้ยนไปจากของ
เดิม ต่างกันเพียงแต่วัสดุที่ใช้ในการผลิต หากจะนำเอาเพียง
“ลักษณะ” มาพิจารณา ก็คงจะไม่ผิดกฎกติการยาหนัก ชั่วแต่ว่า
ในพุทธบัญญัติหรือบรรพชา ไม่มีการได้กล่าวถึงเรซินแม้แต่หน่อย

การที่ด้านข้างของปักเกล้าของใบสีมาวัดราชบูรณะ ซ้อน
งอนออกมา หากจะว่าไป ก็อาจเทียบได้กับ ใบสีมาวัดดุสิตาราม เสา
ประโคน ธนบุรี (๑.๙๕) ซึ่งเป็นใบสีมาทำขึ้นเมื่อปลายรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ ต่อเนื่องรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ เช่นกัน

การมีรัดเกล้าให้เหลือเพียง ๒ ชั้น เป็นการลดฐานะของใบ
สีมา เพื่อแสดงว่ามีใช้เป็นใบสีมาของวัดกษัตริย์สร้าง ซึ่งเริ่มนิยมกัน
แต่รัชกาลที่ ๒ แล้ว เช่นใบสีมาของวัดดุสิตาราม

ฉะนั้นจากความที่ว่า “ต่อมาสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภลัย ได้ถอนสีมาเก่าออก แล้วทรงสร้างพระอุโบสถ ขึ้นใหม่”
(ศิลปากร ๒๕๓๕, ๘๗) โดยไม่มีการอ้างอิงนั้น คงจะเป็นความจริง
อยู่บ้างหากจะนำเอาลักษณะของใบสีมาของ วัดราชบูรณะ ตามที่
ได้เสนอไปแล้ว เข้ามาเป็นส่วนในการพิจารณา โดยจะเห็นได้ว่า ใบ
สีมาวัดราชบูรณะนี้ มีอายุอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภลัย รัชกาลที่ ๒

๑.๙๕ ใบสีมาวัดดุสิตาราม เสาประโคน ธนบุรี

ใบสีมาแบบ “โก่งคิ้ว แสร้งว่า” ของวัดกล้วย อยุธยา

“ใบสีมาสายโก่งคิ้ว แสร้งว่า” ซึ่งได้ปรากฏขึ้นบนใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา และ ของวัดระฆัง ธนบุรี (รูป ๑.๓๒ และ ๑.๓๓) ซึ่งอาการหรือรูปลักษณะดังกล่าวนั้น คงมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว เช่นบนใบสีมาบางแผ่นของวัดกล้วย อยุธยา (รูป ๑.๘๑, ๑.๘๒) ฉะนั้นที่ได้เสนอไปว่า ใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา และ ของวัดระฆัง ธนบุรี “ผลิตขึ้นโดยผู้ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องความเป็นมาและการสืบเนื่องของใบสีมา” คงจะต้องคำนึงยกเลิกไป

๑.๘๑ ใบสีมา วัดกล้วย อยุธยา

๑.๘๒ ใบสีมา วัดกล้วย อยุธยา

อันใบสีมาของวัดกล้วย อยุธยา นี้ ดูเหมือนจะไม่มีใบสีมาแผ่นไหนที่จะเป็นใบสีมาของวัดมาแต่แรกสร้างแม้แต่แผ่นเดียว เพราะแต่ละแผ่นก็มีลักษณะต่างกันออกไป เช่นใบสีมาเอกก็เป็นใบสีมาเช่นเดียวในชุดของวัดพระหมนิวาส (รูป ๑.๐๔) จึงคาดได้ว่า วัดกล้วยนี้สร้างขึ้นก่อนกรุงแตก เป็นการรวบรวมใบสีมาจากวัดร้างแถบใกล้เคียง เอามาเป็นใบสีมาของวัด

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ใบสีมาแบบ “ใบสีมาสายโก่งคิ้ว แสร้งว่า” นี้ได้เริ่มปรากฏขึ้นแต่ปลายสมัยอยุธยาแล้ว และลักษณะนี้ได้สืบเนื่องมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เช่นที่ปรากฏอยู่บนใบสีมาวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา และ ของวัดระฆัง ธนบุรี และที่วัดคลองใหม่ กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดคลองใหม่ กรุงเทพฯ ยานาวา

วัดคลองใหม่ เป็นวัดระดับชุมชน สร้างในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตามประวัติของวัดว่าได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อปี ๒๓๔๕ 1802 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๔๓)

ใบสีมาของวัดมีขนาดต่างกันไป (รูป ๑.๘๓, ๑.๘๔, ๑.๘๕) ขนาดสูงตั้งแต่ราว ๒ ศิใบ ถึงศอกกว่า ใบสีมามีสองหน้า ปักเดี่ยว ฝีมือช่างพื้นบ้าน เบี้ยวซ้ายเบี้ยวขวา ยอดจุดทรงน้ำเต้า รัตเกล้ามวงคลงอน รับด้วยชั้นบัวถลา ที่ว่าเป็นแบบ “โก่งคิ้ว แสร้งว่า” ก็เพราะมีลักษณะของโก่งคิ้ววางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น โดยไม่มีกรอบข้างขึ้นไปถึงยอดของแผ่น โคนกลางแผ่นมีกระจังวางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น โคนแผ่นบ้างก็ขนบด้วยหาง บ้างก็ไม่ขนบ

การที่ใบสีมาวัดคลองใหม่นี้สร้างในรัชกาลที่ ๑ จึงมีเหตุที่เชื่อได้ว่า ใบสีมาแบบ “โก่งคิ้ว แสร้งว่า” ของวัดคลองใหม่สืบทอดมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งก็ปรากฏว่ามีใบสีมาเสริมของวัดกล้วย ดังที่ได้เสนอไปแล้ว เป็นหลักฐาน

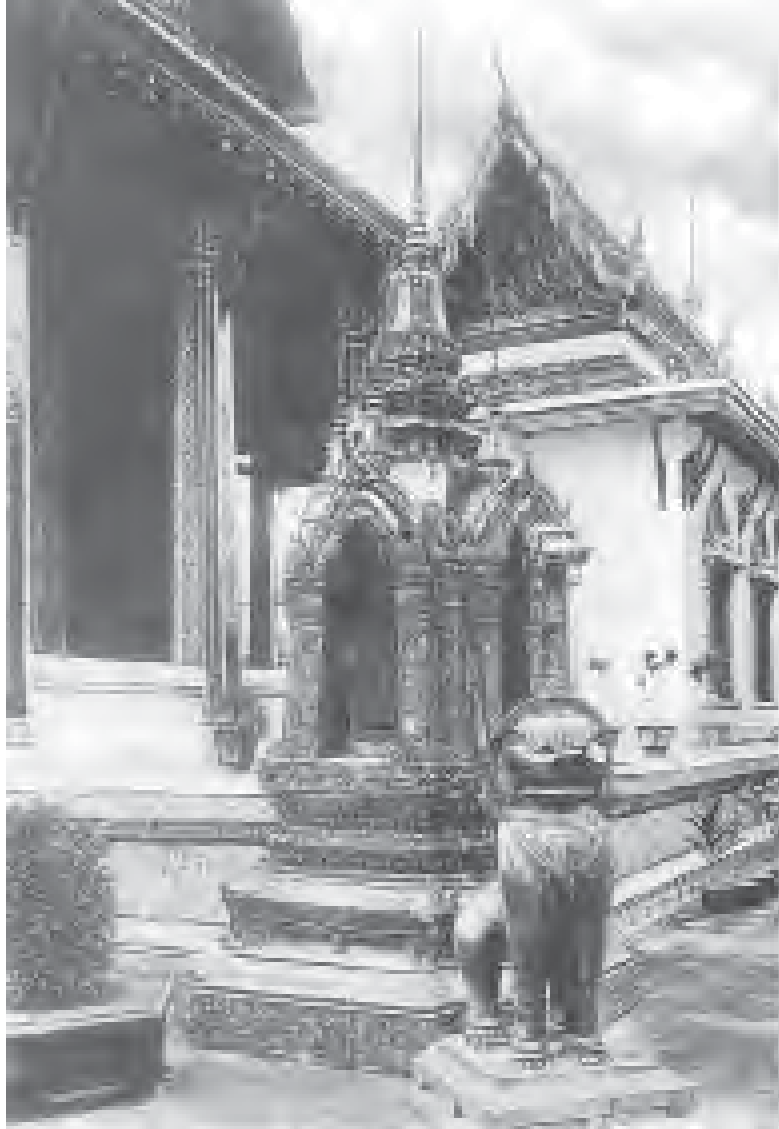
๑.๘๓ ใบสีมา วัดคลองใหม่
กรุงเทพฯ

๑.๘๔ ใบสีมา วัดคลองใหม่ กรุงเทพฯ

๑.๘๕ ใบสีมา วัดคลองใหม่ กรุงเทพฯ

ซุ้มใบเสมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ

ตอนที่ ๒
ใบสีมาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
รัชกาลที่ ๒

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ จะมีวัดที่ กล่าวถึง
ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ เพียงไม่กี่วัด

หากตามความระบุมามี

วัดอรุณฯ ธนบุรี ซึ่งยังค้างมาแต่รัชกาลที่ ๑ แต่ถือได้ว่าเป็นวัดประจำรัชกาล ที่ ๒

วัดบวรมงคล ธนบุรี สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลมหาเสนานุรักษ์ ทรง
ปฏิสังขรณ์จากวัดลิงขบเดิม

วัดเขมา นนทบุรี สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ทรงปฏิสังขรณ์

วัดทรงธรรม ในภายหลัง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรง
ย้ายให้เข้ามาอยู่ในป้อมเพชรหึงส์

วัดไพยยนต์พลเสพ พระประแดง กรมพระราชวังบวรมหศักดิ์พลเสพ ทรงสร้าง
ทิ้งไว้ ไม่เสร็จ

วัดโปรดเกศเชษฐาราม พระประแดง สร้างโดยพระยาเพชรพิชัย

สามวัดสุดท้าย คือ วัดทรงธรรม วัดไพยยนต์พลเสพ และ วัดโปรดเกศ เชษฐาราม
นั้นตัดออกไปได้ เพราะใบสีมาไม่อยู่ในลักษณะของใบสีมาในรัชกาล ที่ ๒ ซึ่งจะได้กล่าวถัดไป
ในรัชกาลที่ ๓

จึงยังคงเหลือเพียง ๓ วัดที่อยู่ในรัชกาลที่ ๒ คือ**วัดอรุณฯ วัดบวรมงคล และวัด**
เขมา

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒
ทรงสนพระทัยฝึกฝนในด้านงานช่าง อีกทั้งวรรณกรรมและดุริยศิลป์ ใน
การนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเห็นว่า พระอุปนิสัย
ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) ทรง
สนพระทัยในศาสตร์ ที่ไม่คู่ควรแต่ผู้มีชาติวุฒิ

จึงมีพระราชโองการดำรัสว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอิสร
สุนทรทรงเจริญพระชนม์แล้ว ไม่ปลงพระหฤทัยในราชการแผ่นดิน มีแต่
ทรงฝึกฝนในการเล่น ก็ทรงพระพิโรธ ในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเป็นอันมาก
(ประกาศ ๒๕๕๒, ๓๖)

วัดอรุณฯ จะเป็นวัดเดียวซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล
ที่ ๒ ทรงบูรณะ และก็เป็นวัดเดียว ที่ทรงเอาพระทัยใส่เป็นอย่างมาก “ทรง
อุสาหะเสด็จทุกวันพระ” (ทิพากรวงศ์ ๒๕๐๔, ๑๖๑)

ใบสีมาวัดอรุณราชวราราม ธนบุรี

วัดอรุณฯ มีประวัติมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดมะกอกนอก ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงบูรณะวัดและให้อยู่ในเขตพระราชฐาน โดยไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ดังเช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระราชทานนามว่า วัดแจ้ง เป็นที่ประดิษฐานพระสำคัญ ๒ องค์ คือพระแก้วมรกตและพระบาง

ครั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ขึ้นปราบดาภิเษก ก็ทรงโปรดให้รื้อกำแพง พระราชวังกรุงธนบุรีลง และให้มีพระสงฆ์เข้าจำพรรษา วัดแจ้งได้รับการบูรณะใหม่ทั้งวัด โดยมอบให้เป็นพระอารามสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) แต่การปฏิสังขรณ์คงสำเร็จเพียงกุฏิสงฆ์ ส่วนโรงอุโบสถและวิหารใหม่ ยังไม่ทันเสร็จก็สิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสียดก่อน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงบูรณะวัดแจ้งต่อ

“ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ มีพระระเบียงล้อมรอบ พระประธานในพระอุโบสถเมื่อปั้นหุ่น ทรงปั้นด้วยฝีพระหัตถ์ แลสร้างวิหารด้วย...ครั้นสำเร็จ จึงได้มีงานฉลองในปีมะโรงโทศก...พระราชทานนามพระอาราม เปลี่ยนใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม” (ดำรงฯ ๒๕๐๕, ๗๗-๗๘)

ปีมะโรงโทศก คือ ร.ศ. ๑๑๘๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ ค.ศ. 1820 ก่อนสิ้นรัชกาลเพียง ๔ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ทรงครองราชย์ ๑๕ ปี วัดอรุณฯ จึงสร้างเสร็จ สร้างอยู่ ๑๑ ปี

สำหรับใบสีมาวัดอรุณา เป็นใบสีมาหน้าเดียว ปีกคู่ ขนาดโดยไม่รวมฐาน (80x40x9) ทำจากหินเนื้ออ่อน ปิดทองเต็มแผ่น ‘ส่วนใหญ่’ อยู่ใน “สายสกุลอยุธยา แบบมาตรฐาน” ทรงเครื่อง ออกประดับสุริยมณฑลและจันทรมณฑล โคนขวานาคเป็น ฐานบัวแข่งสิงห์ (รูป ๒.๐๑)

ที่แปลกไปจากใบสีมาอื่นๆ ก็ที่ใบสีมาวัดอรุณา แกะประดับลายเต็มแผ่น

เพื่อจะให้เราส่องเล็กๆ ของเราสืบสนยังขึ้นไป อีก ใบสีมาวัดอรุณา แยกออกได้เป็น สองชนิด คือ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” (รูป ๒.๐๒) และ “สายเขมรทับโก่งคิ้ว” (รูป ๒.๐๓) หากไม่เป็นคนสอดรู้สอดเห็น ก็จะไม่สังเกตเห็นถึงความแตกต่างดังกล่าว

ใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” นั้น โกงคิ้วและแผงกลางแผ่น จะเชื่อมเป็นหนึ่งเดียวกัน (รูป ๒.๐๒) ส่วนใบสีมาใน “เขมรทับโก่งคิ้ว” แผงกลางแผ่น จะเลยขึ้นไป จนถึงใต้ปีกเกล้า เส้นโก่งคิวนั้นเข้าไปซ่อนอยู่ใต้เส้นของแผงกลางแผ่น (รูป ๒.๐๓) ซึ่งเคยปรากฏ ครั้นแรกบนใบสีมาวัดครุฑทวารวดี อยุธยา

ในจำนวนใบสีมาของวัดอรุณา ๑๖ แผ่นที่ แวดรอบโรงอุโบสถ มีใบสีมา “เขมรทับโก่งคิ้ว” อยู่ ๕ แผ่น และ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ๘ แผ่น

๒.๐๑ ใบสีมาวัดอรุณา ธนบุรี
ใน “สายสกุลอยุธยา”

๒.๐๒ ใบสีมาวัดอรุณา
ใน “สายสกุลอยุธยา”
ลายละเอียดที่โก่งคิ้ว

๒.๐๓ ใบสีมาวัดอรุณา
ใน “เขมรทับโก่งคิ้ว” ลายละเอียดที่

๒.๐๔ ใบสีมา ในแบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว”

ที่เหลืออีก ๓ แผ่น ก็คือใบสีมาที่ถูกแก้ไขจากของเดิม อันอยู่ในรูปลักษณะของ “เขมรทับโก่งคิ้ว” ให้มาอยู่ในรูปลักษณะของ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” โดยพยายาม ที่จะลบเส้นขนาน ที่ขนานแบ่งกลางแผ่น อยู่เหนือเส้นโก่งคิ้วออก (รูป/ ๒.๐๕)

เพราะฉะนั้น หากจะรวมใบสีมาในลักษณะ “เขมรทับโก่งคิ้ว” ๕ แผ่น รวมกับแผ่นที่ถูกแก้ไข อีก ๓ แผ่น ก็เท่ากับ เดิมทีใบสีมาวัดอรุณาฯ เคยมีใบสีมาในลักษณะ “เขมรทับโก่งคิ้ว” อยู่ ๘ แผ่น หรือ เท่ากับ ครึ่งหนึ่งของจำนวนของใบสีมาทั้งหมด ๑๖ แผ่น

ในการที่ใบสีมาถูกแก้ไขจากใบสีมา “เขมรทับโก่งคิ้ว” ให้มาเป็น “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” จึงให้เห็นว่า ใบสีมาแบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว” ต้องทำขึ้นก่อน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” จึงจำเป็นต้องมาแก้ไขในภายหลัง

จึงมีคำถามว่า เพราะเหตุใด ใบสีมาของ วัดอรุณาฯ จึงได้เริ่มผลิตใบสีมา “เขมรทับโก่งคิ้ว” ขึ้นก่อน แล้วจึงได้มาเปลี่ยนใจแก้ไข ให้มาเป็นแบบ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ในภายหลัง

และเพราะเหตุใด ใบสีมาของวัดอรุณาฯ จึงอยู่ในแบบ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ทั้งที่เป็น วัดกษัตริย์สร้าง แทนที่จะอยู่ในแบบสายโก่งคิ้ว ตามประเพณีนิยม

อันเรื่องนี้จึงจะขอเปิดประเด็นไว้ให้ผู้รู้

๒.๐๕ ใบสีมาวัดอรุณาฯ ธนบุรี ใบสีมาในแบบครุฑารามแต่เดิม ที่ถูกแก้ไข

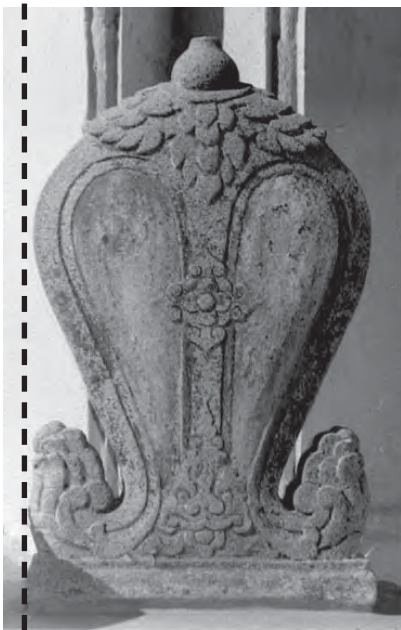
แม่แบบของใบสีมา “กลุ่มยกป่าหน้าอุม”

ครั้งถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ อยู่ดีๆ ก็มีใบสีมาแปลกประหลาดนอกอย่างเกิดขึ้น ใบสีมาดังกล่าวมิได้เป็นการสืบเนื่องลักษณะมาจากใบสีมาที่มีอยู่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นสัดส่วน หรือลักษณะของลวดลาย แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ใบสีมานี้ก็ยังอยู่ในลักษณะของ “สายสกุลอยุธยา”

ลักษณะแปลกออกไปจากใบสีมาร่วมสมัยเห็นจะเป็นที่อกของแผ่นสีมาที่ผายกว้างออก บ่าที่ยกขึ้นสูง คือไม่ลาดเอนลงเหมือนใบสีมาในอดีต เอวที่กึ่งคอด เพราะถูกตัวนกที่ขนาบอยู่โคนแผ่นบีบให้เรียวลง ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ด้านนอกของนกโค่นแผ่นให้อยู่ในระนาบแนวตั้งเดียวกันกับอกของแผ่นสีมา (รูป ๒.๐๖ เส้นประ)

นอกจากลวดลายบนแผ่นสีมา ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ลักษณะพิเศษที่ทำให้ใบสีมากลุ่มนี้ได้ชื่อว่า “หน้าอุม” ก็เพราะพื้นผิวด้านหลังของแผ่น ไม่อยู่ในระนาบแบนเรียบ หากจะอุมออกคล้ายฝ่าหอยประกบกันอยู่ ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะธรรมชาติของหิน แม้ว่าจะแกร่ง แต่ก็เปราะหักได้ง่าย หากทำบางเกินไปก็จะแตกหัก แต่หากทำหนาก็จะดูเทอะทะหนาเกินงาม จึงได้แก้ปัญหาด้วยการทำกลางแผ่นให้หนาไว้ และริมขอบให้เรียวบางลง เพื่อไม่ให้ดูเทอะทะ (รูป ๒.๐๖)

อย่างไรก็ตาม ใบสีมาเหล่านี้ ถึงแม้จะมีไม่มากนัก ก็ได้ส่งอิทธิพลให้แก่ใบสีมาในระบอบปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ เช่นใบสีมาชุดแรกของวัดบวรมงคล ลิงขบ ธนบุรี และใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป แม้ว่าใบสีมาของทั้งสองวัดดังกล่าวนี้ หน้าจะไม่อุมออกมากนัก แต่บ่าก็ยกขึ้นสูงผิดปกติ

๒.๐๖ ใบสีมากลุ่มยกป่าหน้าอุม วัดรัชฎาธิฐาน ธนบุรี

ใบสีมาแม่แบบ “สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกป่าหน้าอุ้ม”

๒.๐๗ ใบสีมาวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ

๒.๐๘ ใบสีมาวัดใหญ่ สมุทรสงคราม

๒.๐๙ ใบสีมาวัดตาล (อมรินทราราม)

๒.๑๐ ใบสีมาวัดวรจรรย์ยาวาส

สัมพันธวงศ์ (วัดเกาะ) กรุงเทพฯ

ในปี ๒๓๓๙ 1796 (ศักราช ๒๕๒๕, ๑๙๘ ไม่มีหลักฐานอ้างอิง) สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระโอรสในสมเด็จพระที่นั่งเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรราชฯ ทรงบูรณะวัดเกาะนี้ขึ้น

วัดเกาะ เป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง หอระฆัง และกุฏิสงฆ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดเกาะขึ้นเป็นพระอารามหลวง พระราชทานชื่อใหม่ให้เป็น วัดเกาะแก้วลังการาม เพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรราชฯ (แก้ว)

ในรัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ช่างหลวงปฏิสังขรณ์วัดขึ้นทั้งวัด

รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดสัมพันธวงศาราม เพื่อเป็นเกียรติแก่ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ผู้บูรณะวัดมาแต่แรก และเปลี่ยนจากฝ่ายมหานิกาย มาเป็นฝ่ายธรรมยุติ

วัดรัชฎาธิฐาน (วัดเงิน) ธนบุรี

ว่ากันว่าวัดนี้เจ้าขรัวเงิน คนจีนแซ่ตัน ได้สร้างขึ้นมาแต่สมัยอยุธยา ส่วนน้องชายขรัวทอง สร้างวัดทองอยู่เคียงกัน เจ้าขรัวเงินเป็นพระภิกษุ พระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรราชฯ (แก้ว) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ วัดเงินนี้ สมเด็จพระที่นั่งเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรราชฯ คงทรงถือเป็นพระภาระต่อมา หลังจากเจ้าขรัวเงินสิ้นชีวิตลง (กรมศาสนา ๒๕๒๕, ๑๙๖) จึงจะเห็นว่า วัดเงิน และวัดเกาะมีความสัมพันธ์กัน

หลังจากพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรราชฯ สิ้นพระชนม์ลงในปี ๒๓๔๒ 1799 สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี (ในฐานะน้องสะใภ้) จึงได้ถือเป็นพระราชภาระที่จะทำนุบำรุง วัดเงินนี้ต่อไป

ในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงดำริว่า วัดเงินนี้ มีแต่พระวิหาร พระต้องไปลงโบสถ์ที่วัดทอง (กาญจนสิงหาสน์) จึงโปรดให้ สร้างพระอุโบสถขึ้น สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีพระชนมายุยืนนานถึง ๘๙ พรรษา ทรงสวรรคตลง ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ ๒๕ พฤษภาคม ๒๓๖๙ 1862 ฉะนั้นใบสีมาวัดเงิน วัดรัชฎาธิฐาน จึงควรทำขึ้นครั้งปลายรัชกาลที่ ๒ ถึงต้นรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์วัดเงิน และพระราชทานชื่อให้เป็น วัดรัชฎาธิฐาน

วัดใหญ่ อัมพวา สมุทรสงคราม

ที่ดินสร้างวัดเดิมเป็นของจีนกุน บุตรคนที่ ๕ ของจีนก๊วย พ่อค้าสำเภา บ้านอยู่คลองโรงช้างเหนือเมืองราชบุรี จีนกุนเข้ารับราชการ ในสมเด็จ พระเจ้าตากสิน ได้รับตำแหน่งเป็นพระราชาประสิทธิ์ ต่อมา ในรัชกาลที่ ๑ ท่าน ได้ยกที่ดินเพื่อสร้างวัด ท่านได้เลื่อนเป็น พระยาศรีพิพัฒน์ แล้วเลื่อนเป็นพระคลัง ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ ท่านได้เลื่อนเป็น เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ซึ่งเป็นต้นตระกูล รัตนกุล (กรมศาสนา ๒๕๒๕, ๒๑๕)

วัดตาล (อินทาราม) ราชบุรี

วัดนี้เป็นวัดของตระกูลวงศาโรจน์

เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ (แสง) ท่านมีน้องชายร่วมสายโลหิตอยู่ ๑ ท่าน คือ เนียม วงศาโรจน์ ซึ่งต่อมาได้เป็นพระยาราชบุรี คนที่ ๓ ปลายสมัยรัชกาลที่ ๒-ต้นรัชกาลที่ ๓

เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ (แสง) ท่านเป็นบุคคลที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาท่านได้สร้าง วัดไว้หลายแห่ง คือ วัดอัมรินทาราม (วัดตาล) ตั้งอยู่ ต.โคกหม้อ อ.เมือง ราชบุรี สร้างวัดบางแคใหญ่ สร้างวัดบางแคน้อย ที่ ต.แควอ้อม อ.อัมพวา สมุทรสงคราม

จึงคาดว่าโบสถ์ปัจจุบันเป็นครั้งต้นรัชกาลที่ ๓

วัดวรจรยาวาส (วัดบางขวางล่าง) กรุงเทพฯ

ผู้สร้างคือ ท่านขุนทองสือ (ทองอยู่) เมื่อประมาณปี ๒๓๖๐ 1817 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ หลังจากนั้น ต่อมา คุณท้าววรจันทร์ ได้บูรณะสืบต่อมา จากสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา จนถึงสมัยกรมพระราชวงศ์เธอกรมหมื่นพิทย ลภพัฒน์ยกร (พระองค์เจ้าธรรมาธิราช) จึงได้เปลี่ยนชื่อจาก วัดบางขวางล่าง มาเป็น วัดวรจรยาวาส เมื่อปี ๒๔๘๒ 1939 เป็นวัดประจำสกุลโสณกุล (กรมการ ศาสนา ๒๕๒๖, ๒๗๑)

ท้าววรจันทร์คนนี้ คือเจ้าจอมมารดาวาด ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อดิชนายสมบุญ มหาเถรหลวงในรัชกาลที่ ๓ นายสมบุญเป็นบุตรพระศิริสมบัติ (เลี้ยง) และท่านทับ (ส.พลายน้อย ๒๕๐๖, ๒๓๑) เจ้าจอมมารดาวาดได้เป็น คุณท้าววรจันทร์ เมื่ออายุ ๔๕ ท่านมีฝีมือทำขนมจีน น้ำยาไก่ อีกทั้งหมัก (หมูหวาน) เป็นหนึ่ง ในการที่คุณท้าววรจันทร์ มาบูรณะ วัดบางขวางล่างนี้ ไม่ทราบว่ามี ความเกี่ยวข้องกับท่านขุนทองสือ ผู้สร้างวัดใน รัชกาลที่ ๒ หรือไม่

สำหรับประวัติวัดเกาะ สัมพันธวงศ์ ที่ทางกรมศิลปากร อ้างว่า สร้างเมื่อปี ๒๓๓๙ 1796 โดยไม่มีเชิงอรธออ้างอิง (จึงไม่ทราบว่าเป็นชื่อใด) ได้เพียงไร) เพราะในปดงกล่าว สมเด็จพระพนธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เองมีพระชนมได้เพียง ๒๕ พระชันษา

ฝ่าย เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงประชนพระยอใน พระศอมาตั้งแต่เดือนสาม ปีมะเสงตรศก มาจนถึง ณ วันจันทร์เดือนเจ็ด ขึ้นเจ็ดค่ำ เวลาเช้าทำโองส่าทล้นพระชนมฯ ได้ทำสืบพระชันษา พระองค์ได้สถาปนาวัดเกาะขึ้น แล้วมีการฉลองอิเหนาโรงใหญ่ พระ ราชทานชื่อวัดเกาะแก้วลังการาม (พิพากรวงศ ๒๕๐๕, ๑๔๙)

ปีมะเสงตรศกคือ จ.ศ. ๑๑๘๓ (๒๓๖๔ 1821) ๓ ปีก่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ เสด็จสวรรคต และอิเหนา ก็ เป็นพระราชนิพนธ์ใน รัชกาลที่ ๒ จึงพอกำหนดได้ว่า เมื่อวัดเกาะมี งานฉลองคงต้องอยู่ในรัชกาลที่ ๒ ไม่ใช่ในรัชกาลที่ ๑

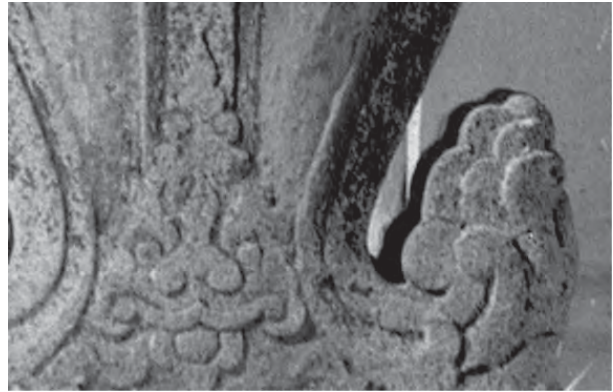
สำหรับวัดเงิน รัชภาธิฐาน และวัดเกาะ สัมพันธวงศ์ ดูว่าเป็น ตัวเชื่อมระหว่างสองวัดนี้ จะเป็นสมเด็จพระพนธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุมารักษ์ ในประวัติวัดว่า โรงอุโบสถวัดเงิน รัชภาธิฐาน สร้างใน รัชกาลที่ ๒ โดยสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ก็รับได้อยู่ เพราะ สอดคล้องกับงานฉลองวัดเกาะ สัมพันธวงศ์

ส่วนวัดใหญ่ สมุทรสงคราม ที่มีใบสีมาอยู่ในลักษณะแนว เดียวกัน กลับไม่มีประวัติ แต่ก็พอจะเดาได้ว่า ในการที่วัดนี้อยู่ในอัมพวา ซึ่งเป็นนิวาสถานของ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี คงจะเป็นวัดที่ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงสร้างหรือบูรณะ อีกทั้งใบสีมาที่อยู่ ในลักษณะเดียวกันกับวัดสัมพันธวงศ์ และวัดรัชภาธิฐาน ผลิตโดย ช่าง ชุดเดียวกัน

แต่สำหรับใบสีมาวัดวรรยาสา ไม่สามารถจะชักความมาให้ เชื่อมความสัมพันธ์กับสามวัดตอนต้นได้ แม้ประวัติจะว่าสร้างโดย ท่าน ขุนทองสือในรัชกาลที่ ๒ ร่วมสมัยกับสามวัดตอนต้นก็ตาม แต่เรา ก็ไม่ ทราบว่าท่านขุนทองสือนี้เป็นใคร อีกทั้งชนิดของหินที่ทำใบสีมา ก็ต่าง กันกับหินที่ใช้ทำใบสีมาของสามวัดตอนต้นอีกต่างหาก

๒.๑๑ ตาบัทธทรงหัวลูกศร
บนใบสีมาวัดรัชฎาธิฐาน ธนบุรี

๒.๑๒ ลายบนใบสีมาวัดรัชฎาธิฐาน ธนบุรี

อยู่ดีๆ โดยไม่มีสาเหตุ ก็มีใบสีมาในลักษณะแปลกประหลาดเกิดขึ้น นำโดยใบสีมาวัดเกาะ สัมพันธวงศ์ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒

ลักษณะของใบสีมาอยู่ใน “สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบาน้ำอูม” ประดับจุ๊กจุกขึ้นจากแผ่น รัตเกล้าหรือ มงคลชั้นเดียว ปกเกล้าอยู่ในรูปของใบไม้ปรกซ้อนกันลงมา บนแผงกลางแผ่นวางดอกสี่กลีบ (รูป ๒.๑๑)

กระจงโคนแผ่นวางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น แผงออกเป็นรูปหน้ากาลแลปลิ้นห้อย โดยไม่มีกระจง สามเหลี่ยมครอบไว้ (รูป ๒.๑๒)

กนกขนาคโคนแผ่น ไม่แนบอยู่กับกรอบข้างแผ่น หากทำลอยตัว (รูป ๒.๑๒) ลักษณะของลายดูแปลก ตาอยู่ เพราะไม่เคยปรากฏมาก่อนในสารบบลายไทย อันที่จริงลายดังกล่าวก็คือ กนกสามตัวที่ถูกตัดยอด ปลาย หัวขมวดกลมๆ ทาพงศ์เผ่าเหล่ากอไม่ได้ แล้วด้วยเหตุใดจึงมาปรากฏอยู่บนใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ลายดังกล่าวเป็นลายทางล้านนาที่สืบอีกต่อหนึ่งมาจากลายจีน เพราะอย่างน้อย ก็พอหาหลักฐานจากลายทาบตรงดอกสี่กลีบหัวลูกศรที่อยู่บนแผ่นสีมา (รูป ๒.๑๑) ว่าเป็นที่อยู่บนลายเดียวกับ ที่อยู่บนแผงห้ายนต์ตัวผู้ ของวิหารจามเทวี วัดปงยางคก ลำปาง (รูป ๒.๑๓)

ห้ายนต์ตัวผู้ ประดับลาย
ดอก หัวลูกศร

ลายดอก หัวลูกศร

ห้ายนต์ตัวเมีย

๑๓ ห้ายนต์ วิหารวัดจามเทวี วัดปงยางคก

ส่วนลายที่ถูกตัดยอตแต่งอยู่บนใบสีมา (รูป ๒.๑๒) หัวม้วนกลมๆ ลายดังกล่าวเป็นลายเฉพาะของล้านนา เรียก “งกหัวขอด” (งนกหัวขอด-ผู้เขียน) ซึ่งมีปรากฏอยู่บนห้ายนต์ของเชียงใหม่ทั่วไป (รูป ๒.๑๔)

ฐานแผ่นสีมาเป็นฐานลูกฟัก ได้ปรากฏขึ้นอีกบนใบสีมาวัดบวรมงคลชุดหลัง ซึ่งก็เป็นผลงานของช่างวังหน้า ที่จะได้นำเสนอต่อไป และฐานลูกฟักของใบสีมากลุ่มยกบ่าหน้าอูม สายสกุลอยุธยา ก็ได้เข้ามาจากใบสีมาวัดบวรมงคล ชุดหลัง

คำถามที่ตามมาก็คือ เพราะเหตุใด กนกของล้านนา จึงได้มาปรากฏอยู่บนใบสีมากรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ เรื่องนี้อาจจะอธิบายได้ว่า ครั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๑ ได้มีการเทศน์ชาวล้านนาเทศน์ลงกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก โดยจะเห็นได้จากอาคารหลายแห่ง ที่สร้างเมื่อต้นสมัยกรุงเทพฯ จะมีรูปแบบเป็นอาคารทรงโรงใต้ถุนยกพื้นทั้งสิ้น เช่น โรงอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และโดยเฉพาะโรงอุโบสถวัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม ในกรุงเทพฯ คิดว่าช่างทางล้านนาเหล่านี้ คงจะสังกัดอยู่ใต้วังหน้าเป็นจำนวนมาก ยังผลให้การแต่งลายบนใบสีมาของวัดเกาะ สัมพันธวงศ์ ออกมามีลวดลายหนักไปทางล้านนา

นอกจากลายที่ประดับอยู่บนแผ่นสีมา ที่ต่างออกไปจากใบสีมาที่เคยมีมาแล้ว ใบสีมาใน “สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ดังกล่าว ยังมีรูปสันฐานลงตอกกับใบสีมาร่วมสมัย โดยที่พื้นผิวด้านหน้าและด้านหลัง ของแผ่นทำป่องอูมออก ส่วนด้านข้างไม่มีสันตัดมุมฉาก แต่ทำมน บ่าของใบสีมากลุ่มนี้จะยกขึ้นกว่าปกติ จุกของใบสีมากลับไม่ดูเด่นขึ้น แต่ทำลาดลง ไปกลืนกับแผ่น

๒.๑๔ ลายก้านขดผสมงกหัวขอด บนห้ายนต์ จาก ประเสริฐ ณ เชียงใหม่ (ไม่มีปีระบุ)

ใบสีมาชุดแรกของวัดบวรมงคล (วัดลิงขบ) ธนบุรี

๒.๑๕ ใบสีมาชุดแรกของวัดบวรมงคล ลิงขบ

ธนบุรี

วัดบวรมงคล เดิมชื่อวัดลิงขบ เป็นวัดมีมาแต่เดิม ก่อนที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์จะได้ทรงบูรณะขึ้นเมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวมอญ ที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชกาลนี้ แล้วพระราชทานชื่อใหม่เป็น วัดบวรมงคล

ใบสีมาของวัดมีอยู่ด้วยกันสองชุด แต่ละชุดมีลักษณะผิดไปจากกัน ในที่นี้จะยกเพียงชุดหนึ่ง ซึ่งเป็นชุดแรกมาแสดงก่อน ส่วนชุดหลังซึ่งทำขึ้นในรัชกาลที่ ๔ จะได้นำมาเสนอต่อไป เมื่อถึงเวลา

ใบสีมาชุดแรกของวัดบวรมงคล ลิงขบ (รูป ๒.๑๕) มีอยู่ด้วยกัน ๔ แผ่น ปัจจุบันปักอยู่ที่วัด คือในซุ้มใบสีมาหลักที่ ๕ และ ๖ แต่ละแผ่นมีขนาด (82x40x9.5) มีหน้าเดียว ปัจจุบันปักอยู่ในแบบของสายสกุลอยุธยา ทำจากหินสีน้ำตาลอ่อนจุดเข้มเนื้อแข็ง จึงไม่เหมาะที่จะแกะลวดลายให้มีความละเอียดนัก ด้านหลังของแผ่นออกมาเหมือนเดียวกับด้านหน้า ซึ่ง

ก็อยู่ใน “แบบยกปากหน้าอม”

ใบสีมาชุดแรกที่กล่าวถึงนี้ อยู่ในแบบของ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกปากหน้าอม” ยอดจุทรวงน้ำเต้า ศิราภรณ์ประดับลายกลีบบัว แอ่นท้องสำเภา ปกเกล้า ๓ แฉก ระหว่างแฉกห้อยพู่เล็กๆ ปลายปกเกล้าพ้องงอนออก อันสืบเนื่องมาจากใบสีมาวัดเสาประโคน ดุสิตาราม (รูป ๑.๖๗)

บนแก้มรูปมะม่วงทั้งสองฟากของแผ่นประดับดอกกลีบ ซึ่งควรจะเป็นสุริยมณฑลและจันทรามณฑล แต่ไม่มีฐานกลมรองรับ ส่อให้เห็นว่า ช่างที่ผลิตใบสีมานี้ ไม่ทราบถึงคติของมณฑลทั้งสอง คงเป็นเพราะช่างวังหน้าไม่รู้ถึงกฎเกณฑ์ในเรื่องนี้

กลางแผ่นทำตาบัพทรวงรูปดอกสี่กลีบวางทะแยงบนแผงกลางแผ่น ฐานใบสีมาเป็นแข้งสิงห์ อันสืบเนื่องมาจากใบสีมาวัดเสาประโคน ดุสิตาราม เช่นกัน

๒.๑๖ นาคเบียน ของใบสีมาวัดบวรมงคล ลิงขบ ชุดแรก

ลักษณะสำคัญของใบสีมาวัดบวรมงคล ชุดแรกนี้ก็คือ การจัดวางนาคเบียน ที่ขนาบอยู่ที่โคนแผ่น (รูป ๒.๑๖) เพราะได้มีการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยเป็นมา โดยทำให้ฐานของแผ่นยื่นออกมา จนถึงปลายสุดของฐาน ลำตัวของนาคที่ล้อมกรอบแผ่นสีมา จะแผ่ลงออกเป็นเศียรนาค ตั้งอยู่บนฐานแผ่นดังกล่าวที่ยื่นออกมานี้ บนคอนาคเบียนมีกระจังตัวเล็กวางสะกดอยู่ ปลายหางนาคเชื่อมติดอยู่กับกรอบข้างของแผ่นสีมา ตำแหน่งล่างสุดเป็นของหางคอนาค

หากจะกลับไปดูนาคเบียนของใบสีมาวัดอรุณฯ (รูป ๒.๐๑) จะเห็นว่า ใบสีมาของวัดบวรมงคล ชุดแรกนี้ มีความสัมพันธ์ สืบเนื่องต่อกัน แต่ได้ตัดกาบเชิงกรอบออก

ได้กล่าวแล้วว่า ใบสีมาชุดแรกนี้มีอยู่ด้วยกัน ๔ แผ่น ชื่อว่าสีมา ๔ แผ่นนี้ ได้ทำไว้อาจเพื่อติดจะบนผนังนอกโบสถ์เยี่ยงวัดวังหน้า เช่นวัดมหาธาตุ และ พระสงคราม กรุงเทพฯ แต่การได้ขังกลัง เพราะพระองค์ต้องสละเวลาไปทำวัดเขมา ใบสีมาชุดนี้ควรจะต้องทำขึ้นก่อนปี ๒๓๖๐ 1817 ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ผู้อุปถัมภ์และปฏิสังขรณ์สุวรรณศต แต่การก็ยังไม่ว่างเสร็จ

ที่อยากจะให้สังเกตก็คือ ลักษณะโดยรวมของใบสีมาวัดบวรมงคล ชุดแรกนี้ ว่าบ้ายกขึ้นกว้างกว่าใบสีมาที่เคยเป็นมา ซึ่งจัดได้ว่าอยู่ในลักษณะของ “แบบยกบ่าหน้าอูม” อาจจะเป็นเพราะผลิตขึ้นโดยช่างทางล้านนา โดยจะเห็นชัดขึ้นต่อ ไปบนใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี

ใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี

๒.๑๗ ใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี

วัดเขมาตั้งอยู่บนฝั่งเจ้าพระยา ปัจจุบันอยู่ในเขตนนทบุรี วัดเขมาเป็นวัดมีมาแต่เดิม ก่อนที่จะถูกบูรณะ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ วัดเขมานี้เดิมเป็นวัดกฐินหลวง ในกรมพระราชวังบวร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ทรงบูรณกรมพระราชวังบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ (วังหน้า) ขอวัดเขมาสำหรับกฐิน ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี และเพื่อทรงบูรณะ

การบูรณะเริ่มด้วยการขยายราก (พระอุโบสถ) ให้ใหญ่กว่าเดิมออกมา ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ และกรมพระราชวังบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นฤกษ์ “แล้วได้ให้ก่อกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถมีพระวัดศิโยมเจดีย์ทั้ง ๔ ทิศ แล้วสร้างการเปรียญฝากระ

ดานหลังหนึ่ง ตรงหน้าพระอุโบสถออกมา ครั้นการพระอุโบสถการเปรียญสำเร็จแล้ว ก็ได้ทรงมีพระศรัทธาเสด็จไปทามหะกรรมการฉลอง ทรงบำเพ็ญการพระกุศลในที่นั้นเป็นอันมาก ในปีชวด สัมฤทธิ์ศก ศักราช ๑๑๙๐” (ศิลปากร ๒๕๒๕, ๒๑๓) ตรงกับปี พ.ศ. ๒๓๗๑ ค.ศ. 1828

แม้ว่าโรงอุโบสถปัจจุบันจะสร้างใหม่ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แต่ใบสีมาปัจจุบันก็อยู่ในลักษณะร่วมสมัยกับโรงอุโบสถเดิม ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ และกรมพระราชวังบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์

เดิมทีนั้น วัดเขมาอยู่ในความอนุเคราะห์ ในสมเด็จพระราช บวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ เช่นเดียวกับวัดบวรมงคล ถึงกับ ผิดกันอยู่ที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระราชดำริให้วัดเขมาไปอยู่ ในอนุเคราะห์ สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ถึงกระนั้นก็ตาม แม้เรื่องนี้จะ เป็นไปตามพระราชประสงค์ สมเด็จพระราช บวรราชเจ้า มหาเสนานุรักษ์ ก็ยังคงต้องถือเป็นพระราชภาระที่จะทรงบูรณะวัดเขมาต่อไปอยู่ดี ในการที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ได้ทรงร่วมในการบูรณะวัดเขมา จึงย่อมมีความสำคัญกว่าวัดบวรมงคล ถึงกับ

ในการนี้ วัดเขมาจึงเป็นตัวถ่วงในการบูรณะวัดบวรมงคล อยู่ไม่น้อย และในเมื่อสมเด็จพระราช บวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ได้เสด็จสวรรคต ตั้งแต่ปี ๒๓๖๐ 1817 โครงการบูรณะวัดบวรมงคลคงต้องชะงักลง เพราะขาด ผู้อุปถัมภ์ จึงยังผลให้ใบสืมาของวัดบวรมงคล ถึงกับ ชะงักลงเหลือเพียงแค่ ๔ ใบ คือชุดแรก ที่ได้นำเสนอไปแล้ว อาจจะเป็นเพราะช่างสลักหินในขณะนั้นมี จำนวนจำกัด และในกรณีนี้อยู่ในสังกัดวังหน้า จึงต้องโยกมาใช้งานสำหรับทำ ใบสืมาของวัดวัดเขมาเป็นการจำเพาะกิจ (ไม่เหมือนสมัยนี้ที่สามารถจ้างช่างรับ เหมมา และนั่งคอยกินหัวคิว) ฉะนั้น ใบสืมาชุดที่สอง ของวัดบวรมงคลที่สร้างขึ้น ภายหลังจึงมีลักษณะต่างออกไปจากชุดแรก อย่างสิ้นเชิง เพราะกระแสนิยมได้เปลี่ยนไป

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้มี พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนอิศเรศบรม (พระองค์เจ้าประยุรงค์) พระ ราชโอรสในสมเด็จพระราช บวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ เป็นแม่กอง กำกับ การบูรณะวัดบวรมงคลต่อการพิเศษ ในปี ๒๔๑๑ 1868 (ศิลปากร ๒๕๒๕, ๒๓๗) ฉะนั้นใบสืมาชุดที่สองของวัดบวรมงคลจึงมีลักษณะผิดจากชุดแรก เพราะ ต่างวาระ ต่างกระแสนิยมกัน

เรื่องนี้จึงเป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่า ลักษณะของใบสืมานั้นขึ้นอยู่กับ ความนิยมร่วมสมัย มากกว่าจะทำเลียนแบบของเดิม

๒.๑๘ ใบสีมาชุดแรก วัดบวรมงคล ธนบุรี

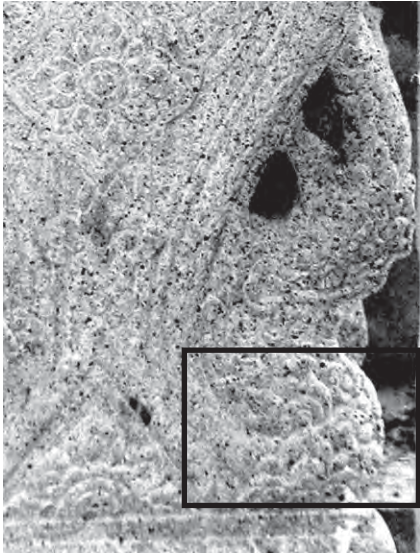
๒.๑๙ ใบสีมาวัดเขมา นนทบุรี

ใบสีมาวัดเขมา (รูป ๒.๑๙) เป็นการพัฒนามาจาก ใบสีมา วัดบวรมงคล ชุดแรก (รูป ๒.๑๘) อย่างเห็นได้ แม้บางส่วนจะได้ถูกพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม

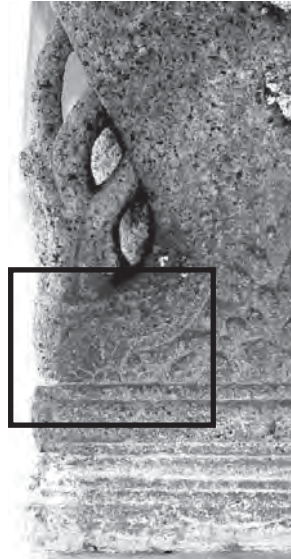
ใบสีมาทำด้วยหินเนื้อแข็งเทาจุดดำ หน้าเดียว ปีกคู่ ขนาด (78X42X9) ยอดศิราภรณ์จุทรวงน้ำเต้า โคนจุกล้อมด้วยบัวกลุ่ม มี ยอดชูขึ้น รัตเกล้าตอกท้องสำเภาบัวกลุ่ม ๒ ชั้น หากนับบัวกลุ่มโคนจุ ก็เป็น ๓ ชั้น ได้รัตเกล้าหรือมงคลไม่มีชั้นบัวกลา แต่กลายมาเป็น ปกเกล้า ๓ แฉก มีพู่ขนาดเล็กแทรกปลาย ของปกเกล้าของใบสีมาวัด เขมา ยื่นพ่อนอกมากกว่าใบสีมาวัดบวรมงคลชุดแรก นับว่าเป็นใบ สีมาใน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”

จะเห็นว่า บ่าของใบสีมาวัดเขมานั้นยกขึ้นมากกว่าใบสีมา วัดบวรมงคลชุดแรก อีกทั้งระนาบหน้าและหลังก็อูมออก จึงจะเรียก ใบสีมาในลักษณะนี้ว่า “ยกบ่าหน้าอูม”

บนแผ่นสีมาวัดเขมาจะประดับลายมากกว่าของวัด บวรมงคลชุดแรก ฐานของใบสีมาวัดเขมา ได้แปลงเป็นฐานช้างสิงห์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากใบสีมาวัดดุสิตาราม เสาพระโคน (๑.๖๗)

๒.๒๐ ส่วนนาคเบือนของ ใบสีมาวัดบวรเมณฑล
ชุดแรก ธนบุรี

๒.๒๑ ส่วนนาคเบือนของใบสีมา
วัดเขมา ธนบุรี

๒.๒๒ ส่วนนาคเบือนของ ใบสีมาวัด

ในการที่ลักษณะของใบสีมาวัดเขมา ผิดออกไปอย่างมาก จากของวัดบวรเมณฑล ชุดแรก ก็ที่นาคเบือน
นาคของวัดบวรเมณฑล ชุดแรก (รูป ๒.๒๐ กรอบเหลี่ยม) มีลำตัวเชื่อมกันเป็นหนึ่งเดียวกันกับลำตัวนาค
ที่กรอบข้างของแผ่นสีมา และมีกระบังตัวเล็กวางสะกดอยู่ที่คอตามระเบียบ

ในขณะที่นาคของใบสีมาวัดเขมา (รูป ๒.๒๑ กรอบเหลี่ยม) กระทำโดยเอาเศียรของนาคงอกโผล่ชูออก
มาจากลำตัว อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย ทั้งนี้ก็เป็นการลอกเลียนอย่างผิดพลาด จากนาคเบือนของใบสีมาวัดอรุณฯ อีก
ต่อหนึ่ง (รูป ๒.๒๒)

จะเห็นต่อไปว่า ลักษณะการนำเสนอของนาคเบือนวัดเขมานี้ จะเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาในปลาย
รัชกาลที่ ๒ ซึ่งจะเรียกว่า “สายอยุธยาเขมรทรงเครื่อง ชักชายผ้า รัดเกล้านาม” อันที่ได้กล่าวต่อไป

ใบสีมาวัดสุวรรณาราม (วัดทอง) ธนบุรี

๒.๒๓ ใบสีมาวัดสุวรรณาราม ธนบุรี

๒.๒๔ ใบสีมาวัดอรุณฯ ธนบุรี

วัดทองเป็นวัดที่มีมาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะได้ทรงบูรณะ แล้วทรงพระราชนิพนธ์ชื่อใหม่ว่าวัดสุวรรณาราม

ในพระราชพงศาวดารฯ กล่าวว่า วัดสุวรรณารามได้ถูกบูรณะใหญ่อีกครั้ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ครั้นบูรณะแล้วก็โปรดฯ ให้มีการฉลองวัดในปี ๒๓๗๔ ๑๘๓๑ พร้อมกับอีก ๘ วัด คือ วัดราชโอรสาราม วัดราชสิทธาราม วัดอรุณราชวราราม วัดกนิษฐาราม วัดโมฬีโลกยาราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดสระเกศ และวัดพระยาทำ (ทิพากรวงศ์ ๒๕๓๘, ๔๖-๔๗)

การฉลองวัดดังกล่าว ไม่จำเป็นที่ใบสีมาของวัดนั้นๆ จะต้องมียายุอยู่ในปีดังกล่าว เพราะใน ๘ วัดที่กล่าวถึงจะมีก็เพียง ๒ วัดเท่านั้น ที่ใบสีมาจัดอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ส่วนลักษณะของใบสีมา วัดสุวรรณาราม จัดได้ว่า มียายุอยู่ในครั้งหลังรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ เสียมากกว่า

ใบสีมาวัดสุวรรณาราม (รูป ๒.๒๓) ปักคู่ หน้าเดียว ขนาด (๙๐x๔๓x๑๓) อยู่ในลักษณะของ “สายเขมรทับโก่งคิ้ว” ทำจากหินสีเทาอ่อนจุดเข้ม เป็นหินเนื้อแกร่ง จะเห็นว่า ลักษณะที่ความเกี่ยวเนื่องกับ ใบสีมาวัดอรุณฯ โดยเฉพาะของชุด “สายเขมรทับโก่งคิ้ว” (รูป ๒.๒๔) แล้ว ก็มีปกเกล้าหยักฟันปลา แต่ที่เปลี่ยนไปที่วัดเกล้าหรือมณฑลรัตนกสินนั้นมนกลม ๓ ชั้น ซึ่งเลียนแบบมณฑลรัตนกสินหรือมณฑลที่เขตรัตน

ต่อไปจะเกิดมีใบสีมาที่มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันนี้ที่มี มณฑลรัตนกสิน ปกเกล้าฟันปลา ก็เพราะได้รับอิทธิพลสืบมาจากใบสีมาวัดอรุณฯ โดยจะเห็นว่า หยักแทรกขนาดเล็กของปกเกล้าใบสีมาวัดสุวรรณาราม ก็มีขนาดเล็กกว่าหยักกลางและหยักข้าง เช่นเดียวกันกับหยักบนใบสีมาวัดอรุณฯ

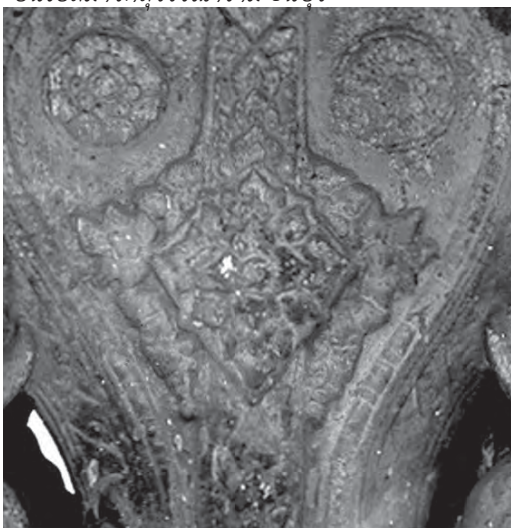
สันขอบข้างของใบสีมาวัดสุวรรณารามจะมนกลม ฉะนั้น คงจะกล่าวได้ว่า ใบสีมาวัดสุวรรณารามนี้ ทำขึ้นราวช่วงปลาย รัชกาลที่ ๒ ต่อต้นรัชกาลที่ ๓ โดยสันข้างของ ใบสีมาวัด สุวรรณารามนั้นมนกลม คือไม่ตัดตั้งฉากเช่นสันข้างของใบสีมาวัด อรุณฯ ทั้งนี้ก็เพราะได้รับอิทธิพนมาจากใบสีมา “กลุ่มยกบ่าหน้า อูม” เมื่อปลายรัชกาลที่ ๒ นั่นเอง

ปลายด้านข้างของปกเกล้าใบสีมาวัดสุวรรณาราม ไม่อยู่ในระนาบเดียวกันกับสันด้านข้าง ซึ่งก็อยู่ในลักษณะเดียวกันกับใบ สีมาในระยะต่อมา ที่ประดับมงคลรัตเกล้านวม ปกเกล้าพันปลา

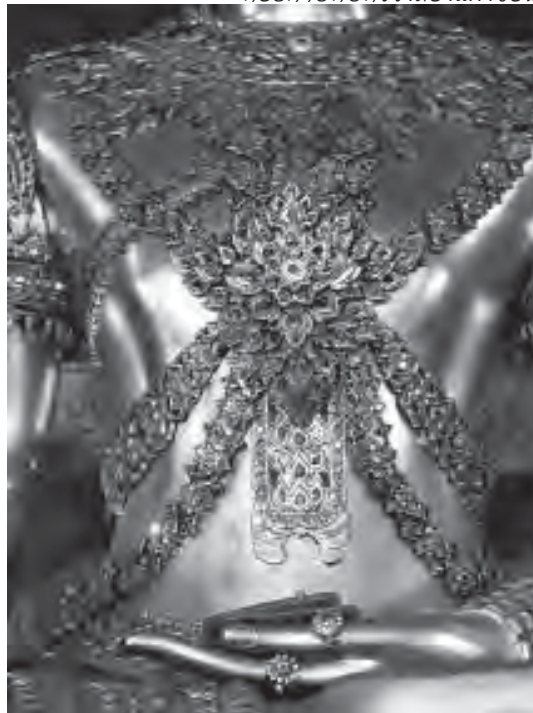
สุริยมณฑลและจันทรมณฑลบนแก้มทั้งสองฟากของแผ่น มีฐานวงกลมรองรับ ภายในประดับดอกดาวกระจาย

แผงกลางแผ่นสอดด้วยริ้วร้อยดอกไม้ (รูป ๒.๒๕) วาง ทับอยู่บนทับทรวงสี่เหลี่ยมวางรูปคล้ายว่าวปักเป้า และมีตาบับ ทรวงขนาดเล็กลงมา วางซ้อนทับอยู่ภายใน แต่ทับอยู่บนแผงกลาง แผ่น ลักษณะเช่นนี้ เกิดขึ้นเพราะต้องการลอกเลียนตาบับทรวง ของพระพุทธรูปร่วมสมัย เช่นพระพุทธรมหาจักรพรรดิ วดนางนอง ธนบุรี (รูป ๒.๒๖) แทนตาบับทรวงสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดที่เคยมี มา

๒.๒๕ ตาบับทรวงซ้อนสองแผง
บนใบสีมาวัดสุวรรณาราม ธนบุรี

๒.๒๖ พระพุทธรมหาจักรพรรดิ วดนางนอง ธนบุรี
ห้อยตาบับทรวงสองแผงซ้อน

๒.๒๗ โคนและฐานของใบสีมาวัดสุวรรณาราม ชนบุรี

๒.๒๘ โคนและฐานของใบสีมาวัดอรุณฯ ชนบุรี

นาคเป็นของใบสีมาวัดสุวรรณาราม จะมี กาบเชิงกรอบ แต่ไม่สวมปลอกคอนาคเหมือนของใบสีมาวัดอรุณฯ แต่ที่ต่างกันออกไปก็ที่กรอบข้างของแผ่นสีมาวัดสุวรรณารามนั้น แผลงออกไปเป็นลำตัวนาค กรอบด้านนอกทำเป็นลายเกร็ด เส้นรอบด้านในทำเป็นลายปล้องเกล็ดท้องงู

ปรากฏการณ์อีกประการ ที่ทำให้ใบสีมาวัดสุวรรณารามฉีกแนวไปจากใบสีมาทั่วไป ก็การที่มีลาย

พรรณพฤกษาเลื้อยงอกออกจากฐานของแผ่น โดยไม่มีกรอบกระจังสามเหลี่ยมคลุมไว้ (รูป ๒.๒๗) หากเพียงประดับลาย เรื่องนี้คงเพราะได้อย่างมาจาก ใบสีมาวัดอรุณฯ (รูป ๒.๒๘) หากแต่ยกเอากรอบสามเหลี่ยมออกไปเสียตื้อๆ

ฐานของใบสีมาวัดสุวรรณารามทำเป็นขัณฑ์ เช่นเดียวกับใบสีมาวัดอรุณฯ ซึ่งสืบเนื่อง มาแต่ใบสีมา วัดเสาพระโคน ดุสิตาราม

๒.๒๙ ส่วนโค้งคิ้วในแบบ “เขมรทับโค้งคิ้ว” ของแผ่นสีมาวัดสุวรรณาราม ธนบุรี

๒.๓๐ ใบสีมาวัดอรุณฯ ในแบบ “เขมรทับโค้งคิ้ว” ลายละเอียดที่โค้งคิ้ว

ในการที่โค้งคิ้วของใบสีมาวัดสุวรรณาราม ไม่เชื่อมต่อกันกับกรอบล้อมแผงกลางแผ่น (รูป ๒.๒๙ กรอบเหลี่ยม) แต่แผงกลางแผ่นทอดทับโค้งคิ้วขึ้นไป ถึงได้ปกเกล้าแฉกฟันปลา จึงทำให้ใบสีมาวัดสุวรรณาราม จัดอยู่ในใบสีมา “สายเขมรทับโค้งคิ้ว” เช่นเดียวกับใบสีมาวัดอรุณฯ รุ่นแรกที่อยู่ใน “สายเขมรทับโค้งคิ้ว” (รูป ๒.๓๐) ที่ได้กล่าวแล้ว

กล่าวได้ว่า ใบสีมาวัดสุวรรณารามนี้ ได้ลักษณะหลายประการที่สืบเนื่องมาจากใบสีมาวัดอรุณฯ แต่ได้ปรับปรุง ให้สอดคล้องไปตามสมัยนิยม จนดูผิดตาไป จึงมั่นใจว่า ใบสีมาของวัดสุวรรณาราม ได้ทำขึ้นในตอนช่วงท้ายของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ มากกว่าที่จะอยู่ใน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ตอนที่ ๓
ใบสีมาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓

ใบสีมา “แบบวังหน้า”

ใบสีมาวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

ในการนี้ คงจะต้องเสนอถึงคติของการติดใบสีมาแบบวังหน้า ซึ่งได้เริ่มมาแต่วัดมหาธาตุ และ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ ที่ได้กล่าวไปแล้ว คติของการติดใบสีมาแบบวังหน้าคือแนบผนังด้านนอกของโรงอุโบสถ

ได้กล่าวมาแล้วว่า วัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ เป็นวัดที่สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท วังหน้า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงบูรณะ และก็ได้ให้นำเสนอไปแล้ว ในเรื่อง “ใบสีมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก” อีกทั้งได้วิเคราะห์ถึง เหตุที่แผ่นสีมาของทั้งสองวัดดังกล่าวนำมาติดไว้บนผนังด้านนอกโรงอุโบสถ แทนที่จะอยู่ในซุ้มหรือนั่งบนแท่นดังเช่นตามวัดทั่วไป

เนื่องด้วยแผ่นสีมาเหล่านี้ ทำขึ้นด้วยปูนเพชร จึงได้มีการซ่อมแซมกันมาหลายครั้งหลายสมัย ทำให้ลายละเอียดอาจจะเปลี่ยนไปบ้าง แต่ลักษณะโดยรวมและตำแหน่งนั้นยังคงเดิม

ปกเกล้าไต้มงกุฎ แยกเป็นสองแฉก เช่นเดียวกับใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

๓.๐๑ แผ่นสีมาราบ ภายในโรงอุโบสถ
ของวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

๓.๐๒ แผ่นสีมากต ติดมุมผนังภายนอกโรงอุโบสถ
วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดบวรมงคล (วัดลิงขบ) ธนบุรี

กรมพระราชวังสถานมงคล ต่อจากสมเด็จพระบวรราช เจ้ามหาสุรสิงหนาท คือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ได้กล่าวไว้ใน “ใบสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒” ว่า พระองค์ทรงบูรณะวัดลิงขบ บวรมงคล แต่โคลงการต้องขังกลางเพราะต้องทรงหันไปปฏิสังขรณ์ วัดเขมา

ได้กล่าวแล้วว่า ใบสีมาของวัดบวรมงคล ชุดแรก (รูป ๓.๐๓) ปัจจุบันมีทำไว้เพียง ๔ แผ่น ปักคู่อยู่ในซุ้ม ขนาด (82x40x9.5) ต่อภายหลังจึงได้มาทำเพิ่มอีก ๑๒ แผ่น (รูป ๓.๐๔) ใบสีมาในปัจจุบันจึงมีทั้งหมดครบ ๑๖ แผ่น หรือ ๘ คู่ เพื่อดำรงอยู่ประจำในซุ้มทั้ง ๘ ทิศ ใบสีมาแต่ละคู่ตั้งหันหลังชนกัน

จากลักษณะของใบสีมาวัดบวรมงคล ชุดหลัง (รูป ๓.๐๔) นี้ ได้ทำขึ้นครั้งเมื่อรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนอิศเรศ (พระองค์เจ้าชายประยงค์) พระโอรสของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ เป็นแม่กองบูรณะ เมื่อปี ๒๔๑๑ 1868

ผู้วิจัยมีความสงสัยว่า ใบสีมาชุดแรกที่มีเพียง ๔ แผ่นนั้น อาจทำไว้เพื่อติดตรงกลางบนผนังโรงอุโบสถ ตามคติของวัดวังหน้า เช่นที่วัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ ส่วนอีก ๔ แผ่น ซึ่งควรเป็นแผ่นสีมาคดเพื่อติดที่มุมโรงอุโบสถนั้น ยังไม่ทันได้ทำ พระองค์ก็สวรรคตไปเสียก่อนเมื่อปี ๒๓๖๐ 1817

ลักษณะของใบสีมาชุดแรกของวัดบวรมงคลนี้ อยู่ในข่ายของใบสีมา “สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ่าหน้าอูม”

๓.๐๓ ใบสีมาชุดแรก วัดบวรมงคล

๓.๐๔ ใบสีมาชุดหลัง
วัดบวรมงคล กรุงเทพฯ

ใบสีมาแบบวังหน้า วัดไพชยนต์พลเสพ (วัดกรมศัคดี วัดปากกลัด วัดวังหน้า) สมุทรปราการ

๓.๐๕ โรงอุโบสถวัดไพชยนต์ สมุทรปราการ

วัดไพชยนต์สร้างขึ้น ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ โดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพ ครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศักดีพลเสพ ครั้งเมื่อทรงเป็นแม่กองสร้างนครเขื่อนขันธ์และป้อมเพชรหึง ที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ทรงสร้างค้างไว้แต่เดิม แล้วทรงขุดคลองลัด หลังเมืองเขื่อนขันธ์ ทะลุออกคลองตาลาว แล้วจึงสร้างวัดวัดหนึ่ง เดิมทีเรียกวัดกรมศัคดีบ้างก็เรียกวัดปากกลัด มาเรียกเป็นวัดวังหน้าครั้งเมื่อพระองค์ทรงพระอิสริยยศเป็นกรมพระราชวังสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน *สารสมเด็จ* ทรงวิเคราะห์ว่า ชื่อวัดไพชยนต์นี้ รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชทาน

โรงอุโบสถยาว ๑๒ วา กว้าง ๙ วา ๓ ศอก มีลักษณะเป็นทรงโรงแบบไต้ลื้อ ส่วนแผ่นสีมาก็ติดบนผนังด้านนอกโรงอุโบสถ โดยใบสีมาแผ่นราบอยู่หน้าหลังและข้างผนังด้านนอก ส่วนใบสีมาแผ่นคดก็ติดอยู่ตามมุมทั้งสี่บนผนังด้านนอกของโรงอุโบสถ (รูป ๓.๐๕) เป็นการสืบเนื่องคติเครื่องก่อแบบวังหน้า ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ดังเช่นโรงอุโบสถวัดมหาธาตุและวัดชนะสงคราม

๓.๐๖ ไบสีมาแผ่นราบ ตีตผนังด้านหลังและกลาง
ด้านนอกโรงอุโบสถ วัดไพชยนต์ สมุทรสงคราม

๓.๐๗ ไบสีมาแผ่นคด ตีตบนมุมผนัง
ด้านนอกโรงอุโบสถ วัดไพชยนต์ สมุทรสงคราม

หากจะพิจารณาถึงลักษณะของไบสีมาวัดไพชยนต์ ทั้งแผ่นราบ (รูป ๓.๐๖) และแผ่นคด (รูป ๓.๐๗) ก็จะเห็นว่า อยู่ในแบบ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ยอดประดับศิราภรณ์ มงคลรัดเกล้า สามชั้นตัดตรง ปกเกล้าเป็นเส้นตรง โคนแผ่นขนานบาคเบี้ยน สันข้างตัดตรงไม่มนกลมเหมือนไบสีมาเมื่อต้นรัชกาลที่ ๓ ตามที่ได้เคยนำเสนอมาแล้ว แต่กลับมีลักษณะของไบสีมาที่สร้างเมื่อปลายรัชกาลที่ ๓ และต้นรัชกาลที่ ๔ รับด้วยปกสามแฉก เยื้องแผ่นสีมาของวัดบวรนิเวศวิหาร (รูป ๓.๑๑) อันจะได้กล่าวต่อไป

บนแก้มรูปมะม่วงทั้งสองด้านของแผ่นสีมาใต้โก่งคิ้วประดับดวงสุริยมนฑลและจันทรมลฑล เป็นลักษณะดอกดาวกระจาย โดยมีฐานวงกลมรองรับ

ที่ยังเป็นข้อสงสัยอยู่ที่เหตุใด ไบสีมาของวัดไพชยนต์ จึงมีมงคลรัดเกล้าถึง ๓ ชั้น ในขณะที่ไบสีมาของวัดบวรสถานมงคล จึงลดมงคลรัดเกล้าเหลือเพียง ๒ ชั้น

ใบสีมาแบบวงหน้า วัดทรงธรรมวรวิหาร สมุทรปราการ

๓.๐๘ ใบสีมาแผ่นแบน
วัดทรงธรรม สมุทรปราการ

๓.๐๙ ใบสีมาแผ่นคด
วัดทรงธรรม สมุทรปราการ

แรกเริ่มเดิมที วัดทรงธรรมสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ครั้งเมื่อ ได้โปรดฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ ภายหลังในรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าให้เป็นสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพ ครั้นสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ และป้อมเพชรหึง เมื่อปี ๒๓๖๑ ๑๘๑๘ จึงย้ายวัดเข้ามาอยู่ในป้อม ซึ่งเดิมทีนั้นโรงอุโบสถเป็นเครื่องไม้

ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เสด็จถวายผ้าพระกฐิน ทรงทอดพระเนตรเห็นวัดทรุดโทรม จึงโปรดฯ ให้พระยาดำรงราชพลขันธ์ เจ้าเมืองจัดการบูรณะ เป็นอาคาร ก่ออิฐถือปูน (กรมศาสนา ๒๕๒๕, ๓๖๓)

โรงอุโบสถปัจจุบัน เป็นอาคารที่ถูกซ่อมแซมดัดแปลง ครั้งรัชกาลที่ ๕ จากอาคารเดิม มีระเบียงรอบค้ำด้วยเสากลมคู่ ๕๖ ต้น

แผ่นหรือใบสีมาของวัดทรงธรรมทำด้วยหินเนื้อแข็งจุดน้ำตาลเข้ม มีทั้งแผ่นแบนที่ตั้งอยู่แนวกลาง (รูป ๓.๐๘) และแผ่นคดที่ควมอยู่ตามมุมทั้งสี่ของโรงอุโบสถ (รูป ๓.๐๙)

แผ่นสีมาดังกล่าว เช่นมีลักษณะเดียวกันกับของวัดไพยยนต์ ซึ่งอยู่ในแบบ “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ประดับดอกกลีบในโค้งคิ้ว โดยไม่มีฐานวงกลมรองรับ จึงผิดจากลักษณะอันควรของสุริยมณฑลและจันทรมณฑล โคนแผ่นขนานบนาคเป็น มงคลรัตเกล้าตัดตรง ปกเกล้าเป็นเส้นตรง ตามลักษณะแล้ว แผ่นสีมาดังกล่าว ควรจะมีอายุอยู่ประมาณปลายรัชกาลที่ ๓ ถึงต้นรัชกาลที่ ๔ เช่นเดียวกับของวัดไพยยนต์ หากเป็นฝีมือช่างพื้นบ้านที่พยายามเลียนแบบของใบสีมาวัดไพยยนต์

ใบสีมาดังกล่าวคงทำขึ้นครั้งสร้างโรงอุโบสถใหม่ ปลายรัชกาลที่ ๓ ต่อ รัชกาลที่ ๔

ใบสีมาแบบวังหน้า วัดบวรนิเวศวิหาร (วัดใหม่) กรุงเทพฯ

๓.๑๐ พระอุโบสถวัดบวรฯ กรุงเทพฯ เดิมทีมีแต่มุขหน้า มุขขวางด้านหลังสร้างขึ้นภายหลัง

วัดบวรฯ เดิมชื่อวัดใหม่ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพ ทรงบูรณะเป็นวัดสุดท้ายก่อนสิ้นพระชนม์เมื่อปี ๒๓๗๕ 1832 ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓

เดิมทีโรงอุโบสถมีเพียงมุขหน้า (รูป ๓.๑๐) โดยด้านหลังมีอาคารขวางนั้นสร้างขึ้นภายหลัง ครั้งเมื่อ พระวชิรญาณภิกขุ (รัชกาลที่ ๔) ผนวชเป็นพระภิกษุอยู่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เสด็จมาครอง เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๙ 1836

จึงจะเห็นว่า การติดแผ่นสีมาของมุขหน้า ซึ่งคือโรงอุโบสถเดิมนั้น ติดแผ่นสีมา “แบบวังหน้า”

๓.๑๑ ใบสีมาแผ่นราบ วัดบวรฯ กรุงเทพฯ

๓.๑๒ ใบสีมาแผ่นคด วัดบวรฯ กรุงเทพฯ

ใบสีมาที่ตั้งล้อมโรงอุโบสถเดิม ประกอบด้วยแผ่นราบ (รูป ๓.๑๑) ที่อยู่บนผนังด้านนอก หน้าและข้างของโรงอุโบสถ ส่วนใบสีมาท้ายโรงอุโบสถ ปัจจุบันอยู่ใต้ฐานชุกชีพระประธาน ภายในโรงอุโบสถ ใบสีมาแผ่นราบเหล่านี้ มีขนาด (86x55x6)

ใบสีมาแผ่นคด อยู่มุมผนังด้านหน้านอกโรงอุโบสถ (รูป ๓.๑๒) แต่ใบสีมาแผ่นคดที่มุมท้ายโบสถ์ ถูกอมไว้ให้เห็นเพียงแต่เสี้ยวหนึ่ง (รูป ๓.๑๓) เพราะถูกหนีบไว้โดยอาคารขวางที่สร้างต่อเติมขึ้นในภายหลัง โดยเจ้าอาวาสใหม่ พระวชิรญาณภิกขุ

ใบสีมาวัดบวรฯ หรือวัดใหม่ ของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถ อยู่ใน “สายสกุลอยุธยา” เช่นเดียวกับใบสีมาวัดไพชยนต์ ที่ได้นำเสนอไปแล้ว ผิดกันแต่ที่เป็นใบสีมาทรงเครื่องใหญ่ สันด้านข้างตัดตรง มงคลรัดเกล้าเส้นตรง แต่มีเพียงสองชั้น

ลักษณะพิเศษของใบสีมาทรงเครื่องใหญ่ของวัดบวรฯ ก็ที่ สายสังวาล โดยสายนอก โยงลงมาจากใต้ปกเกล้า ถึงตาบทับทรวง ส่วนสายใน โยงจากใต้ปกเกล้า ลงอ้อมไปที่เอวของใบสีมา ใบสีมาที่ถูกตกแต่งในลักษณะนี้ ผู้วิจัยให้ชื่อเป็น “ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่” ซึ่งจะปรากฏต่อไป บนใบสีมาของบางวัด ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

จึงจะเห็นว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถ ดำรงตำแหน่งวังหน้า จึงยังทรงรักษาสืบเนื่องคติของการติดใบสีมา “แบบวังหน้า” อยู่

รูป ๓.๑๓ ใบสีมาหักเหลี่ยมระหว่างโรงอุโบสถหน้า และหลัง

ใบสีมาแบบวังหน้า วัดมหาพฤฒาราม (วัดท่าเกวียน วัดตะเคียน) กรุงเทพฯ

วัดนี้จะเป็นวัดแรก ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์ หลังจากขึ้นครองราชย์ (รูป ๓.๑๔) เดิมชื่อวัดท่าเกวียน พระองค์ทรงเปลี่ยนมาเป็น วัดตะเคียน เมื่อพระองค์เสด็จมาทอดพระเนตรด้วยพระองค์เองพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์มกุฎราชกุมาร ก็ทรงมีพระราชศรัทธาสั่งสร้างขึ้นเป็นพระราชกุศลร่วมกันทั้งสองพระองค์ โปรดให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติเป็นแม่กองสร้างขึ้นใหม่ (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๒๒๖)

ที่แปลกก็ตรงที่ว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงติดใบสีมาแนบกับเสาระเบียงโรงอุโบสถแบบวังหน้า ทั้งแผ่นราบและแผ่นคด ขนาด (114X62X20) (รูป ๓.๑๕ & ๓.๑๖) ทั้งที่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ แล้วยังได้ทรงนิยมการติดใบสีมาเยื้องนี้กับบรรดาวัดต่างๆ ที่พระองค์ทรงสถาปนา และบูรณะเยื้องนี้ ในรัชกาลของพระองค์ อีกหลายวัด ดังจะได้กล่าวต่อไป

การติดใบสีมาของวัดมหาพฤฒารามเช่นนี้ พระองค์เพียงแต่ทรงต้องการจะเลียนแบบการติดใบสีมาของวัดบวรฯ โดยหาได้ทรงตระหนักพระทัยว่า นั่นเป็นการสืบเนื่องตามคติของวังหน้า แต่กลับทรงเข้าพระทัยไปว่า การติดใบสีมาแนบผนังโบสถ์นั้น

๓.๑๔ โรงอุโบสถวัดมหาพฤฒาราม
กรุงเทพฯ

เป็นการกระชับแนวสีมาเขตให้แคบลง เพื่อประโยชน์ในการทำอุโบสถกรรม จึงได้เกิดการโหละพ้อกันแต่นั้นมา

โดยจะเห็นว่า วัดส่วนใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา เช่นวัดโสมนัสฯ วัดมกุฏฯ วัดปทุมวนาราม จะติดใบสีมาในลักษณะนี้ สืบเนื่องไปจนถึงวัดในรัชกาลที่ ๖ เช่นโรงอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ พระนครปฐม (รูป ๖.๐๑)

๓.๑๕ & ๓.๑๖ ใบสีมาแนบเสาระเบียงและเสามุม
วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพฯ

ใบสีมา “กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” ในรัชกาลที่ ๓

ต่อจากนี้ไป ใบสีมาต่างๆ จะถูกแบ่งออกเป็นรัชกาลอย่างที่ได้นำเสนอแล้วมาไม่ได้อีกแล้ว เพราะใบสีมาจะเริ่มแบ่งแยกออกเป็นกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีลักษณะที่แปลกใหม่ออกไป จากที่เคยเป็นมาครั้งในสมัยอยุธยา การที่ไม่สามารถจัดแยกออกเป็นรัชกาลได้ ก็เพราะใบสีมาแต่ละกลุ่มกินเวลาข้ามรัชกาล เช่นบ้างก็เริ่มตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๒ ข้ามไปจนถึงรัชกาลที่ ๔ เช่น ใบสีมา “กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” เริ่มได้รับความนิยม ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ต่อเนื่องไปจนถึงรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม

แรกคือ “สายเขมรทับโก่งตัว” (ซึ่งเคยเรียกว่า แบบครุฑาวาส) ที่ได้นำเสนอไปแล้ว เช่นใบสีมาของ วัดสุวรรณาราม ธนบุรี

ที่ ๒ คือ “สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม”

ที่ ๓ อยู่ใน “สายสกุลอยุธยา”

การ “ยกบ่า” ของแผ่นสีมาก็คือการทำส่วนบ่าของแผ่นสีมา ให้แผ่กว้างออก กว่าที่เคยเป็นมา จนส่วนใต้ศิราภรณ์เกือบจะใกล้กับองศาของแนวราบ ความนิยมดังกล่าว ได้เกิดขึ้นเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ แล้ว เช่น ใบสีมาของวัดเขมา (รูป ๒.๑๘) ใบสีมาของวัดบวรมงคล ชุดแรก (รูป ๒.๑๗) เป็นต้น

ส่วนที่เรียกว่า “หน้าอุม” ก็เพราะ ผิวของผิวทั้งด้านหน้าและหลัง จะนูนอุมขึ้น ไม่เรียบราบแบนดังใบสีมาที่เคยมีมาในรัชกาลที่ ๑ นอกจากนี้ สันมุมนากทั้งหลาย ก็ถูกลบออกให้มีความกลมมน

การ “อุม” ของแผ่นสีมา ก็เนื่องด้วยถูกกำหนดจากวัสดุที่ใช้ คือหินที่มีเนื้อทั้งแข็งและเปราะ หากทำเป็นแผ่นบางไปก็จะหัก แต่หากปล่อยให้หนา ตรงขอบแผ่นก็จะดูเทอะทะหนาเกินต้องการ การ “อุม” จึงเป็นการแก้ปัญหาก็ได้ทั้งขึ้นทั้งล่อง อีกทั้งหินชนิดดังกล่าวก็ไม่เหมาะที่จะทำสันมุมนาก

เนื้อหินที่แกร่งยังไม่เหมาะในการทำลวดลาย จึงจะเห็นว่า ใบสีมาในกลุ่มนี้จะเสี่ยงที่จะแตก่างด้วยลวดลาย หากเทียบกับใบสีมาในรัชกาลที่ ๑ เช่นวัดพระเชตุพน วัดโพธิ์ (รูป ๑.๑๐๑) หรือต้นรัชกาลที่ ๒ เช่นใบสีมาวัดอรุณฯ (รูป ๒.๐๑)

ใบสีมา “อยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอุม” (ชุดชักชายผ้า)

ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม (วัดท้ายตลาด) ธนบุรี

๑๗ โรงอุโบสถ
วัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี

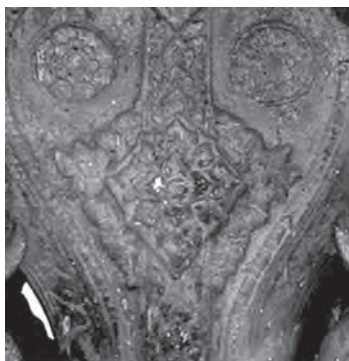

ประวัติของวัดโมฬีโลกยารามมีว่าเป็นวัดมีมาก่อนที่ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงยกขึ้นเป็นพระอารามในเขตพระราชวัง คนทั่วไปเรียกวัดท้ายตลาด ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงนิมนต์พระมาจำพรรษา ต่อมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ได้ทรงพระราชทานนามให้เป็นวัดพุทไธสวรรย์ ครั้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณะทั้งพระอาราม และพระราชทานชื่อใหม่ให้เป็นวัดโมฬีโลกยาราม (กรมการศาสนา ๒๕๒๕, ๑๒๘)

และได้ทรงฉลองพร้อมกับอีก ๘ วัด ที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์ เมื่อปี ๒๓๓๔ ๑๘๓๑ ตามที่ได้กล่าวไปแล้ว

แม้ว่าวัดโมฬีโลกยาราม และวัดสุวรรณารามจะได้ฉลองพร้อมกันเมื่อปี ๒๓๓๔ ๑๘๓๑ แต่จากลักษณะของใบสีมาของทั้งสองวัด ก็จะได้เห็นว่าใบสีมาวัดสุวรรณารามนั้น เป็นแม่แบบให้แก่ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ในการที่ตามทาบทรงสองชั้นของใบสีมาวัดสุวรรณาราม (รูป ๓.๑๘) พัฒนามาเป็น “ชักชายผ้า” บนใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม (รูป ๓.๑๙) โดยให้อยู่ในกรอบเป็นระเบียบเรียบร้อย

๓.๑๘ ตามทาบทรงของใบสีมา
วัดสุวรรณาราม ธนบุรี

๓.๑๙ ตามทาบทรง “ชักชายผ้า” ของ
ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี

๓.๒๐ ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี

๓.๒๑ ชุ่มใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี
ในรัชกาลที่ ๓

ใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม (รูป ๓.๒๐) ควร มีอายุอยู่ใน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เพราะที่สำคัญ ใบสีมานั้นตั้งอยู่ในชุม (รูป ๓.๒๑) ที่อยู่ในลักษณะเครื่องก่อ ในรัชกาลที่ ๓ เช่นเดียวกับโรงอุโบสถ ส่วนของวัดสุวรรณาราม เป็น ใบสีมาในปลายรัชกาลที่ ๒

ในการที่รอบของใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม วังขึ้นไปถึงใต้ปกเกล้า มิได้วกเข้ามาหากันเป็นโค้งคิ้ว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้จัดอยู่ใน “สายอยุธยาเขมร” จึงต้อง กล่าวว่าใบสีมาของวัดโมฬีโลกยารามนี้ (รูป ๓.๒๐) อยู่ในอย่างของ ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ปักเดี่ยว สองหน้า ขนาด (83x44x10.5) ผิดกับใบสีมาของวัดสุวรรณาราม (รูป ๒.๒๔) ซึ่งอยู่ใน “สายเขมรทับโค้งคิ้ว”

ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร” เช่นของใบสีมา

วัดโมฬีโลกยารามนี้ ได้ขาดหายจากความนิยมไป ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย และเพิ่งจะมาปรากฏขึ้น อีก ในรัชกาลที่ ๓ บนใบสีมา “สายอยุธยาเขมร ทรง เครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ซักชายผ้านี้

ที่เห็นว่าการ “ซักชายผ้า” นั้น ก็คือการ พัฒนาดาบทับทรงทั้งสองชั้นของ ใบสีมาของวัด สุวรรณาราม (รูป ๓.๑๘) การพัฒนาดังกล่าวคือ การ ล้อมดาบทับทรงสองชั้นของใบสีมาวัดสุวรรณาราม ไว้ด้วยเส้นกรอบ ให้อยู่เป็นระเบียบ เพื่อง่ายต่อการ ผลิต ทั้งไม่อยู่อย่างระเกะระกะ เช่นบนใบสีมาวัด สุวรรณาราม (รูป ๓.๑๙) การวางดาบทับทรงของทั้ง สองก็สืบเนื่องต่อกัน โดยดาบแผ่นใหญ่วางสอดอยู่ได้ แผงกลางแผ่น ส่วนดาบแผ่นบนที่เล็กกว่า วางทับอยู่ บนแผงกลางแผ่น

วัดเกล้าและอุกบนศิริภรณ์ ของใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม แม้จะยังคงเป็นแบบมณฑลรัตนกัณทิม และคงสามชั้นอยู่ เช่นเดียวกับศิริภรณ์ ใบสีมาวัดสุวรรณารามก็ตาม แต่ก็ได้พัฒนา เป็นแนวนอนตรง ไม่ตักท้องข้าง เช่นของวัดสุวรรณาราม (รูป/ ๒.๒๙) และได้เพิ่มปีกเกล้าพื้นปลาขึ้นเป็นสองชั้น ด้านข้างของปีกเกล้า กลืนเป็นระนาบเดียวกับสันข้างแผ่นไม่ยกฟ่อนออก เช่นบนใบสีมาวัดสุวรรณาราม ทั้งนี้ก็เพราะคุณภาพของวัสดุ คือหินที่มีเนื้อแข็ง เป็นปัจจัยที่ไม่เอื้ออำนวย

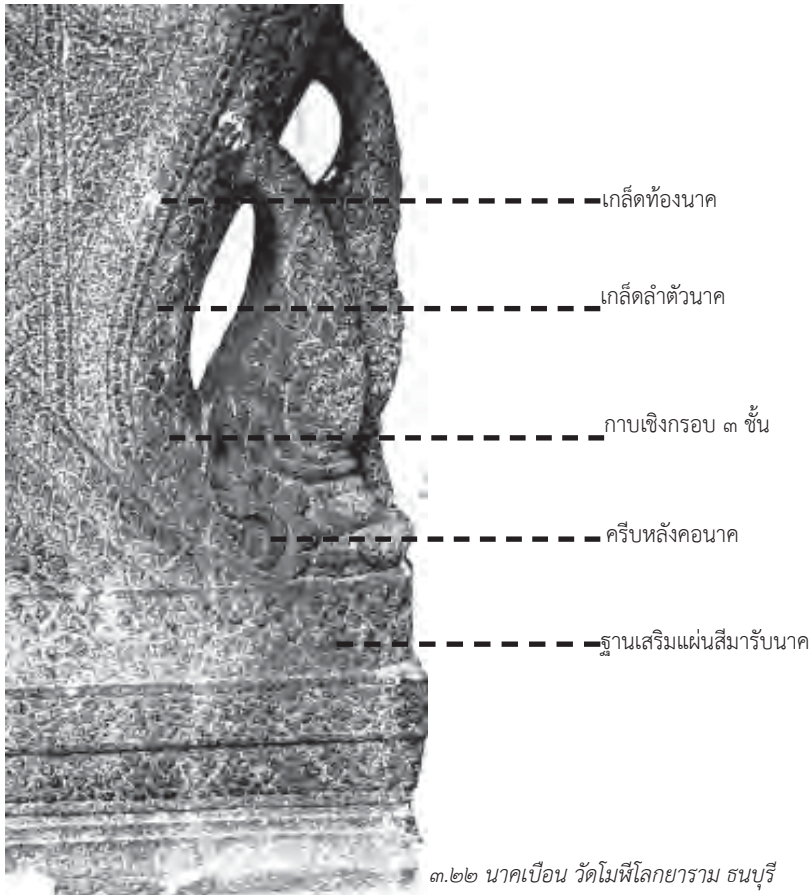
จะเห็นว่า ใบสีมา “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชุดซึกชายผ้านี้ ได้มีการพัฒนาจัดระเบียบขึ้นไป จากใบสีมาของวัดสุวรรณาราม ในขณะที่สุริยมณฑลและจันทรมณฑล มีวงกลมรองรับ เช่นเดียวกัน

ได้สุริยมณฑลและจันทรมณฑลลงมา มีแผงแผ่ออกมา ทำเป็นสองชั้น แผงดังกล่าว และหากจะพิจารณาเป็นเอกเทศแล้ว ก็ต้องลงความเห็นว่ามีลักษณะคล้ายการ “ซึกชายผ้า” แต่เมื่อพิจารณากลับไปเห็นว่า รูปแบบนี้ได้พัฒนามาจากการวางตาบัพทรวงบนใบสีมาวัดสุวรรณาราม ก็จะทำให้เห็นว่าไม่มีอะไรเกี่ยวกับ “ซึกชายผ้า” เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะหรือรูปแบบใดๆ นั้น จะพิจารณาเป็นเอกเทศไม่ได้ หากไม่คำนึงถึงความสืบเนื่อง

โคนแผ่นมีกระจิงสามเหลี่ยมมาทับอยู่บนแผงกลางแผ่น และเพื่อไม่ให้กระจิงดูเด่นมากเกินไป จึงได้ทำกระจิงขนาดย่อมลงมาอีก สองขนาดลดหลั่นสอดไว้ภายในเรียบแบบตาบัพทรวง ด้านข้างของกระจิงใหญ่ไม่มีกระจิงเล็กวางขนาน

เพื่อเป็นการสะดวกต่อการผลิต ฐานแผ่นสีมาวัดโมฬีโลกยาราม ไม่เป็นฐานแข่งสิงห์เยื้องของ ใบสีมาวัดสุวรรณาราม หากเป็นฐานลดบัวอกไก่ โดยเพิ่มฐานเชิงหนา รองรับอยู่ ระหว่างแผ่นสีมาและฐานบัวอกไก่และเพื่อเป็นการสะดวกต่อการผลิตอีกเช่นกัน จะเห็นต่อไปว่า นอกจากใบสีมาวัดโมฬีโลกยารามนี้ ใบสีมาของ วัดอื่นๆ ที่อยู่ใต้อาสนิก “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชุดซึกชายผ้า ส่วนใหญ่จะประดับลายตื้นๆ มองแทบจะไม่เห็น

โดยต่อไปจะสังเกตได้ว่า ใบสีมาในกลุ่มนี้ (ยกเว้นของวัดของวัดจักรวรรดิ และวัดดิสาศา กรุงเทพฯ) จะมีลักษณะและขนาดที่เหมือนและเท่ากัน จึงคิดไปว่าใบสีมาเหล่านี้ได้ผลิตขึ้นมาโดยช่างชุดเดียวกัน จะพร้อมกันหรือไม่ก็ไม่มีหลักฐาน ซึ่งใบสีมาชุดนี้เป็นใบสีมา mass produced หรือที่เรียกว่า “ใบสีมาโหล” ชุดแรกก็เป็นได้

๓.๒๒ นาคเบียน วัดโมฬีโลกยาราม ธนบุรี

การที่ต้องแยกนาคเบียน ของวัดโมฬีโลกยารามมากว่าต่างหาก (รูป ๓.๒๒) ก็เพราะใบสีมานี้ มีลักษณะพิเศษอยู่สักหน่อย นาคเบียนอาจดูทะทะ ก็เนื่องด้วยธรรมชาติของหินที่แข็ง ไม่สามารถจะทำให้เรียบได้ ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังได้พยายามเก็บรักษาลักษณะอันควรจะมีไว้อยู่ เช่นนลวดเกล็ดท้องงู กาบเชิงกรอบ ๓ ชั้น (กาบเชิงกรอบใน ร.๑ มี ๒ ชั้น ใบสีมาใน ร.๒ เช่นของวัดอรุณเพิ่มเป็น ๓ ชั้น) เหงหลังคือนาค เป็นต้น

ในการที่แผ่นสีมามีฐานเสริม ก่อนที่จะรองรับด้วยฐานของแผ่นหรือฐานจริง (รูป ๓.๒๒) เรื่องนี้เป็นของใหม่ ฐานเสริมดังกล่าวเกิดขึ้น เนื่องในใบสีมาวัดเขมา (รูป ๒.๒๐) โดยจะเห็นว่า โคนของแผ่นสีมามีวัดเขมา ซึ่งพัฒนามาจากใบสีมาของวัดบรมวงศศุดแรก (รูป ๒.๑๙) ยื่นออกมาจนถึงแนวของฐานนาคเบียน อยู่ดีไม่ว่าดี ก็ไพล่ออกมาจากโคนของแผ่น ซึ่งได้กล่าวแล้วว่า ข้างของวงหน้าออกจะไม่มีความรู้ันักในเรื่องกฎระเบียบของใบสีมา ยังให้เกิดลักษณะแปลกๆ ดังนี้ขึ้น

ใบสีมาวัดโมฬีโลกยารามได้พยายามเก็บลักษณะใบสีมาของวัดเขมาไว้ โดยเพิ่มฐานเสริม แต่ในขณะเดียวกัน ก็แยกนาคเบียนออกจากฐาน จะเห็นว่านาคเบียนบนใบสีมาของวัดโมฬีโลกยาราม เลื้อยขึ้นไปเป็นกรอบข้างของแผ่น โดยไม่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับฐานเสริม และจะเห็นว่า ฐานเสริมดังกล่าว แยกออกจากฐานจริง โดยทำสันด้านข้างให้กลมมนกว่าฐานจริง

ใบสีมาวัดภคินีนาถ ธนบุรี

เดิมชื่อวัดบางจาก หรือวัดนอก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประไพวดีกรมหลวงเทพยวดี พระราชธิดาพระองค์ที่ ๙ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ประสูติแต่ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงสถาปนาใหม่ทั้งพระอาราม สร้างโรงอุโบสถขึ้นใหม่ พร้อมสระเป็ญและพระพุทธรูป ๘๐ องค์ พระ เจดีย์ ๔ องค์ ที่มุมโรงอุโบสถ (ศิลปากร ๒๕๒๕, ๒๕๓)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ พระราชทาน นามใหม่ว่า วัดภคินีนาถ และมาเป็น ภคินีนาถ ในภายหลัง ในหนังสือ กรอนยาวสรรเสริญ พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ของนายมีมหาดเล็ก แจ้งไว้ว่าเป็นชื่อพระราชทาน ใน รัชกาลที่ ๓ (เรื่องเดียวกัน)

จากลักษณะของซุ้มใบสีมา (รูป ๓.๒๔) ก็จะเห็นว่า เป็น เครื่องก่อในรัชกาลที่ ๓ ส่วนใบสีมา (รูป ๓.๒๓) ก็คือใบสีมา “สาย เขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชูดชักชายผ้า ปีกเดี่ยว สองหน้า ขนาด (87x44x11) ทำจากหินชนิดเดียวกับใบสีมาวัดโมฬี โลกธาราม (รูป ๓.๑๙) หากมีเพียงแต่ลวด ไม่ประดับลาย

ใบสีมาวัดภคินีนาถ จึงมีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เช่นเดียวกับ ซุ้ม

๓.๒๓ ใบสีมาวัดภคินีนาถ ธนบุรี

๓.๒๔ ซุ้มใบสีมา วัดภคินีนาถ ธนบุรี

ใบสีมาวัดประดู่ฉิมพลี (วัดประดู่นอก) ธนบุรี

๓.๒๕ ใบสีมาวัดประดู่ฉิมพลี ธนบุรี

๓.๒๖ ชุ่มใบสีมาวัดประดู่ฉิมพลี ธนบุรี

ตามประวัติของวัดว่า สร้างโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เริ่มสร้างเมื่อปี ๒๓๖๗ 1824 คือปีสุดท้ายของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ สร้างเสร็จเมื่อปี ๒๓๗๕ 1832 ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ร่วมสมัยกับ ใบสีมาวัดภักคินีนาถ (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๑๗๕)

ลักษณะของใบสีมาวัดประดู่ฉิมพลี (รูป ๓.๒๕) แทบจะเรียกได้ว่า เป็นแฝดกับใบสีมาของวัดภักคินีนาถ หรือ มิฉะนั้น ก็ทำโดยช่างชุดเดียวกัน ปักเดี่ยว สองหน้า ขนาด (85x44x12) เป็นใบสีมา “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชุดชักชายผ้า จึงกำหนด อายุของใบสีมา วัดประดู่ฉิมพลี ได้ว่าสร้างพร้อมกับการ สร้างวัดระหว่างปี ๒๓๖๗ 1824 ถึง ๒๓๗๕ 1832 เช่นเดียวกับชุ่มใบสีมา (รูป ๓.๒๖)

วัดประดู่ฉิมพลีนี้ คงเป็นวัดแรกที่ขุนนางบูรณะ นอกนั้นที่ผ่านมามองเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้นที่ทำการบูรณะ

ใบสีมาวัดจุฬามณี อยุธยา บางบาล

๓.๒๗ ใบสีมาวัดจุฬามณี อยุธยา

๓.๒๘ ซุ้มใบสีมาวัดจุฬามณี อยุธยา

แม้ว่าประวัติของวัดจุฬามณี บางบาล จะว่าเป็นวัดสร้างมา แต่สมัยอยุธยาประมาณปี ๒๒๙๒ 1750 คือก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้นหลังถึงกระนั้นก็ตาม หลักฐานของถาวรวัตถุที่คงมีเหลือในวัด และใบสีมาก็คงเป็นชิ้นที่เก่าที่สุด ซึ่งสามารถกำหนดอายุเวลาได้ว่า ไม่แก่ไปกว่ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นอกเสียจากทางวัดจะมีหลักฐานมาลบล้างเป็นอื่น

ใบสีมาของวัดจุฬามณี (รูป ๓.๒๖) อยู่ใน “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้า อุม” ชุดซึกชายผ้า ปีกเดี่ยว สองหน้า ขนาด (86x44x10) ประดับแต่ลวดไม่มีลาย เช่นเดียวกับใบสีมาวัดภักคินาถ และวัดประตุมิมพลี และทำจากหินชนิดเดียวกันอีกต่างหาก

คิดว่าซุ้มของใบสีมา (รูป ๓.๒๘) ก็มีอายุหลังใบสีมาเล็กน้อย

ใบสีมาวัดปากคลอง อยุธยา มหาราช

๓.๒๙ ใบสีมาวัดปากคลอง อยุธยา

๓.๒๙ ใบสีมาวัดปากคลอง อยุธยา ด้านข้าง

ใบสีมาวัดปากคลอง อยุธยา (รูป ๓.๒๙) ปักเดี่ยว สองหน้า ขนาด (85x44x10.5) อยู่ใน “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่องกลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชุดชักชายผ้า ทำจากหินเนื้อแข็ง ชนิดเดียวกับใบสีมาวัดภคินีนาถ และวัดประดู่ฉิมพลี

ตามประวัติของวัดว่าสร้างตั้งแต่ปี ๒๔๐๐ 1857 เดิมชื่อ วัดคลองตาโล่ (ศึกษาธิการ ๒๕๒๘, ๒๓๔) ซึ่งอยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าใบสีมาชุดชักชายผ้านี้ได้รับความนิยมนิยัตติ์มาจากรัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส (วัดสามปลื้ม) กรุงเทพฯ

๓.๓๐ ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ

๓.๓๐ ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ

วัดจักรวรรดิราชาวาส เดิมชื่อวัดสามปลื้ม ได้ถูกบูรณะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยเจ้าพระยาบดินเดชา ครั้นยังเป็นนายสิงห์ เพราะได้ถูกปลดออกจากราชการ ตำแหน่งพระยาเกษตรรักษา ถาวรวัตถุก่อนหน้านี้ ไม่มีเหลือเป็นหลักฐาน แม้แต่ใบสีมาเดิม

ประมาณปี ๒๓๖๒ ๑๘๑๙ นายสิงห์ได้เริ่มก่อสร้างวัดสามปลื้มใหม่หมดทั้งวัด โดยมอบหมายให้บุตรคนโต ชื่อเกตุ ซึ่งภายหลังในรัชกาลต่อมา ได้เป็นเจ้าพระยาชุมพร เป็นแม่กองสร้างทางด้านเหนือเข้ามาหาด้านใต้ และบุตรชายคนรอง ชื่อแก้ว ซึ่งในรัชกาลต่อมา ได้เป็นเจ้าพระยาอมราช เป็นแม่กองสร้างทางด้านใต้เข้ามาหาด้านเหนือ มาบรรจบกันตรงกลาง ได้สร้างโรงอุโบสถ เสนาสนะสงฆ์ และศาลาการเปรียญ แล้วอาราธนาพระสงฆ์จากวัดต่างๆ มาจำพรรษา แล้วน้อมเกล้าถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ

ปี ๒๓๖๘ ๑๘๒๕ ซึ่งเป็นปีแรกของรัชกาลที่ ๓ เมื่อนั้นท่านได้กลับเข้ารับราชการ เป็นพระยาราชสุภาวดี วัดสามปลื้ม ก็ได้รับพระราชทานชื่อใหม่เป็น วัดจักรวรรดิราชาวาส

ต่อมาครั้งได้ปราบเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์แล้ว เมื่อปี ๒๓๗๐ ๑๘๒๗ ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้พระราชทานพระบาง ซึ่งท่านนำกลับมาด้วยจากเมืองเวียงจันทน์ ให้ไว้ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส ท่านจึงได้สร้างวิหารขึ้น เพื่อประดิษฐานพระบาง (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๑๕๒) ต่อมาภายหลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชทานพระบางให้แก่เจ้ามหินทรเทพทิพากร พระเจ้าหลวงพระบาง อัญเชิญพระบางกลับหลวงพระบาง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เสด็จมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ทรงท้วงว่า โบสถ์เตี้ยกว่า พระวิหารพระบาง ท่านจึงสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ เมื่อปี ๒๓๗๒ 1829 และอุทิศพระอุโบสถเดิมเป็นพระวิหาร ในปีเดียวกัน ท่านก็ได้พระราชทานบันดาศักดิ์เลื่อนเป็นเจ้าพระยาบดินเดชา (เรื่องเดียวกัน)

ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส ปักเดียว สองหน้า (รูป ๓.๓๐ & ๓.๓๑) อยู่ในลักษณะของใบสีมา “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชูตชกชายผ้า เช่นเดียวกับวัดโมฬีโลกยาราม ตามที่ได้เสนอไปแล้ว จะผุดออก ก็ที่ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส ทำจากหินสีนวล และมีลายประดับเต็มแผ่น

เชื่อว่าใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาส มีอายุหลังจากใบสีมาวัดโมฬีโลกยาราม และอาจถือได้ว่าใบสีมาวัดโมฬีโลกยารามเป็นแม่แบบ เนื่องด้วยเหตุผลที่ว่า ใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาสประดับลายเช่นเดียวกัน หากแต่ใช้หินต่างประเภทกันจึงอาจจะกำหนดอายุเวลาใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาสให้อยู่ระหว่างการเริ่มบูรณะวัดเมื่อปี ๒๓๖๒ 1819 จนกระทั่งได้ถวายวัดเป็นพระอารามหลวงเมื่อปี ๒๓๖๘ 1825 ซึ่งใช้เวลาสร้างทั้งหมด ๖ ปี

ครั้นได้มีการสร้างโรงอุโบสถขึ้นใหม่ ในปี ๒๓๗๒ 1829 เพราะถูกท้วงว่า โรงอุโบสถเก่าเตี้ยกว่าวิหารพระบาง ใบสีมาสำหรับโรงอุโบสถใหม่ ก็คงจะเป็นชุดเดิมของโรงอุโบสถเก่า หากได้ทำขึ้นใหม่ไม่ คงแต่เป็นการกำหนดเขตพัทธสีมาขึ้นใหม่ เพื่อโรงอุโบสถใหม่ สำหรับโรงอุโบสถเดิมนั้น ก็ได้ทำการถอนเขตพัทธสีมา และยกให้เป็นวิหารเสีย

แต่สำหรับใบสีมาวัดจักรวรรดิราชาวาสนี้ ยังมีเรื่อง ที่แคลงใจอยู่บ้าง ตรงที่ว่าเพราะเหตุใด ใบสีมาดังกล่าวจึงได้ถูกปักอยู่ในบริเวณระเบียง มุขด้านหน้าและหลังของโรงอุโบสถ แทนที่จะถูกปักไว้ในซุ้ม หรือนั่งแท่นรอบโรงอุโบสถ แต่เมื่อได้ไปเห็นสถานที่แล้ว ก็เห็นว่ารอบโรงอุโบสถนั้น ไม่มีเนื้อที่ให้ตั้งซุ้มใบสีมาเพื่อล้อมรอบโรงอุโบสถ จึงจำเป็นต้องปักใบสีมาไว้ในระเบียง

วัดจักรวรรดิราชาวาส จึงเป็นวัดแรกที่มีการปักใบสีมาไว้ในระเบียง และเป็นแม่แบบให้กับวัดภายหลังจากนี้ต่อไป

ใบสีมาวัดดิสนุกราม (จางวางดิษฐ์) กรุงเทพฯ

๓.๓๑ ใบสีมาวัดดิสนุกราม กรุงเทพฯ

๓.๓๒ ซุ้มใบสีมาวัดดิสนุกราม กรุงเทพฯ

วัดนี้เดิมชื่อ วัดจางวางดิษฐ์ สร้างขึ้นเมื่อปี ๒๓๕๐ 1807 ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดดิสนุกราม ในรัชกาลที่ ๕ (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๗๖)

จะเห็นว่า ใบสีมาของดิสนุกราม (รูป/ ๓.๓๑) นี้ จัดได้ว่าอยู่ใน “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชุดชักชายผ้า วางอยู่ในซุ้ม ปีกเดี่ยว สองหน้า ทำด้วยหินจีนเนื้อแข็งจุดน้ำตาล ขนาด (68x38x9) แม้รูปร่างโดยรวมจะผิดเพี้ยนไปบ้าง ก็ด้วย ๒ ประการ

ประการแรก คืออยู่ในอายุเวลาที่ต่างกัน เพราะใบสีมาดิสนุกรามมีอายุอยู่ปลายรัชกาลที่ ๓ ต่อต้นรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเมื่อนั้น ความนิยมในรูปแบบได้เปลี่ยนไปบ้างแล้ว เช่นความนิยมสันด้านข้างตัดมุมฉาก ลบด้วยสันครึ่งมุมฉาก (ดูรูป/ ๓.๗๖ข) แทนที่จะมนกลม และใบสีมาวัดดิสนุกรามนี้ ก็ไม่เป็นกรณียกเว้นที่จะถูกจากความเปลี่ยนแปลงนี้

ประการที่สอง ก็ที่ใบสีมาดิสนุกรามทำขึ้นโดยช่างระดับพื้นบ้าน จึงจะเห็นถึงความหยาบไร้ฝีมือ และไม่มีความรู้ในเรื่องลักษณะอันควร เช่นไม่มีวงกลมรองรับได้ดอกกลีบสองด้านของแผ่น ซึ่งควรจะเป็นสุริยมณฑลและจันทร์มณฑล เป็นต้น ไม่กล้าที่จะฉลุปล้องให้นาคปักที่ขอบโคนทั้งสองด้านของแผ่นสีมา เป็นต้น

ใบสีมาวัดดิสนุกรามอาจถือได้ว่าเป็นแผ่นจบสิ้นของใบสีมา “สายเขมรอยุธยา ทรงเครื่อง กลุ่มยกบ่าหน้าอูม” ชุดชักชายผ้าก็ว่าได้

จะเห็นว่า ซุ้มใบสีมาอยู่ในรูปของกระโจม (รูป/ ๓.๓๒) ของ Empire Style เป็นที่นิยม ในทวีปยุโรปราวปี 1830 ซึ่งแพร่มาถึงสยามประเทศ ๒๐ ปีให้หลัง ก็นับว่าไม่ว่าสายเกินรอ

“แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบำหน้าอุม”

ต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า ใบสีมา “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบำหน้าอุม” ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้มีได้เกี่ยวเนื่อง หรือ สืบเนื่อง กับใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” เมื่อสมัยต้นกรุงเทพฯ ส่วน “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบำหน้าอุม” เป็นการนำเอาลักษณะบางอย่างบนใบสีมา “สายอยุธยา เขมร” เข้ามาผสม ลักษณะดังกล่าวคือ **ตาบนหน้าผากได้ปกเกล้า** ซึ่งไม่ปรากฏบนใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ลักษณะโดยรวมนั้นยังเป็นของสายสกุลอยุธยาอยู่ เพียงแต่ได้เพิ่มตาบนหน้าผากของแผ่นเท่านั้น

ใบสีมา “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบำหน้าอุม” เหล่านี้ เป็นของวัดระดับเมือง เท่าที่ได้สำรวจมา มีทั้งหมด ๗ วัด แต่เชื่อว่าจะมีมากกว่านี้ หากมีการสำรวจเพิ่มเติม (รูป ๓.๒๒ - ๓.๔๐)

จะเห็นว่าใบสีมาชนิดนี้มีลักษณะเหมือนกัน ทั้งขนาดและสัดส่วน เช่นใบสีมาวัดทองศาลางาม มีขนาด (66x43x9) ลักษณะโดยรวมของใบสีมาชนิดนี้ จะปึกเดียว มีสองหน้า ระบายหน้าและหลังอุมออก สันด้านข้างมนกลม ฐานของแผ่นเป็นแข้งสิงห์ บำผายออก เอวคอด ประดับยอดจุฑาสูง มงคลริศเกล้าขึ้นเดียว มีตาที่หน้าผากของแผ่นได้ปกเกล้า

บนแผ่นสีมาอยู่ในลักษณะของ “สายสกุลอยุธยา” บนแก้มทั้งสองฟากประดับดอกดาวกระจาย โดยไม่มีฐานวงกลมรองรับ กลางแผ่นมีตาบัทั้ทรวงดอกสี่กลีบ แต่บ้างก็จะมีกลีบแทรกขนาดเขื่อง ทำให้ตาบัทั้ทรวงดูเป็นดอกแปดกลีบไป

โคนแผ่นมีกระจิงใหญ่ วางทับอยู่บนแผงกลางแผ่น ขนาบด้วย กระจิงเล็กกะกอดอยู่บนคอนาคเปือน นาคเปือนฉลุโปร่ง โดยปลายหงอนและหางหลังคอนาค เชื่อมอยู่กับกรอบข้างแผ่นสีมา ลำตัวเลื้อยขึ้นเป็นกรอบข้างของแผ่น

ฐานแผ่นสีมาเป็นฐานแข้งสิงห์

ใบสีมาส่วนใหญ่ทำด้วยหินเนื้อแข็งสีเทาเข้ม

ลักษณะโดยรวม อยู่ในแบบของใบสีมาสายสกุลอยุธยาทรงเครื่อง นั่นเอง

ใบสีมา “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบำหน้าอุม” นี้คงจะมีอายุอยู่ราวรัชกาลที่ ๓ และอาจยืดเยื้อไปถึงรัชกาลที่ ๕

๓.๑๓, ๓.๑๔ วัดทองศาลางาม ธนบุรี

๓.๓๕ วัดกลาง สมุทรปราการ

๓.๓๖ วัดใหญ่จอมปราสาท
สมุทรสาคร

๓.๓๗ วัดใหญ่อินทาราม ชลบุรี

๓.๓๘ วัดช่างเหล็ก ธนบุรี

๓.๓๙ วัดบางบาล ออยุธยา

๓.๔๐ วัดบางปะกอก ธนบุรี

หากจะถือเอาประวัติของวัดต่างๆ ที่มีใบสีมาในลักษณะ “แบบลูกผสม สายสกุลอยุธยา กลุ่มยกบ้านหน้าอุม” เหล่านี้ มาเป็นอิงหลักฐาน ก็คงไม่พ้นอาการจิตสับสนโดยเลียงไม่ได้ เพราะประวัติของวัดเหล่านี้ว่าเป็นวัดที่มีมาแต่สมัยอยุธยาเกือบทั้งสิ้น เช่น

วัดบางบาล (รูป ๓.๓๙) ว่าสร้างมาแต่ปี ๒๒๐๐ 1657 อยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

วัดทองศาลางาม ธนบุรี (รูป ๓.๓๓, ๓.๓๔) ว่าสร้างเมื่อปี ๒๓๒๐ 1777 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๙๕) ในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี

วัดบางปะกอก ธนบุรี (รูป ๓.๔๐) ว่าสร้างเมื่อปี ๒๓๒๕ 1782 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๑๕๐) ร่วมสมัยกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วัดช่างเหล็ก หรือปางเหล็ก ธนบุรี (รูป ๓.๓๘) ว่าสร้างเมื่อปี ๒๓๓๐ 1787 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๖๓) สมัยรัชกาลที่ ๑

ส่วนวัดใหญ่จอมปราสาท สมุทรสงคราม (รูป ๓.๓๖) มีหลักฐานของซากวิหาร ซึ่งเคยเป็นโรงอุโบสถเดิม in situ ยืนยันว่า เป็นวัดมีมาแต่ครั้งปลายสมัยอยุธยา (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๕๘๔)

วัดใหญ่อินทาราม ชลบุรี (รูป ๓.๓๗) ก็ว่าเป็นวัดมีมาแต่ปลายสมัยอยุธยา

วัดกลางวรวิหาร สมุทรปราการ (รูป ๓.๓๕) ที่ว่าเป็นวัดมีมาแต่ครั้งอยุธยาตอนปลาย แต่มักกลายเป็นวัดร้าง จนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณะขึ้นใหม่ (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๓๖๖)

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของใบสีมาทั้งหมด

ก็มีความเห็นว่า ควรจะมีอายุอยู่ราวต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และอาจจะยึดไปจนรัชกาลที่ ๕ ด้วยว่าอยู่ในลักษณะ “ยกบ้านหน้าอุม” สันด้านข้างมน ยอดจุกทรงน้ำเต้าชูเด่น อีกทั้งใบสีมาส่วนใหญ่ก็ทำจากหินสีเทาจุดดำ เช่นเดียวกับใบสีมา “สายอยุธยาเขมร ทรงเครื่อง” ชุดชักชายผ้า

ที่น่าสนใจก็คือด้วยเหตุใด ใบสีมาเหล่านี้จึงอยู่ในลักษณะที่คล้ายกันหมด ทั้งที่อยู่กระจัดกระจายไปตามที่ต่างๆ โดยที่ผู้อุปถัมภ์คงมิได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ดูเป็นว่า ได้มีช่างชำนาญการกลุ่มหนึ่งในระยะนั้น ที่เป็นที่รู้จักในแวดวงการแกะสลักใบสีมา เทียวเร่ทำใบสีมาเหล่านี้ไปตามพื้นที่ต่างๆ แต่ที่ยังเคลือบแคลงใจอยู่ ก็เพราะเหตุใด ช่าง หรือผู้อุปถัมภ์ จึงได้เลือกเอาใบสีมาในสายสกุลอยุธยาเขมร ทั้งที่ใบสีมาในอย่างดังกล่าว ได้หายไปจากแวดวงของใบสีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายไปแล้ว แต่กลับมากถูกหยิบยกมาฟื้นขึ้นอีกในระยะดังกล่าวนี้

ใบสีมา “ในพระราชนิยมใน ร.๓”

ใบสีมาวัดราชโอรสาราม (วัดจอมทอง) ธนบุรี

๓.๔๑ ใบสีมาวัดราชโอรสาราม ธนบุรี

แม้ใบสีมาของวัดราชโอรส (รูป ๓.๔๑) จะทำขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ครั้งเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เมื่อปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๗๒) จึงจะเห็นว่ามีลักษณะที่นิยมทำกันในปลายรัชกาลที่ ๒ ปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง เช่น จุกและศิราภรณ์ ที่ชูขึ้น และปกเกล้าที่พองนอก ก็เริ่มมีมาตั้งแต่บนใบสีมาในรัชกาลที่ ๒ แล้ว เช่น ใบสีมาวัดบวรเมณฑป ธนบุรี (รูป ๒.๑๗) และวัดเขมา นนทบุรี (รูป ๓.๔๒) บ่าของแผ่นสีมาวัดราชโอรสฯ ที่ยกขึ้นโดยได้อิทธิพล มาจากใบสีมากลุ่มยกบ่าหน้าอูม สืบทอดมายังใบสีมาวัดเขมา เช่นเดียวกับสันด้านข้างของแผ่นที่ไม่ตัดเหลี่ยม

ใบสีมาวัดราชโอรสทำจากหินสีขาวมีลาย ปัก

คู่ หน้าเดียว ขนาด (60x35x8) จัดอยู่ได้ว่าอยู่ใน “สายอยุธยาเขมร” รูปลักษณะแปลกไปจากใบสีมาร่วมสมัยเป็นอย่างมาก ตรงที่ไม่ขนานด้วยขนาดเพี้ยน ไม่ประดับลาย โดยได้ตัดส่วนที่รุ่งรังออก ที่สำคัญก็มีตาบัทบริวณนั้น กลายเป็นวงแหวนวางอยู่บนแผงกลางแผ่น

ปกเกล้าของใบสีมานี้ได้เปลี่ยนเป็นเส้นตรง เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะโดยรวม ซึ่งต่อไป ปกเกล้าเส้นตรงนี้จะสืบเนื่องไปยังใบสีมาในระยะหลัง

๓.๔๒ ส่วนศิราภรณ์ของใบสีมา
วัดเขมา นนทบุรี

๓.๔๓ ใบสีมาสายสกุลอยุธยา ยอดคว้น
กลุ่มบางพลัด ช่วงแรก ของวัดภาณุรังษี ธนบุรี

นอกจากลักษณะต่างๆ ที่สืบทอดหรือได้อิทธิพลมาจากใบสีมาในระยยะปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ตามที่ได้กล่าวแล้ว คาดว่าใบสีมาเดิมวัดจอมทอง ซึ่งคือวัดราชโอรสเดิม คงจะอยู่ในแบบของสายสกุลอยุธยา กลุ่มบางพลัด ซึ่งก็ไม่นิยมมากเป็น (รูป ๓.๔๓) อีกทั้งไม่ประดับสุริยมณฑลและจันทรมณฑล ลักษณะดังกล่าวนี้คงจะให้อิทธิพลแก่ใบสีมาของวัดราชโอรสปัจจุบันอยู่น้อย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังดำรงตำแหน่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ก็ทรงโปรดเครื่องก่อแบบจีนกลาย และวัดราชโอรสก็คงมีแผนงานเป็นช่างจีน การที่ใบสีมาของวัดราชโอรสประดับวงแหวนกลางแผ่นก็เป็นคติของจีน ที่วงแหวนคือสัญลักษณ์ของ พระอาทิตย์ พระจันทร์และไม่มีที่สิ้นสุด (Williams 1981, 342) ไว้อยู่บนกลางแผ่น แทนตำแหน่งเดิมที่เคยไว้ตาบทับทรวง

แต่ที่สำคัญก็ที่ตาบบนใบสีมาวัดราชโอรส เป็นวงแหวนชั้นเดียวตามคติจีน แต่หลังที่พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ ใบสีมาวัดแรกของพระองค์คือวัดกัลยาณมิตร (รูป ๓.๔๔) และวัดอื่นๆ มาในรัชกาล ที่เรียกว่าใบสีมา “แบบพระราชนิยม ใน ร.๓” ตาบบวงแหวนจะมีสองชั้น และนั่นคือพระองค์ได้ผนวกคติของไทยให้ร่วมกับคติจีน คือวงแหวนของจันทรมณฑลซ้อนอยู่ภายในวงแหวนของสุริยมณฑล ซึ่งเดิมแยกกันอยู่ในแต่ละด้านแก้มของแผ่นสีมา

๓.๔๔ กัลยาณมิตร ธนบุรี

๓.๔๕ ชุนจันทร์ ธนบุรี

๓.๔๖ คฤหบดี ธนบุรี

๓.๔๗ เครือวัลย์ ธนบุรี

๓.๔๘ จันทาราม ธนบุรี

๓.๔๙ เถลิงพระเกียรติ นนทบุรี

๓.๕๐ ดงมูลเหล็ก ธนบุรี

๓.๕๑ ดาวดึงส์าราม ธนบุรี

๓.๕๒ เทพธิดาราม กรุงเทพฯ

๓.๕๓ นาคกลาง ธนบุรี

๓.๕๔ วัดนาคปรก ธนบุรี

๓.๕๕ ปพิตรพิรุฬ กรุงเทพมหานคร

๓.๕๖ ประยูรวงศ์ ธนบุรี

๓.๕๗ ปรีณายก กรุงเทพฯ

๓.๕๘ พิชัยญาติ ธนบุรี

๓.๕๙ มเหยงคณ์ นครศรีธรรมราช

๓.๖๐ ยานาวา กรุงเทพฯ

๓.๖๑ ราชาธิวาส (เดิม) กรุงเทพฯ

๓.๖๒ วรามาตย ธนบุรี

๓.๖๓ เศวตฉัตร ธนบุรี

๓.๖๔ ลังเวช ธนบุรี

๓.๖๕ ทนัง ธนบุรี

๓.๖๖ โบสถ์อินทราสารเพชร ธนบุรี

๓.๖๗ อินทราราม ธนบุรี

ใบสีมาแบบพระราชนิยมใน ร.๓ ของวัดต่างๆที่นำมา
แสดงนี้ ก็เป็นเพียงจำนวนเท่าที่ได้สำรวจมา ในความจริง นั้นมี
มากกว่านี้ อย่างไรก็ตาม ขนาดและสัดส่วนของใบสีมา ทั้งหลาย
นั้นอาจจะผิดกันไปบ้าง แต่โดยรวมแล้ว ลักษณะจะ เสถียรไม่
ผิดไปจากกัน

ใบสีมาวัดสุทัศน์ฯ ช้างเอราวัณ สूरियมณฑลและจันทรมณฑล

๓.๖๘ ใบสีมา วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพฯ

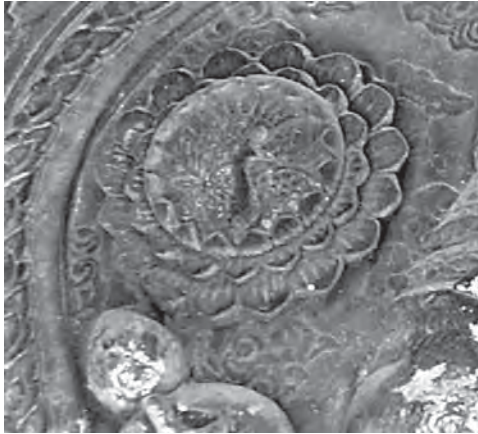
พ.ศ. ๒๓๘๖ ค.ศ. 1843 ใน ร.๓

พัทธสีมาวัดสุทัศน์ฯ ผูกเมื่อ เดือน ๒ ปีเถาะ เบญจศก
จ.ศ. ๑๒๐๕ (ศึกษาธิการ ๑๕๒๕, ๒๒) เป็นปี ๒๓๘๖ 1843 ช่วง
หลังรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ใบสีมาวัดสุทัศน์ปักคู่ หน้าเดียว (รูป ๓.๖๘) วัดขนาด
ไม่ได้ (เพราะอยู่ในซุ้มสูงเดี่ยวยกมลาย) จะทำด้วยหินอ่อน หรือ
หินสบู่ก็มีอาจทราบได้ เพราะถูกทาเคลือบด้วยรักดำทั้งแผ่น และ
เคยปิดทอง ซึ่งยังคงเหลือให้เห็นตามซอกตามมุมอยู่

ลักษณะของใบสีมานี้ อยู่ใน “สายอยุธยาเขมร” โคน
หน้าบ ด้วยนาคเบือน ฉลุลอยตัว ฐานบัวบนแข่งสิงห์

กลางแผ่นประดับรูปช้างสามเศียร หรือช้างเอราวัณ วง
หน้าห้อยลง วงขวาและซ้ายชูดอกบัว ช้างเอราวัณเป็นพาหนะของ
พระอินทร์ ฉะนั้นชื่อของวัดสุทัศน์เทพวราราม ก็มาจาก สุทัศน์
นคร อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ยอดเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาล และเพื่อแสดงว่าอยู่ใน
สวรรค์

๓.๖๙ นกยูง สุริยมณฑล บนแก้มซ้ายบนใบสีมา
วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพฯ

๓.๗๐ กระต่าย จันทรมณฑล บนแก้มขวาบนใบสีมา
วัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพฯ

๓.๗๑ ใบสีมาแบบ “เขมรทับโก่งคู้”
วัดครุฑาราม อยุธยา

สองด้านเหนือหัวของช้างเอราวัณ จึงมีสุริยมณฑล
สัญลักษณ์เป็นนกยูง อยู่ด้านซ้าย (รูป/ ๓.๖๙) และจันทร
มณฑล อันมีรูปกระต่ายเป็นสัญลักษณ์ อยู่ด้านขวา (รูป/
๓.๗๐)

จึงเป็นข้อพิสูจน์ว่า คติของการประดับวงกลม ไว้
ทั้งสองด้านบนแก้มของแผ่นสีมา อันเป็นสัญลักษณ์ของ
สุริยมณฑลและจันทรมณฑล ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย
เช่นบนใบสีมาวัดครุฑาราม อยุธยา (รูป/ ๓.๗๑) เป็นคติ
และความรู้ได้สืบเนื่องมาโดยตลอด จนใบสีมาวัดสุทัศน์ฯ
นอกเสียจากมีบางครั้งที่ช่างที่ทำนั้นไม่รู้ถึงกฎเกณฑ์ ดัง
เช่นช่างวังหน้า ที่ทำใบสีมาของวัดบวรมงคล ลิงขบ และ
วัดเขมา ตามที่ได้นำเสนอไปแล้ว

ใบสีมาวัดนางนอง ธนบุรี

เดิมเป็นวัดของสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงบูรณะขึ้นเมื่อปี ๒๓๗๕ 1832 โปรดให้ทำใหม่ทั้งพระอาราม

การปฏิสังขรณ์ใช้เวลาหลายปี เมื่อแล้วเสร็จ จึงทำพระราชพิธีผูกพัทธสีมาเมื่อปี ๒๓๘๔ 1841 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๒๘๐)

ใบสีมาวัดนางนอง (รูป ๓.๗๒) ไม่อยู่ใน “แบบพระราชนิยมใน ร.๓” หากเป็นใบสีมาใน “สายเขมรอยุธยา” จุกรัดเกล้าชั้นเดียว ปกเกล้าแฝงออกเป็นลายฝรั่ง ทำด้วยหินอ่อน ปักเดี่ยวหน้าเดียว ในซุ้ม ขนาด (65x38x4)

เทียบกับใบสีมาวัดอัมพวา ธนบุรี ซึ่งก็มีอายุอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เช่นกัน

๓.๗๒ ใบสีมาวัดนางนอง ธนบุรี

ใบสีมาวัดนางชี ธนบุรี

๓.๗๓ ใบสีมาวัดนางชี ธนบุรี

วัดนางชีตั้งอยู่ข้ามคลองกับวัดนางนอง เป็นวัดของสมเด็จพระศรีสุลาลัย (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๓๓๗) อีกเช่นกัน ที่น่าสนใจเป็นพิเศษใบสีมาของวัด (รูป ๓.๗๓) ก็ที่ลักษณะของใบสีมาที่อยู่ในลักษณะของ “แบบลูกผสม สายโก่งคิ้ว” ขนาด (61x36x8.5) ใบสีมาปักเดี่ยว สองหน้า ที่หน้าผากเหนือโก่งคิ้วประดับดอกสี่กลีบ ตามแบบของใบสีมา “แบบลูกผสม” บนแผงกลางแผ่น วางตาบัทบทรวงดอกสี่กลีบ โคนแผ่นมีกระจัง วางทับบนแผงกลางแผ่น โคนทั้งสองด้านขนานด้วยตัวเหงา

ใบสีมาวัดสังขาย ธนบุรี

๓.๗๔ ใบสีมาวัดสังขาย ธนบุรี

ตามประวัติวัดว่าเป็นวัดมีมาแต่ครั้งอยุธยา แต่ใบสีมาครั้งอยุธยา มาถูกบูรณะครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ เพื่อพระราชทาน แก่เจ้าคุณแฉ่ง หรือคุณเสือ พระสนมเอกของพระองค์

ครั้นถึงปี ๒๓๙๓ 1850 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้โปรดให้ปรับปรุงใหม่หมดทั้งอาราม ฉะนั้นใบสีมาปัจจุบัน จึงเป็นใบสีมาใน รัชกาลที่ ๓ (รูป ๓.๗๔) อันปัสสุดท้ายของรัชกาลเสียด้วยซ้ำ หากจะดูจากสันด้านข้างของแผ่นจะตัดตรง อันเป็นลักษณะของใบสีมาส่วนใหญ่ของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ใบสีมาวัดสังขายปักคู่ ลายหน้าเดียว ขนาด (69x36x8) อยู่ในแบบใบสีมา “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” โคนขนาดบึก ยอดลูกทรงน้ำเต้า มงคลรัตเกล้าตรงขึ้นเดียว ปกเกล้าสามแฉก

ลายเส้นดินสอวาดทับบนใบสีมา วาดโดย อรุณทัย สมสกุล

ใบสีมาวัดนวลนรดิศ ธนบุรี

เดิมชื่อวัดมะกอกเป็นวัดมีมาแต่สมัยอยุธยา เจ้าคุณหญิงนวล น้องนางสมเด็จพระอมรินทร (ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑) อีกทั้งเป็นภรรยาเจ้าพระยามหาเสนา (บุญนาค) ร่วมกับลูกชาย คือสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุญนาค) ทำการบูรณะวัดมะกอกขึ้น ไม่ทราบว่าเป็นครั้งเมื่อบูรณะในครั้งนั้น ใบสีมาเดิม สมัยอยุธยาจะเก็บไว้หรือไม่ แต่กว่าวัดมะกอกจะบูรณะ เสร็จก็ปาเข้าไปปี ๒๓๘๐ 1837 คือในรัชกาลที่ ๓ และได้ถวายวัดเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๓

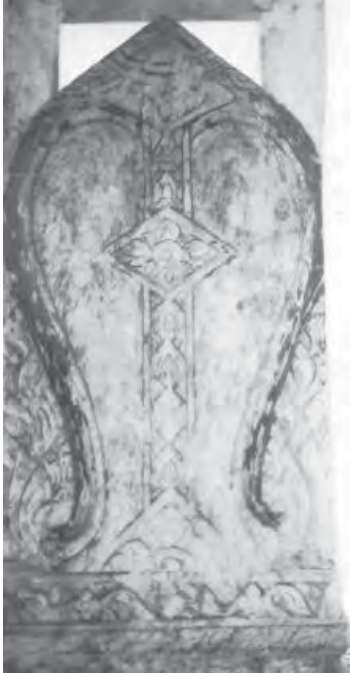
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้พระราชทานชื่อใหม่ว่า วัดนวลนรดิศ ตามชื่อผู้สร้างวัดทั้งสองท่าน (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๒๕๓) แต่ใบสีมาที่เห็นปัจจุบันนั้น (รูป ๓.๗๕) มีลักษณะเป็นใบสีมาที่อยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๓ ถึง ๔ เพราะสันด้านข้างของใบสีมานั้น ตัดตรง มงคลรัตเกล้าและปกเกล้าก็เป็นเส้นตรง อันเป็นลักษณะที่นิยมกันใน ปลายรัชกาลที่ ๓ ต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๔

พึงสังเกตว่า ดอกกลีบที่ประดับบนแก้มของแผ่นนั้น ไม่มีฐานวงกลมรองรับ

๓.๗๕ ใบสีมาวัดนวลนรดิศ ธนบุรี

ใบสีมาวัดหงส์รัตนาราม ธนบุรี

๓.๗๖ ก ใบสีมาวัดหงส์ ธนบุรี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ได้ทรงรับปฏิสังขรณ์จากการทรงชักชวนของ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเกณฑ์ต่อให้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังดำรงพระยศเจ้าฟ้ามงกุฎ ให้หรือพระอุโบสถเก่าแปลงปลูกเป็นวิหาร แต่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงรับทำ จึงเป็นพระภาระของสมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี แต่พระองค์เดียว ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งแรกทรงรับพระภาระสร้างโรงธรรมดึกใหญ่ขึ้นใหม่ แต่ในครั้งหลังสมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีสิ้นพระชนม์ การยังไม่เสร็จ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องทรงรับเป็นพระธุระทั้งพระอุโบสถ และพระวิหาร และสิ่งอื่นอีก

ใบสีมาวัดหงส์รัตนาราม ธนบุรี (รูป ๓.๗๖ ก) ปักคู่ หน้าเดียว ขนาด (74x46x8) อยู่ในซุ้มรอบโรงอุโบสถ เดิมทีผู้วิจัยได้เคยกำหนดให้อยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พิทยา ๒๕๕๑, ๓๖๐) เนื่องจากใบสีมาดังกล่าวอยู่ในแบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว” หรือที่เดิมเรียกว่าแบบ “ครุฑาวาส” จึงเชื่อกันไปว่าอาจจะสืบเนื่องมาจากใบสีมาสมัยอยุธยา อย่างไรก็ตาม แต่ในที่นี้จำเป็นต้องปรับให้ใบสีมาของวัดหงส์นี้ ไปอยู่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ใช่เพราะหลักฐานจากความในประวัติของวัดหงส์ที่อ้างตอนบน หากเพราะลักษณะของมัน

การที่ใบสีมาวัดหงส์อยู่ในแบบ “เขมรทับโก่งคิ้ว” ก็ต้องอยู่หลังใบสีมาวัดครุฑาราม การที่โคนแผ่นสีมาวัดหงส์ขนาดด้วยกนก ก็ต้องมีอายุอยู่ก่อนกรุงแตกเช่นใบสีมาวัดเขียน อ่างทอง ถึงสมัยกรุงเทพฯ ตอนต้นในการที่ยอดแผ่นสีมาของวัดหงส์มี “ยอดควั่น” (รูป ๓.๗๖ ข) ย่อลงมาเหมือนใบสีมา “สายสกุลอยุธยา กลุ่มบางพลัด ช่วงหลัง” จึงมีอายุร่วมอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เช่นเดียวกับสันข้างของแผ่นที่ไม่มนกลม แต่ตัดลบครึ่งมุมฉาก (ก่อนที่จะเป็นมุมฉากเต็ม ในรัชกาลที่ ๔) อีกทั้งลักษณะของซุ้มใบสีมา (รูป ๓.๗๗, ๓.๗๘, ๓.๗๙) ที่ช่วยบ่งในการกำหนดอายุให้กับใบสีมาวัดหงส์ ธนบุรี ว่าควรอยู่ปลายรัชสมัย ร.๓ ถึงต้น ร.๔

๓.๗๖ ข ใบสีมาวัดหงส์ ธนบุรี

๓.๗๗ ชุ่มใบสีกา วัดหงส์ ธนบุรี

ชุ่มใบสีกา วัดหงส์ ธนบุรี (รูป ๓.๗๗) มีอายุร่วมสมัยกับใบสีกา คือในสมัยรัชกาลที่ ๓ ยอดชุ่มใบสีกาชั้นบนทำปิดเบี่ยงวางทะแยงกับหลังคาชั้นล่าง ซึ่งยังไม่เคยเห็นผ่านตา นอกจากหลังคาของศาลาเก๋งจีนของวัดอรุณฯ ซึ่งสร้างมาแต่รัชกาลที่ ๓ (รูป ๓.๗๘)

ช่องเปิดของชุ่มใบสีกานั้น เลียนแบบมาจากชุ่มอย่างของ Palladio เช่นชุ่มโค้งที่ Basilica Palladiana เมือง Vicenza อิตาลี (รูป ๓.๗๙) และสืบเนื่องมาจนสถาปัตยกรรมสมัย Neo Classic

๓.๗๘ เก๋งจีนวัดอรุณฯ

๓.๗๙ Basilica Palladiana, Vicenza (1546 - 49)

ใบสีมาแบบพระราชนิยมใน ร.๓ แลสร้างว่า

๓.๘๐ วัดกำแพง บางจาก ธนบุรี ร.๔

๓.๘๑ วัดกลาง ออยุธยา นครหลวง ร.๕

๓.๘๒ วัดเชิงท่า ปทุมธานี ร.๕

๓.๘๓ วัดสุวรรณ ธนบุรี ร.๕

๓.๘๔ วัดมเหยงคณ์ นครศรีธรรมราช ร.๔

๓.๘๕ วัดแก้วฟ้าจุฬามณี กรุงเทพฯ ร.๕

๓.๘๖ ใบสีมาวัดโสมนัส กรุงเทพฯ ร.๔

๓.๘๗ วัดบางไทร ออยุธยา ร.๕

๓.๘๘ วัดเกาะ ออยุธยา

การที่เรียกว่า “นอกอย่าง” ก็เพราะเป็นใบสีมาที่ได้พยายามเลียนลักษณะของใบสีมา “พระราชนิยม ใน ร.๓” หากว่าได้มีการดัดแปลงลักษณะบางประการ จึงทำให้ผิดไปจากต้นอย่าง แทบทั้งหมดทำขึ้นเมื่อปลายรัชกาลที่ ๔ หรือต้นรัชกาลที่ ๕ เช่นใบสีมาวัดโสมนัส กรุงเทพฯ (รูป ๓.๘๖) หรือของวัดเกาะ ออยุธยา (รูป ๓.๘๘) ที่แอบมีวงแหวนอยู่ภายในตาบกลางแผ่น

ข้อคิดเกี่ยวกับแนวพระราชานิยมเครื่องก่อแบบจีน ในสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

โรงอุโบสถวัดราชโอรสาราม ธนบุรี เครื่องก่อแบบจีน ในปลายรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

ตามที่ได้แสดงไปแล้วว่า ช่องเปิดของซุ้มโอบีสีมาของวัดหงส์ ธนบุรี (รูป ๓.๗๗) นั้นได้อย่างมาจากการจัดระเบียบของซุ้มโค้งฝรั่ง เมื่อครั้งกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 - 19 (รูป ๓.๗๘) จะว่าช่างแม่งานที่สร้างซุ้มโอบีสีมาดังกล่าว ได้เคยไปชมสถาปัตยกรรมเมืองอิหร่านนั้น ก็หาไม่ มีทางเดียวคือรับรู้ผ่านสิ่งพิมพ์ คือรูปพิมพ์ลายเส้นแผ่นทองแดง ซึ่งจอห์น ครอฟอร์ด John Crawford ที่คนไทยเรียก การะพืด ที่เข้ามาเจรจาการค้าในรัชกาลที่ ๒ ได้กล่าวไว้ว่า ในजनของเสนาบดีไทยนั้น จะมีรูปพิมพ์ลายเส้นแผ่นทองแดงของตึกกรมบ้านช่องเมืองฝรั่งแขวนไว้ ร่วมอยู่กับฝุ่นและหยากไย่ และจะเห็นว่า ซุ้มโอบีสีมาส่วนใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ ก็จะมีลักษณะของเครื่องก่อศิลปะสมัย Neo classic ของฝรั่งแทบทั้งสิ้น เช่นซุ้มโอบีสีมาวัดสุทัศน์ (รูป ๑.๖๓) จนกระทั่ง Empire style ในรัชกาลที่ ๔ เช่นซุ้มโอบีสีมาวัดดิษยา (รูป ๓.๓๒) อันเรื่องนี้คงต้องแยกเป็นบทความออกไปอีกต่างหาก

ส่วนกระแสพระราชานิยมในเครื่องก่อของจีน สมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น ผู้วิจัยเชื่อว่า พระองค์ทรงนิยมไปตามกระแส “อินเตอร์” ที่เป็นที่ยอดนิยมคลั่งไคล้กันที่เมืองยุโรปยุคนั้น ที่เรียกกันว่า Chinoiserie ซึ่งอยู่ตรงกับรัชกาลที่ ๒ พอได้มีการผลิตภาพเครื่องก่อและทัศนภาพจีน บนถ้วยชามลายครามที่ฝรั่งผลิตขึ้นในครั้งนั้น มากต่อมาก และก็เชื่อว่าถ้วยชามเหล่านั้นก็เป็นสินค้านำเข้าของไทยอีกด้วย

หากการเป็นไปตามดังว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็เป็นกษัตริย์พระองค์แรกในสมัยกรุงเทพฯ ที่ทรง “โกอินเตอร์” ตามฝรั่ง มิใช่พระองค์ทรงเห็นว่าเครื่องก่อแบบจีนจะมีความคงทนกว่าแบบของไทยประเพณี เพราะไม่มีเครื่องมือที่ต่อรอความผูกพัน ดังที่กล่าวอ้างกันนั้นก็หาไม่

ดังที่มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับชาติฝรั่งไว้ว่า “การงานสิ่งใดของชาติที่ดี ก็ควรจะเรียนร่ำเอาไว้ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว”

ใบสีมาตามวัดระดับชุมชน ในรัชกาลที่ ๓

ใบสีมาวัดบางขุนเทียนใน ธนบุรี

ใบสีมาวัดบางขุนเทียนใน ธนบุรี

ใบสีมาวัดบางขุนเทียนใน มีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ครั้นมีการบูรณะโรงอุโบสถ เมื่อปี ๒๓๓๘ 1835 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๑๓๙) มีขนาด (57x36x8) ปีกเดียว สองหน้า ในซุ้ม ทำจากหินทราย เป็นใบสีมาในสายโก่งคิ้ว โคนขนานด้วยก้นหอยมีเดือย ทางลั่นนาเรียกหางวัน เหมือนของใบสีมาวัดบรมนิวาส จึงทำให้คิดว่าใบสีมาวัดบรมนิวาสนั้นเป็นใบสีมาที่มีมาแต่ครั้งยังเป็นวัดบรมสุข (รูป ๔.๑๐) ก่อนที่ผู้สร้างจะได้ถวายวัดนี้แก่ชริณญาณภิกขุ (รัชกาลที่ ๔)

“ก้นหอยมีเดือย” หรือหางวัน ดังกล่าว เป็นเครื่องประกอบที่สืบได้ว่ามาจากศรีลังกา ใช้สืบเนื่องกันในแถบล้านนาจนปัจจุบัน มีปรากฏบนหลักสีมาจารึกวัดเขมา สุโขทัย (ปี ๒๐๗๙ 1536) ส่วนในกลุ่มเจ้าพระยาก็มีเป็นระยะ

ใบสีมาวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

วัดบรมนิวาส นี้เดิมชื่อ วัดบรมสุข ผู้สร้างตายในสงครามเขมร ลูกหลานจึงน้อมเกล้าฯ ถวายวัดนี้แก่ชริณญาณภิกขุ พระองค์ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะอยู่ไกลนอกกำแพงเมือง พระองค์ทรงสร้างโรงอุโบสถ วิหาร เจดีย์ และเสนาสนะ และเรียกว่า วัดนอก โดยหวังที่จะให้เป็นวัดฝ่ายอรัญวาสี หรือวัดป่า ในขณะที่วัดบวรฯ เป็นวัดฝ่ายคามวาสี หรือวัดชุมชน ภายหลังเมื่อได้ครองราชย์แล้ว จึงพระราชทานชื่อใหม่ว่า วัดบรมนิวาส

ในการที่ใบสีมาของวัดบรมนิวาสนี้ เหมือนกับของวัดบางขุนเทียนใน โดย เป็นใบสีมาในสายโก่งคิ้ว โคนขนานด้วยก้นหอยมีเดือย ทางลั่นนาเรียกหางวัน จึงคาดว่าทำขึ้นพร้อมกัน และอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน คือเป็นใบสีมาของวัดบรมสุข

ใบสีมาวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดสิงห์ ธนบุรี บางขุนเทียน

วัดสิงห์ บางขุนเทียน ธนบุรี ไม่ใช่วัดหลวง หากเป็นวัดประจำชุมชนใกล้เคียง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ที่ออกจะมีรากฐานทางเศรษฐกิจมั่นคงอยู่ในแถบแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ในการที่จะเอาใบสีมาวัดสิงห์มาแขวงไว้ในจังหวัดนี้ ก็เพื่อจะได้มีการเปรียบเทียบกับ ใบสีมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพน

ตามประวัติของวัดสิงห์ บางขุนเทียน ว่าสร้างปี ๒๓๒๖ 1783 ซึ่งเป็นปีเดียวกับ ใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่เห็นว่า ควรจะหล้ากว่าใบสีมาวัดพระเชตุพนเสียด้วยซ้ำ เพราะลักษณะโดยมากเลียนมาจาก ใบสีมาวัดพระเชตุพน

ใบสีมา นี้มีสองหน้า ปีกเดียว มีขนาด (78x32x7.5) จะทำด้วยหินชนิดใดไม่ทราบได้ เพราะถูกทาหีบไว้ด้วยสีขาว และในระยะต่อมาด้วยสีทอง ลักษณะเป็นใบสีมา “สายโค้งคิ้ว ทรงเครื่อง” เช่นเดียวกับของวัดพระเชตุพน

ใบสีมาวัดสิงห์ บางขุนเทียน ธนบุรี

ขอล่าจากยอดของใบสีมาลงไปถึงโคน

ศิราภรณ์ประดับด้วยจุฑาทรงน้ำเต้า และด้วยเหตุที่ใบสีมาของวัดสิงห์ เป็นวัดราษฎร์จึงมีรัดเกล้าเพียงชั้นเดียว ซึ่งผิดไปจากที่แสดงไว้บนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพน ที่มีสามชั้น

บัวกลีบที่ใต้ชั้นบัวกลีบลงมา เป็นปีกเกล้าสามแฉก โดยมีพูขนาดเล็กแซงอยู่ระหว่างแฉกใหญ่ เช่นเดียวกับบนใบสีมาวัดพระเชตุพน จึงเห็นได้ว่า ใบสีมาวัดสิงห์ได้อิทธิพลมาจากใบสีมาของวัดเชตุพน มีคำถามที่ยังตอบไม่ได้ว่า เพราะเหตุใด ใบสีมาของวัดสิงห์จึงมีลักษณะอยู่ในใบสีมาสายโค้งคิ้ว เทียบวัดกษัตริย์สร้าง

แต่ตรงกันข้าม ใบสีมาของวัดสิงห์ ไม่มีดวงสุริยมณฑลและจันทรมณฑล อาจด้วยเหตุที่ว่า ใบสีมาของวัดสิงห์ มีใช้วัดหลวง จึงคงยังไม่กล้าประดับเทียบกับวัดหลวง

บนแผงกลางแผ่น ประดับด้วยทับทรวงดอกสี่กลีบ วางล้าออกมานอกแนวแผงกลางแผ่น เช่นเดียวกับใบสีมา วัดพระเชตุพน

แม่น้ำคือน้ำจะแนบติดอยู่กับแผ่นสีมา หากสลักหีบไม่ฉลุโปร่งดัง เช่นใบสีมาวัดพระเชตุพน

มีกระจิงขนาดเล็ก สะกดอยู่ที่ค่อนาคเบื้องตงเช่นใบสีมาวัดพระเชตุพน หาใช้ดอกสี่กลีบเช่นใบสีมา วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กาบเชิงกรอบมีเพียงชั้นเดียวและไม่มีรัดดอกหรือกระจิงอกนาค เช่นบนใบสีมาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระเชตุพน อันเรื่องนี้ไม่ทราบเหตุผล

แต่ฐานใบสีมาของวัดสิงห์กลายเป็นว่าไม่มีลวดดอกไก่อ้น อยู่ระหว่างแผงบัวหงายบัวคำ ซึ่งกลับไปเหมือนฐานของใบสีมาวัด พระศรีรัตนศาสดาราม อันเรื่องนี้หาเหตุผลไม่ได้อีกเช่นกัน

โดยสรุปแล้วจะเห็นว่า ใบสีมาวัดพระสิงห์ ได้อย่างมาจากใบสีมาวัดพระเชตุพน จึงผลิตขึ้นหลังใบสีมาวัดพระเชตุพน

ที่สำคัญที่โรงอุโบสถของวัด โคลงสร้างและลักษณะก็ตกอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงคิดว่าใบสีมานั้นก็ควรจะอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน

ใบสีมาวัดชมพู่เวก นนทบุรี

โรงอุโบสถวัดชมพู่เวก นนทบุรี

ใบสีมาวัดชมพู่เวก นนทบุรี

วัดชมพู่เวก นนทบุรี มีประวัติว่าเป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โรงอุโบสถยาวสามช่วงหน้าต่างก่อสร้างใช้ระบบกำแพงรับน้ำหนัก สอดขึ้นตออบน ด้านหน้ายื่นพาลี้ยรับไว้ด้วยเสา

เข้าใจว่าเดิมทีนั้น ชัณทสีมาเขตคงจะกำหนดไว้ด้วยก้อนหินธรรมชาติ ฝังลงดิน มากกว่าที่จะมีใบสีมา อย่างไรก็ตาม ใบสีมาที่เหลือครึ่งแผ่น และแผ่นเดียวนี้ทำด้วยดินเผา อยู่ในลักษณะของใบสีมาในสายโก่งคิ้วจากลายที่ยืดสามารถจะบอกได้ว่าใกล้เคียงกับลายที่นิยมกันเหนือใบสีมาในรัชกาลที่ ๓ จึงกำหนดไว้ช่วยคร่าวว่าอยู่ในรัชกาลที่ ๓

ใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี

ใบสีมาข้างและหลังโบสถ์
วัดครุฑ ธนบุรี

ใบสีมาข้างและหลังโบสถ์
วัดครุฑ ธนบุรี

วัดครุฑ ธนบุรี เป็นวัดมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จากแผนที่ของชาวฝรั่งเศส ที่ได้ทำไว้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อปี ๒๒๑๖ 1673 มีปรากฏ วัดครุฑ วัดเงิน วัดทอง เป็นต้น (ศึกษาธิการ ๒๕๒๖, ๒๘) สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๖ ทรงบูรณะเมื่อปี ๒๓๒๕ 1782 โดยมีสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน ร่วมด้วย

ใบสีมาวัดครุฑ ทำด้วยหินทราย ปักคู่หน้าเดียว ขนาด (94x46x10) เป็นใบสีมา อยู่ใน “สายสกุลอยุธยา ทรงเครื่อง” ยอดควันทกทองสำเภา โคนขาบกระหนก

ลักษณะที่นำสังเกตก็อยู่ที่ ปกเกล้าสามแฉก ที่ยังไม่มีพู่ขนาดเล็กคัน บนแก้มทั้งสองด้านของแผ่น ไม่มีวงจันทร์และสุริยมณฑล และโคน

แผ่นมีกระจิงใหญ่วางทับอยู่บนแผงกลางแผ่นและมีกระจิงขนาดเล็กวางสะกดอยู่ที่โคนกระหนก ยอดศิราภรณ์อาจดูเป็น ยอดควัน เนื่องด้วยเพราะถูกเสี้ยนเกราถากออกในระยะหลัง คาดว่าแต่เดิม ใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี คงจะมีลักษณะคล้ายกับใบสีมาวัดศาลาสีหน้า คูหาสวรรค์ (รูป ๑.๖๙ & ๑.๗๐) ที่ได้นำเสนอไปแล้ว

แม้จะอ้างว่าวัดครุฑจะมีอายุอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ลักษณะของใบสีมาของเดิมนั้น บ่งบอกว่า มีอายุไม่แก่ไปกว่า รัชกาลสมเด็จพระบรมโกศ-เอกทัศ คือก่อนเสียกรุงครั้งหลัง

แต่การที่นำเอาใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี มาลำแสงไว้ในรัชกาลที่ ๓ ก็เพราะ ใบสีมานี้ได้มีการแก้ไขในรัชกาลที่ ๓ จนกลายเป็นสภาพที่เห็นปัจจุบัน

ใบสีมาเอก วัดครุฑ ธนบุรี

ส่วนใบสีมาเอกของวัดครุฑ ธนบุรี ก็จะทำให้เห็นว่า ลักษณะต่างๆ บนพื้นผิวของใบสีมาข้างโบสถ์นั้น ได้ถูกถากออกโดยจะเห็นว่า ดอกจอกบนฐานของแผ่นนั้นยังคงเหลือ เพราะลึมหาก

จุดประสงค์ของการถากผิวดังกล่าวนี้ ก็เพื่อจะได้ประดับลายกตริก ซึ่งบางส่วนก็ยังหลงเหลืออยู่ให้เห็นอยู่เป็นบุญตา

แต่ที่สร้างปัญหาให้กับงานวิจัยนี้ก็คือ การทำร่องเส้นกรอบที่ส่วนบนของแผ่น ให้วิ่งขึ้นไปแล้วโค้ง เข้าหากันเป็นโก่งคิ้ว ทั้งยังเปื้อนซำเปื้อนขาวอีกต่างหาก ดูไปว่าเป็นฝีมือชาวบ้านมากกว่าจะเป็นช่างชั้นเลวเสียด้วยซ้ำ เรื่องนี้ช่างอาจจะต้องการแปลงใบสีมาเอกของวัดครุฑ ให้เป็นใบสีมาในแบบ “สายโก่งคิ้วทาบอยู่บนสายสกุลอยุธยา” ทำให้นึกถึงใบสีมาหลักที่ ๗ และ ๓ ของวัดอภัยทายาราม กรุงเทพฯ (รูป ๑.๗๖) ที่ได้เสนอไปแล้ว

จึงพอจะประมาณได้ว่า ใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี เดิมอยู่ในลักษณะของใบสีมาสายสกุลอยุธยาแบบมาตรฐาน ทรงเครื่อง โดยเคยประดับจุกและขนابโคนด้วยกนก เยี่ยงใบสีมาวัดท่า นนทบุรี ใบสีมาข้างและหลังโบสถ์ได้มาถูกแปลงลักษณะ โดยถากออกให้และของวัฏประเสริฐสุทธาวาส ธนบุรี ให้กลายเป็นยอดควั่น ส่วนใบสีมาเอกมาให้ปั้นแบบ “สายโก่งคิ้วทาบอยู่บนสายสกุลอยุธยา”

ทั้งนี้ไม่ทราบถึงสาเหตุ

ใบสีมาวัดท่า นนทบุรี บางกรวย วัดประเสริฐสุทธาวาส และวัดช่างเหล็ก ธนบุรี

ใบสีมาวัดท่า บางกรวย นนทบุรี

ใบสีมาวัดประเสริฐสุทธาวาส ธนบุรี

ใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี สร้างปัญหาให้กับงานวิจัยนี้ไม่น้อย เริ่มแต่ใบสีมารอบโบสถ์นั้น จะเห็นว่าด้านสันข้าง โดยเฉพาะตอนยอดนั้น ถูกถากออก โดยไม่ทราบเหตุผล ถ้าหากไม่ถูกถาก และเหลือยอดजूไว้ ลักษณะทั้งหมดก็คงจะเหมือนใบสีมาวัดท่า นนทบุรี หรือ ใบสีมาวัดประเสริฐสุทธาวาส ธนบุรี ทั้งสองมีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๓

ไม่ทราบว่า เป็นเพราะเหตุใดและเมื่อใด ใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี จึงถูกถากออกเพื่อให้แปลงจากลักษณะยอดजू มาเป็นยอดควั่น

หากจะสังเกตดูให้ดี ก็เห็นว่า ระหว่างใบสีมาวัดท่า นนทบุรี และวัดประเสริฐสุทธาวาส บนคอของกนกโคนแผ่นของ วัดท่า นนทบุรี จะไม่มีกระจังตัวเล็กวางสะกดไว้ในขณะที่คอของกนกบนใบสีมาของวัดประเสริฐสุทธาวาสนั้นมี

จึงพอจะประมาณได้ว่า ใบสีมาวัดท่า นนทบุรี มีอายุแก่กว่า ใบสีมาวัดประเสริฐสุทธาวาส เล็กน้อย แต่ก็อีกนั่นแหละ การที่จะมีกระจังประกับไว้บนโคนกระหนกโคนแผ่นหรือไม่นั้น คงไม่อาจนำมาใช้เป็นเครื่องในการกำหนดอายุได้

ใบสีมาวัดตำหนัก ปทุมธานี และ วัดแก้วแจ่มฟ้า กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดตำหนัก ปทุมธานี

ใบสีมาวัดแก้วแจ่มฟ้า กรุงเทพฯ

ในการที่เกิดเรื่องเช่นนี้ขึ้น ก็เพราะในระยะหลัง คือ ประมาณปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ ได้เกิดมีความนิยมที่จะผลิตใบสีมายอดควั่น และโคนแผ่น ขนาบด้วยนาคเป็นอน เช่นใบสีมาวัดตำหนัก ปทุมธานี หรือใบสีมาเดิม (ปัจจุบันถูกเปลี่ยนเสียแล้ว) ของวัดแก้วแจ่มฟ้า กรุงเทพฯ ฉะนั้น ใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี จึงได้พยายามเปลี่ยนลักษณะ เพื่อไม่ให้ตกสมัยนิยม โดยถากศิราภรณ์ยอดจุกออก เพื่อให้ดูเป็นยอดควั่น แต่ก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนกนกขนาบโคนแผ่นได้ เพราะติดมาแต่กำเนิด จึงต้องก้มหน้ารับไป

ฉะนั้น ตามลักษณะของใบสีมาวัดครุฑ ธนบุรี แล้ว ก็ควรจะตกอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แม้ว่าเดิมทีนั้นจะทำขึ้นในสมัยอยุธยาก็ตาม

ปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกบนใบสีมาวัดครุฑก็คือ การถากลายผิวหน้าของแผ่นสีมาเอกออก เพื่อจะประดับลายกตริกและทองคำเปลว แต่เพราะเหตุใด ใบสีมาเอก จึงต้องเซาะร่องขึ้น ไปเหนือ “แถม” ทั้งสองด้านของแผ่น เพื่อให้แปลงเป็นรูปโค้ง คิ้ว แทนที่อยู่ในรูปแบบของสายสกุลอยุธยา ยิ่งใบสีมาข้างโบสถ์ ซึ่งเป็นลักษณะของเดิม

ใบสีมาวัดดอนงคาราม วัดปฐมบุตร ธนบุรี

ใบสีมาวัดดอนงคาราม ธนบุรี

ใบสีมาวัดปฐมบุตร (ยี่ส่าย) ธนบุรี

ใบสีมาวัดดอนงคาราม และของวัดปฐมบุตร ธนบุรี ทั้งสองเป็นใบสีมาในรัชกาลที่ ๓ ใบสีมาวัดดอนงคารามอยู่ในสายเขมร ขนาด (94x41x10) ส่วนใบสีมาวัดปฐมบุตร เป็นใบสีมาสายโก่งคิ้วยอดแหลม ขนาด (96x47x8.5) แต่มีลักษณะที่ร่วมกัน คือ มีการประดับสัญลักษณ์อันเป็นมงคลของจีน

สัญลักษณ์อันเป็นมงคลของจีนบนใบสีมาในรัชกาลที่ ๓ มีปรากฏอยู่เพียงบนใบสีมาของทั้งสองวัดดังกล่าวนี้เท่านั้น

ชุ่มใบลีมา วัดคอกหมู ลิตาราม กรุงเทพฯ

ตอนที่ ๔
ใบสีมาและมหาสีมา
ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

ความตอนต้นที่เกี่ยวกับใบสีมาของวัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยตีพิมพ์ไว้ใน *วรสาร คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ครบ ๓๐ ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ส่วนบทความที่จะนำเสนอในที่นี้ได้ถูกปรับปรุง แก้ไข เปลี่ยนแปลง แล้วเป็นส่วนใหญ่

เริ่มด้วยเรื่องของสีมาวิบัติของวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส)

อุดมการณ์ของวชิรญาณภิกขุ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔) ในการตั้งธรรมยุติกนิกาย ซึ่งประกาศว่า หัวใจของธรรมยุติกนิกายคือการไปสู่สังฆธรรมที่เป็นพุทธวัจนะ (นฤมล ๒๕๒๕, ๗๕) อรรถกถาซึ่งแต่งขึ้นโดยอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ไม่สมควรที่จะนำมาเป็นสรณะ เพราะ “...คำกล่าวของพวกอาจารย์ทั้งหลายนั้นยังแฝงด้วยกิเลสของผู้กล่าว ซึ่งเป็นปुरुชนอยู่” (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๕) ครั้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๓ (ค.ศ. 1830) วชิรญาณภิกขุ

ทรงปรารถนาขึ้นด้วยเรื่องสีมาว่า การที่ทำทุกวันนี้เป็นกรหาบไม่มั่นคง ไม่สำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์ เป็นการเนื่องด้วยฆราวาสไป คนทุกวันก็ไม่มีใครรู้สีมามากักขณโดยพิสดาร ทำเอาตามลัทธิอาจารย์ที่ตนได้เห็นมา ทรงรังเกียจดังนี้ จึงให้ชุดก่อนศิลาณิมาตรในวัดสมอรายนั่นขึ้นมามาก ก็เห็นว่าเล็กไม่ควรจะเป็นนิมิตรได้

...ทรงสั่งเวชสลดพระไทย ด้วยสีมาพิบัติ จึงสืบหาสงฆ์บริสัชที่อุปสมบทมาแต่โบราณ สีมาที่เขาเล่าว่า เป็นของพระอรหันตผู้ก ได้ ๑๘ รูป มาเป็นคนปรกการสงฆ์ ให้อุปสมบทกรรมซ้ำอีก ครั้งหนึ่งในสีมานาวัดสมอราย เมื่อศักราชล่วงไปได้ ๑๑๙๒ ปีขานโทศกอีกครั้งหนึ่ง (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๕)

ในการอุปสมบทใหม่ในครั้งนั้น (ปี ๒๓๗๓ / 1830) พระองค์ทรงใช้อุทกุกเขปสีมา หรือสีมาน้ำ (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๙๙, ๓๓) “ในสีมาน้ำ (หน้า-ผู้เขียน) วัดสมอราย” (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๖) และมีได้ใช้สงฆ์ไทย หากเป็นสงฆ์มอญ ๑๘ รูป ที่สืบเนื่องมาแต่ “สงฆ์บริสัชที่อุปสมบทมาแต่โบราณ” คือสงฆ์มอญที่สืบเนื่องมาแต่ การอุปสมบทในกัลยาณสีมา (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๙๙, ๓๒) มาเป็น “คณะปรก” ประกอบพิธีอุปสมบท (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๕)

เมื่อถึงคราวนี้ ก็จำเป็นจะต้องกลับไปกล่าวถึงสงฆ์มอญ ที่ได้ทำการอุปสมบทในกัลยาณสีมาเขต เพื่อจะได้เห็นความสัมพันธ์ในการอุปสมบทใหม่ ของวชิรญาณภิกขุ ในอุทกุกเขปสีมาเขต ในแม่น้ำเจ้าพระยานาวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) และกัลยาณสีมาเขต

ว่าด้วย กัลยาณีสีมาเขต

อันเรื่องกัลยาณีสีมาเขตนี้ คงต้องย้อนกลับไปครั้งปี ๒๐๑๙ 1476 ที่รามัญประเทศหรือมอญ เมื่อพระเจ้ารามาธิบดีมหาราช หรือที่รู้จักกันในพระนามว่า พระเจ้าธรรมเจดีย์ (๒๐๑๕-๒๐๓๕/1472-1492) ได้ส่งคณะสงฆ์ ๒๒ รูป ไปอุปสมบทใหม่ที่ศรีลังกา เพื่อต่อไป พระพุทธศาสนาในพระราชอาณาจักรของพระองค์ จะได้มีความบริสุทธิ์

ในจารึกกัลยาณีสีมา พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ทรงจารงาหมายเหตุที่ค่อนข้างจะละเอียด ถึงขั้นตอนของการอุปสมบทที่แม่น้ำกัลยาณี ในศรีลังกา มีการผูกเรือเป็นแพขึ้นเป็น *อุทกกุเขปสีมาเขต* หรือ *นทีสีมา* ก็เรียกก่อนอุปสมบท สงฆ์ที่ขอบบวชต้องกลายสภาพเป็นคฤหัสถ์หรือบุคคลธรรมดา แล้วจึงบรรพชาเป็นสามเณรก่อน ครั้นเมื่ออุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว พระเจ้ากรุงลังกา ขณะนั้นคือพระเจ้าภูวนะพาหุ จึงทรงถวายสมณศักดิ์ให้แก่ภิกษุทั้งหลายที่เดิมก่อนอุปสมบทนั้นเป็น *เถระ* ให้เป็น *สามิ* (Taw Sein Ko 1892, 79)

เมื่อภิกษุทั้งหลายกลับมาถึงรามัญประเทศ

พระเจ้าธรรมเจดีย์ ก็ทรงตระหนักดีกว่า หากพิธีอุปสมบท ที่จะประกอบขึ้นในรามัญประเทศ กระทำในสีมาเขตที่ไม่บริสุทธิ์แล้วไซ้ ก็รังแต่การอุปสมบทใหม่จะหาความบริสุทธิ์ไม่ เพื่อรวบรัดตัดความให้สั้นลง พระเจ้าธรรมเจดีย์จึงได้เสาะแสวงหาพื้นที่อันบริสุทธิ์ สมควรที่จะสมมติสีมา และเมื่อได้ผูกพัทธสีมาขึ้นใหม่ โดยใช้หลักหินเป็นนิมิตบอกเขต และจึงเรียกพัทธสีมาเขตนี้ว่า *กัลยาณีสีมา* ซึ่งปัจจุบันอยู่ที่เมืองพะโค (รูป ๔.๐๑)

ส่วนจารึกกัลยาณีนัน ก็คือศิลาจารึกที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ทรงจารความหมายมาของพุทธศาสนาในนิกายเถรวาท จนถึงการอุปสมบทใหม่ในแม่น้ำกัลยาณี และกัลยาณีสีมาเขต ที่เมืองพะโค

๔.๐๑ หลักศิลาจารึกสีมากัลยาณี เมืองพะโค ประเทศพม่า

อันนิกายเถรวาทนี้แยกออกมาจาก นิกายมหายาน เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงกลาง ๑๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 7) ซึ่ง นิกายมหายานก็แยกมาอีกทีจาก นิกายวัชรยาน ซึ่งก็ได้ แยกมาอีกจาก นิกายสถาวีรยวาท ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช นิกายเถรวาท นี้รับเอาคตินิยมของ ลัทธิมหายานเช่นการอุทิศส่วนบุญกุศลของตนเองให้แก่ผู้อื่น เข้ามาประกอบกับ “สั่งสอนเดิมของพระเถระผู้ใหญ่” (พิริยะ ๒๕๕๓, ๖๑)

นิกายเถรวาทในลังกาก็แยกออกได้เป็น ๓ คณะ (นิกายย่อย) อันได้แก่ มหาวิหารวาลิน อภัยศิริวาลิน และ เซตวันียะ ในการสืบพระศาสนาของพระเจ้าธรรมเจดีย์ก็คือ การสืบมาจาก คณะมหาวิหารวาลิน นี้เอง

ส่วนสำคัญของศิลปจารึกกัลยาณี ก็ตอนที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้จดหมายขึ้นตอน ของการอุปสมบทในแม่น้ำกัลยาณีที่ศรีลังกาอย่างละเอียด อีกทั้งการสมมติชนทสีมาเขตใหม่ในรามัญประเทศ จารึกทั้งหมดมี ๑๐ หลัก แต่ละหลักสูงเท่าห้อง ๓ หลักจารเป็นภาษาบาลี อีก ๗ หลักเป็นภาษามอญ ปัจจุบันคงเหลือเพียงเศษ เก็บไว้ในโรงมุงแผ่นเหล็กวิลาศ (สังกะสี) (รูป ๔.๐๒)

เรื่องทั้งหมดเกิดขึ้นเพราะในภายหลัง เมื่อปี ๒๑๔๒ 1599 โดยนายเด บริโต (de Brito) ได้ยกทัพเรือเข้ามายึดพะโค หรือหงสาวดีก็เรียก ตั้งตัวเป็นใหญ่ระหว่างนั้นก็บังคับให้ชาวหงสาเปลี่ยนมาเข้ารีตมาเป็นคริสต์ ทำลายสิ่งนอกศาสนา โดยพวกทหารโปรตุเกสขึ้นมาถือเอาอะลาเวต ทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า รวมทั้งศิลปจารึกกัลยาณีสีมาเหล่านี้ด้วย

เศษบุญที่ความในศิลปจารึกทั้งหมดได้ถูกถอดไว้ในสมุดข่อยเรียบร้อยแล้ว โดยนักปราชญ์จีนชื่อ ทอวเซินโก Taw Sein Ko ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมตรวจโบราณคดีพม่า เธอได้อ่านฉบับโบราณและพิมพ์ออกมาเป็นภาษาบาลีและอังกฤษ (Taw Sein Ko, 1892.)

โรงอุโบสถกัลยาณีสีมา ต้องประสบกับชะตากรรม ชำรุดในคราวที่พระเจ้าอลองพญา เข้ายึดทำลายเมืองพะโค เมื่อปี ๒๓๐๐ 1757 และพังพินาศลงคราวแผ่นดินไหว ปี ๒๔๗๓ 1930 โรงอุโบสถกัลยาณีสีมาได้รับการปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทั้งหมดโดย นายพลอู (U Nu) เมื่อปี ๒๔๙๗ 1954 นี้เอง

หลักสีมาของกัลยาณีสีมาเขต ทำขึ้นใหม่อย่างมั่นคง เป็นหลักปูนเสริมเหล็ก ทรงกระบอก ขนาดใหญ่ต่อให้แผ่นดินไหวอีกสักกี่ริกเตอร์ อีกสักกี่หน ก็จะไม่เขยื้อน (รูป ๔.๐๒)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงให้พระยาพนสุนทร แปลจารึกกัลยาณีสีมาเขตจากบาลีเป็นไทยเมื่อปี ๒๔๕๔ 1911 ในรัชกาลที่ ๖ จึงจะเห็นว่าลายละเอียดเกี่ยวกับจารึกกัลยาณี ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยึดเป็นข้อมูลหลักฐานนั้นมิใช่ได้โดยตรงจากต้นฉบับ หากผ่านจากความรู้อาพมัยของพระมอญในสมัยของพระองค์ทั้งสิ้น

๔.๐๒ หลักสีมาใหม่ ของชนทสีมาเขต โรงอุโบสถวัดกัลยาณี เมืองพะโค ประเทศพม่า

ว่าด้วย เรื่องของสีมาเขตต่างๆ
ที่จะพบต่อไปในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
และในรัชกาลต่อไป

เพื่อที่จะให้เข้าใจถึง สีมาเขต ชนิดต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อไป จึงจำเป็นที่ท่านจะต้องกลับไปอ่านความตอนต้นของหนังสือนี้ “เรื่องของสีมาเขต พอเป็นกระสาย” มิฉะนั้นท่านจะจับต้นชนปลายไม่ถูก ชำ้ยังจะเกิดเสียจริตไปเอาได้ง่ายๆ อีกต่างหาก

ก่อนหน้านี้ เรื่องของมหาสีมา การติดใบสีมาคู่ ใบสีมาเดียว ก็ไม่เป็นปัญหา เพราะได้ “ทำเอาตามลัทธิอาจารย์ที่ตนได้เห็นมา” (ปวเรศวริยาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๕) ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ จดหมายเหตุของ เดอ ลาลูแบร์ อธิบายว่า “ถ้าเป็นวัดหลวงจะมีใบสีมาหินซ้อนสองใบ ถ้าเป็นวัดราษฎร์มีใบสีมาหินแต่เพียงใบเดียว” (ดำรงราชานุภาพ, สารานุกรมไทย ๒๕๐๕, เล่ม ๑๘, ๑๖๗ (๑๘ มิถุนายน ๒๔๘๓) แม้ปัจจุบัน น.ณ ปากน้ำ ก็ยังเข้าใจว่า ที่มีไว้เป็นคู่เป็นการมีเผื่อไว้หากใบหนึ่งเกิดเสียหาย (น.ณ ปากน้ำ ๒๕๒๔, ๑๑)

ที่เรื่องนี้เกิดขึ้นก็เพราะขาดความรู้ในอรรถกถาเรื่อง *สีมันตริก*

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงเป็นพระวชิรญาณภิกขุ ทรงนำเอาอรรถกถาดังกล่าว มาปฏิบัติเป็นครั้งแรก

กลับไปเรื่องว่าบางวัดมีใบสีมาคู่ บางวัดมีใบเดียว คงจะได้ทำตามกันไปโดยไม่มีกฎเกณฑ์ โดยจะเห็นว่า ใบสีมากี่ใบเท่านั้น ส่วนใหญ่จะมีสองหน้า เพราะไหนๆ ก็ต้องมีสองแผ่นแล้ว ก็จะประหยัดลงหากมีแผ่นเดียวแต่สองหน้า

ส่วน *มหาสีมาเขต* นั่นก็คือ *คามสีมาเขต* ที่พระพุทธองค์ว่าสงฆ์ไม่ต้องกำหนดกันขึ้นมาใหม่ ให้ถือเอาที่ชาวบ้านชาวเมืองเขากำหนดของเขากันไว้อยู่แล้ว

ขัณฑ์สีมาเขต (เขตย่อย) ก็คือวัดต่างๆ ที่ตั้งอยู่ใน *คามสีมาเขต* หรือ *มหาสีมาเขต* (เขตใหญ่)

ส่วนเรื่องของ *สีมันตริก* ก็ได้กล่าวไว้แล้วในบทความตอนต้น

อธิบายอย่างนี้ก็คงพอจะเข้าใจ

ความต่อไปจะเริ่มแต่พระอาการสีมาวิตกจริตของพระวชิรญาณภิกขุในเรื่องลูกนิมิตของวัดสมอราย ราชอิवास ที่มีขนาดเล็กเกินไป จนอาจทำให้การอุปสมบทนั้นเป็นโมฆะ จนจำเป็นต้องทำการอุปสมบทกันใหม่ใน อุทกทุกเขปสีมาเขต ต่อไปก็การขยายสีมาเขตของวัดบวรฯ และกำหนดมหาสีมาเขตให้วัดบรมสุข วัดนอก หรือบรมนิเวศ ครั้นเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ ก็ได้ทรงบูรณะวัดท่าเกวียน มหาพญามาราม ซึ่งติดใบสีมาติดเสากระเบียดเยี่ยงของวังหน้า แล้วจึงทรงสถาปนาวัดโสมนัส ซึ่งประกอบด้วยมหาสีมา และแนวของสีมันตริก ขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นแบบสืบทอดให้วัดพุทธมณาราม และ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร เป็นวัดประจำรัชกาล และเป็นวัดสุดท้ายของรัชกาล

ต่อไปจะได้เห็นถึงการพัฒนาในเรื่องของสีมาเขต ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เริ่มด้วยพัทธสีมาเขตวัดสมอราย ราชอิवास กรุงเทพฯ

ขันทีสีมาใหม่แห่งวัดสมอราย ราชธานี

ครั้งสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชเป็นวชิรญาณภิกขุ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๔ (1830) พระองค์

ทรงปรารถนาด้วยเรื่องสีมาว่า การที่ทำทุกวันนี้เป็นการทาบไม่มั่นคงไม่สำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์
เป็นการเนื่องด้วยฆราวาสไป คนทุกวันนี้ไม่มีใครรู้สีมาลักษณะโดยพิศดาร ทำเอาตามลัทธิอาจารย์
ที่ตนได้เห็นมา ทรงรังเกียจดังนี้จึงให้ขุดก้อนศิลาในวัดสมอรายนั่นขึ้นมาดู ก็เห็นว่าเล็ก
ไม่สมจะเป็นนิมิตได้ (ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๕)

ประเด็นมีอยู่ว่า พระองค์ทรงตระหนักอย่างไวว่าก้อนนิมิตดังกล่าว “เล็กไม่สมจะเป็นนิมิตได้” จริงอยู่
เรื่องนี้มีมาตรฐานกำหนดไว้ในอรรถกถาที่ว่า “ขนาดเท่าก้อนน้ำอ้อยขนาด ๓๒ ปะละ ก็ใช้ได้” (มหามกุฏ ๒๕๒๕,
๓๔๐) แต่พระองค์ก็จะไม่ทรงทราบได้เลยว่า ๓๒ ปะละนั้นมีขนาดเท่าใด อย่างไรก็ตามของน้ำอ้อย แต่ที่สำคัญก็คือ
การกระทำของวชิรญาณภิกขุในการที่ขุดนิมิตของวัดสมอรายขึ้นมาพิจารณา แล้ว “เห็นว่าเล็กไม่สมจะเป็นนิมิต
ได้” นี้ เป็นการอ้างและให้ความสำคัญต่ออรรถกถา ซึ่งขัดกับหลักการหรืออุดมการณ์ของพระองค์เอง ในการตั้ง
ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งประกาศว่าหัวใจของธรรมยุติกนิกาย คือการกลับไปสู่สังฆธรรมที่เป็นพุทธวัจนะ (นฤมล ๒๕๒๕,
๗๕)

ในศาสนาธรรมะพระธรรมวินัย ทรงนิพนธ์ไว้เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกอันเป็นหลักฐานชั้นที่ ๑ หรือที่
เรียกว่า บาลี เท่านั้นที่เป็นแก่นของพุทธศาสนา ส่วนคำอธิบายพระไตรปิฎกที่เรียกว่า อรรถกถา แต่งขึ้นโดยพวก
อรรถกถาจารย์ทั้งหลาย และถูกนำมาพอกเข้าในภายหลังนั้น ไม่สมควรจะนำมาเป็นสาระ เพราะ...

...คำกล่าวของพวกอาจารย์ (อรรถกถาจารย์ - ผู้วิจัย) ทั้งหลายนั้น ยังแฝงด้วยกิเลสของผู้กล่าว
ซึ่งเปื้อนปุพฺพชยอยู่ (เรื่องเดียวกัน)

๔.๐๓ ข โรงอุโบสถใหม่วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ
มีใบสีมามัย รัชกาลที่ ๓ ตั้งอยู่หน้าโรงอุโบสถ

๔.๐๓ ก (รูปขยาย) ใบสีมาในพระราชนิยมใน รัชกาลที่ ๓
หน้าโรงอุโบสถใหม่วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ

ในการอุปสมบทใหม่ครั้งนั้น พระองค์ได้ทรงใช้ *อุทกุขเขปสีมาเขต* และมีได้ทรงใช้สงฆ์ไทย หากเป็นสงฆ์มอญ ๑๘ รูป ที่สืบเนื่องมาแต่ “สงฆ์บริษัทที่อุปสมบทมาแต่โบราณ” คือสงฆ์มอญที่สืบเนื่องมาจากการอุปสมบทในกัลยาณีสีมา (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๔๙, ๓๒-๓๓)

ในการที่วชิรญาณภิกขุได้ประกอบพิธีอุปสมบทใหม่ ในแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดสมอราย ก็คงทำตามคำแนะนำของพระสงฆ์มอญ เพราะความในจารึกกัลยาณีสีมา ยังมิได้ถูกแปลมาเป็นไทยจากความในพับสาของมอญจนกระทั่ง ปี ๒๔๕๔ 1911

สันนิษฐานว่า วชิรญาณภิกขุได้ดำเนินการตามขั้นตอนของกัลยาณีสีมาจากสงฆ์มอญ โดยเมื่อได้อุปสมบทใน *อุทกุขเขปสีมาเขต* แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงผูกข้อมือสีมาของวัดสมอรายขึ้นใหม่โดยหลักฐานมิให้เห็นบนใบสีมาในแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (รูป ๔.๐๓ ก) ร่วมสมัยกับอุทกุขเขปสีมาเขตของวชิรญาณภิกขุ ซึ่งยังสถิตอยู่ที่เดิม (in situ) หน้าโรงอุโบสถใหม่ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สร้างเมื่อปลายรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อปี. ๒๔๕๑ / 1908 (รูป ๔.๐๓ ข)

ในการที่วชิรญาณภิกขุได้ทรงขุดนิมิต จะเล็กจะใหญ่ ของวัดสมอรายขึ้นมาตรวจ อย่างน้อยเราก็ได้ทราบว่ วัดสมอรายเคยมีลูกนิมิตฝังไว้ เชื่อว่าคงมีมาแต่ครั้งบูรณะโดยสมเด็จพระราชวังบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ใน พระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ ว่าด้วยสีมาวิบัติ ๑๑ อย่าง (ที่จะทำให้การบวชไม่สมบูรณ์)

๑. สมมติสีมา (บริเวณ) เล็กเกิน (ไม่ระบุหน่วย)
๒. สมมติสีมา (บริเวณ) ใหญ่เกิน (๓ โยชน์)
๓. สมมติสีมาไม่มีนิมิตขาด
๔. สมมติสีมาใช้เงาเป็นนิมิต
๕. สมมติสีมาไม่มีนิมิต
๖. ภิกขุอยู่ภายนอก (เขต) สีมาสมมติสีมา
๗. สมมติสีมาในที่
๘. สมมติสีมาในสมุทร
๙. สมมติสีมาในชาติสระ
๑๐. คาบเกี่ยวสีมาด้วยสีมา

๑๑. ทับสีมาด้วยสีมา (ในกรณีไม่ถอนเขตเดิมออก)
ไม่ทราบว่ความตอบนนี้กำหนดขึ้นแต่เมื่อใด ให้สังเกตที่ไม่มีมีการระบุถึงขนาดของนิมิต ๑๒ ปะละ ตามอ้างในอรรถกถาตามที่ได้เสนอไว้

มีหลายข้อที่เป็นอรรถกถา พระวินัยปิฎกนี้ ไม่ใช่เป็นพุทธบัญญัติ

พอมั่งข้า พ่องเป็นเชษฐมัตตัญญู พ่องจรวารน้ำจืดและอธิบาย
ของข้าผู้พี่ อันชั้นระทุพลภาพมากอยู่แล้ว ด้วยแผ่นดิน
ศรีอยุธยาทรงพระเจ้าแผ่นดินมา ๒ พระองค์แล้ว กับพี่ด้วยอีก
คนหนึ่งเป็น ๓ ตั้ง แต่แผ่นดินล้านเกล้าล้านกระหม่อมสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้า ท่านได้ปราบดาภิเษกปีชานั้นได้ ๕ ปีถึงปี
มะแมพี่จึงเกิด ตั้งแต่จำความได้มาจนอายุได้ ๒๒ ปี ได้บวชใน
แผ่นดินนั้น ต่ออายุได้ ๒๓ จึงสิ้นแผ่นดินไป มาเป็นแผ่นดินของ
ล้านเกล้าล้านกระหม่อมอีก ๑๖ ปี จึงมาเป็นแผ่นดินของพี่ พระ
ภิกษุผู้เป็นสงฆ์รัตนในกรุงศรีอยุธยาก็คือเห็นนุ่งสะบงทรงจีวร เป็น
ลูกบวบทั้งสิ้นด้วยกัน แต่พระมารามัญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโสม
การอยู่นั้นและเห็นครองผ้าผิดกับพระภิกษุของเรา จึงเรียกกัน
ว่าพระมอญ เดียวนี้พระไทยก็ห่มผ้าเป็นมอญ โดยอัตตโนมิติ
ปัญญาของพี่เห็นว่า ถ้าล้านเกล้าล้านกระหม่อมยังเสด็จอยู่ที่
เห็นจะให้ประชุมพระราชาคณะ ได้ ว่ากล่าวกันให้เห็นว่าควร
ไม่ควรนานอยู่แล้ว นี่พี่กลัวจะเป็นบาปเป็นบุญเป็นคุณเป็นโทษ
พระสงฆ์จะแตกกร้าวกันไปจึงมิได้ว่ากล่าว แต่ใจนั้นรักแต่อย่าง

บูรณอย่างเดิวนั้นและ สืบไปเบื้องหน้าพระภิกษุไทยซึ่งห่ม
ผ้าเป็นมอญนั้นศุขย์ไป พี่เห็นว่าควรกับศรีอยุธยา ก็ถ้าแผ่นดิน
กลับมากขึ้นอีกด้วยเหตุอันใดอันหนึ่ง ชื่อของพี่ผู้ได้เป็นเจ้าแผ่นดิน
ก็มีแต่จะเสียไป เขาจะว่าเป็นเมืองมอญเมืองพะมาไปเสีย
มาแต่ครั้งแผ่นดินนั้นนี่แลเป็นความวิตกของพี่มากนักหนา ให้
พ่อเห็นแก่พี่ช่วยเอาขึ้นแจ้งกับ

กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เธอเป็นบรมญาติอันใหญ่ทรงไว้ ซึ่งผ้า
กาสาฬสตร์ทั้งรู้พระสัทธรรมของพระเจ้าเป็นอันมาก แล้วก็
เป็นพระภิกษุศรีอยุธยา พี่มีจิวรอยู่ผืนหนึ่งให้พ่อช่วยถวายกรม
หมื่นนุชิต ถ้าเธอจะรับเอาไว้ ได้ก็ให้ถวายเธอเถิด ถ้าเธอจะมี
รับไว้ครองแล้วก็ให้เอาคืนมาเสีย จดหมายกระแสรพระราชโอง
การณฉบับนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระเจ้าลูกเธอ
พระองค์เจ้าอรณพเขียนออกมามวันอังคาร เดือน ๑ แรม ๒
ค่ำ ปีจอโทศก เพลาศี ๒ ทุ่มเศษ

กรมหมื่นเจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ ขอรับพระราชทาน
สารภาพโดยสัตย์โดยจริง ว่าแต่ก่อนเมื่อเป็นภิกษุหนุ่มแรกบวช
กำลังยังตั้งหน้าหาความรู้ วนัยสิกขา ไปคบหากับพระสงฆ์พวก
ศึกษาคิดละเอียดไปต่าง ๆ ได้ฟังท่านพูดกันว่าหม้อย่างรามัญ
เห็นถูกต้องด้วยเหตุต่าง ๆ ก็พลอยเห็นไปด้วย แต่ยังไม่ได้ห่ม
เองมิได้ ครั้นภายหลังพระสงฆ์อื่น ๆ ท่านห่มเข้าไปใน
พระราชวังเป็นรับสั่งถามเลย ๆ มิได้มีรับสั่ง ก็พลอยคิดจิตใจไป
ว่าทรงพระกรุณาโปรดให้ถือตามชอบใจ จึงพลอยทำตามต่อมา
โดยรักไปข้างทางสิกขาหาได้นึกมาถึงพระเกียรติยศและการ
แผ่นดินเป็นของสำคัญแข็งแรงเหมือนดังทรงพระราชดำริครั้ง
นี้ไม่เลย ถ้านึกได้แต่ครั้งนั้นก็มิได้ประพฤติดังนี้ อนึ่งเมื่อครั้ง
โน้นเป็นแต่มีศิษย์เป็นพระสงฆ์อนุจรอยู่ ๕ องค์ ๖ องค์ ไม่ทราบ
ว่าจะมีศิษย์หามากมายไป ครั้นอาศัยพระบารมีเป็นที่ทรงพระ
กรุณาชุบเลี้ยงบริษัทธิจึงมากขึ้น จึงคิดเห็นบ้างว่าจะประพฤดิ
หม้อย่างรามัญไม่สมควรแก่พระเกียรติยศและประเพณีพระนค
แต่กาลเลยมานานแล้วก็กระดากอยู่ และไม่มีผู้ใหญ่บังคับ
บัญชาเป็นที่อ้างก็เกรงใจศิษย์หาพวกพ้องที่ประพฤดิเหมือนกัน
อยู่นั้น ครั้นนี้ได้รับสั่งในกรมเป็นที่อ้างก็ยินดีจะประพฤดิตามพ
ระราชประสงค์ สอนองพระเดชพระคุณมิให้มีความรำคาญเคือง
พระบรมราชอภัยาคัย พระเดชพระคุณเป็นที่ล้นที่พ้น ชีวิตอยู่
ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อนึ่งก็จะได้เป็น สามีคศิคราวะด้วย
พระราชทานคณะผู้ใหญ่เป็นอันมากต่อไปในเบื้องหน้าด้วย.
ควรมิควรสุดแต่จะโปรด

(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 51 จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต.)

ใบสีมาวัดบวรนิเวศวิหาร

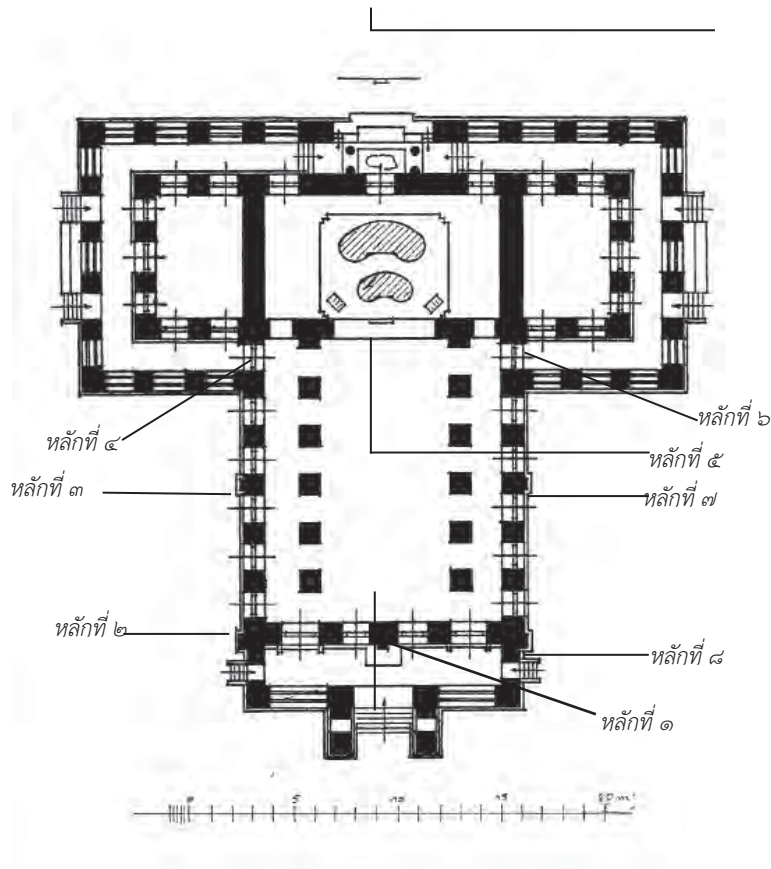
วัดใหม่ บวรนิเวศ เดิมชื่อวัดใหม่ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพ (วังหน้า) ทรงบูรณะเป็นวัดสุดท้ายก่อนสิ้นพระชนม์เมื่อปี ๒๓๓๕ 1832 ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ เป็นวัดที่มีมาก่อนที่ชิรญาณภิกขุจะได้ทรงย้ายจากวัดสมอรายประทับจำพรรษา เมื่อปี ๒๓๓๗ 1836 และทรงประทับอยู่ ๑๕ ปี ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์

ครั้นอยู่มา ทรงปรารถนาก่อด้วยสีมาคราบเกี้ยวว่าที่สามมุขผูก แต่มุขเดียวไม่ชอบกล จึงทูลขอที่เสียใหม่ทั้งสามมุข ยักขยายออกไป เท่าแนวสงไสยโดยรอบ แล้วชำระถอนสมมุติ ผูกอยู่หลายวัน ได้นำฉันทะทำกันแต่พระ ในวัดเป็นการเียบๆ
(ปวเรศวรียาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๑๕)

ตอนนี้ก็ต้องอธิบายถึงโรงอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารเสียก่อน ว่าทำไมจึงได้สร้างความรังเกียจให้กับ วชิรญาณภิกขุ เป็นหนักเป็นหนา

หากจะพิจารณาถึงผังพื้นของโรงอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร (รูป ๔.๐๔) ก็จะเห็นว่า โรงอุโบสถนั้นหันไปตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) สู่ถนนพระสุเมรุ โดยด้านหลังมีอาคารเชื่อมติดกัน วางขวางที่ท้ายอาคาร ทำให้อาคารโดยรวมเป็นสามมุข โดยมีแกนตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ) และตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์) ก่อต่อเติมเพิ่มขึ้น

๔.๐๔ ผังพื้นโรงอุโบสถวัดบวรฯ กรุงเทพฯ

อาคารมุขด้านตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) นั้น ได้สร้างขึ้นโดย สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพ (วังหน้า) เดิมเป็นอาคารยืนอยู่โดดเดี่ยวเปลี่ยวใจ (รูป ๔.๐๒) ส่วนอาคารขวางด้านหลังได้มาทำขึ้นในภายหลัง ครั้นเมื่ออิทธิพลของลัทธิขงจื๊อได้ทรงย้ายมาประทับจำพรรษาจากวัดสมอราย

โดยเดิมที ใบสีมานั้นล้อมอยู่รอบบนผนังโบสถ์เดิมนั้น ติดไว้ “แบบวังหน้า” โดยติดแนบอยู่บนผนังด้านนอกโบสถ์ (เยื้องของวัดมหาธาตุ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ และอื่นๆ) มีแผงข้างโบสถ์เป็นแผ่นแบน (รูป ๔.๐๕) มุมอาคารเป็นแผ่นคด หรือแผ่นเส้นว (รูป ๔.๐๖) ซึ่งครั้งเมื่อสร้างอาคารด้านหลัง แผ่นสีมาสีมาเสีย ปัจจุบันจึงถูกหนีบซุกเข้าไปอยู่ในหลัง ระหว่างอาคารมุขหน้าและอาคารขวางด้านหลัง (รูป ๔.๐๖)

ส่วนแผ่นสีมาหลักที่ ๕ หรือใบสีมาท้ายโบสถ์แผ่นเดิม ปัจจุบันยังอยู่ในโรงอุโบสถใต้ฐานซุกซิกของพระประธาน (รูป ๔.๐๗)

๔.๐๕ แผ่นสีมาข้างโบสถ์
๔.๐๖ แผ่นสีมาคด ที่ ๔ และ ๖ มุมหลังโบสถ์เดิม
วัดบวรฯ กรุงเทพฯ

๔.๐๗ ใบสีมาท้ายโบสถ์แผ่นเดิม สีมาหลักที่ ๕
ปัจจุบันอยู่ใต้ฐานซุกซิก วัดบวรฯ กรุงเทพฯ

ในเมื่อแผ่นสีมาไม่คลุมอ้อมไปถึงอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ วชิรญาณภิกษุต้องทรงขยายเขตสีมา ให้ครอบคลุมโรงอุโบสถทั้งหมด โดยมีต้นไม้และเสาศิลาเป็นหลักกั้นใหม่

กลับมา (จากวัดนอก หรือวัดบรมสุข หรือวัดยมนิवास - ผู้เขียน) สมมุติสีมาของเรา (วัดบวรนิเวศ - ผู้เขียน) เสียใหม่ ขยายออกไปให้โต ให้ควรแก่สังฆกรรมได้ ทั้งในโบสถ์นอกโบสถ์ ด้านหน้าเอาต้นจันทร์เพนนิมิตร ด้านหลังเอาศิลาปักเพนนิมิตร ให้มีสัณฐานดังตะโพน (ปาเรศวรียาลงกรณ์ ๓๔๖๖, ๓๕)

การเอาต้นไม้มาเป็นนิมิต วชิรญาณภิกษุได้ย้อนกลับไปถือเอาหนึ่งในแปดนิมิตบอกเขตครั้งพุทธกาล มาใช้ ส่วนนิมิต เสาศิลา ก็คือเสาทินยอดบัวจากเมืองจีน (รูป ๔.๐๘, ๔.๐๙) ผู้เขียนก็ได้พยายามสุดความสามารถที่จะหาหลักฐานตะโพนดังกล่าว แต่ก็จนปัญญา

อันที่จริง การขยายโบสถ์ “ให้โตให้ควรแก่สังฆกรรมได้” ไม่เกี่ยวกับเขตสีมา เพราะครั้งพุทธกาล ก็มีปัญหาเรื่องโบสถ์เล็กไป สงฆ์ต้องออกมานั่งข้างนอก จึงได้นำความไปทูลพระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์จึงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายในพื้นที่ยืนซึ่งสมมุติ (ให้เป็นโรงอุโบสถ) แล้วก็ตาม มิได้สมมุติก็ตาม เพราะได้ฟังปาติโมกข์ ฉะนั้นอุโบสถย่อมเป็นของเธอได้ทำแล้วเหมือนกัน” (มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๓๙๙) แล้วจึงตรัสต่อไปว่า ให้สมมุติพื้นที่หน้าโรงอุโบสถ ให้ใหญ่ออกไปเท่าที่ต้องการ

ไม่ว่าวชิรญาณภิกษุจะทรงทราบถึงการขยายโรงอุโบสถหรือไม่ แต่การที่โรงอุโบสถของวัดบวรฯ มีแผ่นสีมาแนบติดอยู่กับผนังด้านนอก ก็เพราะอยู่ในประเพณีการติดใบสีมาของวัดวังหน้า หรือ “แบบวังหน้า” ตามที่ได้กล่าวไว้เมื่อบทที่ ๓

การขยายสีมาเขตของวัดบวรที่ได้กล่าวถึงนี้ นับได้ว่าเป็นกรณีแรกในประวัติสีมาเขตของไทย

๔.๐๘, ๔.๐๙ เสายอดบัวตูมจากเมืองจีน
ที่วชิรญาณภิกษุทรงใช้เป็นหลักกั้นนิมิต
ในการขยายเขตพระอุโบสถ
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

เขตสีมาวัดบรมนิวาส

๔.๑๐ ใบสีมาเดิมของวัดบรมสุข
ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดบรมนิวาส

๔.๑๑ โรงอุโบสถ ใน ร.๔ วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

วัดบรมนิวาส นี้เดิมชื่อ วัดบรมสุข ผู้สร้างตายในสงครามเขมร ลูกหลานจึงน้อมเกล้าฯ ถวายวัดนี้แก่วชิรญาณภิกขุ พระองค์ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะอยู่ไกลนอกกำแพงเมือง พระองค์ทรงสร้างโรงอุโบสถ วิหาร เจดีย์ และเสนาสนะ และเรียกว่า วัดนอก โดยหวังที่จะให้เป็นวัดฝ่ายอรัญวาสี หรือวัดป่า ในขณะที่วัดบวรฯ เป็นวัดฝ่ายคามวาสี หรือวัดชุมชน ภายหลังเมื่อได้ครองราชย์แล้ว จึงพระราชทานชื่อใหม่ว่า วัดบรมนิวาส

ใบสีมา (รูป ๔.๑๐) ที่เราเห็นอยู่รอบโรงอุโบสถ (รูป ๔.๑๑) ในปัจจุบันนั้นเป็นของเดิมแต่ครั้งที่เคยเป็นวัดบรมสุข เพราะมีลักษณะเหมือนกับใบสีมาของวัดบางขุนเทียนใน (รูป ๓.๘๑) ซึ่งทำขึ้นเมื่อปี ๒๓๓๘ 1835 ในรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน

ไม่ว่าใบสีมาดังกล่าวจะมีมาแต่ครั้งเป็น วัดบรมสุข หรือเมื่อครั้งวชิรญาณภิกขุทรงสร้าง โรงอุโบสถขึ้นใหม่ เป็นวัดนอก แต่หลัก มหาสีมา ซึ่งปัจจุบันคงเหลืออยู่ให้เห็นนั้น ดูเหมือนจะถูกลืมไปโดยสิ้นเชิง

อันเรื่องผูกสีมาวัดนอก บรมนิวาส มีกล่าวไว้ในเรื่อง *อภินิหารการประจักษ์* ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ดูความดูออกจะสับสนยอกย้อนอยู่สักหน่อย จนแทบจะจับความไม่ถูก (ดู ปวเรศวริยาลงกรณ์ ๒๔๖๖, ๑๖)

หลักสีมาดังกล่าวที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ กล่าวถึงนั้นเป็นหินธรรมชาติ (รูป ๔.๐๙)

เป็นที่น่าสังเกตก็ในเรื่อง *อภินิหารการประจักษ์* กล่าวว่าได้มีการเรียก *ฉันทะ* เมื่อผูก มหาสีมาเขต ของวัดนอก บรมนิวาส ซึ่งตรงกับในอรรถกถาได้กำหนดขั้นตอนของการผูก *มหาสีมาเขต* ที่จะต้องมีหมายไปแจ้งสำนักสงฆ์ต่างๆ ที่อยู่ใน *คามสีมาเขต* เดียวกันว่าจะผูกเขตสีมา สำนักสงฆ์ต่างๆ ในเขตคามสีมาก็จะต้องเห็นชอบด้วย โดยส่งตัวแทนมาก็ได้ในอรรถกถาเรียกว่า “ภิกษุควรแก่ฉันทะ”

ขั้นตอนของการผูกขันตสีมา และมหาสีมา ในอรรถกถาแนะนำว่า

แต่ถ้ากำหนดนิมิตแห่งขันตสีมาแล้ว ลำดับนั้น จึงกำหนดนิมิตแห่งสีมนตริก แล้วกำหนดนิมิตแห่งมหาสีมาครั้นกำหนดนิมิตใน ๓ สถาน อย่างนี้แล้ว ปรารถนาจะผูกสีมาใด จะผูกสีมานั้นก่อนก็ควร แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น การผูกตั้งต้นขันตสีมาไปโดยนัยตามที่กล่าวแล้ว (อรรถกถาวิธีผูกสีมา ๒ ชั้น มหามกุฎา ๒๕๒๕, ๔๑๑)

ในการนี้วัชรญาณภิกขุทรงดำเนินตามคำแนะนำจากพระมอญ เพราะไม่ผิดเพี้ยนไปจากความเป็น ศิลาจารึกกัลยาณสีมา ครั้นเมื่อปี ๒๐๑๙ 1476 ที่เมืองพะโค ในรามัญประเทศ ของพระเจ้ารามธิบดีมหาราช รู้กันในพระนาม พระเจ้าธรรมเจดีย์ ไม่ว่าจะต้องกำหนดเขตของมหาสีมา ก่อนที่จะผูกขันตสีมา อีกทั้งต้องมีขอฉันทะ

มีข้อสังเกตว่า การผูกสีมาเขตในที่นี้ ไม่

ปรากฏหลักฐานของสีมนตริกที่ระบุไว้ในอรรถกถาด้วยเพราะวัชรญาณภิกขุ ไม่มีความรู้สำนึกเลยว่า ใบสีมาคู่หรือสองชั้นนั้น ก็คือการกำหนดสีมนตริกของไทยมาแต่โบราณ ใบสีมาวัดนอกจึงเป็นเพียงแผ่นเดียวสองหน้า นั่งอยู่บนแท่น (รูป ๔.๑๐, ๔.๑๑)

ขั้นตอนการผูกสีมาเขตทั้งหมดทั้งปวงนี้ ไม่เคยมีปรากฏในการผูกพัทธสีมาเขตในพระราชอาณาจักรสยาม ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดมหาสีมาเขตหรือการขอฉันทะ ทั้งหมดเป็นของใหม่ ที่วัชรญาณภิกขุเป็นทรงผู้ริขึ้นทั้งสิ้น และแสดงถึงการพัฒนาของวิธีการกำหนดสีมาเขตของวัชรญาณภิกขุ อีกชั้นหนึ่งจากของวัดสมอราย

ในเรื่อง *อภินิหารการประจักษ์* กล่าวว่าพิธีต้องล้ม เพราะบังเอิญเกิดฝนตกน้ำท่วม สงฆ์ที่ *ควรแก่ฉันทะ* มากันทางเรือ เลยต้องทำพิธีกันใหม่ให้มาทางบก เรื่องนี้อาจเป็นเพราะเป็นฤดูน้ำหลาก ทำให้การผูกเขตสีมากลับกลายเป็น *อุทกกุเขปสีมา* ไป

๔.๐๙ หลักหินมหาสีมา
วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดมหาพฤฒาราม (วัดท่าเกวียน วัดตะเคียน)

๔.๑๒ โรงอุโบสถ วัดมหาพฤฒาราม กรุงเทพฯ
ใบสีมาติดอยู่แนวเสากระเบื้อง

วัดมหาพฤฒารามนี้เป็นวัดแรกที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์ หลังจากขึ้นครองราชย์ ดังที่ได้นำเสนอไปแล้ว ในเรื่อง “ใบสีมาแบบวังหน้า” โดยได้ชี้ให้เห็นว่า การที่พระองค์ได้นำเอาแผ่นสีมาไปติดไว้แนวเสากระเบื้องของโรงอุโบสถของวัดมหาพฤฒาราม ก็เพราะได้เอามาจากการติดใบสีมาของวัดบวรฯ ซึ่งพระองค์ทรงเคยครองเป็นเจ้าอาวาสเมื่อครั้งยังเป็นพระวชิรญาณภิกขุ

ในการติดใบสีมาไว้แนวผนังด้านนอกของโรงอุโบสถของวัดบวรฯ นั้น มิได้เกี่ยวกับการกระชับสีมาเขตให้แคบลง ดังพระวชิรญาณภิกขุทรงเข้าพระทัย หากแต่เนื่องมาจากคติการติดใบสีมา แบบวังหน้า สืบเนื่องมาแต่เช่นของวัดมหาธาตุ และวัดชนะสงคราม และอื่นๆ

การเข้าพระทัยไม่ตรงประเด็น ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ยังให้เกิดการติดแผ่นสีมาแนวกับเสากระเบื้องโรงอุโบสถ ตามวัดในรัชกาลของพระองค์ เช่นที่วัดโสมนัส วัดกษัตริย์าราม วัดปทุมคงคา ดังที่จะได้นำเสนอต่อไป

หลักสีมาวัดโสมนัสวิหาร

หลังจากวัดมหาพฤฒารามแล้ว วัดโสมนัสวิหารเป็นวัดลำดับต่อมาที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสถาปนา หลังจากขึ้นครองราชย์ได้ ๒ ปี คือเมื่อปี ๒๓๙๖ 1853 เพื่อเฉลิมพระเกียรติและอุทิศพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชเทวี สมเด็จพระอัครมเหสีในพระองค์

ภายในกำแพงสมมติเป็นหลักสีมาชั้นนอก หมายถึงเป็น “มหาสีมา” โดยมีหลักหินเป็นนิมิต (รูป ๔.๑๓) อยู่ในซุ้ม (รูป ๔.๑๔) ภายในกำแพงสีมาของวัด รอบโรงอุโบสถมีหลักสีมาอยู่อีกสองชั้น ชั้นแรกอยู่ในรูปของแท่งสีมาเจาะโปร่งสี่ด้าน (รูป ๔.๑๕) ตั้งบนกำแพงแก้วของฐานไพที ส่วนแผ่นสีมาติดบนเสาโรงอุโบสถ ก็คือชั้นที่สอง (รูป ๔.๑๗ & ๔.๑๘)

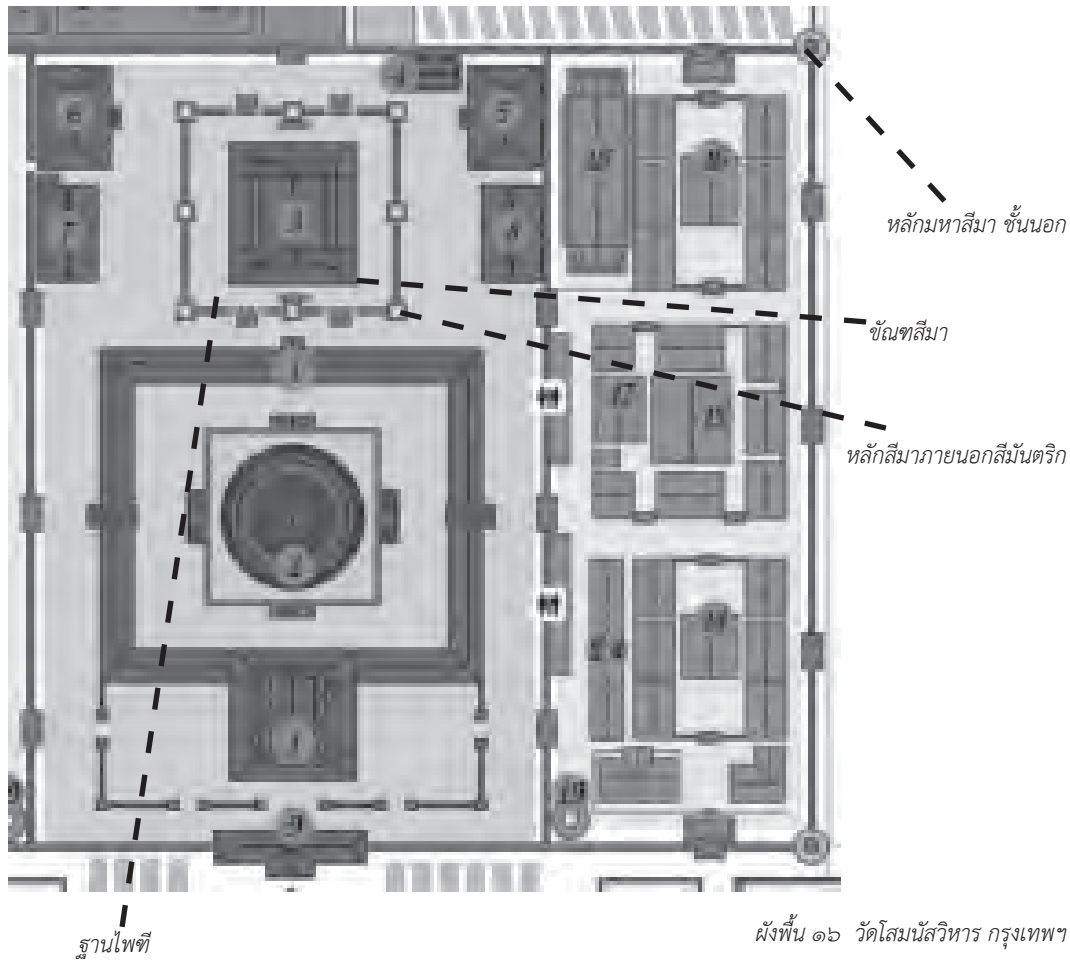
๔.๑๓ แท่งหินหลักสีมาชั้นนอก
หมายความว่าคือหลักเขตของ มหาสีมา
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ

๔.๑๔ ซุ้มหลักมหาสีมา วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ

๔.๑๕ แท่งปูนก่อเป็นหลักสีมาบนกำแพงแก้ว (ชั้นกลาง)
หมายความว่าหลักเขตสีมันตรีกชั้นนอก วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ

อันหลัก “มหาสีมาเขต” ที่ว่านี้ เค้าที่เข้าใจ ไม่เคยปรากฏเป็นรูปเป็นร่างมาก่อน (เว้นหินธรรมชาติของวัดนอก บรมนิวาส ตามที่ได้เสนอไปแล้ว) หลัก “มหาสีมา” นี้บางครั้ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ก็ทรงเรียกว่า “วิสุคามสีมาเขต” ดังเช่นในจารึกบน เสมาสีมาของวัดราชประดิษฐ์ ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

เท่าที่ผ่านมา หลักวิสุคามสีมา ไม่เคยมีการแสดง อาจจะถือเอาแนวเขตกำแพงหรือคูน้ำรอบอารามเป็นแนวเขตโดยปริยาย หรืออาจจะมีการปักไว้เป็นหลักฐาน เช่น

นายอินทศรัคค์มีศรัทธาในพุทธศาสนา จึงขอที่อันอยู่นั้น
 นั้น หนข้อได้สลับหัวว่า หนแปได้สามสิบเก้าว่านี้ แก่พ่อ
 อยู่หัวเจ้า ๓ ออกญาธรรมราชา องค์ทรงไตรปิฎกนั้น ว่า
 จะสร้างอารามถวายพระราชกุศล แก่พ่ออยู่หัวเจ้า ๓ ให้
 อนุญาตแก่นายอินทศรัคค์นั้น (จารึกหลัก ๔๔ สำนักนา
 ยกฯ ภาค ๓ พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๘๓)

ใน มหาวงศ์ (Geiger 1912, Chapter IV) กล่าวถึงครั้ง เมื่อแรกพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระราชทานวิสุงคามสีมาเขต ให้แก่พระภิกษุมหิณฑะระ เพื่อให้เป็นมหายาวที่ศรีลังกา โดยเริ่มด้วยการหลังทักษิณาทตามธรรมเนียมประเพณีของพราหมณ์เป็นปฐม ส่วนการกำหนดเขตพื้นที่ของอารามที่จะทรงพระราชทานให้นั้น กระทำกันในวันที่ ๔ โดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงค้นไถ่และให้ถือเอารอยไถนี้เป็นแนววิสุงคามสีมาเขตของพระอาราม

จะเห็นว่าการกำหนดวิสุงคามสีมาเขต คือการกำหนดพื้นที่ โดยพระเจ้าแผ่นดินที่จะมอบแก่สงฆ์ เทียบกับการกำหนดพื้นที่อันเป็นที่เห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์ ที่เรียกว่า “พัทธสีมาเขต” นั้น ผิดกัน

ดังปรากฏในจารึกบนเสา “มหาสีมา” หรือ “มหาพัทธสีมา” ของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจารึกไว้ว่า

ขอถวายสาธุลาในทิศ ซึ่งปักไว้ในทิศทั้ง ๘ เพื่อจะให้เปน นิมิตรมหาพัทธสีมา

(จารึกหลักที่ ๑๙๓ ใน สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๒๑, ๑๕-๑๖)

และในที่เดียวกัน

ให้เป็นส่วนตัดขาดจากพระราชอาณาเขต เปนแขวง วิเศษ เรียกว่าวิสุงคามสีมา

(จารึกหลักที่ ๑๙๓ ที่เดียวกัน ใน สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๒๑, ๑๑)

ฉะนั้นตามความเข้าใจพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น “มหาพัทธสีมา” ก็คือ “วิสุงคามสีมา” นั้นแล

เมื่อมาถึงการกำหนดสีมาเขตของวัดโสมนัสวิหาร พระองค์ได้ใช้แห่งหินกำหนดเขตอยู่ตามมุมทั้งสี่ภายในกำแพงของวัดให้เป็นหลัก “มหาพัทธสีมา” (รูป ๔.๑๓) หรือก็คือ “วิสุงคามสีมา”

รอบฐานไฟปั้นกำแพงแก้วของโรงอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร มีแท่งปูนสี่เหลี่ยม เจาะโปร่งสี่ด้าน (รูป ๔.๑๕) แท่งปูนดังกล่าวก็คือ “หลักสีมาภายนอกสี่มนตริก” ตามที่กำหนดไว้ในอรรถกถา ซึ่งทางวัดก็รับรู้สืบเนื่องอย่างหน้าขึ้นต่อบานกันมาว่า “...มีสี่มนตริก เนื่องจากวัดนี้เป็นมหาสีมา” (กรมการศาสนา ๒๕๒๕, ๑๑๕) ฉะนั้น หลักหินภายในมุมกำแพงทั้งสี่นั้นคือ “มหาสีมา” จึงเกิดมี “สี่มนตริก” และ “ชั้นขัณฑสีมา” ดังความในอรรถกถาว่าไว้

ครั้นสมมติสีมาแล้ว พึงว่าคิลาหมายสี่มนตริกไว้ภายนอกสี่มนตริก ว่าโดยส่วน

แคบที่สุด ประมาณศอก ๑ ก็ควร ในกรุนที่แก้วว่า แม้ประมาณศอก ๑ ก็ควร ใน

มหาปุจจริแก้วว่าแม้ประมาณ ๔ นิ้วก็ควร...สี่มนตริกย่อมควบลึงคามเขต (อรรถ

กถาวิธีการผูกขัณฑสีมา ใน มหามกุฏฯ ๒๕๒๕, ๔๑๐)

แต่ระยะของสี่มนตริกของวัดโสมนัสนี้นักกว้างกว่าที่ระบุไว้ในอรรถกถามาก จึงคิดว่ามีได้อิงอยู่กับอรรถกถาบทนี้ คงเพียงแต่ทรงรับทราบว่ามี “มหาสีมา” แล้ว ต้องมี “สี่มนตริก” เพื่อแยก “ชั้นขัณฑสีมาเขต” ออกจาก “มหาสีมาเขต” (ในอรรถกถา มหาสีมา = คามสีมา)

โปรดอ่านก่อนเพื่อเข้าใจ ก่อนที่จะไกลเฉไปเรื่องอื่น

แต่เดิม ครั้นพุทธกาลพัทธสีมาเขตของสงฆ์ก็มี “คามสีมาเขต” (เขตของชุมชน) เพราะพระพุทธองค์ทรงดำริว่า สงฆ์ไม่ค้องกำหนดเขตกันขึ้นมาใหม่ ให้ใช้เขตของชุมชนที่เขามีของเขากันอยู่แล้ว

เมื่อเวลาผ่านไปหลังพุทธกาล สงฆ์ทั้งหลายก็ต้องการความเป็นอิสระ จึงได้กำหนดเขตสีมาให้เล็กลง เพื่อความสะดวกกะทัดรัด และคล่องตัวในการทำสังฆกรรม เพราะเมื่อจะทำอะไรกันสักครั้ง ก็ไม่ต้องวุ่นวายรวบรวมสงฆ์เพื่อการสมมติลงมติ หรือความเห็นพ้องต้องกัน ในการนี้ สงฆ์จึงได้กำหนดพัทธสีมาเขตแยกออกให้เล็กลง โดยสอดใส่ไว้ภายในพัทธสีมาเขตใหญ่ พัทธสีมาเขตย่อยๆ นี้เรียกว่า “ชันทสีมา” (เขตเล็ก-ภายใน) ส่วนพัทธสีมาเขตใหญ่ ที่ชันทสีมาสอดใส่อยู่ภายในนั้นเรียกว่า “มหาสีมา” (เขตใหญ่-ภายนอก) หรือก็คือ “คามสีมา” ของชุมชนที่เขามีแนวเขตกันอยู่แล้ว

ในระยะแรก “ชันทสีมา” (เขตเล็กสอดอยู่ภายใน) ก็คืออารามหรือวัด ที่อยู่ภายในเขตใหญ่ภายนอก “มหาสีมา” หรือก็คือเขตของชุมชน “คามสีมา” ฉะนั้นเมื่อกำหนดเขตสีมาย่อยให้อยู่ภายใน “มหาสีมา” หรือ “คามสีมา” แล้ว สงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องไปวาทประกาศขอความเห็นชอบสงฆ์ในมหาสีมาเขต หรือ คามสีมาเขตเดียวกันอีกต่อไป เพียงรวบรวมสงฆ์ที่อยู่ในวัด ก็สามารถทำสังฆกรรมได้ดังสมประสงค์

แต่ต่อมา ด้วยความมั่งง่ายของสงฆ์หรืออะไรก็สุดจะเดา สงฆ์จึงได้กำหนดเขตชันทสีมาให้แคบเล็กลงไปอีก จากเขตของวัดทั้งหมด ให้เหลือเพียงวาเดียวจากผนังโรงอุโบสถ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะเลียงกฎของพระพุทธองค์ที่ว่า สงฆ์ในเขตพัทธสีมาเดียวกันจะต้องมาชุมนุมกันโดยพร้อมเพรียง ฉะนั้น ในกรณีนี้สงฆ์ที่อยู่นอกแนวเขตชันทสีมา ที่ปักอยู่รอบโบสถ์ ก็ไม่จำเป็นต้องมาร่วมทำสังฆกรรม หากไม่ว่างหรือขี้เกียจ ทั้งที่อยู่ในวัดเดียวกัน

แล้วทำไมต้องมี “สีมันตริก” เพื่อเว้นระยะชั้นระหว่างเขตสีมาแต่ละเขต ก็เพราะ

เมื่อครั้งพุทธกาล พระฉัพพัคคีย์สมมติสีมาเขตไปทับซ้อนเขตสีมาที่มีอยู่แล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงร้องแรกแหกกระเชอไปฟ้องพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงห้ามมิให้กำหนดเขตสีมาทับซ้อนกัน โดยต้องเว้นระยะระหว่างเขตพัทธสีมาไว้ ระยะที่เว้นนี้เรียก “สีมันตริก” (มหามกฏา ๒๕๒๕, ๔๐๗)

ในอรรถกถาที่เพิ่งได้นำมาแสดง “สีมันตริก” ก็คือเขตที่เว้นระยะให้กับ “ชันทสีมาเขต” (เขตย่อยหรือเขตเล็ก = เขตวัด) กับ “มหาสีมาเขต” (เขตใหญ่) และในอรรถกถา เขตใหญ่ หรือ “มหาสีมาเขต” ก็คือเขตของหมู่บ้านหรือของชุมชน = “คามสีมาเขต” นั้นแล (ไม่เชื่อ กลับไปอ่านดู)

จึงจะเห็นว่า แต่ตั้งแต่เดิมมา วัดที่มีโบสีมาคู่ พื้นที่ระหว่างโบสีมาทั้งสองใบ หรือแผ่น ก็คือระยะของ “สีมันตริก” ที่จะทำการแยกเว้นระยะ “ชันทสีมาเขต” (เขตของวัด) ออกจาก “คามสีมาเขต” (เขตของชุมชน) หรือในที่นี้จะเรียกว่า “มหาสีมาเขต” ก็ได้ เพราะเป็นเขตที่ใหญ่กว่า

ความสับสนวุ่นวายเกิดขึ้น ก็ความเข้าใจพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ว่า “มหาสีมาเขต” มิใช่ “คามสีมาเขต” เมื่อในอรรถกถา หรือพระมอญ กล่าวถึงมหาสีมาเขต พระองค์จึงต้องเพิ่มเสริมนิมิต หรือหลัก “มหาสีมาเขต” เข้ามาในระบบ เพราะไม่เคยมี (ในกรณีเดียวกันกับลูกนิมิต) แฉกซ้ำ พระองค์ยังเข้าใจพระทัยอีกว่า “มหาสีมาเขต” ก็คือ “วิสุคคามสีมาเขต” ไปอีกต่างหาก

คราวนี้เรามาทำความเข้าใจกันถึงเรื่องโรงอุโบสถ

เมื่อครั้งพุทธกาล เมื่อได้มีการกำหนดเขตพัทธสีมาขึ้น แต่ละเขตไม่ให้ใหญ่เกิน ๓ โยชน์ (เห็นว่า = 16 km.) เมื่อที่ประชุมเพื่อทำสังฆกรรมเช่นการสวดปาติโมกข์ สงฆ์ก็ไม่ทราบว่าจะไปรวมตัวกันที่ไหน จึงได้กำหนดให้มีสถานที่หนึ่ง จะเป็นวิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น หรือเรือนโถงก็ได้ หรือจะเป็นถ้ำก็ยิ่งได้ เรียกว่า *อุโบสถคฤค* (ก็คือโรงอุโบสถ หรือ โบสถ์ นั้นแล) สถานที่ดังกล่าว ต้องมีการเห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์ เรียกว่า “สมมติโรงอุโบสถ”

ซึ่งจากนั้นก็ยังไม่ห้ามไม่ให้มีโรงอุโบสถ ๒ แห่งในเขตพัทธสีมาเดียวกัน เรื่องนี้ก็เข้าใจว่า จุดประสงค์ที่ให้มีการทำอุโบสถแต่แรก ก็เพื่อจะได้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์ หากจะแยกกันทำ ก็จะมีจุดหมายที่ได้วางไว้แต่แรก

ฉะนั้น โรงอุโบสถจึงต้องอยู่ในเขตพัทธสีมา และการที่เห็นว่ามิใช่สีมาล้อมอยู่รอบโบสถ์ ก็เพื่อแสดงว่า โบสถ์ดังกล่าว นั้นตั้งอยู่ในเขตสีมา

แต่ต้องเข้าใจก่อนว่า การทำสังฆกรรมต้องทำในโบสถ์นี้เป็นพุทธบัญญัติ ไม่ใช่ในเขตสีมาที่ไหนก็ได้

ได้มีความเข้าใจสืบเนื่องผุดผ่อง กันมาว่า ในวัดโสมนัส สงฆ์สามารถจะประชุม ทำสังฆกรรมได้ทั้งในพระอุโบสถและพระวิหาร “แต่ถ้าทำในพระวิหาร จะต้องให้สงฆ์ทุกองค์ในวัดมาร่วมทำพิธี มิฉะนั้น ถือว่าพิธีนั้นเป็นโมฆะ” (ศิลปากร ๒๕๒๕, ๔๒)

การเข้าใจผิดนี้ คงจะสืบเนื่องมาแต่ครั้ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะจะเห็นว่าเรื่องนี้ไปปรากฏขึ้นอีก เมื่อพระองค์ทรงสถาปนาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เมื่อปี ๒๔๐๗ 1864 อันจะได้แสดงต่อไป

ในกรณีดังกล่าว เมื่อจะใช้วิหารเป็นโรงอุโบสถ จำเป็นต้องมีการเห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์ที่จะต้องสมมติเปลี่ยนวิหารให้เป็นโรงอุโบสถ ถูกต้องแล้ว ไม่ใช่เวลานี้จะย้ายไปทำสังฆกรรมที่ไหนก็ได้ โดยสักแต่ว่าอยู่ในเขตมหาสีมาเดียวกัน

แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ ก่อนที่จะสมมติวิหาร ให้เป็นโรงอุโบสถ จำเป็นจะต้องทำพิธี ถอนโรงอุโบสถเดิม เสียก่อน เพื่อให้หมดสภาพเป็นโรงอุโบสถ เพราะถ้าหากโรงอุโบสถเก่ายังไม่ถูกถอน ก็ยังคงสภาพเป็นโรงอุโบสถอยู่ และจะไปอยู่ทับซ้อนกับโรงอุโบสถใหม่ (หรือวิหารที่ย้ายไป) ทำให้เกิดมีโรงอุโบสถขึ้นสองแห่งขึ้น ในเขตพัทธสีมาเดียวกัน ซึ่งเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้มีโรงอุโบสถสองแห่งในเขตพัทธสีมาเดียวกัน

นิมิตชั้นในของวัดโสมฯ อยู่ในรูปของแผ่นสีมาหรือใบสีมา แนบติดอยู่กับเสากระเปียงของโรงอุโบสถ (รูป ๔.๑๗) ที่มีมุมนี่เป็นแผ่นสีมาคด (รูป ๔.๑๘) เหล่านี้เป็นนิมิตกำหนดเขตชั้นทสีมา

เพราะฉะนั้น ในกรณีนี้ รอบพระอุโบสถก็มีนิมิตเป็นสองชั้น พื้นที่ระหว่างนิมิตชั้นกลาง คือแท่งสีมาปูนเจาะโปร่งสี่ด้าน ตั้งอยู่บนแนวกำแพงแก้วของฐานไพที (รูป ๔.๑๕) และใบสีมาชั้นใน ติดบนเสากระเปียงของโรงอุโบสถ (รูป ๔.๑๗, ๔.๑๘) พื้นที่บริเวณระหว่างแท่งสีมาบนกำแพงแก้ว จนถึงใบสีมาที่เสากระเปียงโรงอุโบสถ (ชั้นใน) ก็คือระยะของสีมณฑริก ไม่ผิดไปจากการปักใบสีมาคู่ ตามวัดต่างๆ ไป เพื่อแยกระหว่างคามสีมาเขต ด้านนอก และ ชั้นทสีมาเขต ชั้นใน รอบโรงอุโบสถ เป็นไปตามที่ระบุไว้ในอรรถกถา

ดังนั้นจะเห็นว่าความรู้ในเรื่องสีมาเขต ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ที่มีแยกเป็นมหาสีมาเขต (ด้านนอก) และชั้นทสีมาเขต (ด้านใน) โดยมีบริเวณของสีมณฑริกที่คั่นกลางอยู่ ก็คงเป็นไปตามความรู้เรื่อง “สีมณฑริก” ที่คงได้มาจากพระมอญ หากไม่ตรงกับในอรรถกถา เพราะระยะของ “สีมณฑริก” วัดโสมนัส นั้นกว้างไปมากอยู่สักหน่อย

ในกรณีของแท่งสีมาวัดโสมนัสวิหารและวัดมกุฏกษัตริยารามยังทำด้วยปูนก่อ เจาะช่องเปิดโปร่งสี่ด้าน แต่หลังจากนี้แท่งสีมานี้จะพัฒนาเป็นหิน เลียนแบบมาจากเสาประโคนของเขมร

หากจะสังเกตลักษณะของใบสีมา ติดเสากระเปียงโรงอุโบสถ วัดโสมนัสวิหาร จะเห็นว่าก็คืออยู่ในแบบ พระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ หากแต่ทรงเครื่อง (รูป ๔.๑๗) โดยประดับยอดด้วยศิวาภรณ์ โคนแผ่นขนานาคเป็น

๔.๑๗ แผ่นสีมาชั้นในแบบเสาโรงอุโบสถ
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ

๔.๑๘ แผ่นสีมาคดชั้นใน แบบเสาโรงอุโบสถ
วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ

มหาสีมาวัดมกุฏกษัตริยาราม (วัดพระนามบัญญัติ)

วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นวัดสร้างขึ้นหลังจากวัดโสมนัสวิหารไม่นานนัก ตั้งข้างเรียงเคียงคู่กับวัดโสมนัสวิหาร แต่การได้ดำเนินการก่อสร้างจนสิ้นรัชกาล

ในภายหลังการที่ทั้งค้างมา ตั้งแต่แรกๆ บรม
ราชาภิเศก จนเมื่อเกือบจะสวรรคต
(จุลจอมเกล้าฯ ๒๕๕๐, ๘๐)

จากนั้นพระองค์เจ้ายังเยาว์ลักษณะรกรากราสุดา ก็ได้ทรงเป็นพระธิดาต่อ

การวางนิตของสีมาเขตนั่น เป็นไปอย่างของวัดโสมนัสวิหาร โดยมีนิตของมหาสีมาเขต (ชั้นนอก) ตั้งอยู่บนกำแพงวัด (รูป ๔.๑๙) นิมิตรอบพระอุโบสถ (ชั้นกลาง) อยู่ในรูปแท่งเจาะโปร่งสี่ด้าน ตั้งอยู่บนกำแพงแก้วเยื้องของวัดโสมนัสวิหาร

หลักมหาสีมาชั้นนอกสุดของวัดมกุฏฯ นั้น

เป็นแท่งปูนก่อเจาะโปร่งสี่ด้าน อยู่บนกำแพง ล้อมเขตพุทธาวาส (รูป ๔.๑๙) ส่วนหลักนิตชั้นนอกของสีมันตริก ทำหน้าที่แยกมหาสีมาเขตชั้นนอก มิให้ประคนกับชั้นทสีมา (ชั้นใน) ทำเป็นแท่งปูนก่อ (เหมือนของวัดโสมนัส) ที่ตั้งบนกำแพงแก้วของฐานไพทีของโรงอุโบสถ (รูป ๔.๒๐) แต่ชั้นทสีมาเดิมที่อยู่บนเสาระเบียงโรงอุโบสถ เช่นเดียวกับของวัดโสมนัส ในกรณีนี้ถูกรื้อออกเสียแล้ว “เดิมอยู่บนแท่นสีมัมพระอุโบสถ ต่อมารื้อ ออกคงเหลือแต่ลูกนิตที่ฝังอยู่” (ศิลปากร ๒๕๒๕, ๔๒) ฉะนั้นพื้นที่บนฐานไพทีรอบโรงอุโบสถ (รูป ๔.๒๐) ก็คือสีมันตริก ไม่ผิดไปจากของวัดโสมนัสวิหาร ชั่วแต่กว้างเกินกว่ากำหนดไว้ในอรรถกถา

การที่ชั้นทสีมาบนเสาระเบียงของโรงอุโบสถถูกรื้อออก คงเนื่องมาจากความไม่เข้าใจ ในการที่ได้พยายามเลียนแบบเยื้องของวัดโสมนัสวิหาร ภายหลังเมื่อพระองค์เจ้ายังเยาว์ลักษณะรกรากราสุดา ได้มาทรงรับเป็นพระธิดาสร้างต่อหลังจากสิ้นรัชกาลแล้ว

๔.๑๙ แท่งสีมาของสีมันตริกชั้นนอก
วัดมกุฏฯ กรุงเทพฯ

๔.๒๐ แท่งสีมาบนกำแพงแก้วฐานไพที
วัดมกุฏฯ กรุงเทพฯ

ว่าด้วย “แท่งสีมา”

๔.๒๑ แท่งสีมาวัดกวีศราราม ลพบุรี
เป็นสามมิติ

๔.๒๒ ใบสีมาวัดกวีศราราม ลพบุรี
เป็นสองมิติ

การเลียนแบบของแท่งสีมาจากใบสีมา เห็นได้ชัดบน แท่งสีมาวัดกวีศราราม ลพบุรี (รูป ๔.๒๑) จะเห็นว่า ใบสีมา (รูป ๔.๒๒) ขนาบโคนไว้ด้วยตัวเหงา แท่งสีมาก็เช่นกัน

คาดว่าแท่งสีมาในพระราชนิยมของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้อย่างมาแต่เสาประโคนของเขมร (รูป ๔.๒๓) และมาดัดแปลงผนวกลักษณะของใบสีมาสองมิติร่วมเข้าไป เช่น คอดเอว โคนขนาบเหงา เป็นต้น

๔.๒๓ เสาประโคนเขมร นครวัด

ใบสีมาวัดปทุมวนาราม

ครั้งเมื่อได้ขุดทั้งสระในและสระนอกแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติเป็นแม่กองสร้างวัดขึ้นที่ริมสระเมื่อปี ๒๔๐๐ 1857 การก่อสร้างแล้วเสร็จภายใน ๑ ปี จึงได้พระราชทานชื่อ วัดปทุมวนาราม

วัดปทุมวนารามเป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างหลังจากวัดโสมนัสวิหาร อย่างไรก็ดี ได้เคยมีผู้รู้ (ลืมแล้วว่าใคร) อ้างไว้ว่า วัดปทุมวนารามเป็นวัดที่มีมหาสีมา แต่เมื่อถนนหน้าวัดถูกขยาย กำแพงวัดก็ถูกรื้อเข้ามา หลักฐานของมหาสีมาจึงไม่คงเหลืออีกต่อไป

๔.๒๔ แห่ง “มหาสีมาเขต” วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

ซึ่งเมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๓ วีระศักดิ์ แสนสะอาด ได้ลงรูป “หลักมหาสีมา” หลักหนึ่งของวัดปทุมวนารามดังกล่าวลงใน face book (รูป ๔.๒๔) ระบุว่าหลักสีมาในลักษณะดังกล่าวมีอยู่ตามมุมของกำแพงแก้วเขตพุทธาวาส จึงทำให้ทราบว่าที่วัดปทุมวนารามนั้นมี “มหาสีมา” ไม่ผิดไปจากวัดโสมนัส

จึงเห็นว่า สีมาเขตของวัดนั้นมี ๓ ชั้น นิमितที่เรียกว่า “มหาสีมา” ก็ตามที่ได้กล่าวแล้ว

ส่วนนิमितแห่งหินวางอยู่บนกำแพงแก้วล้อมโรงอุโบสถ (รูป ๔.๒๕) นับว่าเป็นสีมันตริกชั้นนอก ส่วนแผ่นสีมาที่ติดแนบไว้บนเสาระเบียงรอบโรงอุโบสถ รูปกอบัวดอกบัว (รูป ๔.๒๖, ๔.๒๗) นับว่าเป็นสีมันตริกชั้นใน หรือชั้นทสีมาเขต (อรรถกถาวิธีการผูกชั้นทสีมา ใน มหามกุฏา ๒๕๒๕, ๔๑๐)

๔.๒๕ สีมาเขตสองชั้น
รอบโรงอุโบสถวัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

๔.๒๖ แผ่นสีมาติดผนังของโรงอุโบสถ
วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

๔.๒๗ แผ่นสีมาคดติดเสา
ของโรงอุโบสถ วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

๔.๒๘ หินนิมิตใต้แผ่นสีมาเสี้ยวมุมระเบียงโบสถ์
วัดปทุมวนาราม กรุงเทพฯ

นอกเหนือจากนี้ วีระศักดิ์ แสนสะอาด
ยังส่งรูปของหินนิมิตซ้อนสาม ใต้แผ่นซัณทสีมามุม
มาให้ดูเป็นกุศลอีกต่างหาก (รูป ๔.๒๘)

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

มหาวิหารของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชโอรส ได้ทรงพระราชนิพนธ์ความเป็นมาของวัดไว้ว่า

...เรื่องวัดราชประดิษฐ์นั้น เดิมเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตร วัดหลวงที่กรุงเก่า หลายแห่ง ทั้งวัดมณฑลพิตร วัดราชประดิฐาน จึงได้ทรงพระราชดำริ ขึ้นถึงที่จะสร้างวัด ถวายพระสงฆ์ธรรมยุติกา ให้อยู่ใกล้พระราชวัง เปนที่เสด็จไปสนทนาธรรมได้โดยง่าย และ จะเปนวัดที่มั่นของคณะธรรมยุติกิกนิกาย เมื่อว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินต่อไปจะไม่ชอบ ธรรมยุติกา ไล่เสียจากวัดหลวงทั้งปวงจะได้อาศัยวัดนี้ จึงได้ทรงถวายวิสุงคามสีมาเฉพาะ แต่พระสงฆ์ธรรมยุติกา ... และการที่จะทำวัดนี้ เฉพาะแต่ธรรมยุติกา ถ้าจะทำใหญ่โตไป ลูกหลานจะไม่มีเงินปฏิสังขรณ์ จึงได้ทรงกำหนดนี้เปน อย่างเล็กที่สุด และการปลูกสร้างทุกสิ่ง ทุกอย่างทรงกะเองหมดทั้งนั้น เสด็จทอดพระเนตร เสมอทุกวันไม่ได้ขาด
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๕๓, ๑๘-๒๐)

แท่งวิสุงคามสีมา ที่เรียกว่า มหาสีมา

การสถาปนาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เริ่มเมื่อ ปี ๒๔๐๗ 1864 โดยการขุดหลุม เพื่อฝัง หลัก
แนวเขตของพระอารามเรียกว่า นิมิตของวิสุงคามสีมา

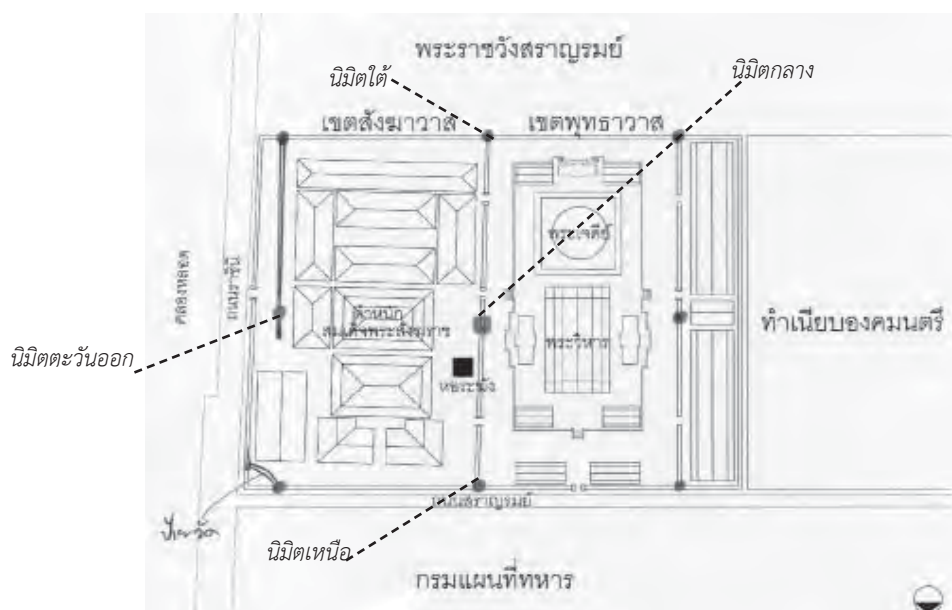
มีหลุมที่ปักเสาสิลานิมิตรในทิศทั้งแปดนี้ ให้เป็นส่วนตัดขาดจากพระราชอาณาเขต
เป็นแนววงเวียน เรียกว่าวิสุงคามสีมา (จารึกหลักที่ ๑๙๓ ใน สำนักนายฯ ๒๕๒๑, ๑๑)

ในการที่พระองค์เรียกเสาหลักเขตสีมาของวัดราชประดิษฐ์ฯ ว่า “วิสุงคามสีมา” นั้นก็ควรอยู่ เพราะ
เป็นเขตที่ พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชทานแยกออกจากราชอาณาจักร หลุมที่เตรียมปักหลักนิมิตบอกเขต หรือ
จะเรียกว่าเสาสีมาก็ย่อมได้นี้มีอยู่ด้วยกัน ๘ หลัก ประจำทั้ง ๘ ทิศ (ผังพื้น ๒๗)
แต่แล้วพระองค์ก็เรียกเสาสีมาทั้งแปดนี้ว่า เป็นนิมิต “มหาพัทธสีมา”

เสาทั้ง ๘ นั้นข้าฯ ผู้มีชื่อในท้ายหนังสือนี้ ขอถวายเสาลิลาในทิศ ซึ่งปักไว้ในทิศทั้ง ๘ เพื่อให้
เป็นนิมิตมหาพัทธสีมา (จารึกหลักที่ ๑๙๓ ใน สำนักนายฯ ๒๕๒๑, ๑๕)

การผูกสีมาเขตเริ่มด้วยการทักนิมิตด้านทิศตะวันออก เช่นบนเสาศิลา ทิศตะวันออก มีจารึกว่า
สภาวัดราชประดิษฐ์ฯ อยู่ในสีมานี้ เสาหินเป็นแท่งอยู่ย่านกลางกำแพงนี้ เป็นนิมิตในทิศบูรพา
(คำแปลหลักสีมาที่ ๑ ตอนล่าง จารึกหลักที่ ๑๙๔ ใน สำนักนายฯ ๒๕๒๑, ๑๘)

ผังพื้น ๒๙ ผังพื้นวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ

เสาหลักสีมาเขตดังกล่าว ทำจากหินแท่งเดียว รากปักลงดิน ตัวเสาสี่เหลี่ยม มีจารึกทั้งภาษาบาลีและไทย ยอดประดับแท่งสีมาสามมิติ (รูป ๔.๓๐) ข้อความถอดอยู่ในอยู่ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๖ ตอน ๒ (นายกรัฐมนตรี ๒๕๒๑)

๔.๓๐ เสาสีมาเขต หลักประจำทิศอีสาน
วัดราชประดิษฐฯ กรุงเทพฯ ที่ป้ายชื่อวัด

การที่คัดเอาจารึกเหล่านี้มาเสนอ ก็เพื่อให้เห็นว่า บัดนี้พระองค์ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔) ก็ได้ทรงตระหนักแล้วว่า หลักสีมานั้นก็คือนิมิตนั่นแล แต่จะเป็นนิมิตประเภทใดนั้น ก็อีกประเด็น

นอกจากนิมิตหรือเสาสีมาเขตทั้ง ๘ หลักที่วางล้อมเขต ของวัดราชประดิษฐฯ ดังกล่าวนี ก็ยังมีเสาอีก ๒ หลัก วางอยู่ที่ ศูนย์กลางของผังพื้นที่สี่เหลี่ยม โดยเสาทั้งสองวางหลังประกบกันจนกลายเป็นเสาเดียว บนยอดสร้างเป็นศาลเปิดช่องไว้ทั้งสี่ทิศ (รูป ๔.๓๑, ๔.๓๒, และผังพื้น ๔.๒๙)

๔.๓๑ หลักสีมากลางวัด หลักที่ ๙
หันเข้าเขตสังฆาวาส วัดราชประดิษฐฯ กรุงเทพฯ

๔.๓๒ ยอดของหลักสีมากลางวัด หลักที่ ๑๐
หันเข้าเขตพุทธาวาส วัดราชประดิษฐฯ กรุงเทพฯ

หากจะกลับไปดูผังพื้นของวัด (ผังพื้น ๔.๒๙) จะเห็นว่า เสาทั้งสองนั้นอยู่กลางอาราม โดยซีกหนึ่ง หันเข้าสู่เขตสังฆาวาส (รูป ๔.๓๑) อีกซีกหันเข้าสู่เขตพุทธาวาส (รูป ๔.๓๒) และมีกำแพงแบ่งเขตทั้งสองไว้อย่างชัดเจน อันชี้ให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีพระราชประสงค์แต่แรกเริ่มที่จะให้เสาทั้งสองนี้ ทำหน้าที่เป็นแนวแบ่งเขตระหว่างเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส แต่ในจารึกมิได้แจ้งไว้เช่นนั้น หากกล่าวในทำนองว่า เสาทั้งสองที่ปักอยู่กลางนั้น ก็เพื่อสงฆ์ที่อยู่ท่ามกลางที่เสานั้น จะได้ยินการทักนิมิตของแต่ละหลัก

ขอถวายเสาลีลาในทิศ ซึ่งปักไว้ในทิศทั้ง ๘ เพื่อจะให้เปนนิมิตมหาพัทธสีมา แลอีกสองต้น ประกับกันเพื่อจะให้เปนสังเกตุ ที่สวดสมมติ ในท่ามกลางรวม ๑๐ ต้นนี้ เปนของสงฆ์ในคณะ ธรรมยุติกนิกาย ประดับพระอารามนี้ ด้วยมอบถวาย อีกพร้อมกับทั้งเสาลีลา ๑๐ ต้น ปัก อยู่ในกลางสองอยู่ในทั้งแปด เพื่อจะให้เปนนิมิตในทิศทั้งแปด แลเปนสำคัญ ที่พระสงฆ์ยืน สวดผูกสีมาในท่ามกลางด้วย เพื่อจะได้สมมติสีมา...
(คำแปลหลักสีมาจารึกหลักที่ ๑๙๓ ใน สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๒๑, ๑๕-๑๖)

มหาพัทธสีมาเขตที่ปราศจากชั้นทสีมาเขต

แต่จากนั้นจารึกสีมาของวัดราชประดิษฐฯ ก็ได้เปลี่ยนการเรียกเสาสีมาเขตจาก “วิสุคามสีมา” เป็น “มหาพัทธสีมา”

เสาทั้ง ๘ นั้นข้าฯ ผู้มีชื่อในท้ายหนังสือนี้ ขอถวายเสาลีลาในทิศ ซึ่งปักไว้ในทิศทั้ง ๘ เพื่อจะให้ เปนนิมิตมหาพัทธสีมา (จารึกหลักที่ ๑๙๓ ใน สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๒๑, ๑๕)

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรียก “เสาลีลาในทิศ ซึ่งปักไว้ในทิศทั้ง ๘ เพื่อจะเปน นิมิตมหาพัทธสีมา” อันเรื่องนี้พระองค์ ทรงเรียกชื่อผิด ก็เพราะว่าภายในเขตมหาสีมา (เขตใหญ่-ด้านนอก) ดัง กล่าวนั้น ไม่มีชั้นทสีมาเขต (เขตเล็ก-ด้านใน)

ฉะนั้นการที่เรียกว่ามหาพัทธสีมานั้นผิดต่อรรถกถา เพราะเท่าที่ได้กล่าวไว้แต่ตอนต้นแล้วว่า การจะมี มหาสีมาเขต ได้ จะจำเป็นต้องมี ชั้นทสีมาเขต สอดใส่อยู่ภายใน ถ้าจะมีใหญ่กว่าก็ต้องมีเล็กกว่า ถ้าจะมีเล็ก กว่าก็ต้องมีใหญ่กว่า ฉะนั้น การที่มี มหาสีมาเขต (ด้านนอก) โดยไม่มี ชั้นทสีมาเขต (ด้านใน) บริเวณดังกล่าวก็ ขาดคุณสมบัติที่จะเป็น “มหาสีมา” หากมีคุณสมบัติเป็นเพียง “หลักวิสุคามสีมา” ดังที่พระองค์ได้ระบุไว้แต่ต้น นั้นถูกต้องแล้ว

การที่พระองค์ทรงเรียกว่า “มหาพัทธสีมา” ก็คงจะหมายว่าเป็นแนวสีมาเขตโดยรอบพระอาราม ทั้งหมด และการที่จะเรียกเขตสีมานี้ว่าอะไรก็ตาม ก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงความเป็นจริงอันเป็นรูปธรรมไปได้ แต่ก็อีก นั้นแล ชื่อนั้นมีความหมาย หากเรียกชื่อผิดแล้วไซ้ ความหมายก็ย่อมผิดตามไป

พระอุโบสถที่เรียกว่า “พระวิหาร”

คราวนี้ก็มาพิจารณาเรื่องพระอุโบสถ ที่ทางวัดราชประดิษฐฯ เรียกว่าพระวิหาร

ในพุทธบัญญัติส่วนพระวินัยปิฎกกล่าวว่า ภายในเขตพัทธสีมา สงฆ์ต้องร่วมกันหาที่หนึ่งแห่ง ซึ่งจะเป็น *อาคาร* อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจะเป็นถ้ำก็ยังได้ เพื่อเป็นสถานที่ทำอุโบสถกรรม เพราะอย่าลืมนึกว่าครั้งพุทธกาล สีมาเขตแต่ละแห่งนั้นกว้างขวางถึง ๓ โยชน์ สงฆ์ทั้งหลายจะไม่มีทางรู้เลยว่า จะไปใช้สถานที่ใดทำอุโบสถกรรม หากไม่มีการตกลงกันไว้ หรือการสมมติสถานที่ดังกล่าวไว้ในหมู่สงฆ์ไว้เสียก่อนว่าจะใช้ที่ใดเป็นโรงอุโบสถ เรียกว่า *สมมติโรงอุโบสถ* ให้เป็น *อุโบสถคัค* และถ้าหากจะมีการเปลี่ยนแปลงไปใช้อาคารอื่น ก็จำเป็นต้องถอนอาคารที่เดิมเสียก่อน แล้วจึงไปสมมติอาคารใหม่ให้เป็นโรงอุโบสถใหม่ เพราะห้ามมิให้มีโรงอุโบสถสองแห่งในเขตสีมาเดียวกัน ซึ่งจะพาให้เกิดความสับสนขึ้นในหมู่สงฆ์ และอาจนำไปสู่ความแตกแยก ได้อีกต่างหาก

เพราะฉะนั้น จะใช้วิหารหรือเพิงหรือถ้ำหรืออะไรก็สุดแต่ใช้ให้เป็นโรงอุโบสถก็ย่อมได้ ยกแต่อาคารนั้นจะต้องผ่านการสมมติให้เป็น *อุโบสถคัค* คือผ่านการเห็นชอบร่วมกันระหว่างสงฆ์ จึงจะใช้ทำอุโบสถกรรมได้ ดังบัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย

เชื่อว่าในกรณีของวัดราชประดิษฐ์ฯ ไม่เคยมีการสมมติอาคาร ที่ทางวัดเรียกว่าวิหาร ให้เป็น *อุโบสถคัค* เพราะมันแต่ไปคิดกันเสียว่า หากอาคารนั้นอยู่ในมหาสีมาเขตแล้ว จะใช้อาคารใดหรือสถานที่ใด ทำสังฆกรรมก็ย่อมได้

จากคำ จาฤกวัดราชประดิษฐ์ พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังว่า

พัทธสีมาวัดนี้	รวบรัด
ผู้ครอบครองทั้งวัด	หมดสิ้น
เสานิมิตรแสดงเขต	ทั้งแปด ทิศนา
มีเขตรวัดเป็นชั้น	แยกข้างบูรพาฯ
สังฆกรรมทำได้ทั่ว	ทั้งวัด
แต่ว่าจำประปฏิบัติ	ที่ถ้ำวัน
ชุมนุมภิกษุบรรพชิต	ให้หมด เจริญนา
ทวารทั่วทุกทิศล้วน	ปิดแล้วจึงกระทำฯ
(จาฤกวัดราชประดิษฐ์ฯ เสาสีมาหลักกลาง ใน จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๖๑)	

“สังฆกรรมทำได้ทั่ว ทั้งวัด”

หากจะถือความนี้เป็นสรณะ วัดราชประดิษฐ์ฯ ก็ยังไม่มีอุโบสถคัค หรือโรงอุโบสถ เพื่อทำอุโบสถกรรม นับว่าผิดต่อพระพุทธานุญาต ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมสูงสุดของพระวินัยปิฎก

เว้นเสียแต่ว่าสงฆ์ของวัดราชประดิษฐ์ฯ จะมาสำนึกขึ้นภายหลังว่าเป็นการเข้าใจผิด แล้วจึงมาสมมติพระวิหารหลวง ให้เป็น พระอุโบสถ ขึ้นในภายหลัง

วัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา และปฏิสังขรณ์

วัดมหาสมณาราม เพชรบุรี

เป็นวัดที่รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสถาปนาขึ้นที่เชิงเขา
วัง เมืองเพชรบุรี เมื่อปี ๒๔๐๓ 1860 ไม่ทราบว่ามี
นิมิตเป็นมหาสีมาหรือไม่ เพราะเจ้าอาวาสเองก็ไม่ทราบ ที่
อยู่รอบโรงอุโบสถก็คือนิมิตของ ขันทสีมา (รูป ๔.๓๑) ที่
อยู่ในลักษณะของแท่งสีมา ขนาด (96X48X48)

๔.๓๓ แท่งสีมา วัดมหาสมณาราม เพชรบุรี

วัดเสนาสนาราม อยุธยา

ทรงปฏิสังขรณ์เมื่อปี ๒๔๐๖ 1863 วัดนี้มีมหาสีมา โดยมีนิมิตเป็นก้อนหิน
ธรรมชาติ วางอยู่มุมกำแพง (รูป ๔.๓๔) และนิมิตของขันทสีมาอยู่ในรูปของแท่ง
สีมาบนกำแพงแก้ว (รูป ๔.๓๕)

๔.๓๔ แท่งหินธรรมชาติใช้เป็นมหาสีมา
มุมกำแพงแก้ว วัดเสนาสนาราม อยุธยา

๔.๓๕ แท่งสีมาบนแนวกำแพงแก้ว
วัดเสนาสนาราม อยุธยา

วัดมทรณฯ กรุงเทพฯ

เริ่มสร้างในรัชกาลที่ ๓ โดยกรมหมื่นอุดมรัตนราษี
แต่มาแล้วเสร็จในรัชกาลที่ ๔ (รูป ๔.๓๖)

๔.๓๗ แท่งสีมาวัดตรีทศเทพ กรุงเทพฯ

๔.๓๖ แท่งสีมา วัดมทรณ กรุงเทพฯ

วัดตรีทศเทพ กรุงเทพฯ

เริ่มสร้างเมื่อปี ๒๔๐๓ 1860 โดยกรมหมื่นวิษณุวชิราภ
ธร แต่ยังไม่สำเร็จ จึงกรมหมื่นมเหศวรวิลาส ดำเนินการสร้างต่อ
แต่ยังไม่แล้วเสร็จก็สิ้นพระชนม์ จึงโปรดให้พระยาราชสงคราม
เป็นแม่กองสร้างต่อจนแล้วเสร็จ พระราชทานชื่อว่า วัดตรีทศเทพ
หมายถึงเทพสามองค์สร้าง ได้แก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
วิษณุวชิราภธร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรวิลาส
และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

หลักสีมาของวัดตรีทศเทพ จึงอยู่ในลักษณะแท่ง (รูป
๔.๓๗) ตามพระราชนิยมใน ร.๔ บนฐานหินอ่อนแข็งสิงห์

วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม

วัดนี้ไม่มีจดหมายไว้แน่นอน จาก
ลักษณะของแท่งสีมา คาดว่าคงมีอายุร่วมสมัย
กับของวัดปทุมวนาราม คือประมาณปี ๒๔๐๐
1857 (รูป ๔.๓๘) ปัจจุบันถูกเก็บไว้ที่ระเบียง
รอบองค์พระปฐมเจดีย์

๔.๓๘ แท่งสีมาเดิม ของวัดพระปฐมเจดีย์ พระนครปฐม

๔.๓๙ แท่งสีมาวัดชุมพลนิกายาราม
อยุธยา บางปะอิน

วัดชุมพลนิกายาราม อยุธยา บางปะอิน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดฯ ให้พระยาพลเทพเป็นแม่กอง ปฏิสังขรณ์ วัดชุมพลนิกายาราม เมื่อปี ๒๔๐๖ 1863 สิ้นพระราชทรัพย์ไป ๕๐๐ ชั่งเศษ

แท่งสีมา ตั้งอยู่บนแนวกำแพงแก้วรอบ โรงอุโบสถ (รูป ๔.๓๙) ส่วนโรงอุโบสถและวิหารนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่

วัดอัมพวันเจติการาม สมุทรสงคราม

เดิมชื่อ วัดอัมพวา มีความสำคัญเท่ากับวัดสุวรรณดาราราม อยุธยา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงปฏิสังขรณ์ โดยเป็นวัดของราชวงศ์จักรี ส่วนวัดอัมพวันเจติการาม สร้างโดยสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ร่วมกับสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี ซึ่งเป็นพระราชชนนี ผู้ทรงเป็นต้นวงศ์ราชินิกุล ณ บางช้าง

จึงเชื่อได้ว่าวัดอัมพวันเจติการามสร้างขึ้นเมื่อปี ๒๓๒๕ 1782 และมีการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ มาแล้วเสร็จเมื่อรัชกาลที่ ๔ แสดงไว้ด้วยแท่งสีมา (รูป ๔.๔๐) ในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ (กกก ๒๕๒๕, ๖๕๐)

๔.๔๐ แท่งสีมาวัดอัมพวันเจติการาม สมุทรสงคราม

๔.๔๑ แท่งสีมาของพระพุทธรัดนสถาน ในพระบรมมหาราชวัง

แท่งสีมาเป็นที่นิยมตลอดรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นพระพุทธรัดนสถาน ของ โรงอุโบสถในพระบรมมหาราชวัง (๔.๔๑) วัดบุปผาราม ธนบุรี (รูป ๔.๔๒) และใบสีมาวัดศรีสุริยวงค์ ราชบุรี (รูป ๔.๔๓) เป็นต้น

๔.๔๒ แท่งสีมาวัดบุปผาราม ธนบุรี

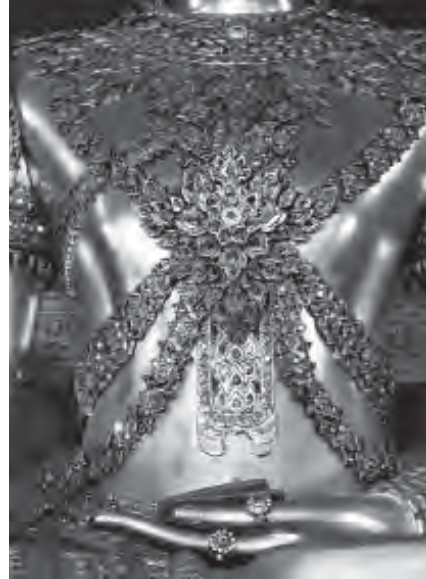
๔.๔๓ แท่งสีมาวัดศรีสุริยวงค์ ราชบุรี

ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่

๔.๔๔ ใบสีมาแบบผนังโรงอุโบสถ วัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ

๔.๔๕ สังวาล ดาบทับทรวง บนพระประธาน
ในโรงอุโบสถวัดนางนอง ธนบุรี

ได้กล่าวไว้แล้วว่า วัดบวรนิเวศ เดิมชื่อ วัดใหม่ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพ ทรงบูรณะเป็นวัดสุดท้ายก่อนสิ้นพระชนม์เมื่อ ปี ๒๓๗๕ 1832 ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓

หากพิจารณา ก็จะเข้าใจได้ว่า ใบสีมา ของวัดบวรนิเวศ (รูป ๔.๔๔) อยู่ในแบบ “สาย สกอลอยุธยา” สืบเนื่องตามใบสีมาของวัดที่ พระองค์ทรงสถาปนามาก่อน เช่นวัดไพยชนต์ เป็นต้น จะเห็นว่าแผงกลางแผ่นของใบสีมานั้น แยกออกตอนบน แล้วตีโค้งเป็นโก่งคิ้วเพื่อไป เชื่อมกับเส้นขอบในที่ล้อมแผ่น ซึ่งควรจะเป็น เส้นเกล็ดท้องงูของใบสีมาทั่วไป ที่เห็นได้ยาก นั้น ก็เพราะ ทั้งหมดถูกสายสังวาลที่ห้อยมา จากใต้ปกเกล้าฉีก เพื่อลงมาผูกไว้กับดาบทับ ทรวงสี่เหลี่ยมวางทะแยงวางทับไว้ อีกทั้ง สังวาลที่โยงลงมาจากใต้ปกเกล้า ห้อยลงถึงเอว ของแผ่น เรียกสังวาลเปี่ยงข้าง

เห็นจะเป็นครั้งแรก ที่ใบสีมาวัดใหม่ ของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดีพลเสพ ได้

มีการตกแต่งในลักษณะนี้ ก็เพราะได้อธิพลที่ ได้มาจากพระพุทธรูปประธานของวัดนางนอง ธนบุรี (รูป ๔.๔๕) ร่วมสมัยกัน ผู้วิจัยจึงขอตั้ง ชื่อการแต่งใบสีมาในลักษณะนี้ว่า “ทรงเครื่อง ใหญ่”

ในการที่ใบสีมาปรับใช้ลักษณะมาจาก พระประธาน ได้เกิดขึ้นในสมัยอยุธยามาแล้ว เป็นหลายครั้ง เช่นใบสีมาวัดชัยวัฒนาราม อยุธยา ใบสีมาใน “กลุ่มกรงศอ” ตามที่ได้เคย แสดงมาแล้ว (พิทยา, ๒๕๕๑ ๑๖๓, ๙, ๑๒)

ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่ของวัดบวรนิเวศ นี้ จะเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาในภายหลัง อีก หลายวัด เท่าที่จะนำเสนอบ้างเป็นบางวัด (รูป ๔.๔๖ - ๔.๖๑)

๔.๔๖ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดไถ่ย์ ลพบุรี

๔.๔๗ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดนางเล้ง อ่างทอง

๔.๔๘ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดธรรมการาม ประจวบคีรีขันธ์

๔.๔๙ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดสวนพลู กรุงเทพฯ

๔.๕๐ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดโพธิ์บางไผ่ นนทบุรี

๔.๕๑ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดบวรเม่งคล ธนบุรี ชุดหลัง

๔.๕๒ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดไร่ขิง นครไชยศรี

๔.๕๓ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่ วัด
ท่าพูด นครไชยศรี

๔.๕๔ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดบางระโงง นนทบุรี

ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่ได้ยึดเยื่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ เช่นหลักสีมาวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี (ปี ๒๔๖๗ 1924) จนถึงรัชกาลที่ ๙ เช่นใบสีมาวัดตรีทศเทพ กรุงเทพฯ วัดวังหมุ อุดรดิษฐ์

๔.๕๕ ใบสีมาวัดไผ่ลพบุรี

๔.๕๖ ใบสีมาวัดไผ่ลพบุรี

๔.๕๗ ใบสีมาวัดพลับพลาชัย เพชรบุรี

๔.๕๘ ใบสีมาวัดเจ้าปลุก
อยุธยา

๔.๕๙ ใบสีมาวัดตรีทศเทพ
กรุงเทพฯ

ใบสีมาดินเผา

ใบสีมาวัดหลังบาง นนทบุรี

ใบสีมาวัดหลังบาง นนทบุรี สายสกุลอยุธยา

ใบสีมาวัดหลังบาง นนทบุรี แบบลูกผสม

วัดหลังบาง นนทบุรี ใบสีมามีสองแบบ คือในสายสกุลอยุธยา และแบบลูกผสม โดยทั้งสองทำด้วยดินเผา มีสองหน้า แต่มีไม่ครบจำนวน

ตามประวัติของวัดว่าวัดสร้างในรัชกาลที่ ๔ แต่หากจะอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ก็เป็นไปได้

ซุ้มใบสีมาวัดหลังบาง นนทบุรี

ใบสีมาดินเผาเบญจรงค์

๔.๖๐ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
ดินเผาเคลือบสี ใบสีมาเอก วัดแคนอก
นนทบุรี

๔.๖๑ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
ดินเผาเคลือบสี
ใบสีมาเอก
วัดพระพุทไธยาสน์ เพชรบุรี

ใบสีมาดินเผาเคลือบสีของ ใบสีมาเอกวัดแคนอก นนทบุรี (รูป ๔.๖๐) และใบสีมาเอกวัดพระพุทไธยาสน์ หรือวัดพระนอน เพชรบุรี (รูป ๔.๖๑)

ใบสีมาเอกดังกล่าวของทั้งสองวัด มีสองหน้า อยู่ในลักษณะของใบสีมา “ทรงเครื่องใหญ่” ปีกเดียว ขนาด (สูง 79 ออกกว้าง 40 ฐานนาคเป็นอกกว้าง 45 หน้า 9) ซม. มีสีเคลือบด้วยกัน ๔ สี คือขาว น้ำเงิน น้ำตาล และเขียว หากนับในตาของนาคเป็น สีดำก็นับเป็น ๕ สี

จะเห็นว่าใบสีมาดังกล่าวนี้ได้เข้ามาจาก มีใบสีมาของวัดบวรมงคล รุ่นหลัง (รูป ๔.๖๒) ทำขึ้นครั้งเมื่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนอิศเรศบรม (พระองค์เจ้าประยุรงค์) พระราชโอรสในกรมพระราชวังบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ปฏิสังขรณ์วัดบวรมงคล ingsb เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

เชื่อว่า ใบสีมาดินเผาเคลือบสีของ ใบสีมาเอกวัดแคนอก นนทบุรี และใบสีมาเอกวัดพระพุทไธยาสน์ หรือ วัดพระนอน เพชรบุรี ดังกล่าว แรกทำขึ้นเพื่อเป็นใบสีมาชุดที่สองของวัดบวรมงคล แต่ไม่สำเร็จ จึงได้โยกไปให้เป็นใบสีมาของวัดทั้งสองดังกล่าวแทน

๔.๖๒ ใบสีมาทรงเครื่องใหญ่
วัดบวรมงคล ธนบุรี ชุดหลัง

การผลิตใบสีมาดินเผาเคลือบสี

การผลิตใบสีมาดินเผาเคลือบสี ก่อนอื่นต้องทำแม่แบบเสียก่อน แล้วจึงหล่อพิมพ์มาจากแม่แบบนั้น หากเอาดินเหนียวเปียกๆ ทาหรือกดลงไปกับแม่พิมพ์ ปล่อยไว้ให้แห้ง ดินที่กดนั้นก็จะมีหัวและร่อนออกมา จากแม่พิมพ์ แบบที่ร่อนออกมานี้ยังมีสภาพเป็นดินดิบ หากถูกน้ำก็จะละลายกลายเป็นดินเหนียวดั้งเดิม

ฉะนั้น จึงต้องเอาพิมพ์ที่ร่อนออกมานี้ตั้งไปเผา ในอุณหภูมิ 600 ถึง 800 องศาเซลเซียส ดินจะเปลี่ยนสภาพทางเคมี จากดินดิบเป็นดินเผา และจะไม่ละลายเมื่อถูกน้ำอีกต่อไป

กรรมวิธีการลงสีเรียกว่า maiolica (เป็นภาษาอิตาเลียนแผลงจาก Majorca ภายหลังเปลี่ยนเป็น สำเนียงอังกฤษว่า majolica ครั้งเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนาย Minton)

สีขาวทำจากดีบุกออกไซด์ stannous oxide (SnO) ลงไปในสีเคลือบ สมัยโบราณใช้สีเคลือบตะกั่วเคลือบสีขาวนี้จะมีประโยชน์ที่ทำให้สีอื่น “แจ่มเด่น” ออกมา เพราะหากเอาสีลงตรงบนผิวดินเผา สีนั้นก็ดูด้านและทึบ แต่ข้อเสียก็มีอยู่ เพราะสีอื่นที่ลงทับสีขาวนี้จะต้องใช้แต้มเอา หากทาทับ สีขาวก็จะหลุด ปนออกมาทำให้สีที่ลงไปใหม่อ่อนลง

สีเขียวที่นาคเบือน ตาบทับทรง อีกทั้งสายสังวาล และเส้นขนานแปดกลางแผ่น ทำมาจาก oxide หรือ carbonate ของทองแดง

สีน้ำตาล แต่โบราณช่างไทยจะได้จากเหล็กออกไซด์ของดินแดง หรือจากขี้เถ้าของพืชที่มีสารเหล็กสูงเช่นไม้ก่อหรือไม้รักฟ้า โดยนำไปเผาแล้วแช่ล้างน้ำให้ต่างลดปริมาณลง แล้วจึงเอาแต่ขี้เถ้า จะได้ออกไซด์แล้วนำไปเคลือบบนดินเผา เข้าเตาเผาไฟธรรมดา ให้มีอากาศถ่ายเทก็จะได้สีน้ำตาล แต่ถ้าเตาเผาไม่มีอากาศถ่ายเท ออกไซด์ไม่เพียงพอ ออกไซด์ของเคลือบ

ก็จะถูกดูดออก เพื่อช่วยการเผาไหม้ เคลือบนั้นก็จะเปลี่ยนสีจากน้ำตาลเป็นเขียว เช่นบนจานศิลาดล ที่เกิดจากการเผาไม่สมบูรณ์ แต่ในสมัยกรุงเก่า เป็นที่รู้กันทั่วไปว่า สีน้ำตาลสามารถได้มาจากสาร manganese ไม่ต้องเสียเวลาไปเผาไม้ก่อหรือไม้รักฟ้า

สีน้ำเงินครามเป็นสีที่ได้จากสาร cobalt ส่งเข้ามาจากเมืองจีน ไทยไม่มี จีนใช้สีนี้เคลือบลายคราม อันที่จริง cobalt ของจีนไม่บริสุทธิ์นัก เพราะมีสาร manganese เจือปน ในระยะแรกๆ จีนต้องซื้อมาจาก ตะวันออกกลาง คนจีนเรียกวัตถุดิบพวกนี้ว่า หุยหุยซิง คงหมายถึงสีครามของชาวหุย ขนชาติที่นับถืออิสลาม หรือ Mohammedan blue แต่ในที่สุดจีนก็สามารถผลิต cobalt บริสุทธิ์ได้เองเมื่อปลายราชวงศ์หมิง

ฉะนั้นพอจะกล่าวได้ว่า สีต่างๆ ที่ปรากฏบนใบสีมาดังกล่าวนี้ ไทยได้สั่งเข้ามาจากเมืองจีนทั้งสิ้น เพราะในระยะนั้นไทยก็ได้ส่งเครื่องเบญจรงค์จากเมืองจีนอยู่แล้ว ช่างไทยไม่ต้องเสียเวลาจัดทำขึ้นเอง แต่ช่างไทยก็ไม่มี ความชำนาญที่จะเผาดินใหญ่โตขนาดนี้ หากไม่ออกมาเปื้อนก็ต้องแตกกร้าว จึงคงเหลือไว้ตามเท่าที่เห็น

ที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ใบสีมาของวัดบวรมงคลชุดหลังนั้น มีอายุอยู่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อได้โปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนอิศเรศ (พระองค์เจ้าชายประยวค์) พระโอรสของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ เป็นแม่กองบูรณะ เมื่อปี ๒๔๑๑ 1868

จึงพอจะประมาณได้ว่า ใบสีมาเอกของวัดแคนอก นนทบุรี และใบสีมาเอก วัดพระนอน พุทธไสยาสน์ เพชรบุรี จะต้องมียุคอยู่หลัง (ไม่แก่กว่า) ปี ๒๔๑๑ 1868 อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลที่ ๔

ใบสีมาโก่งคิ้วแสร้งว่า ลายช่อไม้

วัดธรรมาราม อยุธยา

วัดเจ้าอาวม ชนบุรี

วัดพรหมนิवास อยุธยา

วัดมะลิ ชนบุรี

วัดมณฑป ชนบุรี

ใบสีมาที่มีลายช่อไม้และกึ่งประดับอยู่ภายในตามลักษณะแล้ว กำหนดได้ว่ามีอายุอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ด้วยว่ามีปกเกล้าตัดเป็นเส้นตรง อีกทั้งใบสีมาของวัดธรรมาราม อยุธยา ทำเป็นใบสีมาหน้าเดียว ปักคู่ขนาด (89x32x7) นั่งแท่น ทำด้วยหินสีนวลจุดน้ำตาลก็เป็นอีกวัด ที่สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงบูรณะ

ใบสีมาเหล่านี้อยู่ในลักษณะโก่งคิ้วแสร้งว่าจัดอยู่ในอย่างของใบสีมาของวัดระฆัง กรุงเทพฯ (รูป ๑.๓๓) และ วัดสุวรรณดาราราม อยุธยา (รูป ๑.๓๒) ซึ่งได้เคยนำเสนอไปแล้ว และก็จะเกิดขึ้นอีกกับ “ใบเสมาโหล” ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ใบสีมาป่าหยัก

ใบสีมาลักษณะจำเพาะ โดยไม่จำกัดสายพันธุ์ ใบสีมาดังกล่าวจะมีขยักปรากฏอยู่ที่บ่าสองด้านของแผ่น บางครั้งก็ปรากฏที่ด้านล่างด้วย ใบสีมานี้เชื่อว่าใบสีมาของวัดราชคฤห์ อาจเป็นแม่แบบของใบสีมาป่าหยัก เพราะมีลักษณะบางส่วนที่โยงกันได้กับใบสีมา “ชุดยกบ่าหน้าอุม” เช่นของวัดทอง รัชฎาธิษฐาน ธนบุรี ซึ่งใบสีมา “ป่าหยัก” นี้อาจจะเริ่มนิยมมาแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม ใบสีมา “ป่าหยัก” ก็ปรากฏขึ้นกับใบสีมาของเขมรเช่นกัน จึงยังไม่มั่นใจว่าเรื่องนี้ไทยได้จากเขมร หรือเขมรได้จากไทย แต่นี่ไม่ใช่ประเด็นเท่าที่ว่า เหตุใดจึงได้เกิดมีหยักขึ้นบนขอบของแผ่น ซึ่งเรื่องนี้คงจะค่อนข้างน่าเป็นปัญหา

วัดราชคฤห์ ธนบุรี

วัดรัชฎา (ทอง) ธนบุรี

ใบสีมา “ป่าหยัก” ใน พช พนมเป็น

เขียน นนทบุรี

ช้างใหญ่ ออยุธยา

ช้างนิ กรุงเทพฯ

ดอนหวาย นครปฐม

ท่าการ้อง ออยุธยา

นาค ออยุธยา

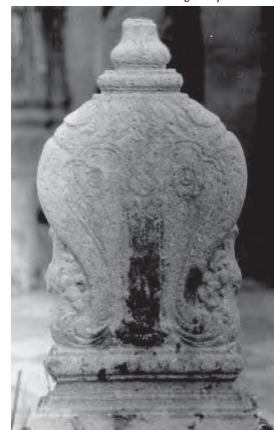
ปรีวาส ธนบุรี

ปากกลางทุ่ง นนทบุรี

สวนพลู กรุงเทพฯ

ใบสีมาวัดวิมุต และ วัดอัมพวา ธนบุรี

ใบสีมาวัดวิมุต (ละมุด) ธนบุรี

ใบสีมาวัดอัมพวา ธนบุรี

มีใบสีมาอยู่สองวัดในเขตธนบุรี คือวัดวิมุต และวัดอัมพวา ที่โดยลักษณะแล้วควรจะผลิตขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ หรืออาจจะปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เสียด้วยซ้ำ หากจะสังเกต โดยเฉพาะลายบนปกเกล้าของใบสีมาวัดอัมพวานั้น เป็นของฝรั่งเรียก huneysucker ดอกสายน้ำผึ้ง เป็นลายสมัย neoclassic โดยสืบเนื่องมาจากลายกรีกโบราณ

ใบสีมาวัดกก ธนบุรี

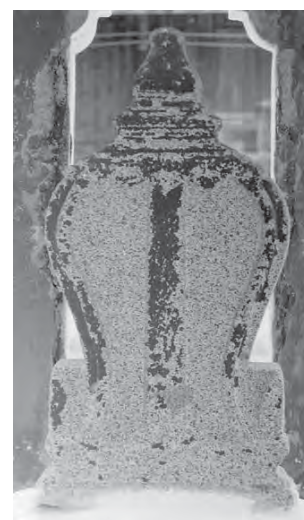
วัดกก ธนบุรี เป็นวัดสร้างสมัยอยุธยา ระหว่างสงครามพม่า ถูกกระสุนลูกปืนใหญ่จนเสียหาย

ถึงวัดกกร้างอยู่ข้างซ้าย เป็นรอยรายปิ่นพม่าที่ฝ่าผนัง
ถูกทะเลลูไปแต่ไม่พัง แต่โบสถ์ยังทนป็นอยู่ยืนนาน
สุนทรภู่, นิราศเมืองเพชร

มาได้รับการซ่อมแซมในรัชกาลที่ ๓ ต่อถึงที่ ๔ โดยจะเห็นว่าทั้งประตูแก้ว และเครื่องก่อรอบโรงอุโบสถมีการอยู่ในระยะเวลาดังกล่าว

ส่วนใบสีมาทำด้วยหินจุดน้ำตาล สันข้างตัดตรงมุมฉาก อันเป็นเอกลักษณ์ของใบสีมาในสมัย รัชกาลที่ ๔

ใบสีมาวัดกก ธนบุรี

ซุ้มใบเสมา วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) กรุงเทพฯ

ตอนที่ ๕
ใบสีมาและหลักมหาสีมาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

เสามาหีสีมาวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ

๕.๐๑ โรงอุโบสถ วัดราชบพิธฯ กรุงเทพฯ

๕.๐๒ เสามาหีสีมา แนวกำแพง
วัดราชบพิธฯ กรุงเทพฯ

วัดราชบพิธฯ เป็นวัดประจำรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) การวางผังพื้นที่อาภระธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลาง ตามความนิยมในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีระเบียบล้อมเจดีย์ มีวิหารทิศอยู่ทางเหนือและใต้ โดยวิหารทิศเหนือได้สถาปนาเป็นโรงอุโบสถ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ (ศักราชการ. ๒๕๒๕, ๔๗) ค.ศ. 1869 (รูป ๕.๐๑)

เรื่องนี้จะผิดไปจากกรณีของวัดราชประดิษฐ์ ซึ่ง “สังฆกรรมทำได้ทั่วทั้งวัด” แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การสถาปนาวิหารทิศเหนือ ให้เป็นโรงอุโบสถนี้ จะมีการ “สมมติโรงอุโบสถ” ซึ่งเป็นการเห็นชอบร่วมกันในหมู่สงฆ์หรือไม่นั้น ไม่มีหลักฐาน จะด้วยเหตุใดก็ตาม สงฆ์ก็ต้องสมมติตามพระราชประสงค์อยู่แล้ว

ลักษณะของเสามาหีสีมาของวัดราชบพิธฯ (รูป ๕.๐๒) เลียนแบบมาจากของวัดราชประดิษฐ์ (รูป ๔.๔๑) แม้แต่กัจจกรที่ประดับบนแท่งสีมา เว้นแต่ไม่มีจารึกบนเสาเท่านั้น

จะเห็นว่า เรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “มหาสีมาเขต” และ “พัทธสีมาเขต” นี้ ยังสืบเนื่องยื้อเยื้อมาจันรัชกาลที่ ๕

แท่งสีมาวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพฯ

๕.๐๔ โรงอุโบสถ วัดเทพศิรินทร์ กรุงเทพฯ

วัดเทพศิรินทราวาสเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างอุทิศถวายสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระบรมราชชนนี เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ 1876 และพระราชทานนามว่า วัดเทพศิรินทราวาส (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๑๑๐)

วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๒๑ 1878 เสด็จพระราชดำเนินมาสถาปนาวัดอย่างเป็นทางการ

๕.๐๔ พัทธสีมาเดิม
วัดเทพศิรินทร์ กรุงเทพฯ หินธรรมชาติ

๕.๐๕ ฐานพัทธสีมาเดิม วัดเทพศิรินทร์ กรุงเทพฯ

จะเห็นว่า โรงอุโบสถของวัดเทพศิรินทร์นั้น ตั้งอยู่ลานลานกว้างมากๆ (รูป ๕.๐๓) ชายขอบของ ลานจะถูกกำหนดไว้ด้วยหลักสีมาเขตหินธรรมชาติ ตั้ง อยู่บนฐานบัวตมยกสูงเหนือแนวกำแพงแก้ว (รูป ๕.๐๔ และ ๕.๐๕) ในกรณีนี้ หลักสีมาดังกล่าวคือนิมิตกำหนด เขตพัทธสีมา ซึ่งก็ไม่ต่างไปจากการปักโบสีมารอบ โบสถ์ตามวัดทั่วไป หากแต่ได้ขยายพื้นที่ออกมาเสีย กว้างเกินพอ

ในการกำหนดเขตพัทธสีมาในอากรนี้ ก็คง เพราะประสงค์ที่จะเอาอย่างการกำหนดเขตสีมา ของวัดราชประดิษฐ์ ที่ได้เสนอไปแล้ว ผิดกันแต่ไม่ ครอบคลุมทั้งอาราม หากล้นเข้ามาเพียงล้อมไว้รอบเขต พุทธาวาส แต่การกำหนดพื้นที่ให้กว้างขวางเช่นนี้ก็มี ข้อเสีย เพราะในขณะที่สงฆ์กำลังทำปาฏิโมกข์ในโรง อุโบสถ แล้วเกิดมีพระองค์หนึ่งเผลอเดินเล่นล้ำเข้าไป

ในเขตสีมานี้ พิธีกรรมในโรงอุโบสถก็จะถือว่าเป็น โฆษะทันที เพราะการประชุมของสงฆ์ในเขตพัทธสีมา นั้น “ไม่พร้อมเพรียงกัน” ตามพระพุทธานุญาต ฉะนั้น เวลากระทำปาฏิโมกข์จึงต้องจัดเวรยามคอยระวังมิให้ สงฆ์ (หรือฆราวาส) เลื่อมล้ำเข้าไปในเขตพัทธสีมาเจ้า กรรมนี้ เป็นความไม่สะดวกอย่างยิ่ง

หลังจากที่สงฆ์วัดเทพศิรินทร์ได้จำอดจำหน มา ๔๔ ปี จนถึงปี ๒๔๖๕ ๑๙๒๒ ซึ่งอยู่ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทางวัดจึงได้ทำพิธีถอน (เขตสีมาเดิม) และผูกเขตสีมา ขึ้นใหม่ให้แคบลงเหลือเพียงอยู่รอบโรงอุโบสถ (การ ศาสนา ๒๕๒๕, ๑๑๑) โดยพัทธสีมา หรือชั้นสีมา ใหม่ดังกล่าวไม่มีหลักสีมาเป็นนิมิตหมายเพื่อแสดง ตำแหน่ง ไม่ทราบว่ามีฝูงลูกนิมิตใหม่หรือไม่ เพราะไม่มี การกล่าวถึง

เรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ของเดิมที่มีอยู่นั้นมันดีกันอยู่แล้ว

เขตสี่มาวัดนิเวศธรรมประวัติ อยุธยา

๕.๐๖ โบสถ์ วัดนิเวศธรรมประวัติ อยุธยา

๕.๐๖ โบสถ์ วัดนิเวศธรรมประวัติ อยุธยา

๕.๐๗ แท่งวิสุงคามสีมา วัดนิเวศธรรมประวัติ อยุธยา

แต่ภูมิฐานเขตพระอารามนี้ ด้านยาวตั้งแต่กำแพงรั้วเหล็กหน้า
พระอารามด้านเหนือ จนถึงกำแพง สกัทยาโรงเรือด้านใต้ ๔ เส้นสิบเอ็ดวา
หกนิ้ว ด้านกว้างตกลำน้ำตามฝั่งเกาะทั้งสองด้านเป็นเขตขอบบริเวณพระ
อารามที่สงฆ์ได้อาศัยอยู่แต่ภูมิฐาน ขึ้นในโดยยาวเส้น ๔ วา กว้าง ๑๖ วา ๖
นิ้ว มีเสาศิลาปักแบบแนว กำแพงแก้วทั้งหกเป็นสำคัญ ที่สังเกตของสีมานิมิต
ข้าพเจ้าอุทิศถวาย เป็นที่วิสุงคามสีมา ยกเป็นแผ่นหนึ่ง ต่างหากจากพระ
ราชอาณาเขต (จากจารึกหินอ่อนบนผนังพระอุโบสถ หลักที่ ๑๘๗ สำนักนายก
๒๕๒๑, ๑๑๕)

จารึกดังกล่าว ระบุถึงแนวเขตของ
วิสุงคามสีมาของ วัดนิเวศธรรมประวัติ อยุธยา ซึ่ง
สถาปนาขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อปี ๒๔๒๑ ๑๘๗๘ ในลักษณะของ
เครื่องก่อแบบ Mock Gothic นิมิตหมายของ
วิสุงคามสีมาดังกล่าวอยู่ในลักษณะของแท่ง ในพระ
ราชนิยมใน ร.๕ (รูป ๕.๐๗)

ที่ยังค้างใจอยู่ก็ที่ไม่เคยมีกล่าวถึง หรือหลัก
ฐาน ของการกำหนดเขต “พัทธสีมา” โดยสงฆ์ มีเพียง
แต่ “วิสุงคามสีมา” คือเขตที่พระเจ้า (ของ) แผ่นดิน
ทรงอุทิศถวายให้สงฆ์ เช่นนี้อาจทำให้วัดนิเวศธรรม
ประวัติ ขาดคุณสมบัติเป็นวัด อันเรื่องนี้ผู้วิจัยอาจ
เข้าใจผิดพลาด เพราะขาดข้อมูล จึงขอยกประโยชน์
ให้กับวัดนิเวศธรรมประวัติ

วัดบรมวงศ์อิศรวราราม (วัดทะเลหญ้า) ออยุธยา

วัดที่ถูกบูรณะในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ควรนำมาเล่าก็คือวัดบรมวงศ์ ฯ ออยุธยา ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ เมื่อปี ๒๔๒๐ 1877 ได้กล่าวกันว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชศรัทธาและทรงสนพระราชหฤทัยด้วยเป็นอย่างมาก ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบการก่อสร้างเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังทรงสร้างกุฏิถวายสงฆ์เป็นส่วนของพระองค์ด้วยหลังหนึ่ง เมื่อถึงเทศกาลกฐินก็ได้ทรงเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคจากกรุงเทพฯ ไปถวายผ้าพระกฐิน เป็นพิธีหลวง ต่อมาเมื่อถึงคราวงานพิธีฝังลูกนิมิตและสมโภชพระอาราม ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานประกอบพระราชพิธี ยิ่งกว่านั้นการบอกสีมาทั้ง ๘ ทิศรอบพระอุโบสถในพิธีกรรมผูกพัทธสีมา ก็ได้มีพระราชศรัทธาแรงกล้า ทรงรับพระราชภาระเป็นผู้ดำรัสตอบคำถามของพระสงฆ์เป็นภาษาจีนครบทั้ง ๘ ทิศ หน้าที่ผู้บอกสีมานั้นจะให้เหตุผลหนึ่งหรือหลายคน ที่จำคำบาลีว่า *ปาสาโน ภนุเต* ได้เป็นผู้กล่าวตอบคำถามของพระสงฆ์ก็พอ แต่พระบาทสมเด็จพระอยู่หัว ทรงกระทำหน้าที่อุบาสกนี้ด้วยพระองค์เอง

๕.๐๘ หลักสีมาบนกำแพงแก้ว วัดบรมวงศ์ ออยุธยา

จะเห็นว่า หลักสีมาของวัดบรมวงศ์ฯ ตั้งบนแนวกำแพงแก้วล้อมโรงอุโบสถ โดยมีแท่งสีมา (รูป ๕.๐๘) เป็นหมายบอกตำแหน่งของลูกนิมิต การวางตำแหน่งดังกล่าวนี้ สืบเนื่องสัมพันธ์กับของวัดเทพศิรินทร์ที่ได้เสนอไปแล้ว หากได้กระชับบริเวณรอบโรงอุโบสถให้แคบลง เหลือแต่ลาน

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (วัดแหลม วัดไทรทอง) กรุงเทพฯ

๕.๐๙ โรงอุโบสถวัดเบญจมบพิตร

ใบสีมาหรือ นิमित (เครื่องหมาย) ของวัดเบญจมบพิตรฯ นี้มีด้วยกันสองชั้น คือ วิสุคามสีมาเขต ที่ล้อมอยู่แนวรอบบริเวณทั้งหมดของวัด ส่วนอีกชั้นหรือเขตหนึ่งนั้น สอดแทรกอยู่ภายในวิสุคามสีมาเขต คือ *ชั้นทสีมาเขต* ที่อยู่รอบโรงอุโบสถ มีหน้าที่กำหนดพื้นที่ของการทำสังฆกรรม

อันเขตสีมาทั้งสองนี้ จะได้อธิบายขยายความให้เป็นวิถถารต่อไป แต่ขณะนี้จะได้กล่าวถึงความเป็น มาของวัดเสียก่อน

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ค.ศ. 1826 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ เวียงจันทน์ พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าพนมวัน กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นแม่ทัพรักษาพระนคร ตั้งกองบัญชาทัพที่วัดแหลม หลังจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แล้ว

กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ และพระอนุชา พระชนิษฐาอีก ๔ พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากุญชร กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ (ต้นราชสกุลกุญชร) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทินกร กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ (ต้นราชสกุลทินกร) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอินทนิล และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงวงศ์

มีพระประสงค์ที่จะร่วมกันปฏิสังขรณ์วัดแหลม พร้อมทั้งทรงสร้างพระเจดีย์เรียงรายไว้หน้าวัด ๕ องค์ ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดเบญจมบพิตร หมายความว่า วัดของเจ้านาย ๕ พระองค์ (การศาสนา ๒๕๒๕, ๖๕)

ครั้นเมื่อถึงปี ๒๔๔๑ 1898 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีพระราชประสงค์จะทรงสร้างพระราชอุทยาน เป็นที่ประทับ แรมสำราญพระราชอิริยาบถ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่บริเวณด้านทิศเหนือของพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามว่า “สวนดุสิต”

โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มลงมือตัดไม้ ปรับพื้นที่ เพื่อสร้างสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ปี ๒๔๔๑ 1898 และได้ทำการสืบทอดงานกระทั่งถึงวันที่ ๑ มีนาคม ปี ๒๔๔๒ 1899 จึงได้เสด็จเกลี้ยพลับพลา เป็นครั้งแรก

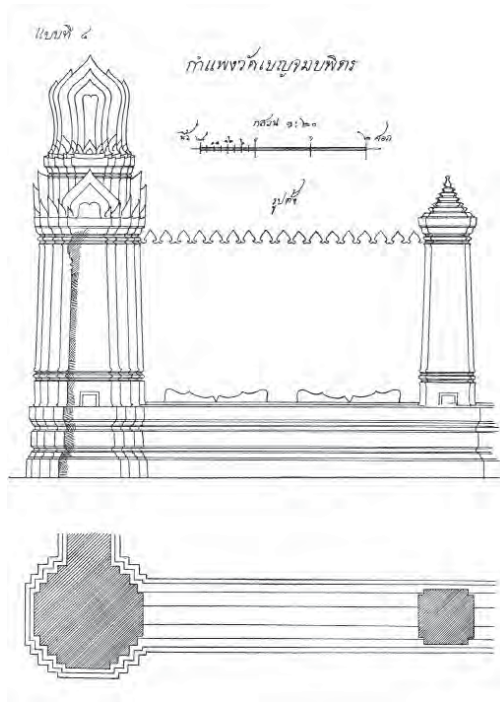
การสร้างสวนดุสิต ได้ใช้พื้นที่ของวัดดุสิต หรือวัดดุสิตาราม ที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม เป็นที่สร้างพลับพลา และที่วัดร้างอีกวัดหนึ่งตัดเป็นถนน ภายในสวนดุสิตด้วย ประกอบกับมี วัดเบญจมบพิตร จึงมีพระราชดำริที่จะทรงทำ ฆาติกรรม สถาปนาวัดขึ้นใหม่ (เรื่องเดียวกัน)

เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ปี ๒๔๔๑ 1898 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินมายังวัด ในครั้งนี้ ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศ พระบรมราชูทิศถวายที่ดิน ให้เป็นเขตวิสุงคามสีมาของวัด พร้อมทั้งพระราชทานนาม

วัดใหม่ว่า วัดเบญจมบพิตร อันหมายถึง วัดของพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ ต่อมา พระองค์ได้ถวายที่ดินซึ่งพระองค์ขนานนามว่า ดุสิตวนาราม ให้เป็นที่วิสุงคามสีมาเพิ่มเติมแก่วัดเบญจมบพิตร และโปรดฯ ให้เรียกนามรวมกันว่า วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้ทรงออกแบบก่อสร้าง พระอุโบสถและถาวรวัตถุอื่นๆ และมีพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นนายช่างก่อสร้าง

จนถึงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ปี ๒๔๕๓ 1910 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จสวรรคต การก่อสร้างสังฆเสนาสนอื่นๆ ยังไม่แล้วเสร็จครบถ้วน

ในการออกแบบประดับหินอ่อน มีวิศวกรและสถาปนิกชาวอิตาลีเลียน จากกรมโยธาธิการ ร่วมดำเนินการด้วยคือ วิศวกร อัลเลกรี (Carlo Allegri) ประสานงานสั่งซื้อหินอ่อน, สถาปนิก ตะมาโย (Mario Tamagno) เป็นผู้ช่วยเขียนแบบบางส่วน

๕.๑๐ เสาวิสุคามสีมาเขต
วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

หินอ่อนทั้งหมดได้มีการสั่งซื้อและเรียกประกวดราคาไปหลายแห่ง ส่วนหนึ่งเป็นหินอ่อนจากทางโนวี ยิวเสปเป้ (Novi Guiseppe) เมืองเอนัว กับหินอ่อนจากเมืองคาร์รารา (Carrara) ประเทศอิตาลี ที่ถือว่าเป็นเมืองที่มีหินอ่อนมากและดีที่สุด มีเอกสารหลักฐานการสั่งซื้อมากมายเป็นหลักฐาน มิใช่เป็นหินอ่อนที่เหลือจากสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมตามที่นักเขียนหลายๆ คนเข้าใจและเขียนเผยแพร่อยู่ในหนังสือต่าง ๆ แต่อย่างใด ในช่วงแรกมีมอสเตอร์ มูโซ่ (Mr. L. Mosso) ซึ่งเป็นช่างจากบริษัทขายหินอ่อน เป็นนายช่างประดับหินอ่อน มีช่างคนไทยเป็นลูกมือ

(<http://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=วัดเบญจมบพิตร&ie=UTF-8&oe=UTF-8>)

(<http://www.dhammathai.org/watthai/bangkok/watben.php>)

ในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตร เจ้านายฝ่ายเหนือ ทั้งเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ได้ถวายขอนไม้สัก เพื่อเป็นการฉลองพระเดชพระคุณเป็นจำนวนมาก (ราชกิจจา รศ ๑๑๙, ๑๗/๑๑๕, ๒๑๔)

เสาวิสุคามสีมาเขต ใช้เป็นการกำหนดพื้นที่ของพระอาราม ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชทานให้แก่สงฆ์ เพื่อให้แยกออกจากพระราชอาณาจักร หลักเขตของวิสุคามสีมาดังกล่าว ทำด้วยปูนก่อ (รูป ๕.๑๐) อยู่สี่มุมทั้งสี่ของพระอาราม ยอดอยู่ในรูปรีบัว คล้ายกับแท่นสีมาของวัดเทพศิรินทร์

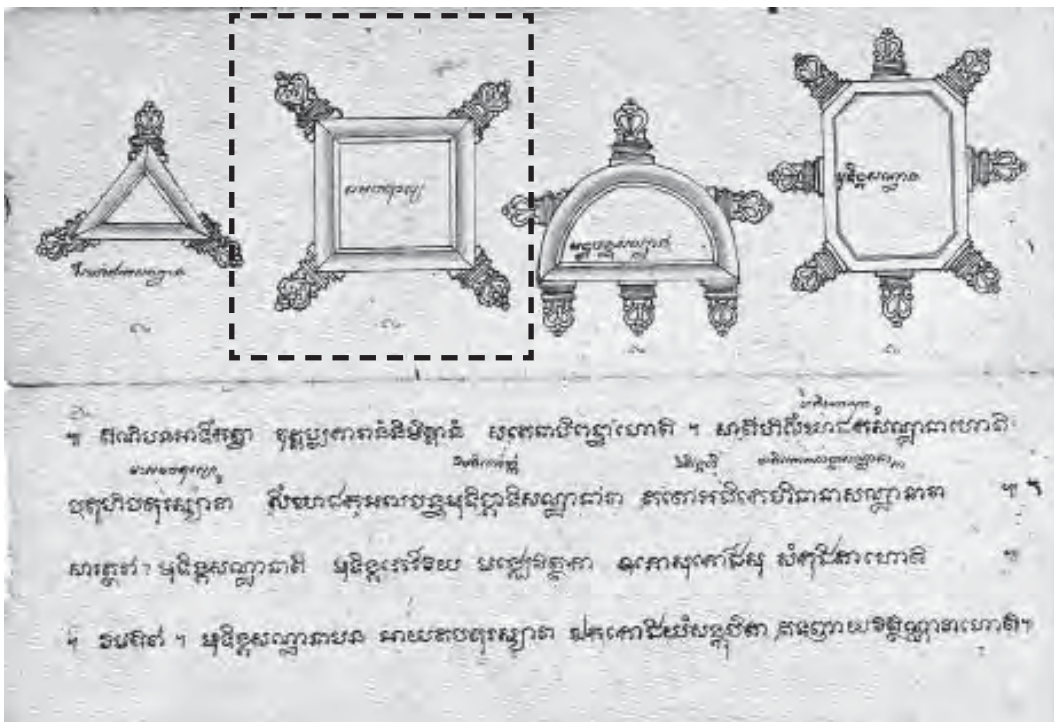
ถึงตอนนี้ก็คงต้องกล่าวถึงเขตสีมาชั้นในที่อยู่รอบโรงอุโบสถ เรียกว่า **ชั้นทสีมา**

ชั้นทสีมาเขตของวัดเบญจมบพิตรมีกำหนดไว้เพียง ๔ ตำแหน่ง แทนที่จะมี ๘ ตำแหน่ง เช่นตามวัดทั่วไป โดยทำตามทีระบู้ไว้ใน ตำราสีมากถา (รูป ๕.๑๐ ในกรอบสี่เหลี่ยมเส้นประ รูปที่สองจากซ้าย การปักใบสีมา ๔ หลัก)

จะเห็นว่า ด้านหน้าโรงอุโบสถมี ๒ ตำแหน่ง ทำเป็นเสา ยอดบัวตูม บนแนวกำแพงแก้ว (รูป ๕.๑๒ & ๕.๑๓) มีลักษณะคล้ายเสาบัว ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสั่งทำมาจากจีน เมื่อครั้งขยายแนวสีมาของโรงอุโบสถวัดบวรนิเวศฯ

ส่วนด้านหลังโรงอุโบสถอีก ๒ ตำแหน่งนั้น อยู่บนพื้น ในรูปของแผ่นหินกระเบื้องปูพื้น (รูป ๕.๑๔) อยู่ภายในระเบียบคดท้ายโบสถ์

๕.๑๑ ภาพอธิบายการผูกพัทธสีมา ซึ่งพื้นที่กำหนดพัทธสีมาแปลกออกไป เช่น เป็นรูปสามเหลี่ยม รูปพระจันทร์ครึ่งซีก และรูปสี่เหลี่ยม

๕. ๑๒. หลักชั้นขลุ่ยมาเขตด้านหน้าโบสถ์ ทิศอีสาน วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพฯ

๕. ๑๓ หลักชั้นขลุ่ยมาเขตด้านหน้าโบสถ์ ทิศอาคเนย์ วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพฯ

แผ่นชั้นทสีม้าย้ายโบสถ์วัดเบญจมบพิตรฯ ปรากฏอยู่บนลาน ในระเบียงคดหลังโรงอุโบสถ (รูป ๕.๑๔ กรอบสี่เหลี่ยม) ทำเป็นรูปใบสีมาผิงถากลายเส้น วางแบะออกเป็นรูปกากะบาดสี่แฉก โดยฐานของใบสีมาทั้งสี่หันฐานเข้าหากัน สี่เหลี่ยมตรงกลางระหว่างใต้ฐาน ประดับตราธรรมจักร (รูป ๕.๑๕) รูปดังกล่าวเสาะเป็นลายเส้นอยู่บนแผ่นหินแกรนิตปูพื้น

เหตุไฉนแนวชั้นทสีมาเขตด้านหลังโรงอุโบสถของวัดเบญจมบพิตรฯ จึงไม่อยู่ในรูปแบบของใบสีมาที่ประดับอยู่ในซุ้มหรือบนแท่น ดังที่เคยเป็นมา อีกทั้งยังวางอยู่กับพื้นให้เหยียบย่ำได้ แทนที่จะมีค่าควรแก่การเคารพบูชา

การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความสำนึกในเรื่องใบสีมานั้นได้เปลี่ยนไป ตามความเข้าใจพระทัยของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แม้งานสร้างวัดเบญจมบพิตรฯ สำหรับพระองค์แล้ว ใบสีมาก็เป็นเพียงแค่แผ่นหิน ทำหน้าที่บอกตำแหน่งของลูกนิมิตที่ฝังอยู่ใต้ดินเท่านั้น ในกรณีเดียวกันกับวัดมกุฏฯ และวัดปทุมวนาราม (รูป ๔.๒๘) และการที่ทำรูปใบสีมาไว้กับพื้น ก็เพื่อจะได้ไม่เป็นที่กีดขวางทางเดิน และทางสายตาในระเบียงคดหลังโบสถ์ (รูป ๕.๑๔ กรอบสี่เหลี่ยม)

แต่เหตุไฉนรูปของชั้นทสีมา ในระเบียงคดหลังโบสถ์ วัดเบญจมบพิตรฯ จึงมีลักษณะของกาสี่แฉกดังกล่าว รูปของชั้นทสีมา บนหินปูพื้นในระเบียงคดท้ายโบสถ์ วัดเบญจมบพิตร (รูป ๕.๑๒) มีความคล้ายกับรูปในสมุดข่อย ตำราสีมากถา (รูป ๕.๑๑ รูปที่สองจากซ้าย สี่เหลี่ยมเส้นประ)

คิดว่าความคล้ายกันนี้ เกิดขึ้นเพราะรูปชั้นทสีม้าย้ายโบสถ์ วัดเบญจมบพิตรฯ ดังกล่าว (รูป ๕.๑๕) อาจมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่บ้าง กับรูปใน ตำราสีมากถา ไม่มากนักน้อย

๕.๑๔. นิมิตของชั้นทสีมา (กรอบเหลี่ยม) บนพื้นระเบียงคดหลังโบสถ์
วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพฯ

๕.๑๕ นิมิตของชั้นทสิมา บนแผ่นหิน บนพื้นลานระเบียงคดหลังโบสถ์ วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพฯ

๕.๑๕ รูปลายเส้นอธิบายนิมิตของชั้นทสิมา บนพื้นลานระเบียงคดหลังโบสถ์ วัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพฯ
(รูปจาก สมคิด ๒๕๕๔)

ใบสีมาวัดไชโย อ่างทอง

๕.๑๖ ใบสีมาวัดไชโย อ่างทอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (บุญรอด) ทำการบูรณะวัดไชโยนี้ ขึ้นเมื่อปี ๒๔๐๐ 1854 (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๔๑๑)

ใบสีมาเป็นหินอ่อน เลี่ยมขอบปิดทอง แบนติดผนังโบสถ์ เยื้อง “วัดวังหน้า” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำตาม เช่นวัดทั้งหลายในรัชกาลของพระองค์ ตามที่ได้สั่งแดงไปแล้ว

ใบสีมาวัดไชโย อ่างทอง (รูป ๕.๑๖) อยู่ในสายสกุลโก่งคิ้ว ทรงเครื่อง ศิลารณียอดจุก รัตเกล้าตัดตรงปกเกล้าบัวถลา โคนแผ่นขนานนาคเป็นอน

เชื่อว่า ใบสีมาวัดไชโยอาจเป็นแม่แบบให้กับใบสีมาร่วมสมัยที่มีลักษณะคล้ายกัน หรือมีฉะนั้นก็อยู่ในลักษณะที่อยู่ในสมัยนิยม ซึ่งจะเรียกใบสีมาในลักษณะนี้ว่า “กลุ่มวัดไชโย”

ใบสีมา “กลุ่มวัดไชโย”

๕.๑๗ ไชยทิศ ธนบุรี

๕.๑๘ เทพนาริ ธนบุรี

๕.๑๙ เทพอวาส ราชบุรี

๕.๒๐ บางขุนนนท์ ธนบุรี

๕.๒๑ ปราสาท อ่างทอง

๕.๒๒ พระยาศิริไอยสวรงค์ ราชบุรี

๕.๒๓ ยางท่าซุง อุทัยธานี

ใบสีมา “กลุ่มวัดไชโย” ส่วนใหญ่ มีอายุอยู่ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้เป็นใบสีมาของวัด ประจำชุมชน เป็นใบสีมาสองหน้า ปักเดี่ยว ไม่ประดับลายเพียงทำ เป็นร่องตื้นๆ

“ใบสีมาโหล”

๕.๒๔ วัดประดู่ใน ธนบุรี

๕.๒๕ วัดศรีโพธิ์ อยุธยา

การที่ น. ณ ปากน้ำ เรียกใบสีมาชนิดนี้ว่า “ใบสีมาโหล” ก็เพราะใบสีมานี้ได้มีการผลิตออกมาเป็นจำนวนมากต่อมาก มีทั้งขนาดและรูปแบบที่เหมือนกัน ส่วนใหญ่จะใช้เป็นใบสีมาตามวัดระดับชุมชนที่สร้างขึ้นระหว่างปลายรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ ในเขตกรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง

“ใบสีมาโหล” เป็นตัวอย่างในการแสดงให้เห็นว่า ลักษณะรูปแบบของผลิตภัณฑ์นั้นย่อมเป็นอนิจจัง โดยต้องเปลี่ยนแปลงไปตามวาระที่ถูกกำหนด ขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม หน้าที่ใช้สอย วัสดุ และกรรมวิธีการผลิต เป็นปัจจัย

ใบสีมาดังกล่าวเริ่มปรากฏเมื่อปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ครั้งเมื่อได้เกิดมีสังคมชนชั้นกระฎุมพี ที่เริ่มเข้ามา มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เนื่องด้วยชนชั้นนี้มีแนวความคิดบริโภคนิยมเป็นเจ้าเรือน ซึ่งมีทัศนคติที่ต่างออกไป และหนึ่งในนั้นก็เป็นการเปลี่ยนคุณค่าของผลิตภัณฑ์ให้เป็นราคา ผลิตภัณฑ์จะถูกจะแพงนั้น ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ ขนาด วัสดุ และกรรมวิธีการผลิต

ผิดกับพระพุทธรูป ที่มีประโยชน์เพื่อสักการบูชา หรือโบสถ์วิหารที่เป็นอาคารใช้สอย แต่ใบสีมานั้นเป็นสิ่งที่ไร้สาระณะประโยชน์ การที่ใบสีมาทำด้วยหิน จึงไม่สามารถจะเอื้อประโยชน์ให้เป็นอย่างอื่นได้ นอกจากหินรับมิด ใบสีมาในระยะนี้จึงถูกลดขนาดลง เพื่อประหยัดวัสดุใช้สอย ส่วนกรรมวิธีการผลิตก็ถูกรวบรัดให้ง่าย เพื่อไม่ให้กินเวลาและฝีมือแรงงาน แต่ข้อด้อยของ “ใบสีมาโหล” ก็อยู่ที่ การผลิตที่ยังต้องทำขึ้นขึ้นต่อขึ้นอยู่ จึงเป็นเหตุให้รูปลักษณะไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ช่างจะได้มีความเคยชินชำนาญ ที่จะผลิตรูปลักษณะอันซ้ำซาก

“ใบสีมาโหล” ก็คือผลผลิตของสถานการณ์นี้แล

ในที่นี้เพียงยกเอาใบสีมาวัดประดู่ใน ธนบุรี (รูป ๕.๒๔) มาเป็นตัวอย่างเดียว เพราะทั้งหมดนั้นมีมากต่อมากและเหมือนกัน

ส่วน “ใบสีมาโหล ทรงเครื่อง” (รูป ๕.๒๕) จะมีน้อยกว่า เพราะจะใช้เป็นใบสีมาเอกเท่านั้น

ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร บัวสามเหล้า”

๕.๒๖ วัดแจ้งร้อน ธนบุรี

๕.๒๗ วัดโชติ ระยอง

๕.๒๘ วัดเกษมสรณาราม
สมุทรสงคราม

๕.๒๙ วัดเขากบ นครสวรรค์

๕.๓๐ วัดจันทร์ประดิษฐาราม ธนบุรี

๕.๓๑ วัดนางใน อ่างทอง

๕.๓๒ วัดนางแว่น ลพบุรี

๕.๓๓ วัดสี่ร้อย อ่างทอง

๕.๓๔ วัดใหม่พิเรนทร์ ธนบุรี

ใบสีมา “สายอยุธยาเขมร บัวสามเหล้า” เริ่มมีจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ยึดเยื้อไปจนถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ส่วนรูปแบบนั้นเป็นไปตาม นัยพระไตรปิฎก มัชฌิมนิกายมัชฌิมนิกายปัณณาสกั ใบสีมาดังกล่าว มีทั้งแบบทรงเครื่องทำด้วยปูน (๕.๒๖ - ๕.๒๘)และ ชนิดที่ทำด้วยหินครกถากลาย (รูป ๕.๒๙ - ๕.๓๔)

ใบสีมาวัดระดับชุมชนบางวัด ในรัชกาลที่ ๕

วัดบางขุนเทียนกลาง ธนบุรี

วัดอุโบสถาราม อุทัยธานี

วัดเวฬุราชิน ธนบุรี

วัดโบสถ์เมือง จันทบุรี

วัดสามัคคี ธนบุรี

วัดพระนอน อยู่ธยา
มหาราช

โพธิ์นิมิต ธนบุรี

พค ๒๔๓๓ คศ 1890 ร.๕

ตอนที่ ๖
ใบสีมาในและหลัง
รัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

ใบสีมาวัดพระปฐมเจดีย์

๖.๐๑ โรงอุโบสถปัจจุบันสร้างเมื่อรัชกาลที่ ๖

โรงอุโบสถปัจจุบันของวัดพระปฐมเจดีย์ (รูป ๖.๐๑) สร้างอยู่บนฐานล่างขององค์พระปฐมเจดีย์ เริ่มสร้างเมื่อรัชกาลที่ ๖ มีใบสีมาประดับบนผนังด้านนอก ตามระบบของ “วัดวังหน้า” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงโปรดให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ออกแบบ พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งมาสร้างเสร็จในรัชกาลที่ ๗ ส่วนใบสีมาเมื่อออกแบบแล้ว ก็ส่งไปแกะด้วยหินอ่อนที่อิตาลี (พระปฐมเจดีย์ ๒๕๒๘, เชิงอรุณ ๑ หน้า ๒๖๕) โดยช่างอิตาเลียน

๒.๐๒ สีมามุมโรงอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์
พระนครปฐม ท้าวฤเวร ทิศอุดร

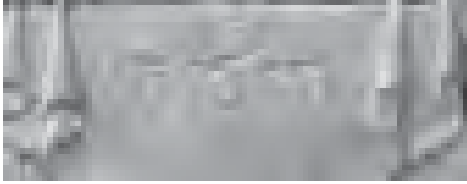
๒.๐๓ สีมามุมโรงอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์
พระนครปฐม ท้าวธตรฐ ทิศบูรพา

๒.๐๔ สีมามุมโรงอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์
พระนครปฐม ท้าววิรุฬหก ทิศทักษิณ

๒.๐๕ สีมามุมโรงอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์
พระนครปฐม ท้าววิรูปักษ์ ทิศประจิม

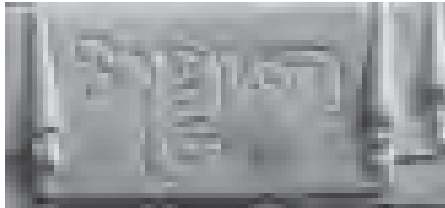

๖.๐๖ อักษรใต้บัลลังก์ ท้าวฤเวร ทิศอุดร

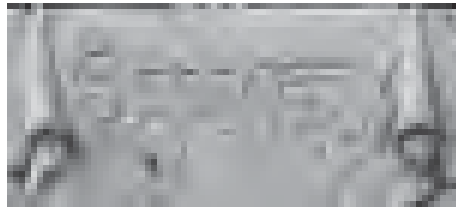

๖.๐๗ อักษรใต้บัลลังก์ ท้าวธตรฐ ทิศบูรพา

๖.๐๘ อักษรใต้บัลลังก์ ท้าววิรุฬหก ทิศทักษิณ

๖.๐๙ อักษรใต้บัลลังก์ ท้าววิรูปักษ์ ทิศประจิม

โดยใบสีมาตอนมุมโรงอุโบสถทั้ง ๔ มุม ประดับด้วยใบสีมาติดผนัง สลักรูปจตุโลกบาล ทิศละองค์ อันมี ท้าวฤเวร ทิศเหนือ ท้าวธตรฐ ทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก ทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ ทิศตะวันตก (รูป ๖.๐๒ - ๖.๐๓)

ส่วนใบสีมาแผ่นกลาง (รูป ๖.๑๐) ซึ่งติดอยู่บนผนังแนวด้านนอก แนวกลางโรงอุโบสถ อยู่ในลักษณะของใบสีมาในสายสกุลอยุธยา ประดับดวงสุริยและจันทรมณฑล ฐานแข่งสิงห์ ซึ่งใบสีมาทั้งหมดติดอย่างใบสีมาวงหน้า

๖.๑๐ แผ่นสีมาติดผนังกลางโบสถ์ วัดพระปฐมเจดีย์ พระนครปฐม

ใบสีมา “ตราธรรมจักร”

๖.๑๑ ภาพเก่า พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช
แสดงให้เห็นว่า กำลังรื้อวิหารหลวงซึ่งเป็นเครื่องไม้ลง เพื่อสร้างโรงอุโบสถเครื่องก่อ ปูนผูกเหล็ก ปัจจุบัน

๖.๑๒ พระอุโบสถปัจจุบัน
เป็นอาคารก่ออิฐปูนเสริมเหล็ก

โบสถ์วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช มีอายุอยู่ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ครั้งเมื่อคราวเสด็จประพาสเมือง นครศรีธรรมราช เมื่อปี ๒๔๕๕ ๑๙๑๕ เมื่อพระองค์พึงทรงเห็นว่าควรมีพระสงฆ์มาดูแลพระธาตุเป็นประจำ จึงรับสั่งให้ผู้ครองเมืองนิมนต์พระสงฆ์มาอยู่ ซึ่งมี พระครูวินัยธร (นุ่น) มาจำพรรษา (ศึกษาธิการ ๒๕๒๕, ๖๖๔) เป็นองค์แรก และเมื่อนั้นก็ได้แปลงวิหารหลวง (รูป ๖.๑๑) ให้มาเป็นพระอุโบสถ และผูกพัทธสีมาเขต ล้อม (รูป ๖.๑๒)

แต่ใบสีมาตราธรรมจักรที่มีอยู่ดาดดินนั้น ผู้วิจัยยังไม่สามารถจะกำหนดได้ว่า เริ่มมาเป็นที่นิยมขึ้น แต่เมื่อใด ที่จะให้สังเกตก็คือ ใบสีมา “ตราธรรมจักร” เหล่านี้ ผิดไปจากใบสีมาที่ได้นำเสนอไปแล้ว เพราะใบสีมา “ตราธรรมจักร” แต่ละชุดของแต่ละวัดนั้น ก็มีรูปแบบเป็นของตน ดังที่นำมาแสดงไว้บ้าง (รูป ๖.๑๕ - ๖.๓๔) หากจะมีลักษณะร่วม ก็เพียงแต่ตราธรรมจักร ที่ประทับอยู่กลางแผ่นเท่านั้น และเรื่องนี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ ไม่อยู่ในการพัฒนาของใบสีมา

๖.๑๓ พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช

๖.๑๔ ตรากระทรวงธรรมการ (ศึกษาธิการ)

ตราธรรมจักรบนใบสีมา วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช (รูป ๖.๑๓) ได้อย่างมาแต่ดวงตราของกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือกระทรวง ศึกษาธิการ) โดย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงโปรดฯ ให้ทำขึ้น เมื่อปี ๒๔๕๖ 1913 (รูป ๖.๑๔) ครั้งเมื่อเจ้าพระยา พระเสด็จสุเรนทราธิบดี เป็นเสนาบดีกระทรวง ซึ่งเกิดขึ้นก่อนใบสีมา ของวัดพระบรมธาตุ เพียง ๒ ปี

รูป ๖.๑๕ โคนอน ธนบุรี

รูป ๖.๑๖ จันทร์ประดิษฐาราม ธนบุรี

รูป ๖.๑๗ ชะเมนา นครศรีธรรมราช

รูป ๖.๑๘ ตะจั่วราย ลพบุรี

รูป ๖.๑๙ ทองนาปรัง นนทบุรี

รูป ๖.๒๐ บางกระดี่

รูป ๖.๒๑ บางขุนนนท์ ธนบุรี

รูป ๖.๒๒ ประดู่ใน ธนบุรี

รูป ๖.๒๓ ปากน้ำ นนทบุรี

๖.๒๔ ป่ามณี อ่างทอง

๖.๒๕ ป่าโมก อ่างทอง

๖.๒๖ พระพิเรนทร์ กรุงเทพฯ

๖.๒๗ มงคล ธนบุรี

๖.๒๘ วิเศษการ ธนบุรี

๖.๒๙ วังกวิเวก กาญจนบุรี

๖.๓๐ อารุธวิก ธนบุรี

๖.๓๑ ไม่ทราบที่มา

๖.๓๒ ไม่ทราบที่มา

กรรมย่อมเป็นของเผ่าพันธุ์

ใบสีมาปูนหล่อพิมพ์

ในเมื่อใบสีมาไม่มีสาระณะประโยชน์เพื่อเป็นการลดต้นทุน ใบสีมาจึงถูกผลิตขึ้นด้วยวัสดุใหม่ที่มีราคาถูก อีกทั้งกรรมวิธีการผลิตที่รวดเร็วประหยัดและง่าย นั่นคือปูนซีเมนต์หล่อพิมพ์ ในการนี้ ช่างชำนาญการก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป เพราะสามารถจะผลิตออกมาจากแม่พิมพ์เดียวกันได้เป็นจำนวนมาก

ขั้นตอนดังกล่าว เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องในการพัฒนาของใบสีมา ซึ่งก็มีใช่จะเป็นการเสื่อมถอยแต่ประการใด หากเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่ได้ถูกกำหนดไว้ ตามวาระตามกฎหมายของการเปลี่ยนแปลง อันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคม หน้าที่ใช้สอยวัสดุ และกรรมวิธีการผลิต เท่านั้น

จะดีจะเลวอย่างไรก็ย่อมจะต้องเห็นว่า ใบสีมาทั้งหลายนั้นได้มีการพัฒนาสืบต่อเนื่องกันมา จนกระทั่งได้แตกสายขยายหน่อออกไปเป็นหลายแขนง การพัฒนาตั้งว่าอาจจะเกิดขึ้นด้วยการส่งและรับอิทธิพลซึ่งกันและกัน หรือก็ได้อิทธิพลจากภายนอก เช่นใบสีมาสายเขมรทับสายโก่งคิ้ว หรือแท่งสีมาพระราชนิยมใน ร.๔ ถึงกระนั้นก็ตาม ลักษณะสาระทั้งหลายก็ยังคงถูกรักษาไว้อยู่ ไม่ว่าวัสดุหรือกรรมวิธีการผลิตจะเปลี่ยนไป

ปัจจุบัน สายการพัฒนาที่ได้สืบเนื่องกันมาแต่ช้านานนี้ได้ขาดสิ้นลงแล้ว ดังจะเห็นจาก “หลักสีมากลายพัทธ์” ที่จัดมาแสดงไว้ข้างดังต่อไปนี้

หลักสีมากลายพันธุ์

วัดพายัพ นครราชสีมา

วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม

วัดมหาโพธิ์เหนือ นครสวรรค์

วัดคันธาราม ออยุธยา

วัดมะขามโพลง ออยุธยา ท่าเรือ

วัดไทร ธนบุรี

วัดศาลาลอย นครราชสีมา

วัดสังฆทาน ปทุมธานี

วัดบางเคียนวิเชียรฉาย อยุธยา บางไทร

วัดเพลง ธนบุรี บางกอกน้อย

วัดถ้ำฟ้าพิรุณ กาญจนบุรี อ.ศรีสวัสดิ์ ต.นาสวน
เขตลี้มากำหนดด้วยหลักหิน ลูกนิมิต และน้ำในโอ่ง

ซุ้มใบเสมาวัดสระเกศ กรุงเทพฯ

แหล่งอ้างอิงค้นคว้า

การศาสนา, ๒๕๒๕, เล่ม ๑.

กรมการศาสนา ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๑.
กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. ๒๕๒๕.

การศาสนา, ๒๕๒๖, เล่ม ๒.

กรมการศาสนา ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๒.
กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. ๒๕๒๖.

การศาสนา, ๒๕๒๗, เล่ม ๓.

กรมการศาสนา ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๓.
กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. ๒๕๒๗.

การศาสนา, ๒๕๒๘, เล่ม ๔.

กรมการศาสนา ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๔.
กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. ๒๕๒๘.

การศาสนา, ๒๕๒๙, เล่ม ๕.

กรมการศาสนา ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๕.
กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. ๒๕๒๙.

การศาสนา, ๒๕๓๐, เล่ม ๖.

กรมการศาสนา ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๖.
กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. ๒๕๓๐.

จุลจอมเกล้า, ๒๔๙๙.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่าราชาธิวาส.
พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

จุลจอมเกล้า, ๒๕๕๐.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ว่าด้วย วัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ,” ศิลปวัฒนธรรม ๒๘ (๑๒) (ตุลาคม ๒๕๕๐).

จุลจอมเกล้า, ๒๕๕๓.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. “พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ว่าด้วย วัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ,” ใน ราชประดิษฐพิพิธบรรณ. บรรณาธิการโดย พิษญา สุ่มจินดา, หน้า ๑๒-๒๙. กรุงเทพฯ: วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, ๒๕๕๓. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ ๒๐๖ ปี (วันจันทร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) และคล้ายวันสวรรคต (วันศุกร์ที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓) ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

จอมเกล้า, ๒๔๖๑.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *จากกฎัดราชประดิษฐ์* พระนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔.
พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก
ปีเมษายน ๒๔๖๑ ในงานศพครบร้อยวัน เจ้าจอมมารดาห่วง).

ดำรงราชานุภาพ, ๒๔๘๘.

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *เที่ยวเมืองพะม่า*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๓๘๘. (พิมพ์ใน
งานพระราชพิธีเพลิงศพ เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ดั้น บุณนาค) ปีจอ พ.ศ. ๒๔๘๘).

ดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๕.

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, , และ สมเด็จพระเจ้า ฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, . ๒๕๐๕-
๒๕๐๖. *สาส์นสมเด็จพระ*. ๒๗ เล่ม. พระนคร: แพร่พิทยา. ๒๕๐๕.

ทิพากรวงศ์, ๒๕๐๔ ก.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒*.
กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ พิมพ์จำหน่าย โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๔.

ทิพากรวงศ์, ๒๕๐๔ ข.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓*.
กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ พิมพ์จำหน่าย โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๔

ทิพากรวงศ์, ๒๕๒๖.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑*. พิมพ์ครั้งที่
๕. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖.

ทิพากรวงศ์, ๒๕๔๗.

ทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔*.
กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๐๔

เทวา ๒๕๔๖.

เทวาทินิมิต, พระ. (นาย เทียมศิลป์ชัย) *สมุดตำราลายไทย* พิมพ์ครั้งที่ ๓
กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภาพิมพ์จำหน่าย โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖.

น. ณ ปากน้ำ, ๒๕๒๔.

น. ณ ปากน้ำ (ประยูร อุลุชาฎะ), *ศิลปบนใบเสมา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๒๔.

น. ณ ปากน้ำ, ๒๕๔๐.

น. ณ ปากน้ำ (ประยูร อุลุชาฎะ), *สีมากลา: สมุดข่อยวัดสุทัศน์เทพวราราม*.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๐.

นฤมล, ๒๕๒๕.

นฤมล ชีรวัฒน์. “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.”
วิทยานิพนธ์อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๕.

นันทา, ๒๕๑๓.

นันทา สุตกุล (ผู้แปล) เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา. พ.ศ. ๒๑๕๑ - ๒๑๖๓ และ พ.ศ. ๒๑๖๗ - ๒๑๘๕ (ค.ศ. ๑๖๐๘ - ๑๖๒๐ และ ค.ศ. ๑๖๒๔ - ๑๖๔๒). พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๓.

นายกรัฏฐมนตรี, ๒๕๑๗.

สำนักนายกรัฏฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก. ภาคที่ ๖ ตอน ๑ ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบ
ในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฏฐมนตรี. ๒๕๑๗.

นายกรัฏฐมนตรี, ๒๕๒๑.

สำนักนายกรัฏฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึก. ภาคที่ ๖ ตอน ๒ ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบ
ในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฏฐมนตรี. ๒๕๒๑.

ปวเรศวรียาลงกรณ์, ๒๔๖๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ปวเรศวรียาลงกรณ์, เรื่อง อภินิหารการประจักษ์.
พระนคร : [ม.ป.ท.]. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุณวดี โปรดให้พิมพ์เมื่อปีพุทธ พ.ศ. ๒๔๖๖).

โบราณราชธานินทร์, ๒๕๑๔.

โบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์), พระยา. อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยาเกี่ยวกับวินัยของ
พระยาโบราณราชธานินทร์ เรื่องศิลปะและภูมิสถานอยุธยา กรุงศรีอยุธยาและพิจิตร. โดยกรมศิลปากร
ณ. พระนคร: โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๔. (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางแดง แซ่วัฒนะ ณ เมรุวัดมกุฏ
กษัตริยาราม ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๔.)

ปวเรศวรียาลงกรณ์, ๒๔๖๖.

ปวเรศวรียาลงกรณ์, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. เรื่องอภินิหารการประจักษ์. พระนคร [ม.ป.ท.],
๒๔๖๖. (พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรุณวดี โปรดให้พิมพ์เมื่อ ปีพุทธ พ.ศ. ๒๔๖๖).

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่, ๕๑ .

จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
๒๔๗๒ ก-ข, ๓๖ หน้า. โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระวิมาดาเธอกรมพระสุทธาสี
นีนางุ ปิยมหาราชดิวิศาครบสัปดาห์ ๑ ก.ค. ๒๔๗๒.

พระปฐมเจดีย์, ๒๕๒๘.

พระปฐมเจดีย์ กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ และการบูรณะปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์. ๒๕๒๘.

พิทยา, ๒๕๕๑.

พิทยา บุญนาค. *เสมาสีมา : หลักสีมาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลัง และกรุงธนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ร่วมกับโรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๑.

พิริยะ, ๒๕๕๓.

พิริยะ ไกรฤกษ์. *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์. ๒๕๕๓.

มหามกุฏ, ๒๕๒๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎก พระวินัยปิฎก เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ และ อรรถกถา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ราชกิจจานุเบกษา, ๑๑๙.

ราชกิจจานุเบกษา. รศ ๑๑๙ เล่มที่ ๑๗.

วชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*: ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. ๒๕๓๙.

วชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร, ๒๐๐๔.

“แผนที่ภายในวัด,” ใน วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร. ออนไลน์. จาก <<http://www.watsomanas.com/thai/map2.php>>. เข้าถึงเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๕.

ศิลปากร, ๒๕๒๕.

ศิลปากร, กรม. *ศิลปวัฒนธรรมไทย. เล่ม ๔ วัดสำคัญในกรุงเทพฯ*. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์พุทธศักราช) กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. ๒๕๒๕

ศิลปากร, ๒๕๒๘.

ศิลปากร, กรม. *การบูรณะและปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมศิริชัย. ๒๕๒๘.

Bowring, 1857.

Bowring, Sir John. *The Kingdom and People of Siam*, (Vol 1).
London: John W. Parker and Son, West Strand. 1857.

Crawfurd, 1828.

Crawfurd, John. *Journal of an embassy from the Governor-General of India to the courts of Siam and Cochin-China : exhibiting a view of the actual state of those kingdoms*. London: Henry Colburn, New Burlington Street. 1828.

Geiger, 1960.

Geiger, Wilhelm. *Culture of Celon in Mediaeval Times*. Edited by Heinz Bechect.
Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960.

Griswold, 1976.

Griswold, A. "A Note on the Content and Date of the Inscription of Kalayanisima at Pegu." Unpublished manuscript, 1976.

Hazra, 1981.

Hazra, Kanai Lal. *History of Theravada Buddhism in South-East Asia*.
New Dalhi: Manshiram Manoharlal Publisher, 1976.

Indorf, 1994.

Indorf, Pinna. "The Precinct of the Thai Ubosatha Hall (Bot): A Southeast Asian Spirit World Domain." *The Journal of The Siam Society*, Vol. 82, 1&2 (1994) : 19-56.

Kaempfer, 1987.

Kaempfer, Engelbert. *A Discription of the Kingdom of Siam*.
Bangkok: White Orchid Press, 1987.

Kieffer-Pulz, 1996.

Kieffer-Pulz, Petra. "Rules for The Sima Regulation in the Vinaya and It's Commentaries and Their Application in Thailand." Chiang Mai: Proceeding of the 6th International Conferencece on the Thai Studies, Thene xx 4, 1996.

Kalyani Inscriptions

<http://www.archive.org/details/cu31924011724808>

Listopad, 1995.

Listopad, John. "The Art and Architecture of the Reign of Somdet Phra Narai."
Ph.D. Dissertation in the History of Art. University of Michigan. 1995.

Pitya, 1995.

Pitya Bunnag. "Thai Traditional Gabled Doors and Windows" *JSS Vol. 85, 1995*.
The Siam Society, Bangkok, 1995.

Rahula, 1966.

Rahula, Walpola (Rev.). *History of Buddhism in Ceylon*. Colombo: N.D. Gunadena &
Co.Ltd., 1966.

Taw Sein Ko, 1892.

Taw Sein Ko. *The Kalyani Inscriptions erected by King Dhammaceti at Pegu in 1476*
A.D. Rangoon: Govt. Print., Burma.

Williams, 1981.

Williams, C. A. S. . *Outlines of Chinese Symbolism and Art Motives*.
Published by the Charles E. Tuttle Company, Inc. of Rutland, Vermont & Tokyo, Japan.
Fifth printing, 1981.